

Համայնքների
ֆինանսիստների միավորում

ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

(2015թ.)

Գիրք 8

Խմբագրությունը՝ ՏՆՏ. ԳԻՏ. ԹԵԿՆՍՏՈՒ
ԴՆՎԻԹ ԹՈՒՐԱՆՆԱԻ

ԵՐԵՎԱՆ

«Վայն Մոյս»
2016

Սույն գիրքը հրատարակվել է Ամերիկայի
ժողովրդի աջակցությամբ ԱՄՆ Միջազգային
գարգացման գործակալության (ԱՄՆ ՄՁԳ) միջոցով:
Այստեղ արտահայտված տեսակետները միմիային
հեղինակներին են և պարտադիր չէ, որ
արտահայտեն ԱՄՆ ՄՁԳ կամ ԱՄՆ կառավարության
տեսակետները:

ՀՏԴ 342.25(479.25)
ԳՄԴ 67.401 (5Հ)
S 300

S 300 Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2015թ.),
Գիրք 8/խմբ. Դավիթ Թումանյանի - Եր.: 2016, 232 էջ:

Գիրքը պարունակում է Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման վիճակի մշտադիտարկման 2015 թվականի զեկույցը:

Գիրքը նախատեսված է ապակենտրոնացման և տեղական ինքնակառավարման բնագավառներում քաղաքականություն մշակողների ու որոշումներ ընդունող պաշտոնյաների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, միջազգային ու հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների, այդ բնագավառներով հետաքրքրվող հասարակության լայն խավերի համար:

© Համայնքների ֆինանսիստների միավորում
© Դավիթ Թումանյան

ISBN 978-9939-70-179-0

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ 5

ՁԵԿՈՒՅՑ

Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2015թ.)..... 8

1. Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների իրավական և ծրագրային գնահատումը 8

1.1 Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների իրավական գնահատումը 12

1.2 Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների ծրագրային գնահատումը 12

1.3 Արտաքին պարտավորությունների կատարումը 14

2. Վարչատարածքային բաժանումը և միջհամայնքային համագործակցությունը 16

2.1 Վարչատարածքային բաժանումը 16

2.2 Միջհամայնքային համագործակցությունը 25

3. ՏԻՄ-երի ձևավորումը, իրավասությունները, լիազորությունները և գործունեությունը, քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը 27

3.1 ՏԻՄ-երի ձևավորումը, իրավասությունները, լիազորությունները և գործունեությունը 27

3.2 Քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը 37

4. Համայնքների սեփականությունը, զարգացման ծրագրերը և ֆինանսական անկախությունը 42

4.1 Համայնքների սեփականությունը 42

4.2 Համայնքների զարգացման ծրագիրը և բյուջետավարումը 46

4.3 Համայնքի բյուջեի եկամուտները 47

4.4 Պարտքի կառավարումը 53

4.5 Ֆինանսական հաշվետվողականությունը 53

5. ՏԻՄ-երի լիազորությունների և համայնքի ֆինանսական միջոցների համապատասխանությունը 55

6. Համայնքի խնդիրներին վարչական կառուցվածքների, մարդկային և տեղեկատվական ռեսուրսների համապատասխանությունը, միջազգային աջակցությունը 73

6.1 ՏԻՄ-երի և համայնքների աշխատակազմերի ընդհանուր կարողությունները 73

6.2 Համայնքային ծառայությունը 81

6.3. Համայնքային ծառայողների վերապատրաստումը 87

6.4 Միջազգային աջակցությունը 90

7. Համայնքային ծառայությունների մատուցումը 99

7.1 Համայնքների կողմից մատուցվող հանրային ծառայությունները 99

7.2 Համայնքային ծառայությունների կառավարումը 114

Եզրակացություններ և առաջարկություններ 117

Գրականություն 122

Հապավումների ցանկ

ԱՄՆ -Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ

ԱՄՆ ՄԶԳ-Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների միջազգային զարգացման

Գործակալություն

ԲՀԿ-«Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցություն

ԵԽ-Եվրոպայի խորհուրդ

ԵՀՔ-Եվրոպական հարևանության քաղաքականություն

ԵՄ-Եվրոպական միություն

ՀԿ - հասարակական կազմակերպություն

ՀԿՏՀ-համայնքային կառավարման տեղեկատվական համակարգեր

ՀՀ-Հայաստանի Հանրապետություն

ՀՀԿ-Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն

ՀՀՄ-Հայաստանի համայնքների միություն

ՀՅԴ-Հայ յեղափոխական դաշնակցություն

ՀՆԱ- համախառն ներքին արդյունք

ՀՈԱԿ-համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպություն

ՀՖՄ-Համայնքների ֆինանսիստների միավորում

ՏԻՄ-տեղական ինքնակառավարման մարմիններ

ՏԻ-տեղական ինքնակառավարում

ՓՄԶ-փոքր և միջին ձեռնարկություններ

ՓԲԸ-փակ բաժնետիրական ընկերություն

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս գիրքը նվիրված է Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման 2015 թվականի բարեփոխումների գնահատմանը, որը կատարվել է Համայնքների ֆինանսիստների միավորման (ՀՖՄ) փորձագետների մշակած մեթոդաբանության հիման վրա: Բարեփոխումների գնահատման համար հիմք են ընդունվել ՀՀ կառավարության ծրագրերի՝ տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող դրույթների կատարումը, տեղական ինքնակառավարման համակարգի վիճակը բնութագրող ցուցանիշները, ՏԲՄ-երի կատարած աշխատանքները և միջազգային կազմակերպություններում Հայաստանի ստանձնած՝ տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող պարտավորությունների կատարումը:

ՀՖՄ-ն մասնակցում և հետևում է Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների ընթացքին այդ համակարգի ներդրման սկզբից՝ 1996 թվականից: Անցած տարիների ընթացքում ՀՖՄ-ն հրատարակել է յոթ գիրք, որոնցում տրվել է բարեփոխումների ընթացքի գնահատականը, ինչպես նաև՝ արվել են բարեփոխումների շարունակմանը վերաբերող բազմաթիվ առաջարկություններ: Առաջին՝ «Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում. Քաղաքականության տարբերակներ և ուղիներ» (տնտ. գիտ. թեկնածու Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ) գիրքը հրատարակվել է 2004-ին: Այդ հրատարակությունում տեղ են գտել 1996-ից մինչև 2004 թվականն ընկած ժամանակահատվածում տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների ընթացքը լուսաբանող հոդվածներ:

Երկրորդը՝ «Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում (2004–2006 թթ.)», գիրք 2 (տնտ. գիտ. թեկնածու Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ) վերնագրով հրատարակվել է 2008-ին: Մա վերաբերում է 2004–2006 թթ. տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների գնահատականին:

Երրորդը՝ «Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում (2007 և 2008թթ.)», գիրք 3 (տնտ. գիտ. թեկնածու Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ) վերնագրով հրատարակվել է 2009-ին: 2007 թվականից սկսած ՀՖՄ-ն տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների գնահատումը կատարում և հանրությանն է ներկայացնում զեկույցների ձևով: Դրանք կազմված են նույն ձևաչափով և պարունակում են բարեփոխումների գնահատականներն ըստ տեղական ինքնակառավարման առանձին բնագավառների. վարչատարածքա-

յին բաժանում և միջհամայնքային համագործակցություն, համայնքային սեփականություն, ֆինանսներ, ՏԻՄ-երի ընտրություններ և գործունեություն, տեղական ժողովրդավարություն, վարչական կառուցվածքներ և համայնքային ծառայությունների մատուցում:

Չորրորդը՝ «Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում (2009 և 2010թթ.)», գիրք 4 (տնտ. գիտ. թեկնածու Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ) վերնագրով հրատարակվել է 2011-ին:

Հինգերորդը՝ «Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2011թ.)», գիրք 5 (տնտ. գիտ. թեկնածու Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ) վերնագրով հրատարակվել է 2012-ին:

Վեցերորդը՝ «Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2012թ. և 2013թ.)», գիրք 6 (տնտ. գիտ. թեկնածու Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ) վերնագրով հրատարակվել է 2015-ին:

Յոթերորդը՝ «Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2014թ.)», գիրք 7 (տնտ. գիտ. թեկնածու Դ. Ս. Թումանյանի խմբագրությամբ) վերնագրով հրատարակվել է 2015-ին:

Այս գիրքը Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների վերաբերյալ ՀՏՄ-ի ութերորդ հրատարակությունն է:

Գրքում, բացի Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգի բարեփոխումների ընթացքի լուսաբանումից, տեղ են գտել նաև այդ ոլորտում առկա հիմնախնդիրները և արվել են դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկություններ:

ՁԵԿՈՒՅՉ

Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում
(2015թ.)

Ձեկույցը պատրաստել են ՀՖՄ-ի փորձագիտական խմբի անդամներ
Դավիթ Թումանյանը, Վահրամ Շահբազյանը,
Զնարիկ Այվազովան (Արարյանը), Լևոն Թումանյանը,
Վահե Սարգսյանը և Ռուբեն Հայրապետյանը

1. Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների իրավական և ծրագրային գնահատումը

1.1 Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների իրավական գնահատումը

Սահմանադրական դրույթների օրենսդրական արտացոլումը

Մինչև 2015 թվականի սկիզբը 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով նախատեսված տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող դրույթներին համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ չէին կատարվել կամ կատարվել էին մասնակիորեն: Դրանց թվում էին՝

- ա) Համայնքի ավագանին օրենքով սահմանված կարգով սահմանում է տեղական հարկեր (հոդված 107):
- բ) Համայնքի ղեկավարի լիազորությունների իրականացման կարգը սահմանվում է օրենքով (հոդված 107):
- գ) Համայնքների միավորման կամ բաժանման սկզբունքները, կարգը, ինչպես նաև նոր ձևավորված համայնքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրության ժամկետները սահմանվում են օրենքով (հոդված 110):
- դ) Օրենքով սահմանված կարգով կարող են ստեղծվել միջհամայնքային միավորումներ (հոդված 110):

2015 թվականին էլ համայնքների ավագանիներին հնարավորություն չի տրվել սահմանել տեղական հարկեր: Ըստ «Տեղական ինքնակառավարման մասին», «Հարկերի մասին», և «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքների՝ տեղական հարկեր էին սահմանված գույքահարկը, հողի հարկը և հյուրանոցային հարկը: «Գույքահարկի մասին» և «Հողի հարկի մասին» ՀՀ օրենքները գործում են վաղուց, և դրանցով են սահմանված այդ հարկերի դրույքաչափերը, չնայած դրանք անվանվել են տեղական հարկեր, իսկ համաձայն Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի՝ դրանց «...դրույքաչափերը տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրավասու են սահմանել օրենքով նախատեսված շրջանակներում»¹: Այս առումով, այդ օրենքները հակասում են Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիային, քանի որ տեղական հարկ անվանված գույքահարկի և հողի հարկի դրույքաչափերի սահմանման իրավունքը չի տրվել ՏԻՄ-երին: Համայնքի ավագանուն է տրվել միայն հյուրանոցային հարկի դրույքաչափի սահմանման իրավունքը, սակայն 2015-ի ընթացքում էլ չընդունվեց «Հյուրանոցային

¹ Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիա, հոդված 9.3:

հարկի մասին» ՀՀ օրենքը², որը հնարավորություն կտար համայնքների ավագանիներին՝ գործնականում իրացնել այդ իրավունքը:

Համայնքի ղեկավարի լիազորությունների իրականացման կարգերը (այդ թվում, պարտադիր և պատվիրակված լիազորությունների մասով) օրենքով սահմանելը 2015-ին զարգացումներ չի ունեցել:

2015թ. որոշակի զարգացումներ եղան համայնքների խոշորացման ուղղությամբ: Այդ ժամանակ գործող Սահմանադրությամբ պարտադիր պահանջ էր խոշորացվող համայնքներում անցկացնել տեղական հանրաքվեներ: Համայնքների խոշորացման երեք փնջերի (Դիլիջանի, Թումանյանի և Տաթևի) համայնքներում նշանակվեցին տեղական հանրաքվեներ: 1915թ. մայիսի 17-ին այդ երեք փնջերում անցկացվեցին տեղական հանրաքվեներ (արդյունքները տրված են սույն զեկույցի «Վարչատարածքային բաժանումը և միջհամայնքային համագործակցությունը» բաժնում):

Համայնքների միավորման կամ բաժանման սկզբունքները, կարգը, ինչպես նաև նոր ձևավորված համայնքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրության ժամկետները սահմանվեցին «ՀՀ վարչատարածքային բաժանման մասին» և «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքներում կատարված լրացումներով:

Տարվա ընթացքում չընդունվեց միջհամայնքային միավորումների մասին օրենք:

Այսպիսով, սահմանադրական փոփոխություններով նախատեսված օրենսդրական փոփոխությունների իրականացման աշխատանքները 2015-ին, որոշ չափով, շարունակվել են, և գրանցվել է մեկ արդյունք:

Սակայն ՀՀ Սահմանադրության որոշ դրույթները օրենքներում այդպես էլ չարտացոլվեցին, որովհետև ղեկտեմբերի 6-ին համաժողովրդական հանրաքվեի միջոցով ընդունվեց նոր Սահմանադրությունը, որում բացակայում են հին Սահմանադրության տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող շատ դրույթներ: Դրա փոխարեն այնտեղ տեղ են գտել նորերը:

Նոր Սահմանադրությունում հնից պահպանված դրույթները, որոնք պահանջում են օրենսդրական արտացոլումներ, հետևյալներն են՝

Հանրային շահերից ելնելով՝ համայնքները կարող են օրենքով միավորվել կամ բաժանվել: Ազգային Ժողովը համապատասխան օրենք ընդունելիս պարտավոր է լսել այդ համայնքների կարծիքը (հոդված 190):

Տեղական ինքնակառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու

² Դեռևս 2009-ի տարեվերջին ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությունը ՀՀ կառավարություն էր ներկայացրել ՀՖՄ-ի մշակած «Հյուրանոցային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը: 2010-ին ՀՀ կառավարությունը դա ետ էր ուղարկել ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարություն շահագրգիռ կողմերի հետ լրացուցիչ քննարկելու համար: Քննարկումների արդյունքում, չնչին փոփոխություններով, ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությունը նախագիծը տարվա վերջին կրկին ներկայացրել էր ՀՀ կառավարություն, սակայն օրինագծին ընթացք չի տրվել:

նպատակով համայնքների ավագանիները կարող են ստեղծել միջհամայնքային միավորումներ: Հանրային շահերից էլնելով՝ միջհամայնքային միավորումներ կարող են ստեղծվել նաև օրենքով՝ կառավարության առաջարկությամբ (հոդված 189.1):

Նոր Սահմանադրությունում տեղ գտած նոր դրույթները, որոնք պահանջում են օրենսդրական արտացոլումներ, հետևյալներն են՝

Ընտրական օրենսգրքով կարող է սահմանվել համայնքի ղեկավարի ուղղակի կամ անուղղակի ընտրություն: Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների կարգը սահմանվում է Ընտրական օրենսգրքով (հոդված 181):

Համայնքի պարտադիր խնդիրները սահմանվում են օրենքով (հոդված 182.1):

Համայնքի ավագանին օրենքով սահմանված դրույքաչափերի շրջանակներում սահմանում է տեղական հարկեր (հոդված 185.3):

Համաձայն Սահմանադրության 210 հոդվածի՝ «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքը համապատասխանեցվում է Սահմանադրությանը և ուժի մեջ է մտնում 2017թ. հունվարի 1-ից, իսկ Ընտրական օրենսգիրքը ուժի մեջ է մտնում 2016թ. հունիսի 1-ից:

Նոր Սահմանադրության ընդունումից հետո մինչև 2015թ. վերջը քիչ ժամանակ էր մնացել և վերը նշված դրույթների օրենսդրական արտացոլում չի կատարվել:

2015-ին չի ընդունվել նաև «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով (հոդված 59) և «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքով (հոդված 30) նախատեսված համայնքային արժեթղթերի մասին օրենքը:

Տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող օրենքների փոփոխությունները և լրացումները

2015 թվականին տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող նոր օրենքներ չեն ընդունվել, իսկ գործող օրենքներում կատարվել են մի շարք փոփոխություններ ու լրացումներ:

«Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում կատարվել են փոփոխություններ և լրացումներ՝ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված վեց օրենքներով: 2015թ. փետրվարի 26-ին ընդունված օրենքով լրացումներ կատարվեցին համայնքի ղեկավարի քաղաքացիական հոգեհանգստի (հրաժեշտի) ծիսակատարությունների ծառայությունների բնագավառում ունեցած լիազորություններում, ինչպես նաև՝ ընդունվեցին սահմանափակումներ այն շենքերի և շինությունների համար, որտեղ իրականացվում են հոգեհանգստի (հրաժեշտի) ծիսակատարությունների ծառայություններ, ապրիլի 29-ին ընդունված

օրենքով փոփոխություն կատարվեց համայնքի ղեկավարի՝ գերեզմանատների գործունեության կազմակերպման լիազորություններում, իսկ 2015թ. հունիսի 19-ին ընդունված օրենքով փոփոխություն և լրացում կատարվեց «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում, որով վարչական բնույթի լիազորություն տրվեց համայնքի ղեկավարին (տես՝ բաժին 3.1):

2015թ. նոյեմբերի 24-ին ընդունված օրենքով փոփոխություններ և լրացումներ կատարվեցին համայնքների խոշորացման գործընթացին առնչվող հարցերում՝ մասնավորապես սահմանվեցին նոր ձևավորված համայնքներում ՏԻՄ-երի ընտրության ժամկետները (տես՝ բաժին 2.1): Դեկտեմբերի 7-ին ընդունված օրենքով փոփոխություններ կատարվեցին համայնքի զարգացման քառամյա ծրագրին վերաբերող հոդվածում (տես՝ բաժին 4):

2015թ. դեկտեմբերի 21-ին ընդունված օրենքով՝ «առանց սահմանված կարգով հաստատված համայնքի քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերի, կառուցապատման նպատակներով հողամասերի և (կամ) ճարտարապետահատակագծային առաջադրանքների տրամադրման արգելքը 2016թ. -ից» հետո ձևակերպումը երկարացվեց 2021 թվականից հետո:

2015թ. «Տեղական տուրքերի և վճարների մասին» ՀՀ օրենքում կատարվել են հինգ փոփոխություններ և լրացումներ: Դեկտեմբերի 7-ին ընդունված օրենքով փոփոխություններ են կատարվել «Տեղական տուրքերի և վճարների մասին» ՀՀ օրենքում, որով հնարավորություն է տրվել համայնքի ավագանուն համայնքի տարածքում սահմանել տեղական տուրքերի և վճարների տարբերակված դրույքաչափեր՝ իր սահմանած գոտիավորմանը համապատասխան: Նոյեմբերի 24-ին ընդունված օրենքով կատարվել են խմբագրական բնույթի փոփոխություններ: Հունիսի 19-ին ընդունված օրենքով «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում նույն օրը կատարված փոփոխությունը, որով վարչական բնույթի լիազորություն էր տրվել համայնքի ղեկավարին, արտացոլվեց նաև «Տեղական տուրքերի և վճարների մասին» ՀՀ օրենքում: Ապրիլի 29-ին ընդունված օրենքով փոփոխություններ կատարվեցին որոշ տեղական տուրքերի դրույքաչափերում: Փետրվարի 26-ին ընդունված օրենքով սահմանվեց նոր տեղական տուրք (տես՝ բաժին 4):

Մեկ փոփոխություն է կատարվել «Ֆինանսական համահարթեցման մասին» ՀՀ օրենքում (տես՝ բաժին 4-ը)՝ փոխվել են որոշ տարեթվեր:

«Հայաստանի Հանրապետության վաչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով (ընդունվել է նոյեմբերի 24-ին) կատարվեցին լրացումներ համայնքների միավորման կամ բաժանման սկզբունքների և կարգի վերաբերյալ (տես՝ բաժին 2.1):

Ազգային Ժողովի կողմից ընդունված երկու օրենքներով լրացումներ են կատարվել «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում (տես՝ բաժին 3.1-ը):

1.2 Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների ծրագրային գնահատումը

2015-ին շարունակել է գործել 2014թ. մայիսի 22-ին ՀՀ Ազգային ժողովի հավանությանն արժանացած ՀՀ կառավարության ծրագիրը (տես՝ «Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում», 2014թ., գիրք 7, ներդիր 1): Այդ ծրագրով նախատեսված տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող բազմաթիվ գործողություններից քչերն են իրականացվել, որոնց թվում են համայնքների խոշորացման պիլոտային ծրագրերը, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրման նպատակով ՏԻՄ-երի կարողությունների զարգացումը, համայնքներում տեղեկատվական հասարակության ձևավորումը: Ծրագրի որոշ գործողություններ սկսել են կատարվել:

ՀՀ կառավարության 2014թ. մարտի 27-ի N 442 – Ն որոշմամբ հաստատված ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրի (տես՝ «Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում», 2014թ., գիրք 7, ներդիր 2) տեղական ինքնակառավարմանը նվիրված գործողություններից նույնպես քչերն են իրականացվել: Դրանք այն գործողություններն են, որոնք նախատեսված են նաև ՀՀ կառավարության ծրագրով:

Տեղական ինքնակառավարման ոլորտի զարգացման համար պատասխանատու պետական մարմինների գործունեության գնահատումը

Տեղական ինքնակառավարման ոլորտի բարեփոխումների ու զարգացման համար պատասխանատու պետական մարմիններն են՝ ՀՀ Ազգային ժողովը և կառավարությունը:

ՀՀ Ազգային ժողովի Տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման հարցերի մշտական հանձնաժողովը 2015 թվականին գումարել է նիստեր և Ազգային ժողովի լիազույժ նիստերի օրակարգերում ընդգրկելու համար հավանություն տվել տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող օրինագծերի: Հանձնաժողովը, նախորդ տարիների նման, բավարարվել է ՀՀ կառավարության ներկայացրած օրինագծերի քննարկումների կազմակերպմամբ ու դրանց ընթացք տալով և տեղական ինքնակառավարման վերաբերյալ օրինագծերի մշակման նախաձեռնություն հանդես չի բերել:

ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը՝ տեղական ինքնակառավարման ոլորտի պետական լիազորված մարմինը, 2015 թվականին աշխատանքներ է տարել օրենքների նախագծեր

մշակելու, մշակված օրենքների նախագծերի քննարկումներ կազմակերպելու, լրամշակելու և սահմանված կարգով ՀՀ կառավարություն ներկայացնելու ուղղությամբ:

Հայաստանը Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիան վավերացրել է 2002թ.՝ բացառությամբ մի քանի հոդվածների (հոդվածներ 5 և 6, 7.2 և 10.3): ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը 2015-ին աշխատանքներ է տարել այդ հոդվածների վավերացման գործընթացի կազմակերպման ուղղությամբ (ՀՀ Ազգային Ժողովը դրանք վավերացրել է դեկտեմբերի 8-ին): Նախարարությունը մշակել է համայնքների խոշորացման երեք պիլոտային ծրագրերը, տեղական հանրաքվեների անցկացման որոշումների նախագծերը, համայնքների խոշորացմանը վերաբերող համապատասխան օրենքների նախագծերը, շարունակել է կոշտ կենցաղային թափոնների ոլորտի ծրագրերի իրականացումը:

ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը 2015թ. նոյեմբերի 10-ին Ջերմուկ քաղաքում կազմակերպել է գյուղական համայնքների 5-րդ համաժողովը: Համաժողովին մասնակցել են պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, համայնքների հետ աշխատող տարբեր միջազգային և տեղական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ, փորձագետներ: Համաժողովի ընթացքում ներկայացվել են զեկուցումներ, քննարկվել են տեղական ինքնակառավարմանը վերաբերող հարցեր:

Տարվա ընթացքում ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը շարունակել է արդյունավետ համագործակցությունը միջազգային և տեղական կազմակերպությունների հետ:

Շարունակվել է նախարարության հրապարակային և թափանցիկ աշխատանքի բարելավումը: Տարվա ընթացքում ավելի են ուժեղացել նախարարություն – համայնքներ գործնական կապերը:

«Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին 2014թ. նոյեմբերի 17-ի ՀՀ օրենքով և Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2014 թվականի դեկտեմբերի 1-ի ՆՀ-602-Ն հրամանագրի համաձայն ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը վերակազմակերպվել էր՝ միացվելով ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությանը, իսկ ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությունը վերանվանվել էր ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարության: 2015թ. ցույց տվեց, որ այդ փոփոխությունը երկու նախարարությունների մեխանիկական միացում էր և որևէ դրական արդյունք չտվեց:

1.3. Արտաքին պարտավորությունների կատարումը

Հայաստանը, լինելով Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկիր, որոշ պարտավորություններ ունի այդ կազմակերպության առջև՝ այդ թվում նաև տեղական ինքնակառավարման հարցերում: Պարտավորությունները վերաբերում են Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի սկզբունքները (խարտիան Հայաստանի օրենսդրության մաս է կազմում 2002թ. մայիսի 1-ից) և Եվրոպայի խորհրդի Տեղական և տարածքային իշխանությունների կոնգրեսի հանձնարարականները Հայաստանի օրենսդրությունում ներառելուն և դրանց համապատասխան մեխանիզմները փաստացի կիրարկելուն: Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի սկզբունքների գործնական կիրարկման մասով Հայաստանում 2015-ին առաջընթաց չի արձանագրվել:

2013-ին Հայաստանը միացել է նաև Տեղական իշխանությանը մասնակցելու իրավունքի մասին Տեղական ինքնակառավարման Եվրոպական խարտիայի լրացուցիչ արձանագրությանը: Չնայած այդ նույն տարվա հունիսին ընդունվել է «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքը, որը վերաբերում էր տեղական ինքնակառավարմանը քաղաքացիների մասնակցությանը, սակայն 2015-ին գործնականում գրեթե չապահովվեց օրենսդրական դրույթների կիրարկումը:

2015-ին սկսել է գործել Եվրոպայի խորհրդի՝ Հայաստանի համար իրականացվող գործողությունների 2015-2018թթ ծրագիրը, որի դրույթներից մեկը տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումներին աջակցությունն է:

2015-ի դեկտեմբերի 11-ին Եվրոպայի խորհրդի տեղական և տարածաշրջանային իշխանությունների կոնգրեսը ընդունեց «Հետմոնիտորինգային Հայաստանի ճանապարհային քարտեզը», որում նշված է տեղական ինքնակառավարման ոլորտին առընչվող գործողությունների կատարումը:

Հայաստանը, ընդգրկված լինելով Եվրոպական հարևանության քաղաքականության (ԵՀՔ) և Արևելյան գործընկերության մեջ, որոշ պարտավորություններ ունի նաև Եվրամիության հանդեպ: Եվրամիություն-Հայաստան ԵՀՔ գործողությունների ծրագրում որոշ դրույթներ են ամրագրված նաև տեղական ինքնակառավարման վերաբերյալ, որոնք Հայաստանի պարտավորություններն են՝ այդ ծրագրի իրականացման համատեքստում:

Նշված ծրագրի իրականացմանն է ուղղված ՀՀ Նախագահի 2014թ. ապրիլի 23-ի ՆԿ- 53-Ա կարգադրությամբ սահմանված ԵՀՔ ՀՀ-ԵՄ գործողությունների ծրագրի կատարումն ապահովող 2014-2015թթ. միջոցառումների ցանկը՝ ըստ տարիների (աղյուսակ 1): 2015-ի համար նախատեսված էր տեղական իշխանությունների մակարդակում ինտեգրացիայի զարգացումը, սակայն առանձնակի դրսևորում այն չի ստացել:

Աղյուսակ 1. ԵՀՔ ՀՀ-ԵՄ գործողությունների ծրագրի կատարումն ապահովող 2014-2015 թվականներ ըի տեղական ինքնակառավարման զարգացմանն ուղղված միջոցառումների ցանկ

Հ/Հ	Գերակա խնդիրները	Ակնկալվող արդյունքը	Իրականացման ենթակա միջոցառումները		Պասխանատու մարմինը
			2014թ.	2015թ.	
19.	Տեղական ինքնակառավարման ոլորտում բարեփոխումների իրականացում եվրոպական լավագույն փորձի կիրառմամբ	ՏԻՄ-երի կարողությունների զարգացում	Մասնակցություն Արևելյան գործընկերության տեղական ու տարածաշրջանային իշխանությունների հարթակի շրջանակներում իրականացվող միջոցառումներին	Տեղական իշխանությունների մակարդակում ինտեգրացիայի զարգացում	ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարություն

Արևելյան գործընկերության շրջանակներում կարևոր հարթակ է Արևելյան գործընկերության տարածքային և տեղական իշխանությունների համաժողովը (CORLEAP), որում ընդգրկված են Արևելյան գործընկերության վեց երկրների (Հայաստան, Վրաստան, Ադրբեջան, Ուկրաինա, Բելառուս, Մոլդովա) և Եվրամիության երկրների ներկայացուցիչներ: Համաժողովի նպատակները այդ երկրների տարածքային և տեղական իշխանությունների միջև համագործակցության զարգացումն ու այդ իշխանությունների կարողությունների հզորացումն են: Սեպտեմբերի 18-ին Երևանում կայացավ համաժողովի «Տեղական ժողովրդավարությունն Արևելյան գործընկերության անդամ երկրներում. հիմնական խնդիրները և ընթացիկ գործողությունները» միջազգային համաժողովը, որի ընթացքում ընդունվեց CORLEAP-ի գործողությունների 2016-2017թ.թ. պլանը:

2. Վարչատարածքային բաժանումը և միջհամայնքային Համագործակցությունը

ՀՀ տարածքը 29 743 կմ² է, որի 68%-ը կազմում են գյուղատնտեսական նշանակության հողերը, 11,2%-ը՝ անտառային, 11,1%-ը՝ հատուկ պահպանվող տարածքները և 8,8%-ը՝ այլ հողերը: ՀՀ տարածքի 36,6%-ը լեռներն են, բարձրավանդակներն ու այլ հողերը: Մնանա լճի հայելու մակերեսը՝ 1276,6 կմ² է:

Հայաստանի մշտական բնակչությունը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմել է 2998,6 հազ. մարդ, որը 12,0 հազարով պակաս է նախորդ տարվա համեմատությամբ:

Համաձայն «ՀՀ վարչատարածքային բաժանման մասին» և «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքների, հանրապետության տարածքը բաժանված է 10 մարզերի և Երևանի քաղաքային համայնքի:

ՀՀ վարչատարածքային բաժանման համակարգում 2015թ. ընթացքում շարունակել են գործել 915 համայնքներ, որոնցից 866-ը՝ գյուղական, 49-ը քաղաքային:

2.1 Վարչատարածքային բաժանումը

ՀՀ վարչատարածքային բաժանման համակարգում 2015թ. կատարվել են մի շարք էական, կարելի է ասել շրջադարձային փոփոխություններ: Վերջին տարիներին տարբեր ատյաններում շրջանառվում էր, որ գործող վարչատարածքային բաժանման համակարգը ոչ միայն չի նպաստում տեղական ինքնակառավարման ոլորտի զարգացմանը, այլև լուրջ խոչնդոտ է կառավարման համակարգի ապակենտրոնացման համար: Արդեն իսկ կարելի է արձանագրել, որ համայնքների խոշորացումը դառնում է իրողություն, ճիշտ է, դեռևս պիլոտային ծրագրերի տեսքով, սակայն փաստ է, որ վարչատարածքային բարեփոխումներն այլևս իրականություն են: 2015թ. նոյեմբերի 24-ին ընդունվել է «ՀՀ վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը, որը ներառում է բազմաբնակավայր համայնք հասկացությունը և դրա սահմանումը, համայնքների միավորման կամ բաժանման սկզբունքները, չափորոշիչները, նոր ձևավորված Թումանյան, Դիլիջան և Տաթև բազմաբնակավայր համայնքների կազմի մեջ մտնող բնակավայրերի ցանկը (աղյուսակ 2) և նրանց վարչական սահմանների նկարագրությունը:

Օրենքի 5-րդ հոդվածի 8-րդ մասը շարադրվել է հետևյալ խմբագրությամբ. «Մեկից ավելի բնակավայր ընդգրկող համայնքի կենտրոնը և դրա անվանումը

սահմանվում են սույն օրենքով: Սույն օրենքի հավելված 2-ում նշված բազմաբնակավայր համայնքների կազմում նշված բնակավայրերի ցանկի առաջին տողում նշված բնակավայրը համարվում է համայնքային կենտրոն»:

Աղյուսակ 2. Նոր ձևավորված բազմաբնակավայր համայնքները և նրանց կազմի մեջ մտնող Բնակավայրերը /Հոդված 6. Օրենքի հավելված 2-ի 2.5-րդ բաժնի 4-րդ, 2.8-րդ բաժնի 97-րդ, 2.10-րդ բաժնի 3-րդ կետերը/

Մարզի անվանումը	Համայնքի անվանումը	Բնակավայրի անվանումը
Լոռի	4.Թումանյան	Թումանյան քաղաք
		Մարց գյուղ
		Քարինջ գյուղ
		Լորուտ գյուղ
		Շամուտ գյուղ
		Աթան գյուղ
		Ահնիձոր գյուղ
		Քոբեր գյուղ
		Սյունիք
Տաթև գյուղ		
Հալիձոր գյուղ		
Հարժիս գյուղ		
Սվարանց գյուղ		
Խոտ գյուղ		
Տանձատափ գյուղ		
Քաշունի գյուղ		
Տավուշ	3.Դիլիջան	Դիլիջան քաղաք
		Հաղարծին գյուղ
		Թեղուտ գյուղ
		Գոշ գյուղ
		Աղավնավանք գյուղ
		Հովք գյուղ
		Խաչարձան գյուղ
		Ճերմակավան գյուղ
		Գեղատափ գյուղ

Հողված 5.2-ով սահմանվել են համայնքների միավորման կամ բաժանման սկզբունքները՝

1. տնտեսական նպատակահարմարությունը և զարգացման ապահովումը.
2. հանրային ծառայությունների մատչելիությունը և հասանելիությունը.
3. մարդկային/մասնագիտական/ ռեսուրսներով ապահովվածությունը.
4. տեղական ինքնակառավարման մարմինների ինքնուրույնության ապահովումը.
5. ներհամայնքային տրանսպորտային հաղորդակցության, ինչպես նաև հաղորդակցության այլ միջոցների հասանելիության ապահովումը.
6. արդյունավետ կառավարման իրականացումը:

Համայնքների խոշորացման օրենսդրական փաթեթով, որում ընդգրկված նաև «Տեղական ինքնակառավարման մասին ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը, համայնքների միավորման կամ բաժանման արդյունքում նոր ձևավորված համայնքներում համայնքի ղեկավարի և ավագանու անդամների ընտրությունները նշանակվում են ՀՀ կառավարության որոշմամբ՝ «ՀՀ վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքում համապատասխան փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ 40-օրյա ժամկետի վերջին կիրակի օրը՝ այսինքն 2016թ. փետրվարի 14-ին:

Վերը նշված օրենքով սահմանվեց, որ բազմաբնակավայր համայնքների կազմում ընդգրկված, 100-ից ավելի հաշվառված բնակիչ ունեցող յուրաքանչյուր բնակավայր, բացառությամբ համայնքի կենտրոնի, պետք է ունենա մեկ վարչական ներկայացուցիչ, իսկ 100-ից պակաս հաշվառված բնակիչ ունեցող բնակավայրերում վարչական ներկայացուցչի լիազորություններից բխող գործառույթների իրականացումն ապահովում է աշխատակազմը³: Ընդ որում, վարչական ներկայացուցչի պաշտոնը հայեցողական պաշտոն է, իսկ վարչական ներկայացուցչի պահպանման ծախսերը պետք է առանձին տողով ներկայացվեն համայնքի բյուջեում:

Վարչական ներկայացուցիչը, բնակավայրի տարածքում գործելով համայնքի ղեկավարի անունից, պետք է հետևի բնակավայրի տարածքում մատուցվող հանրային ծառայությունների իրականացմանը և այդ մասին տեղեկություններ ներկայացնի համայնքի ղեկավարին: Նա նաև պարտավոր է աջակցել և կազմակերպել իր բնակավայրում համայնքի ավագանուն, համայնքի ղեկավարին և աշխատակազմի քարտուղարին վերապահված լիազորությունների մի

³ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Տեղական ինքնակառավարման մասին՝ ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 91 (1180), Երևան, 2015, հոդված 5:

մասի իրականացումը: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է համայնքի բնակիչների ընդունելությանը, հանրային հանդիպումների ու քննարկումների կազմակերպմանը, տեղական ինքնակառավարմանը բնակիչների մասնակցության ապահովմանը, տեղական հարկերի, տուրքերի և վճարների, ինչպես նաև համայնքային և պետական սեփականություն համարվող հողերի, համայնքի սեփականություն համարվող գույքի վարձավճարների գանձումն ու վերահսկումը կազմակերպելուն և այլն⁴: Սակայն, բնականաբար, վարչական շրջանի ներկայացուցիչը տեղական ինքնակառավարման առանձին մարմին չէ, և հետևաբար համայնքի ղեկավարը բնակիչների առջև պատասխանատու է վարչական ներկայացուցչի գործունեության համար:

ՀՀ կառավարության 19.03.2015թ. 269-ն, 270-ն և 271-ն որոշումներով ՀՀ Լոռու մարզի Թումանյանի, Մարցի, Քարինջի, Լորուտի, Շամուտի, Աթանի, Ահնիձորի համայնքները միավորելու, ՀՀ Սյունիքի մարզի Շինուհայրի, Տաթևի, Հալիձորի, Հարժիսի, Սվարանցի, Խոտի, Տանձատափի, Քաշունի համայնքները միավորելու, ՀՀ Տավուշի մարզի Դիլիջանի, Հաղարծնի, Թեղուտի, Գոշի, Աղավնավանքի, Հովքի, Խաչարձանի, Ճերմակավանի, Գեղատափի համայնքները միավորելու նպատակով 2015 թվականի մայիսի 17-ին նշանակվել են տեղական հանրաքվեներ:

Համաձայն ՀՀ ԿԸՀ տվյալների, ընդհանուր առմամբ բոլոր երեք փնջերում բնակչությունը գերակշիռ մեծամասնությամբ կողմ է քվեարկել նշված համայնքների միավորմանը (աղյուսակ 3):

⁴ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Տեղական ինքնակառավարման մասին», ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 21 (196), Երևան, 2002, հոդված 29.2:

Աղյուսակ 3. Տեղական հանրաքվեների արդյունքներն ըստ համայնքների և փնջերի

Համայնքների անվանումը	Բնակչության թիվը	Հանրաքվեին մասնակցությունը			Քվեարկության արդյունքները			
		Իրավունք ունեցող անձանց թիվը	Քվեարկության մասնակիցների թիվը	Կշիռը %	"ԱՅՈՒՄ" Քվեաթերթիկները		"ՈՉ" Քվեաթերթիկները	
					Թիվը	Կշիռը	Թիվը	Կշիռը
Թումանյանի փունջ	4698	3740	1482	39.63%	1007	67.95%	424	28.61%
Աթան	254	210	99	47.1%	42	42.4%	55	55.6%
Ահնիձոր	211	176	75	42.6%	33	44.0%	40	53.3%
Թումանյան	1896	1535	634	41.3%	576	90.9%	36	5.7%
Լորուտ	887	718	245	34.1%	125	51.0%	115	46.9%
Մարց	483	384	139	36.2%	99	71.2%	31	22.3%
Շամուտ	303	238	85	35.7%	19	22.4%	64	75.3%
Քարինջ	664	479	205	42.8%	113	55.1%	83	40.5%
Դիլիջանի փունջ	26577	20432	5651	27.6%	4140	73.26%	1291	22.85%
Աղավնավանք	344	267	159	59.5%	140	88.1%	17	10.7%
Գոշ	1137	815	296	36.3%	103	34.8%	172	58.1%
Դիլիջան	18675	14668	3778	25.8%	3317	87.8%	344	9.1%
Թեղուտ	1583	1138	415	36.5%	167	40.2%	222	53.5%
Խաչարձան	367	275	130	47.3%	94	72.3%	27	20.8%
Հաղարծին	4039	2950	720	24.4%	243	33.8%	444	61.7%
Հովք	432	319	153	47.9%	76	49.7%	65	42.5%
Տաթևի փունջ	6140	4396	2668	60.7%	2513	94.19%	118	4.42%
Խոտ	936	660	380	57.6%	365	96.1%	12	3.16%
Հայիձոր	600	443	229	51.7%	173	75.5%	38	16.6%
Հարժիս	784	570	334	58.6%	304	91.0%	30	8.9%
Շինուհայր	2584	1766	1098	62.1%	1079	98.3%	15	1.4%
Սվարանց	289	224	145	64.7%	140	96.6%	2	1.4%
Տաթև	842	651	418	64.2%	389	93.1%	21	5.0%
Տանձատափ	85	64	48	75.0%	47	97.9%	0	0.0%
Քաշունի	20	18	16	88.9%	16	100.0%	0	0.0%

Սակայն եղել են նաև առանձին համայնքներ, որոնք դեմ են արտահայտվել միավորմանը (Թումանյանի փնջում՝ Աթան, Ահնիձոր և Շամուտ, Դիլիջանի փնջում՝ Գոշ, Թեղուտ և Հաղարծին): Եթե ակտիվությամբ աչքի են ընկել Տաթևի փնջի համայնքները, որտեղ քվեարկությանը մասնակցել է ընտրելու իրավունք ունեցողների 60,69%-ը, ապա նույնը չի կարելի ասել Թումանյանի և Դիլիջանի փնջերի մասին, որտեղ տեղական հանրաքվեներին մասնակցել են ընտրելու իրավունք ունեցողների համապատասխանաբար՝ 39,63%-ը և 27,8%-ը:

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ համայնքների բնակիչները հիմնականում այնքան էլ դրականորեն չեն վերաբերվում խոշորացմանը, և եթե սրան ավելացնենք, որ փոփոխությունների նկատմամբ մեր երկրում կա հավատի և վստահության պակաս, ապա պարզ է դառնում այդ գործընթացի առաջիկա դժվարությունները:

Հայաստանի մեկ համայնքին ընկնող միջին տարածքը (ընդգրկված չէ միայն Սևանա լճի մակերեսը) 2015թ. ընթացքում չի փոխվել և 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմել է 31,1 կմ², առանց Երևան համայնքի՝ 30,9 կմ², իսկ ըստ գյուղատնտեսական նշանակության հողերի 22,4 կմ², առանց Երևան համայնքի՝ 22,2 կմ²: Մեկ համայնքին ընկնող բնակչության միջին թիվը կազմել է 3277 մարդ, որը նախորդ տարվա համեմատ պակաս է 13-ով, իսկ առանց Երևան համայնքի՝ 2105 մարդ, որը նախորդ տարվա համեմատ պակաս է 40-ով: Մեկ համայնքին ընկնող միջին տարածքի և բնակչության ցուցանիշներով Հայաստանը Եվրոպայի խորհրդի երկրների մեջ դեռևս վերջին շարքերում է:

Հայաստանի համայնքների 30,0%-ը ունի 500-ից պակաս բնակչություն, 49,3%-ը՝ 1000-ից պակաս, 42,7%-ը՝ 1001-5000, 5%-ը՝ 5001-10000, իսկ 3%-ը՝ 10001-ից ավելի բնակիչ (աղյուսակ 4): Մեկ միլիոնից ավելի բնակչություն ունի միայն Երևան համայնքը (2016թ հունվարի 1-ի դրությամբ՝ 1074,3 հազ. մարդ, որը 2,8 հազարով ավելի է նախորդ տարվա համեմատությամբ) որը չի մտնում որևէ մարզի տարածքի մեջ: 100 000-ից ավելի բնակչություն ունի միայն Շիրակի մարզի Գյումրի քաղաքը:

Աղյուսակ 4. ՀՀ համայնքների թիվը (այդ թվում քաղաքային/գյուղական) ըստ մարզերի և բնակչության ընտրված միջակայքերի (01.01.2016թ. դրությամբ)

Մարզերը	Մինչև 500	501-1000	1001-5000	5001-10000	10001-15000	15001-50000	50001-100000	100001-100000	Ընդամենը
Արագածոտն քաղաք/գյուղ	36	37	36	4		1			114
	0/36	0/37	0/36	2/2		1/0			3/111
Արարատ քաղաք/գյուղ	4	13	70	6	1	3			97
	0/4	0/13	0/70	0/6	1/0	3/0			4/93
Արմավիր քաղաք/գյուղ	5	6	80	4		2			97
	0/5	0/6	0/80	1/3		2/0			3/94
Գեղարքունիք քաղաք/գյուղ	28	18	31	11	2	2			92
	0/28	0/18	0/31	1/10	2/0	2/0			5/87
Լոռի քաղաք/գյուղ	46	17	42	4	3		1		113
	0/46	1/17	2/40	1/3	3/0		1/0		8/105
Կոտայք քաղաք/գյուղ	7	12	35	9	1	3			67
	0/7	0/12	1/34	2/7	1/0	3/0			7/60
Շիրակ քաղաք/գյուղ	42	31	41	3		1		1	119
	0/42	0/31	0/41	1/2		1/0		1/0	3/116
Սյունիք քաղաք/գյուղ	72	18	15	1	1	2			109
	1/71	0/18	2/13	1/0	1/0	2/0			7/102
Վայոց Ձոր քաղաք/գյուղ	21	5	15	3					44
	0/21	0/5	0/15	3/0					3/41
Տավուշ քաղաք/գյուղ	12	16	30	2		2			62
	0/12	0/16	1/29	2/0		2/0			5/57
Ընդամենը քաղաք/գյուղ	273	173	395	47	8	16	1	1	914
	1/274	1/175	6/385	14/32	8/0	16/0	1/0	1/0	48/866

Աղյուսակ 5-ում, 6-ում և 7-ում ցույց է տրված նախադպրոցական, կրթական, մարզական, առողջապահական, սննդի անվտազության, անասնաբուժական, արտակարգ իրավիճակների կազմակերպությունների, ինպես նաև մանրածախ առևտրի օբյեկտների տեղաբաշխումն ըստ մարզերի:

2015թ. ընթացքում երաժշտական, արհեստագործական, միջին մասնագիտական, մարզական, սննդի անվտանգության, անասնաբուժական և արտակարգ իրավիճակների կազմակերպությունների թիվը և տեղաբաշխումը ըստ մարզերի էական փոփոխությունների չեն ենթարկվել: Ավելացել է նախադպրոցական կազմակերպությունների թիվը Երևան քաղաքում և Շիրակի մարզում, իսկ Լոռու մարզում մի փոքր նվազել է, ավելացել է նաև հանրակրթական դպրոցների թիվը՝ հիմնականում Երևան քաղաքում, նվազել է Շիրակի և Վայոց Ձորի մարզերում: Երեքով նվազել է ԲՈՒՀ-երի թիվը՝ Կոտայքի, Շիրակի և Վայոց Ձորի մարզերում: Նվազել է նաև ամբուլատոր-պոլիկլինիկական հիմնարկների թիվը՝ հիմնականում Սյունիքի մարզում, իսկ Երևան քաղաքում մի փոքր ավելացել է:

Նշենք, որ կարևոր ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունները հիմնականում կենտրոնացած են քաղաքներում՝ մարզային և նախկին շրջանային կենտրոններում: Քիչ են այն գյուղական համայնքները, որտեղ գործում են առողջապահական, մարզական, երաժշտական և արվեստի դպրոցներ:

Աղյուսակ 5. Նախադպրոցական հաստատությունների, հանրակրթական, երաժշտական և արվեստի դպրոցների, արհեստագործական և միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների, բուհ-երի և մարզական կազմակերպությունների թիվը՝ ըստ մարզերի

Մարզերը	Նախադպրոցական	Հանրակրթական	Երաժշտական և արվեստի	Արհեստագործական	Միջին մասնագիտական	Բուհեր	Մարզական
ք. Երևան	214	257	49	12	37	51	55
Արագածոտն	23	122	10	2	1	-	7
Արարատ	77	112	23	1	4	-	7
Արմավիր	57	123	14	1	5	2	6
Գեղարքունիք	44	126	15	3	9	2	9
Լոռի	64	168	17	4	9	2	18
Կոտայք	54	105	25	8	6	1	16
Շիրակ	51	171	28	5	12	2	36
Սյունիք	51	121	18	4	7	2	10
Վայոց Ձոր	18	50	8	1	3	-	4
Տավուշ	60	82	19	3	6	-	4
Ընդամենը	713	1437	226	44	99	62	172

Աղյուսակ 6. Առողջապահական (ամբուլատոր պոլիկլինիկական) հիմնարկների և հիվանդանոցային մահճակալների քանակը, սննդի անվտանգության, անասնաբուժական և արտակարգ իրավիճակների կազմակերպությունների թիվը

Մարզերը	Ամբուլատոր պոլիկլինիկականներ	Հիվանդանոցային մահճակալներ	Սննդի անվտանգության	Անասնաբուժական	Արտակարգ իրավիճակների
ք. Երևան	150	7835	12	12	12
Արագածոտն	24	210	4	4	4
Արարատ	59	538	4	4	4
Արմավիր	61	377	3	3	3
Գեղարքունիք	40	750	5	5	5
Լոռի	45	486	6	6	7
Կոտայք	45	658	4	4	4
Շիրակ	33	878	7	7	8
Սյունիք	18.	429	5	5	5
Վայոց Ձոր	8	80	3	3	3
Տավուշ	26	273	4	4	4
Ընդամենը	509	12514	57	57	59

Աղյուսակ 7. Մանրաձախ առևտրի օբյեկտները

Մարզերը	Խանութներ	Կրպակներ	Գյուղ. արտադր. շուկաներ Սպառող	ակն ապրանքների շուկաներ	Առևտրի այլ օբյեկտներ	Ընդամենը
Երևան	8149	819	7	32	117	9124
Արագածոտն	190	243	2	2	69	506
Արարատ	1037	75	1	3	68	1184
Արմավիր	175	140	2	4	48	369
Գեղարքունիք	288	144	2	2	62	498
Լոռի	271	623	2	3	40	939
Կոտայք	854	280	2	4	53	1193
Շիրակ	674	374	2	5	37	1092
Սյունիք	201	151	-	7	40	399
Վայոց Ձոր	249	43	1	-	20	313
Տավուշ	698	290	1	1	35	1025
Ընդամենը	12786	3182	22	63	589	16642

2.2 Միջհամայնքային համագործակցություն

2015թ. միջհամայնքային միավորումներ չեն ստեղծվել՝ պայմանավորված հիմնականում իրավական դաշտի անկատարությամբ: Շարունակվել են աշխատանքները այդ ուղղությամբ, կատարվել են վերլուծություններ, մշակվել հայեցակարգեր, կազմակերպվել քննարկումներ և լսումներ:

2015թ.-ի ընթացքում նոր համայնքների միություններ չեն գրանցվել և չեն լուծարվել, 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ գրանցված էին մնում 25 համայնքների միություններ, որոնց կազմում ընդգրկված էին 495 համայնքներ: Նրանց համագործակցության շրջանակները մնացել են նույնը և, ինչպես նախորդ տարիներին, դրանք ակտիվությամբ առանձնապես աչքի չեն ընկել:

Միջհամայնքային համագործակցությունը հիմնականում մնում է համայնքների կողմից ստեղծված կառույցների և նրանց միջև ուղղակի կնքվող պայմանագրերի միջոցով գույքահարկի և հողի հարկի բազաների վարման և հավաքագրման իրականացումը: Այդ կառույցների և նրանց կողմից սպասարկվող համայնքների թիվը 2015թ. ընթացքում չեն փոխվել և 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմել են համապատասխանաբար 68 և 427:

2015թ. ընթացքում շարունակվել է տեղական ինքնակառավարման զարգացմանն ուղղված համագործակցությունը միջազգային կազմակերպությունների հետ:

Միջսահմանային համագործակցության մասով նույնպես զարգացումներ չկան՝ փակ են մնում Ադրբեջանի և Թուրքիայի հետ սահմանները, իսկ Իրանի հետ համագործակցության օրինակներ դեռևս չկան: Եվրոպական հարևանության քաղաքականության և Արևելյան գործընկերության շրջանակներում շարունակվել են հայ-վրացական սահմանամերձ տարածաշրջաններում տարածքային զարգացման ծրագրերի իրականացման աշխատանքները Էկոլոգիական, փոքր և միջին բիզնեսի խրախուսման և տուրիզմի զարգացման ուղղություններով:

2015թ. ընթացքում միջհամայնքային համագործակցության առանձնակի զարգացումներ չեն եղել, իսկ գործող համայնքների միությունների գործունեությունը հիմնականում մնացել է պասիվ՝ ՏԻՄ-երի շահերի պաշտպանության հարցերում:

3. ՏԻՄ-երի ձևավորումը, իրավասությունները, լիազորությունները և գործունեությունը, քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը

3.1 ՏԻՄ-երի ձևավորումը, իրավասությունները, լիազորությունները և գործունեությունը

2015թ. դեկտեմբերի 6-ի սահմանադրական փոփոխություններով համայնքի ղեկավարի և ավագանու պաշտոնավարման ժամկետը սահմանվել է հինգ տարի (նախկին չորս տարվա փոխարեն): Բացի այդ, սահմանադրական փոփոխությունները նախատեսում են, որ Ընտրական օրենսգրքով կարող են սահմանվել համայնքի ղեկավարի ուղղակի կամ անուղղակի ընտրություններ: Սակայն, 2015թ. տարեվերջի դրությամբ, սահմանադրական այս դրույթները դեռևս արտացոլում չեն ստացել համապատասխան օրենսդրության մեջ: 2015-ին տեղական ինքնակառավարման մարմինների թեկնածուների առաջադրման կարգը մնացել է անփոփոխ:

2015-ին Հայաստանի մարզերում անց են կացվել համայնքի ղեկավարի 97 և ավագանու 41 ընտրություններ (աղյուսակ 8): Համայնքի ղեկավարի ընտրություններն անց են կացվել հիմնականում գյուղական բնակավայրեր ընդգրկող համայնքներում (ընդամենը 90 համայնք) և Վայք, Արմավիր, Իջևան, Մարալիկ, Արտաշատ, Ալավերդի ու Արովյան քաղաքային բնակավայրերն ընդգրկող համայնքներում (ընդամենը 7 համայնք):

Աղյուսակ 8. 2015-ին կայացած ՏԻՄ-երի ընտրությունների թիվն ըստ մարզերի⁵

Հ/հ	Մարզ	Համայնքի ղեկավարի ընտրություններ			Համայնքի ավագանու ընտրություններ		
		Ընդամենը	Քաղաքային բնակավայրեր ընդգրկող համայնքներ	Գյուղական բնակավայրեր ընդգրկող համայնքներ	Ընդամենը	Քաղաքային բնակավայրեր ընդգրկող համայնքներ	Գյուղական բնակավայրեր ընդգրկող համայնքներ
1	Արագածոտն	12	-	12	4	-	4
2	Արարատ	3	1	2	2	-	2
3	Արմավիր	15	1	14	1	-	1
4	Գեղարքունիք	13	-	13	5	-	5
5	Լոռի	9	1	8	5	-	5
6	Կոտայք	8	1	7	1	-	1
7	Շիրակ	18	1	17	10	-	10
8	Սյունիք	11	-	11	7	-	7
9	Վայոց Ձոր	3	1	2	1	-	1
10	Տավուշ	5	1	4	5	1	4
	<i>Ընդամենը</i>	<i>97</i>	<i>7</i>	<i>90</i>	<i>41</i>	<i>1</i>	<i>40</i>

2015-ին մարզերում համայնքի ղեկավարի ընտրությունները, ինչպես և նախորդ տարիներին, անց են կացվել հիմնականում ցածր մրցակցության պայմաններում: Առաջադրված թեկնածուների առավելագույն թիվը եղել է 5՝ ընդամենը 2 համայնքում: Մեկ համայնքում մրցակցել են 4 թեկնածուներ, 8 համայնքներում՝ 3 թեկնածուներ, 38 համայնքներում՝ 2 թեկնածուներ: 48 համայնքներում, կարելի է ասել, բացակայել է մրցակցային միջավայրը, քանի որ այս համայնքներում եղել է ընդամենը 1 թեկնածու:

2015թ. տարեվերջի դրությամբ փոփոխվել է ՀՀ մարզերում համայնքների ղեկավարների կուսակցական պատկանելիության պատկերը: Ավելի քան երեք անգամ նվազել է համայնքների ղեկավարների կազմում «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության ներկայացուցիչների թիվը՝ կազմելով 23, նախորդ տարվա 76-ի փոխարեն: Զգալիորեն ավելացել է անկուսակցականների թիվը՝ նախորդ տարվա 132-ի փոխարեն կազմելով 182: Արդյունքում, ՀՀ մարզերում համայնքների ղեկավարների կուսակցական պատկանելիությունն ունի հետևյալ պատկերը՝ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցության ներկայացուցիչներ՝ 71.9%, անկուսակցականներ՝ 19.9%: Մնացյալ 8.2%-ը բաշխվել է «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության, Հայ Յեղափոխական դաշնակցու-

⁵ Աղբյուրը՝ www.elections.am:

թյան, «Օրինաց երկիր» կուսակցության, Հայաստանի Կոմունիստական կուսակցության, «Ժողովրդավարություն և աշխատանք» կուսակցության և Ազգային ինքնորոշում միավորման միջև (աղյուսակ 9):

Աղյուսակ 9. Համայնքների ղեկավարների կուսակցական պատկանելությունը⁶ (2015 թ. տարեվերջի դրությամբ)

Հ/հ	Մարզ	Կուսակցություն							
		Հայաստանի Հանրապետական Կուսակցություն (ՀՀԿ)	«Բարգավաճ Հայաստան» Կուսակցություն (ԲՀԿ)	Հայ Յեղավիթական Դաշնակցություն (ՀՅԴ)	«Օրինաց երկիր» Կուսակցություն (ՕԵԿ)	Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցություն (ՀԿԿ)	Ժողովրդավարություն և Աշխատանք Կուսակցություն (ԺԱԿ)	Ազգային Ինքնորոշում Միավորում (ԱԻՄ)	Անկուսակցական
1	Արագածոտն	88	1	6	2	-	-	-	17
2	Արարատ	69	8	4	-	-	-	-	16
3	Արմավիր	83	1	4	-	-	-	-	9
4	Գեղարքունիք	67	4	1	-	1	2	-	17
5	Լոռի	74	1	3	-	1	-	-	34
6	Կոտայք	27	-	1	-	-	-	-	39
7	Շիրակ	71	2	10	7	-	-	-	29
8	Սյունիք	92	4	3	-	-	-	-	10
9	Վայոց Ձոր	34	-	1	-	-	-	-	9
10	Տավուշ	52	2	4	1	-	-	1	2
	Ընդամենը	657	23	37	10	2	2	1	182

2015թ. ՀՀ կառավարության որոշումներով վաղաժամկետ դադարեցվել են 11 համայնքների ղեկավարների լիազորություններ⁷: Հինգ համայնքների ղեկավարների լիազորությունները դադարեցվել են նրանց հրաժարական տալու և 6-ինը՝ նրանց մահվան պատճառներով: 2015թ. համայնքի ավագանու լիազորությունների դադարեցման դեպք չի եղել:

2015-ին համայնքի ղեկավարին պաշտոնանկ անելու դեպք չի գրանցվել:

⁶ Աղբյուրը՝ ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարություն:

⁷ Այդ համայնքներն են՝ Ուրասար, Աբովյան, Սպանդարյան, Խաչատրյան, Մալուտ, Լուսաղբյուր, Հարթաշեն, Զառ, Դարպաս, Սղարթ և Թլիկ:

ՏԻՄ-երի իրավասությունները և լիազորությունները

2015-ին «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում կատարված մի շարք փոփոխությունների և լրացումների արդյունքում, փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել համայնքի ավագանու և ղեկավարի իրավասությունների և լիազորությունների ցանկում:

Համայնքի ավագանու իրավասություններն ավելացել են հետևյալ երկուսով.

- ✓ Սահմանում է այն շենքերին և շինություններին ներկայացվող սահմանափակումները, պահանջները և պայմանները, որտեղ իրականացվում են և (կամ) մատուցվում են քաղաքացիական հոգեհանգստի (հրաժեշտի) ծիսակատարության ծառայություններ⁸: Ճիշտ նույն ձևակերպմամբ իրավասություն է ավելացել նաև Երևանի ավագանու իրավասությունների կազմում⁹:
- ✓ Հաստատում է համայնքի ղեկավարի ներկայացրած, համայնքի կազմում ընդգրկված բնակավայրերի վարչական ներկայացուցիչների թեկնածությունը ներկայացնելու և համաձայնեցնելու կարգը¹⁰:

Լրացվել է համայնքի ավագանու՝ պետական լիազորված մարմին համայնքի անվանափոխության վերաբերյալ առաջարկություն ներկայացնելու կամ համաձայնություն տալու իրավասությունը: Արդյունքում, անվանափոխության վերաբերյալ առաջարկություն ներկայացնելու կամ համաձայնություն տալու իրավասությունը վերաբերում է ոչ միայն համայնքին, այլ նաև համայնքի կազմի մեջ մտնող բնակավայրին¹¹:

Քաղաքային և գյուղական համայնքներ հասկացությունների ուժը կորցնելու արդյունքում անհրաժեշտություն է առաջացել օրենքից հանել «քաղաքային համայնք» և «գյուղական համայնք» բառերը: Այդ պատճառով, համապատասխան փոփոխության է ենթարկվել համայնքի ավագանու իրավասություններից մեկը¹²:

Համայնքի ղեկավարի իրավասություններն ավելացել են երկուսով.

- ✓ Սահմանված կարգով տալիս է քաղաքացիական հոգեհանգստի (հրաժեշտի) ծիսակատարության ծառայություններ իրականացնելու և (կամ) մատուցելու

⁸ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 26 փետրվարի 2015թ.:

⁹ «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 26 փետրվարի 2015 թ.:

¹⁰ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 24 նոյեմբերի 2015թ.:

¹¹ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 24 նոյեմբերի 2015թ.:

¹² «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 24 նոյեմբերի 2015թ.:

թույլտվություն¹³: Այս իրավասությունը ներառվել է նաև Երևանի քաղաքապետի լիազորությունների ընդհանուր բնութագրի մեջ¹⁴:

- ✓ Համայնքի կազմում ընդգրկված բնակավայրի վարչական ներկայացուցչի թեկնածությունը ներկայացնելու և համաձայնեցնելու կարգին համապատասխան նշանակում է վարչական ներկայացուցիչ¹⁵:

Լրացվել է համայնքի ղեկավարի համայնքի ղեկավարի տեղակալին, աշխատակազմի քարտուղարին, կառուցվածքային և առանձնցված ստորաբաժանումների ղեկավարներին նշանակելու և ազատելու իրավասությունը ներառելով նաև վարչական ներկայացուցիչներին¹⁶:

Համայնքի ղեկավարին, իսկ Երևանում վարչական շրջանի ղեկավարին, քաղաքաշինության և կոմունալ տնտեսության բնագավառում ամրագրվել է հետևյալ նոր պարտադիր լիազորությունը

- ✓ Կառուցման ավարտի գրանցում չունեցող այն բազմաբնակարան շենքերի, որոնց ստորաբաժանված միավորներն առանձին վկայականներով գրանցված են որպես 100 տոկոսից ցածր ավարտվածություն ունեցող անավարտ շինություններ, կառուցման ավարտի գրանցման նպատակներով աջակցում է կառուցապատողի գործառույթների իրականացման համար սեփականատերերի կողմից համապատասխան կազմակերպության ընտրության գործընթացին կամ կառուցապատողի գործառույթների իրականացումը վերապահում է համայնքում գործող բազմաբնակարան շենքի կառավարմանը որևէ մարմնի, որն իրականացնում է կառուցապատողի գործառույթներ առանձնացված միավորների սեփականատերերի միջոցներով¹⁷:

Նույն ոլորտի «սահմանված կարգով ձևակերպում է ավարտված շինարարության շահագործման փաստագրումը» պարտադիր լիազորությունը շարադրվել է հետևյալ խմբագրությամբ՝ «սահմանված կարգով ձևակերպում է շինարարության ավարտական ակտ, ինչպես նաև տրամադրում է ավարտված շինարարական օբյեկտի շահագործման թույլտվություն»¹⁸: Վերաշարադրվել է

¹³ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 26 փետրվարի 2015թ.:

¹⁴ «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 26 փետրվարի 2015 թ.:

¹⁵ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 24 նոյեմբերի 2015թ.:

¹⁶ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 24 նոյեմբերի 2015թ.:

¹⁷ «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացում կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 19 հունիսի 2015 թ., «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն և լրացում կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 19 հունիսի 2015թ.:

¹⁸ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն և լրացում կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 19 հունիսի 2015թ.:

նան «կազմակերպում է գերեզմանատների գործունեությունը և դրանց պահպանման աշխատանքները» պարտադիր լիազորությունը՝ ձևակերպելով «կազմակերպում է համայնքային գերեզմանատների գործունեությունը և դրանց պահպանման աշխատանքները, իրականացնում է «Հուղարկավորությունների կազմակերպման և գերեզմանատների ու դիակիզարանների շահագործման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված այլ լիազորություններ»¹⁹:

Ամփոփ կերպով կարելի է նշել, որ 2015 թվականի տարեվերջի դրությամբ համայնքի ղեկավարներին «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով վարապահված պարտադիր լիազորությունների թիվը կազմել է 68, պատվիրակված լիազորություններինը՝ 23, իսկ կամավոր լիազորություններինը՝ 24 (աղյուսակ 10):

Աղյուսակ 10. ՏԻՄ-երի լիազորությունների քանակական տվյալներն ըստ առանձին տեսակների և բնագավառների (2015թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ)

Հ/հ	Բնագավառ	Պարտադիր լիազորություններ		Պատվիրակված լիազորություններ		Կամավոր լիազորություններ	
		ՀՀ այլ ՏԻՄ-եր	Երևանի ՏԻՄ-եր	ՀՀ այլ ՏԻՄ-եր	Երևանի ՏԻՄ-եր	ՀՀ այլ ՏԻՄ-եր	Երևանի ՏԻՄ-եր
1	Քաղաքացիների և տնտեսվարող սուբյեկտների իրավունքների պաշտպանություն	8	0	8	0	0	0
2	Բնակիչների մասնակցություն տեղական ինքնակառավարմանը	4	0	0	0	0	0
3	Ֆինանսներ	8	7	0	0	0	0
4	Հասարակական կարգի պահպանություն	0	4	2	0	0	0
5	Պաշտպանության կազմակերպում	3	3	0	0	3	3
6	Քաղաքաշինություն և կոմունալ տնտեսություն	21	14	0	1	5	0
7	Հողօգտագործում	5	1	3	4	2	0
8	Տրանսպորտ (և ճանապարհաշինություն)*	4	4	1	2	1	0
9	Առևտուր և ծառայություններ (սպասարկում)*	9	2	0	0	0	0

¹⁹ «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 29 ապրիլի 2015թ.:

10	Կրթություն, մշակույթ և երիտասարդության հետ տարվող աշխատանքներ	1	2	1	1	5	3
11	Առողջապահություն, ֆիզիկական կուլտուրա և սպորտ	1	3	0	4	3	3
12	Աշխատանք և սոցիալական պաշտպանություն (սոցիալական պաշտպանություն)*	0	1	1	1	2	1
13	Գյուղատնտեսություն	2	0	0	0	3	0
14	Անասնաբուժություն և բուժսանիտարիա	1	0	5	4	0	0
15	Բնության և շրջակա միջավայրի պահպանություն (բնապահպանություն)*	1	4	2	2	0	1
16	Ավագանու հետ հարաբերություններ*	0	10	0	0	0	0
17	Գործադիր իշխանության հանրապետական մարմինների և դրանց Երևանի տարածքային ծառայությունների հետ հարաբերություններ*	0	5	0	0	0	0
18	Քաղաքացիական պաշտպանություն և արտակարգ իրավիճակներ*	0	2	0	0	0	0
19	Էլեկտրոնային հաղորդակցություն, էլեկտրամատակարարում, ջրամատակարարում, գազամատակարարում*	0	2	0	0	0	0
	Ընդամենը	68	64	23	19	24	11

*) «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում բերված ՏԻՄ-երի լիազորությունների բնագավառների անվանումները տարբերվում են «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում բերված բնագավառների անվանումներից: Այն դեպքում, երբ այդ անվանումները շատ չեն տարբերվում, տարբերությունները նշվել են փակագծերում: Հակառակ դեպքում դրանք ձևակերպվել են որպես առանձին բնագավառներ:

2015թ. ընթացքում ընդլայնվել է այն համայնքների շրջանակը, որոնք ընդունել են «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով պահանջվող բնակիչների մասնակցությունն ապահովող 3 կարգերը: Օրինակ, ԱՄՆ ՄԶԳ աջակցությամբ իրականացվող «Հանրային մասնակցություն տեղական ինքնակառավարմանը» ծրագրի շրջանակներում ընդգրկված բոլոր 35 պիլոտային

համայնքներում այդ կարգերը 2015թ. տարեվերջի դրությամբ ընդունված են:

2015թ. ընթացքում համայնքներում օրենքով պահանջվող նոր «Համայնքի կազմում ընդգրկված բնակավայրերի վարչական ներկայացուցիչների թեկնածությունը ներկայացնելու և համաձայնեցնելու կարգը» չի ընդունվել: Պատճառն օբյեկտիվ է. կարգը վերաբերում է բազմաբնակավայր համայնքներին, իսկ համայնքների խոշորացման արդյունքում նոր բազմաբնակավայր համայնքներ նախատեսվում է ձևավորել 2016թ.: Նախատեսվում է, որ այդ կարգերը կընդունվեն 2016թ. ընթացքում:

2015թ. ընթացքում համայնքի ղեկավարի պարտադիր լիազորությունների իրականացման նոր կարգեր չեն ընդունվել:

Որոշումների կայացումը համայնքներում

2015-ին ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից իրավական հսկողություն է իրականացվել Երևանի ավագանու կողմից ընդունված 232 որոշումների նկատմամբ: Հսկողության արդյունքների հիման վրա արձանագրվել են իրավական տեխնիկայի պահանջների չկատարման մի շարք դեպքեր²⁰:

2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակների տվյալներով, նախորդ տարվա համեմատությամբ, առանձնապես չի փոփոխվել ավագանու աշխատանքները կազմակերպելու համար առանձնացված աշխատասենյակներ ունեցող համայնքների թիվը: Առաջին եռամսյակում նման համայնքների թիվը կազմել է 728, 2-րդ եռամսյակում՝ 694, իսկ 3-րդ եռամսյակում՝ 695: Մարզային կտրվածքով դիտարկելիս կարելի է նկատել, որ ինչպես և նախորդ տարի, Արարատի, Արմավիրի և Կոտայքի մարզերի բոլոր համայնքներում առկա են այդպիսի աշխատասենյակներ: Իսկ Արագածոտնի, Վայոց Ձորի և Տավուշի մարզերում 2015թ. 3-րդ եռամսյակի տվյալներով ավագանու գործունեության համար առանձնացված աշխատասենյակ ունեցող համայնքների տեսակարար կշիռներն ամենացածրն են եղել՝ կազմելով համապատասխանաբար 43%, 54.5% և 45.2%²¹:

2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակների տվյալներով համայնքների ղեկավարների և ավագանու անդամների մոտ քաղաքացիների ընդունելության վիճակագրությունն ունի հետևյալ պատկերը. ՀՀ մարզերում համայնքի ղեկավարների մոտ ընդունելության են մասնակցել 84173 քաղաքացիներ, իսկ ավագանու անդամների մոտ՝ 17456 քաղաքացիներ (հավելված 1): Համայնքի

²⁰ Աղյուրը՝ ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից 2015թ. կատարված աշխատանքների վերաբերյալ հաշվետվություն:

²¹ Աղբյուրը՝ www.mta.gov.am, Ամփոփ տեղեկանքներ 2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակներում ՀՀ համայնքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության հրապարակայնության և թափանցիկության վերաբերյալ:

ղեկավարների մոտ ընդունելության է մասնակցել ընդունելության դիմած քաղաքացիների 98.2%-ը, իսկ ավագանու անդամների մոտ՝ 94.0%-ը: 2015թ. ընդունելություն կազմակերպած համայնքների թիվը առաջին երեք եռամսյակներում տատանվել է 803-ից մինչև 814-ի սահմաններում: Ինչպես և նախորդ տարիներին, 2015-ին ընդունելություն կազմակերպած համայնքների թիվը ամենացածրն է եղել Սյունիքի մարզում՝ առաջին երեք եռամսյակներում կազմելով մարզի համայնքների թվի 35.8%-ից 14.7%-ը:

2015թ. մայիսի 17-ին ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգի պատմության մեջ առաջին անգամ անց են կացվել տեղական հանրաքվեներ: Դրանք տեղի են ունեցել համայնքների խոշորացման ծրագրի շրջանակներում, ՀՀ կառավարության նախաձեռնությամբ, ՀՀ Լոռու, Սյունիքի և Տավուշի մարզերի 22 համայնքներում²²: Տեղական հանրաքվեները կազմակերպվել և անց են կացվել էլնելով սահմանադրական պահանջից, համաձայն որի, նախքան համայնքների միավորման օրենսդրական նախաձեռնության ներկայացումը, կառավարությունը համապատասխան համայնքներում պետք է նշանակի տեղական հանրաքվեներ:

Տեղական հանրաքվեների նկատմամբ «Համայնքների ֆինանսիստների միավորում» (ՀՖՄ) և «Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբ» հասարակական կազմակերպությունները՝ համատեղ ուժերով, դիտորդական առաքելությամբ իրականացրել են մշտադիտարկում (մոնիթորինգ): Մշտադիտարկման որոշ արդյունքներ ներկայացված են ստորև.

- ✓ որոշ համայնքների (օրինակ, Սվարանց, Տաթև, Աթան, Ահնիձոր) ընտրական տեղամասերը գտնվել են գյուղապետարանի կամ ակումբի ոչ բարվոք վիճակում գտնվող շենքերում և կահավորված չեն եղել պատշաճ մակարդակով, որն իր որոշակի բացասական ազդեցությունն է ունեցել ընտրողների՝ հանրաքվեին մասնակցայնության վրա,
- ✓ ընտրողները հատկապես ակտիվ են եղել Տաթևի փնջի բոլոր համայնքներում, Թումանյանի փնջի Թումանյան և Քարինջ համայնքներում, Դիլիջանի փնջի Աղավնավանք և Խաչարձան համայնքներում, մնացած համայնքներում նկատվել է ընտրողների որոշակի պասիվություն ու աստրբերություն,
- ✓ տեղական ընտրական հանձնաժողովների անդամները հիմնականում տիրապետել են ընտրական գործընթացներին, մշտադիտարկում իրականացրած վերոնշյալ ՀԿ-ների ներկայացուցիչների տպավորությամբ, տեղական հանրաքվեները կազմակերպվել և անցկացվել են օրինա-

²² Դրանք են՝ Թումանյանի փնջի 7 համայնքները (ք. Թումանյան, Աթան, Ահնիձոր, Լորուտ, Մարց, Շամուտ, Քարինջ), Տաթևի փնջի 8 համայնքները (Խոտ, Հայիձոր, Հարժիս, Շինուկայր, Սվարանց, Տաթև, Տանձատափ, Քաշունի) և Դիլիջանի փնջի 7 համայնքները (ք. Դիլիջան, Աղավնավանք, Գոշ, Թեղուտ, Խաչարձան, Հաղարծին, Հովք):

կանության, հանգիստ և ընտրական գործընթացների մասնակիցների փոխադարձ հարգանքի մթնոլորտում,

- ✓ տեղական հանրաքվեներին նկատելի քիչ է եղել դիտորդական առաքելություն իրականացնող կազմակերպությունների թիվը, այդ թվում՝ քաղաքական կուսակցությունների, հասարակական կառույցների, զանգվածային լրատվամիջոցների և այլն, այսինքն՝ տեղական հանրաքվեները հանրության կողմից չեն ստացել այն ուշադրությունը և հնչեղությունը, ինչը նկատելի է եղել ծրագրի ընդդիմախոսների կողմից մինչև հանրաքվեների անցկացումը՝ նախորդ մի քանի ամիսների ընթացքում²³:

Տեղական հանրաքվեի արդյունքները ներկայացված են սույն զեկույցի «Վարչատարածքային բարեփոխումները և միջհամայնքային համագործակցությունը» բաժնում:

2015թ. մարզերում վարչական հսկողություն է իրականացվել 312 համայնքներում: Արձանագրված խախտումները, ինչպես և նախորդ տարիներին, հիմնականում վերաբերել են «Տեղական ինքնակառավարման մասին», «Տեղական տուրքերի և վճարների մասին», «Քաղաքաշինության մասին» և ՀՀ այլ օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի պահանջների չկատարմանը²⁴:

Հետաքրքիր է դիտարկել, թե ինչպես է ընկալվում ՏԻՄ-երի գործունեությունը բնակչության կողմից: Այսպես, 2015թ. ընթացքում Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն-Հայաստան (ՀՌԿԿ-Հայաստան) հիմնադրամի իրականացրած սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքներով²⁵, ՏԻՄ-երի աշխատանքից «շատ» կամ «լիովին» բավարարված է Հայաստանի տասը քաղաքացիներից մեկը՝ 11.6 %-ը: ՏԻՄ-երի աշխատանքից «շատ քիչ» բավարարվածները կամ «ամենին» չբավարարվածները եռապատիկ շատ են՝ 36 %-ը: Հայաստանցիների գրեթե կեսը՝ 46.8 %-ը, «որոշ չափով» է գոհ ՏԻՄ-երի աշխատանքից:

Հարցված հայաստանցիների զգալի մասը՝ 43 %-ը, դժվարացել է պատասխանել «Արդյոք գոյություն ունե՞ն ավագանու այնպիսի անդամներ, որոնք արժանի չեն իրենց պաշտոնին» հարցին: Հարցվածների 40.7 %-ը հայտարարել է, որ ավագանու բոլոր անդամներն արժանի են: Հարցվածների 16.3 %-ը, այնուամենայնիվ, կարծիք է հայտնել, որ գոյություն ունեն ավագանու անդամներ, որոնք արժանի չեն իրենց պաշտոնին:

Հարցված հայաստանցիների չնչին մասն է հայտարարել, որ ՏԻՄ-երում պաշտոնյաներին նվերներ տալու պրակտիկան հաճախակի հանդիպող երևույթ է, իսկ կեսից փոքր-ինչ ավելին պարզապես խուսափել է պատասխա-

²³ Աղբյուրը՝ Համայնքների ֆինանսիստների միավորում:

²⁴ Աղբյուրը՝ ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից 2015թ. կատարված աշխատանքների վերաբերյալ հաշվետվություն:

²⁵ Այն հիմնված է Հայաստանի ողջ տարածքում պատահականորեն ընտրված 1443 տնային տնտեսություններից հավաքագրված և հանրային կարծիքն արտացոլող տվյալների վրա:

նել նվիրատվությունների վերաբերյալ հարցին: Մարդկանց մի սովորական գված վստահ չէ, որ ՏԻՄ-երում նվիրատվության պրակտիկան գոյություն չունի: Այս ենթադրությունն ամրապնդվում է հարցման մեկ այլ արդյունքով. մասնավորապես, հարցվածների 58.6%-ի համոզմամբ, կաշառքը քաղաքացիների կարող է «շատ» կամ «որոշ չափով» օգնել իրենց խնդիրները ՏԻՄ-երի միջոցով լուծելու համար («կաշառքի» և պաշտոնյային մատուցվող «նվերի» տարբերությունն իրականում դժվար է որոշել):

Հարցվածների մոտ կեսը՝ 47.4 %-ը, «վատ» կամ «շատ վատ» է գնահատել ՏԻՄ-երի աշխատանքը՝ տեղական մակարդակում որոշումների կայացման գործընթացի մեջ բնակիչներին ներգրավելու ուղղությամբ: Տասը հայաստանցիներից ընդամենը մեկն է այդ աշխատանքին տվել «լավ» կամ «շատ լավ» գնահատականը: Հարցված հայաստանցիների 9.7 %-ն է գոհ կամ շատ գոհ եղել այն բանից, թե ինչպես են ՏԻՄ-երը խորհրդակցում բնակիչների հետ հանրային ռեսուրսների (օրինակ՝ հողեր, անտառներ, շենքեր) օգտագործման, վարձակալության և վաճառքի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս: Հայաստանցիների 39.6 %-ը նշված հանրային ռեսուրսների կառավարման հարցում բնակիչների կարծիքը լսելու ՏԻՄ-երի ջանքերը գնահատել է «վատ» կամ «շատ վատ», 20.3 %-ը՝ «ոչ լավ, ոչ վատ»²⁶:

3.2 Քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը

ՀՀ արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրում 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ գրանցված են եղել քաղաքացիական հասարակության սուբյեկտներ հանդիսացող 4375 հասարակական կազմակերպություն (նախորդ տարվա համեմատ ավելացել է 6.0 %-ով), 975 հիմնադրամ (նախորդ տարվա համեմատ ավելացել է 6.3 %-ով), 765 արհեստակցական կազմակերպություն (նախորդ տարվա համեմատ ավելացել է 3.2 %-ով) և 79 կուսակցություն (նախորդ տարվա համեմատ ավելացել է 2.6 %-ով): ԶԼՄ-ներից 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ հաշվառված է եղել 861 թերթ, 448 ամսագիր²⁷:

Տեղական ինքնակառավարման ոլորտում գործող հասարակական կազմակերպությունների թվի և տարածքային տեղաբաշխվածության վերաբերյալ պաշտոնական տեղեկատվություն չկա: Պաշտոնական տեղեկատվություն չկա

²⁶ Աղբյուրը՝ «Բարեփոխումների երկար ճանապարհին. ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգը քաղաքացիների աչքերով» գեկույց, Երևան 2016, Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն-Հայաստան հիմնադրամ:

²⁷ Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՆ Իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալություն:

նան ԶԼՄ-ների տարածքային տեղաբաշխվածության վերաբերյալ: 2015թ. տեղական ինքնակառավարման ոլորտում շարունակել են գործել նախորդ տարիների զեկույցներում նշված կազմակերպությունները:

«Ֆրիդոմ Հաուս» իրավապաշտպան կազմակերպության զեկույցի համաձայն, 2015թ. անփոփոխ է մնացել Հայաստանի ժողովրդավարության առաջընթացի գնահատականը՝ 2013 թվականից ի վեր կազմելով 5.36 միավոր (գնահատականները տրված են 7 բալանոց սանդղակով, որտեղ ամենավաղ ցուցանիշը 1-ն է, իսկ ամենավատը՝ 7-ը): Նույնն են մնացել նաև «Տեղական ժողովրդավարական կառավարում» և «քաղաքացիական հասարակություն» բաժինների գնահատականները՝ կազմելով համապատասխանաբար 5.75 և 3.75 միավոր²⁸:

ՀՌԿԿ-Հայաստան հիմնադրամի իրականացրած հետազոտության համաձայն, հարցված հայաստանցիների չնչին հատվածն է որպես շահառու մասնակցել ՏԻՄ-երի աշխատանքներին: Այսպես, հարցմանը նախորդող վեց ամիսների ընթացքում իր համայնքի ավագանու նիստերին մասնակցել է հարցվածների միայն 2.4 %-ը, համայնքի քաղաքականությունների և ծրագրերի վերաբերյալ լուսմներին՝ 2.3 %-ը և համայնքի բյուջեի վերաբերյալ քննարկումներին 1.7 %-ը:

Հարցվածների պասիվ մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը կարող է պայմանավորված լինել նրանց թերահավատությամբ այդ մասնակցության հնարավորության և արդյունավետության նկատմամբ: Այն հարցին, թե արդյոք իրենց համայնքներում առկա՞ են տեղական ինքնակառավարմանը մասնակցելու բավարար հնարավորություններ, հարցվածների միայն 32.8 %-ն է դրական պատասխան տվել: Հարցվածների 33 %-ն ասել է, որ այդ հնարավորությունները բացակայում են, մինչդեռ 34 %-ը չի իմացել՝ արդյոք մասնակցության բավարար հնարավորություններ առկա՞ են, թե՞ ոչ:

Միաժամանակ, հարցվածների 35.9 %-ն է գտնում, որ իր համայնքի անդամների մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը «որոշ չափով» կամ «շատ» արդյունավետ է: Հարցվածների 32.6 %-ի կարծիքով այդ մասնակցությունը կամ ընդհանրապես արդյունավետ չէ, կամ «քիչ» արդյունավետ է, իսկ մնացյալ մեկ երրորդը (31.5 %-ը) չգիտի կամ դժվարանում է պատասխանել՝ արդյոք այդ մասնակցությունն արդյունավետ է, թե՞ ոչ²⁹:

2014թ. հուլիսի 31-ին ՀՀ կառավարության նիստում հաստատվել է ԲԿԳ-Հայաստանի (Բաց կառավարման գործընկերություն) երկրորդ՝ 2014-2016թթ.

²⁸ Աղբյուրը՝ www.freedomhouse.org, Nations in Transit 2016:

²⁹ Աղբյուրը՝ «Բարեփոխումների երկար ճանապարհին. ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգը քաղաքացիների աչքերով» զեկույց, Երևան 2016, Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն-Հայաստան հիմնադրամ:

Գործողությունների ծրագիրը³⁰: Ծրագիրն իրականացման փուլ է մտել 2014թ. սեպտեմբերից, երբ մեկնարկել է ծրագրով ստանձնած մի շարք պարտավորությունների իրականացումը: Այդ պարտավորությունների մի մասն ուղղված է հանրային մասնակցության խթանմանը, որոնցից երկուսը՝ տեղական ինքնակառավարման մակարդակում հանրային մասնակցության խթանմանը: Դրանք են.

- ✓ Համայնքային միկրոհարցումների ծրագրի ներդրում 10 համայնքներում,
- ✓ Խոշոր համայնքների (20000 և ավելի բնակիչ ունեցող) տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության թափանցիկության ապահովում:

Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն ՀԿ-ն իրականացրել է մշտադիտարկում Բաց կառավարման գործընկերության միջազգային նախաձեռնության շրջանակներում Հայաստանի Գործողությունների ազգային երկրորդ ծրագրի մշակման և դրա իրականացման մեկամյա ընթացքի վերաբերյալ: Մշտադիտարկման արդյունքներով, նշյալ երկու պարտավորությունների իրականացման ընթացքը հետևյալն է.

- ✓ 2015թ.-ի սեպտեմբերի 15-ի դրությամբ՝ հինգ համայնքներում արդեն իսկ իրականացվել են միկրոհարցումներ: Դրանք են՝ Արեգնադեմ, Բյուրեղավան, Ջրվեժ, Քասախ և Աշտարակ համայնքները:
- ✓ 2015 թ.-ի օգոստոսի դրությամբ խոշոր համայնքների մեծ մասը դեռևս ձեռք չի բերել համայնքի ավագանու նիստերը ուղիղ հեռարձակման համար անհրաժեշտ սարքավորումներ: Հիմնական պատճառը ֆինանսական միջոցների բացակայությունն է: Մասնավորապես, 2015թ. օգոստոսի դրությամբ տեխնիկական սարքավորումները ձեռք են բերել և հեռարձակումները իրականացրել են Արմավիր և Գյումրի համայնքները: Սարքավորումները ձեռք են բերել և փորձնական հեռարձակումներ են իրականացրել Վանաձոր, Չարենցավան և Հրազդան համայնքները: Իսկ Աբովյան, Էջմիածին, Կապան, Գորիս, Արտաշատ, Գավառ, Մասիս, Ալավերդի, Սևան, Աշտարակ, Արթիկ համայնքները նշյալ ժամկետում դեռևս գտնվում էին ֆինանսական միջոցների հայթայթման գործընթացում³¹:

³⁰ Ծրագիրը հաստատվել է «Բաց կառավարման գործընկերություն» նախաձեռնության շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետության երկրորդ գործողությունների ծրագրին հավանություն տալու մասին» թիվ 32-1 արձանագրային որոշմամբ:

³¹ Աղբյուրը՝ ԲԿԳ Հայաստան. Քաղհասարակության զեկույց, Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն, Երևան 2015:

ՏԻՄ-երի գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվության մատչելիությունը

2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակի տվյալներով համայնքների բյուջեների ցուցանիշները ցուցատախտակներում և այլ տեսանելի վայրերում տեղադրել են գրեթե բոլոր համայնքները (հավելված 2): Իսկ այդ ցուցանիշները հեռուստատեսությամբ հեռարձակող և թերթերում տպագրող համայնքների թիվը, ինչպես և նախորդ տարիներին, շարունակել է մնալ ցածր: Առանձնապես մեծ փոփոխությունների չի ենթարկվել ինտերնետային կայք էջերում նյութեր տեղադրող համայնքների թիվը:

Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն ՆԿ-ի կողմից 2015թ. անց կացված տեղեկատվության ազատության հերթական մրցանակաբաշխության արդյունքներով ՏԻՄ-երին «ոսկե բանալի» բաժին չի հասել: Մրցանակաբաշխության բացասական խորհրդանիշ հանդիսացող «Ժանգոտ կողպեքը» որպես փակ աշխատանքի խորհրդանիշ, տրամադրվել է Արմավիրի քաղաքապետարանին՝ որպես 2015թ. ամենազավեշտալի պաշտոնական պատասխանի հեղինակ մարմին³²: Նույն ՆԿ-ի կողմից հրապարակված «սև ցուցակում» 2015թ. ՏԻՄ-երի ներկայացուցիչներից ընդգրկվել է Արթիկ համայնքի ղեկավարը³³:

ՀՌԿԿ-Հայաստան հիմնադրամի իրականացրած հետազոտության համաձայն, հարցվածների ընդամենը 7.1 %-ն է համարել, որ իրենց ՏԻՄ-երի հաշվետվողականության մակարդակն ընդհանուր առմամբ «բարձր» կամ «շատ բարձր» է: Հարցվածների 26.4 %-ի կարծիքով, այն «ցածր» է կամ «շատ ցածր», 23.6 %-ի կարծիքով՝ «ոչ ցածր, ոչ բարձր»:

Հարցված հայաստանցիների միայն 13%-ն է ՏԻՄ-երի գործունեության թափանցիկությունը «բարձր» կամ «շատ բարձր» գնահատել: ՏԻՄ-երի թափանցիկությունը «ցածր» կամ «շատ ցածր» գնահատողների թիվը եռապատիկ շատ է եղել՝ 39.5%, մինչդեռ չեզոք՝ «ոչ բարձր, ոչ ցածր» գնահատական տվողներինը՝ 28.5%: Միաժամանակ, հայաստանցիների մոտ կեսը (46%-ը) կարծիքով, ՏԻՄ-երի գործունեության թափանցիկության մակարդակը հարցմանը նախորդող տարվա համեմատ ոչ ավելացել է, ոչ պակասել է:

Նախ և առաջ, հարցվածները դժգոհ են ՏԻՄ-երի ֆինանսական գործունեության թափանցիկությունից: Օրինակ՝ բոլոր հարցվածների միայն 6.2 %-ն է «լավ» կամ «շատ լավ» գնահատել ՏԻՄ-երի ջանքերը բնակիչներին համայնքի բյուջեի մասին իրազեկելու ուղղությամբ: Մարդկանց կեսից ավելին (56.3%-ը) այդ ջանքերը գնահատել է «վատ» կամ «շատ վատ»³⁴:

³² Աղբյուրը՝ www.foi.am:

³³ Աղբյուրը՝ www.foi.am:

³⁴ Աղբյուրը՝ «Բարեփոխումների երկար ճանապարհին. ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգը քաղաքացիների աչքերով» զեկույց, Երևան 2016, Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն-Հայաստան հիմնադրամ:

ՏԻՄ-երի գործունեության վերաբերյալ դիմում-բողոքները

2015թ. բնակչության կողմից մարդու իրավունքների պաշտպանին ուղղված դիմում-բողոքների մի մասը վերաբերել է ՏԻՄ-երի գործունեությանը:

ՀՀ մարզերից մարդու իրավունքների պաշտպանին ուղղված դիմում-բողոքները հիմնականում վերաբերել են համայնքների ղեկավարների կողմից իրենց լիազորությունների չարաշահմանը (օրինակ, երեխային մանկապարտեզ են ընդունում տեղական հարկերի գծով պարտք չունենալու դեպքում) կամ ոչ պատշաճ կատարմանը, հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար քաղաքաշինական օբյեկտների մատչելիությանը և այլն:

Երևանի ՏԻՄ-երի դեմ ուղղված դիմում-բողոքները վերաբերել են նախադպրոցական հաստատությունների գերբեռնվածությանը և մատուցվող ծառայությունների ոչ պատշաճ մակարդակին, հասարակական տրանսպորտի ոչ պատշաճ աշխատանքին, ուղևորների նկատմամբ վարորդների վատ վերաբերմունքին, տրանսպորտային միջոցների անսարքությանն ու կեղտոտ պայմաններին, գերբեռնվածությանը, չվացուցակների ոչ պատշաճ աշխատանքին, հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար հասարակական տրանսպորտի, կառուցվող և վերակառուցվող շենքերի ու շինությունների մատչելիությանը, ինքնակամ շինարարությունը չկասեցնելուն կամ նման դեպքերը չկանխելուն և այլն³⁵:

³⁵ Աղբյուրը՝ Տարեկան հաղորդում 2015 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, Երևան 2016:

4. Համայնքների սեփականությունը, զարգացման ծրագրերը և ֆինանսական անկախությունը

2015թ. ընթացքում համայնքների ֆինանսներին, զարգացման ծրագրին և սեփականությանը վերաբերվող օրենսդրական դաշտում կատարվել են որոշակի փոփոխություններ:

Փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել «Տեղական տուրքերի և վճարների մասին» ՀՀ օրենքում (26.02.2015թ.), որտեղ համայնքի տարածքում քաղաքացիական հոգեհանգստի(հրաժեշտի) ծիսակատարության ծառայություններ իրականացնելու և(կամ) մատուցելու թույլտվության համար տեղական տուրքը ընթացիկ տարվա համար սահմանվել է «0 – 500 000» դրամ:

Փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքում (25.03.2015թ.), որով սահմանվել է, որ «տեղեկատվություն» կարելի է տրամադրել նաև էլեկտրոնային տարբերակով, իսկ համայնքների զարգացման ծրագրի «եռամյա» բառը փոխարինվել է «քառամյա» բառով:

Փոփոխություններ են կատարվել «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում (07.12.2015թ.), որում ավելացվել են համայնքի զարգացման քառամյա ծրագրի բաղադրամասերը, ճշգրտվել են համայնքի ղեկավարի կողմից այն ավագանուն ներկայացնելու ժամկետները, ծրագրում փոփոխություններ կատարելու կարգը, ծրագրի գործողությունների կատարման վերաբերյալ հաշվետվությունների պատրաստումը:

Փոփոխություններ են կատարվել «Ֆինանսական համահարթեցման մասին» ՀՀ օրենքում»: Այդ օրենքի անցումային դրույթներում փոփոխվել են որոշ տարեթվեր, մասնավորապես բնակչության թիվը, որպես հաշվարկի հիմք ընդունելու տարեթիվը:

4.1 Համայնքների սեփականությունը

2015թ. նույնպես, ինչպես նախորդ տարիներին, համայնքային սեփականությունը հիմնականում համալրվել է համայնքների կատարած կապիտալ կամ ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի հաշվին (աղյուսակ 11): Ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի ծավալը նախորդ տարվա համեմատությամբ նվազել է 10873.4մլն. դրամով, կամ 39.5%-ով, կազմելով՝ 16649.1 մլն. դրամ (2014թ՝ 27522.5մլն. դրամ): Այդ ծախսերի 98.8%-ը, ինչպես նախորդ տարիներին (2013թ՝ 99.9%, 2014թ՝ 99.4%), կազմել են հիմնական միջոցների գծով կատարված ծախսերը, որոնց կազմում շարունակում է բարձր մնալ շենքերի և շինությունների բաժինը՝ 83.0% (2013թ՝ 84.4%; 2014թ՝ 86.9%): Չնայած

ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի նախորդ տարվա համեմատությամբ զգալի նվազմանը, 2015թ. 52.2%-ով ավելացել են շենքերի և շինությունների ձեռքբերման ծախսերը, ավելացել է նաև նրա տեսակարար կշիռը՝ 20.2% (2014թ.՝ 8.0%): Զգալիորեն (74%-ով) նվազել են շենքերի և շինությունների կառուցման ծախսերը, նվազել է նաև նրա տեսակարար կշիռը՝ 14.7% (2014թ.՝ 34.1%): Չնայած շենքերի և շինությունների կապիտալ վերանորոգման, ինչպես նաև մեքենաների և սարքավորումների գծով ծախսերի նվազմանը, ավելացել են նրանց տեսակարար կշիռները՝ կազմելով համապատասխանաբար՝ 48.2% և 12.5%, նախորդ տարվա 44.8%-ի և 10.4%-ի փոխարեն: Դեռևս շատ փոքր են մնում պաշարների և չարտադրված ակտիվների վրա կատարված ծախսերը:

Աղյուսակ 11. ՀՀ համայնքների ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերը 2013-2015թթ. (մլն. ՀՀ դրամ)

Տող	Բովանդակություն	2013թ.		2014թ.		2015թ.	
		Գումարը	Տես. կշիռը (%)	Գումարը	Տես. կշիռը (%)	Գումարը	Տես. կշիռը (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
5000	ՈՉ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԳԾՈՎ ԾԱԽՍԵՐ	23140.8	100	27522,5	100	16649.1	100
5100	այդ թվում՝ 1. Հիմնական միջոցներ	23112.7	99.9	27370.9	99.4	16449.0	98.8
5110	այդ թվում՝ շենքեր և շինություններ	19540.4	84.4	23916.5	86.9	13824.8	83.0
5111	որից՝ շենքերի և շինությունների ձեռքբերում	1230.3	5.3	2210.9	8.0	3364.1	20.2
5112	- Շենքերի և շինությունների կառուցում	3730.9	16.1	9376.8	34.1	2440.4	14.7
5113	- Շենքերի և շինությունների կապիտալ վերանորոգում	14579.2	63.0	12328.8	44.8	8020.3	48.2
5120	Մեքենաներ և սարքավորումներ	2933.0	12.7	2862.6	10.4	2075.8	12.5
5121	որից՝ տրանսպորտային սարքավորումներ	734.4	3.2	835.4	3.0	484.6	2.9
5122	- Վարչական սարքավորումներ	758.2	3.3	633.1	2.3	612.0	3.7
5123	- Այլ մեքենաներ և սարքավորումներ	1440.4	6.2	1394.1	5.1	979.2	5.9
5130	Այլ հիմնական միջոցներ	639.3	2.8	591.8	2.2	548.4	3.3

5200	1.2. Պաշարներ	26.8	0.1	140.9	0.5	162.1	1.0
5300	1.3. Բարձրարժեք ակտիվներ	0.0	0.0	0.0	0.0	1.7	0,0
5400	1.4. Չարտադրված ակտիվներ	1.3	0.0	10.7	0.0	36.3	0.2
5411	Այդ թվում՝ հող	1.3	0.0	10.7	0.0	36.3	0,2

Կառավարության մի շարք որոշումներով գույք և դրամական միջոցներ են նվիրաբերել համայնքներին³⁶:

Կառավարության որոշումներով մի շարք համայնքների վարչական սահմաններում գտնվող որոշ տարածքների նկատմամբ բացառիկ գերակա հանրային շահ է ճանաչվել:

2015թ. համայնքների ոչ ֆինանսական ակտիվների իրացումից մուտքերը

³⁶ 19.02.2015, 125-Ս որոշմամբ Սյունիքի մարզի Մեղրի քաղաքի Աղեյան փողոցի 9/2 հասցեում գտնվող՝ 36855.3 հազ. դրամ արժեքով, 987.3 քառ. մետր ընդհանուր մակերեսով անավարտ շինությունը և 0.0515 հա հողամասը նվիրաբերվել են Մեղրի քաղաքային համայնքին՝ մարզադպրոց հիմնելու պայմանով: 19.02.2015, 113-Ս որոշմամբ Երևան քաղաքի Արթուրյան պուրակ հասցեի «ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության ջրային տնտեսության պետական կոմիտեի աշխատակազմ» պետական կառավարման հիմնարկին ամրացված՝ 909.4 քառ. մետր մակերեսով ջրամբարը և 164.3 քառ. մետր օժանդակ շինությունները նվիրաբերվել են Երևանի քաղաքային համայնքին: 26.03.2015, 296-Ս որոշմամբ Սյունիքի մարզի Ալվանք գյուղում գտնվող՝ 53580.0 հազ. դրամ սկզբնական արժեքով հասարակական նշանակության 499.9 քառ. մետր մակերեսով շենքը, 444.3 քառ. մետր ընդհանուր մակերեսով շինությունները և 0.5483 հա հողամասը անհատույց սեփականության իրավունքով հանձնվել է Ալվանքի գյուղական համայնքին՝ համայնքի կարիքների համար օգտագործման նպատակով: 22.04.2015, 418-Ս որոշմամբ հավանություն է տրվել Գեղարքունիքի մարզի Նորատուս գյուղի վարչական տարածքում գտնվող պետական սեփականություն համարվող «Ռադիո» ՓԲԸ բաժնետոմսերի ուղղակի վաճառքի արդյունքում համայնքի ֆոնդային բյուջե մուտքագրված 30849.3 հազ. դրամ ֆինանսական միջոցները Նորատուսի գյուղական համայնքի փողոցների հիմնանորոգման աշխատանքների իրականացմանն ուղղելու ծրագրին: 09.04.2015, 0636-Ս որոշմամբ «Վայք» ջրօգտագործողների ընկերության, Խնձորուտ N 1 պումպակայանի ճնշումային խողովակաշարից առանձնացվել են Նոր Ազնաբերդում 2019մ տրամագծով 1713զմ և 10243.3 հազ. դրամ արժեքով խողովակաշարերը, հենասյուներ 159մ տրամագծով 179զմ և Խնձորուտ համայնքում 325մ տրամագծով 1515զմ 9053.2 հազ. դրամ արժեքով ճնշումային խողովակաշարերը և նվիրաբերվել են Վայոց ձորի Նոր Ազնաբերդ և Խնձորուտ համայնքներին, ոռոգման ջրագծերի կառուցման նպատակով: 18.06.2015, 1328-Ս որոշմամբ Սյունիքի մարզի Մեղրի քաղաքի Մ.Օհանջանյան 92/1 հասցեում գտնվող 2729.1 հազ. դրամ սկզբնական արժեքով, 461.1 քառ. մետր ընդհանուր մակերեսով մասնաշենքը և 0.076 հա մակերեսով 94.8 հազ դրամ կադաստրային արժեքով հողամասը, ինչպես նաև Մ.Օհանջանյան 92 հասցեում գտնվող 20181.6 հազ. դրամ սկզբնական արժեքով, 1788.4 քառ. մետր մակերեսով շենքն ու շինությունները և 0.844 հա մակերեսով, 1053.2 հազ դրամ կադաստրային արժեքով հողամասը անհատույց սեփականության իրավունքով նվիրաբերվել է Մեղրի քաղաքային համայնքին: 06.08.2015, 895-Ս որոշմամբ Արագածոտնի մարզի Թաթուլի և Արևուտի գյուղական համայնքների վարչական սահմաններում գտնվող 6.9կմ երկարությամբ 20400.0 հազ. դրամ գնահատված արժեքով պետական սեփականություն հանդիսացող զազատարի խողովակաշարից 4.4կմ-ը նվիրաբերվել է Արագածավանի, իսկ 2.5կմ-ը Արտենիի գյուղական համայնքներին, գույքն օտարելու և օտարումից ստացված ֆինանսական միջոցները օգտագործելու նոր զազատարի համաֆինանսավորման նպատակով: 22.10.2015, 1336-Ս որոշմամբ Արագածոտնի մարզի Ապարան քաղաքի Վ.Եղիազարյանի անվան թիվ 1 հիմնական դպրոց ՊՈԱԿ շենքից 634.0 քառ. մետր մակերեսով տարածքը, 67.0 քառ մետր մակերեսով շինությունը և 0.2351 հա հողատարածքը նվիրաբերվել է Ապարանի քաղաքային համայնքին վերակառուցելու և որպես նախադպրոցական ուսումնական հաստատություն օգտագործելու համար: 19.11.2015, 1345-Ս որոշմամբ գույք է նվիրաբերվել Գյումրու քաղաքային համայնքին: 03.12.2015, 1416-Ս որոշմամբ Գյումրի քաղաքի Գարեգին Ա փողոցի 64 հասցեում գտնվող շենքը և շինությունները և 0.3 հա հողամասը նվիրաբերվել է Գյումրու համայնքին, նշված շենք-շինություններում բնակվող բնակիչներին անհատույց սեփականաշնորհելու պայմանով: 03.12.2015, 1421-Ս որոշմամբ գույք է նվիրաբերվել Լոռու մարզի Լեռնապատ գյուղական համայնքին:

նախորդ տարվա համեմատ զգալիորեն (մոտ երկու անգամ) կրճատվել են (աղյուսակ 12): Ինչպես նախորդ տարիներին, այնպես էլ 2015թ. ոչ ֆինանսական ակտիվների իրացումից մուտքերը գրեթե ամբողջությամբ ստացվել են հիմնական միջոցների (9.7%) և հողի (90.2%) իրացումից: Չնչին են բարձրարժեք ակտիվների իրացումից մուտքերը:

Աղյուսակ 12. ՀՀ համայնքների ոչ ֆինանսական ակտիվների իրացումից մուտքերը 2013 – 2015թթ. (մլն. ՀՀ դրամ)

Տող	Բովանդակություն	2013թ.	2014թ.	2015թ.
1	2	3	4	5
6000	ՈՉ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԱԿՏԻՎՆԵՐԻՑ ՄՈՒՏՔԵՐ	12081.6	15354.3	7547.3
6100	այդ թվում՝ հիմնական միջոցների իրացումից մուտքեր	1838.7	1177.6	736.5
6110	այդ թվում՝ անշարժ գույքի իրացումից մուտքեր	1581.9	936.0	584.2
6120	Շարժական գույքի իրացումից մուտքեր	19.4	1.0	0.9
6130	Այլ հիմնական միջոցների իրացումից մուտքեր	237.4	240.6	151.4
6200	Պաշարների իրացումից մուտքեր	0.0	0.0	0.0
6300	Բարձրարժեք ակտիվների իրացումից մուտքեր	0.1	0.0	0.4
6400	Չարտադրված ակտիվների իրացումից մուտքեր	10242.8	14176.7	6810.4
6410	այդ թվում՝ հողի իրացումից մուտքեր	10242.4	14176.7	6810.4

2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ գրանցված համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպությունների (ՀՈԱԿ) թիվը կազմել է 1326, որը 15-ով ավելի է նախորդ տարվա համեմատությամբ: 100% համայնքային սեփականությամբ բաժնետոմսերով առևտրային իրավաբանական անձանց թիվն ավելացել է 2-ով և կազմել՝ 428, իսկ պետություն-համայնք մասնակցությամբ առևտրային իրավաբանական անձանց թիվը նվազել է 2-ով և կազմել՝ 216:

Ինչպես արդեն բազմիցս նշվել է, համայնքային սեփականության հիմնական մասը կառուցվել կամ ձեռք է բերվել տասնամյակներ առաջ և անցած տարիների ընթացքում ենթարկվել է ֆիզիկական և բարոյական մաշվածության: Վիճակը 2015թ. առանձնապես չի փոխվել և գույքի հիմնական մասը վերանորոգման կարիք ունի, իսկ համայնքների մեծ մասը դեռևս անհրաժեշտ միջոցներ չունի:

4.2 Համայնքների զարգացման ծրագիրը և բյուջետավարումը

Ինչպես նախկինում բազմիցս նշվել է, Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգում երկարաժամկետ պլանավորումը դեռևս լայնորեն չի օգտագործվում, ինչը պայմանավորված է՝ համայնքների ֆինանսական ռեսուրսների խիստ սահմանափակվածությամբ, համայնքների մեծ մասում որակյալ կադրերի բացակայությամբ, անտեղյակությամբ, տեղական ինքնակառավարման ոլորտում տիրող իրավիճակով և մի շարք այլ պատճառներով:

Ի տարբերություն երկարաժամկետ պլանավորման, միջնաժամկետ զարգացման ծրագրեր կազմվում են բոլոր համայնքներում: Համայնքների զարգացման քառամյա ծրագրերը (ՀԶԲԾ) միջնաժամկետ պլանավորման ձևերից են, որոնցում վերլուծվում են համայնքի կարողությունները, ներքին ու արտաքին միջավայրը, նշվում են առաջադրված նպատակներին հասնելու ուղիները, արտացոլվում են շահառուների վրա ունենալիք ազդեցությունները և հանրային կարիքների բավարարման չափորոշիչները: ՀԶԲԾ-ի հիմնախնդիրները կոնկրետացվում և ապագա գործողությունների պլաններ են դառնում բյուջետային գործընթացում, որտեղ որոշվում են տարեկան առաջնահերթությունները և տեղ են գտնում տվյալ տարվա բյուջեում: ՀԶԲԾ-ն հիմք է հանդիսանում համայնքի տարեկան բյուջեների կազմման և ծրագրային բյուջետավարման համար:

Ցավոք սրտի համայնքների մեծ մասում դեռևս քառամյա զարգացման ծրագրերի կազմմանը լուրջ ուշադրություն չեն դարձվում և դրանք հիմնականում ձևական բնույթ են կրում: Չնայած այդ ուղղությամբ կատարված որոշ աշխատանքների (ՀԶԲԾ մշակման և կառավարման միասնական մեթոդաբանություն, սեմինարների կազմակերպում, աշխատակիցների վերապատրաստում և այլն), համայնքների մեծ մասի համար քառամյա ծրագրերը մնում են որպես ձևական փաստաթղթեր, որոնք էական դերակատարում չունեն համայնքների բյուջեների կազմման ժամանակ:

2015թ. բյուջետային գործընթացներին վերաբերվող էական փոփոխություններ չեն եղել: Համայնքների մի մասը (հատկապես փոքր գյուղական համայնքները) բյուջետային գործընթացը շարունակում են իրականացվել իմիջիայոց և թերություններով, չեն ապահովվում այդ գործընթացի հրապարակայնությունն ու թափանցիկությունը, անտեսվում են բնակիչների մասնակցության նշանակությունը:

Դեռևս շատ է այն համայնքների թիվը, որոնց բյուջետային միջոցները բավարարում են միայն աշխատակազմի պահպանման ծախսերին: Սովորաբար այդ համայնքներում չկան համապատասխան մասնագետներ, իսկ բյուջեները կազմվում են որպես եկամուտների և ծախսերի նախահաշիվ, առանց լուրջ վերլուծությունների և զարգացման ծրագրերի:

ՀՀ պետական կառավարման համակարգում ծրագրային բյուջետավարման ներդրմանը զուգահեռ, նմանատիպ աշխատանքների իրականացման անհրաժեշտություն է զգացվում նաև համայնքների բյուջեների մասով՝ առաջիկայում տեղական ինքնակառավարման համակարգում ևս արդյունքների վրա հիմնված (ծրագրային, ըստ աշխատանքների կատարման արդյունքների և այլն) բյուջետավարման ժամանակակից մոտեցումները և ձևաչափերը ներդնելու առումով:

Վերջին տարիներին համայնքների մի մասը (հիմնականում քաղաքային) համալրվել են բարձրորակ մասնագետներով, որոնք էլ իրականացնում են բյուջետավարման նոր ժամանակակից մեթոդներ՝ օգտագործելով ինչպես ծրագրային, այնպես էլ ըստ աշխատանքների կատարման բյուջետավարում:

4.3 Համայնքի բյուջեի եկամուտները

2015թ. Հայաստանի համայնքների բյուջեների ընդհանուր եկամուտները կազմել են 128,225.2 մլն. դրամ (2013թ.՝ 105,502.4 մլն. դրամ, 2014թ.՝ 114,359.1 մլն. դրամ), ինչը նախորդ տարվա համեմատ ավելացել է 1,866.1 մլն. դրամով, կամ 12.1%-ով (աղյուսակ 13): 9,539.9 մլն. դրամով ավելացել են այլ եկամուտները, ինչը պայմանավորված է պետության կողմից ՏԻՄ-երին պատվիրակված լիազորությունների իրականացման ծախսերի ֆինանսավորման համար պետական բյուջեից ստացվող միջոցներով, ավելացել է նաև նրա տեսակարար կշիռը՝ 35.1% (2014թ.՝ 31.0%): Չնայած նախորդ տարվա համեմատությամբ 3,756.0 մլն. դրամով ավելացել են պաշտոնական դրամաշնորհները, սակայն նվազել է նրա տեսակարար կշիռը՝ 46.4% (2014թ.՝ 48.7%): Նախորդ տարվա համեմատ փոքր աճ են ունեցել հարկեր և տուրքեր բաժնի գույքային հարկեր անշարժ գույքից (այդ թվում հողի հարկ) և գույքային հարկեր փոխադրամիջոցներից, սակայն նվազել են նրանց տեսակարար կշիռները: Նվազել են տեղական և պետական տուրքերը, նվազել են նաև նրանց տեսակարար կշիռները: Զգալիորեն նվազել են վարչական բյուջեի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային բյուջե կատարվող հատկացումներից մուտքերը, նվազել է նաև նրա տեսակարար կշիռը:

Համայնքների բյուջեի սեփական եկամուտները 2015թ. կազմել են 33,963.1 մլն. դրամ (2014թ.՝ 33,418.2 մլն. դրամ), կամ ամբողջ եկամուտների 26.5%-ը՝ 2014թ. 29.2%-ի փոխարեն: Չնայած սեփական եկամուտների մի փոքր աճին (544.9 մլն. դրամ), 2.7%-ով նվազել է նրա տեսակարար կշիռը: Վերը նշված տվյալները ցույց են տալիս, որ դեռևս մեծ է մնում համայնքների կախվածությունը պաշտոնական դրամաշնորհներից:

ՀՀ համայնքների բյուջեների հանրագումարի մեջ դեռևս զգալի է մնում

Երևան համայնքի բյուջերի եկամուտների տեսակարար կշիռը, 2015թ. կազմելով՝ 59.7% (2014թ. 59.2%), այդ թվում՝ շենքերի և շինությունների գույքահարկ՝ 75.8%, գույքային հարկեր փոխադրամիջոցներից՝ 55.1%, տեղական տուրքեր՝ 81.6%, պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ 38.8%, իսկ պետության կողմից ՏԻՄ-երին պատվիրակված լիազորությունների իրականացման ծախսերի ֆինանսավորման համար պետական բյուջեից ստացվող միջոցները՝ 98.9% (աղյուսակ 14):

Աղյուսակ 13. ՀՀ համայնքների բյուջեի եկամուտները և նրանց տեսակարար կշիռը 2013-2015թթ. (մլն. ՀՀ դրամ)

Տող	Եկամտատեսակները	2013թ.		2014թ.		2015թ.	
		Գումարը	Կշիռը ընդհ. մեջ (%)	Գումարը	Կշիռը ընդհ. մեջ (%)	Գումարը	Կշիռը ընդհ. մեջ (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
1000	ԸՆԴԱՄԵՆԸ ԵՎԱՍՏՈՒՏՆԵՐ	105802.4	100	114359.1	100	128225.2	100
1100	այդ թվում՝ 1.Հարկեր և Տուրքեր	21121.5	20.0	23260.1	20.3	23790,3	18.6
1110	այդ թվում՝ 1.1.Գույքային հարկեր անշարժ գույքից/այդ թվում հողի հարկ/	9463.9	8.9	9488.6	8.3	9537.1	7.4
1121	1.2.Գույքային հարկեր փոխադրամիջոցներից	7462.6	7.1	9122.2	8.0	9795.9	7.6
1131	1.3.Տեղական տուրքեր	3492.8	3.3	3892.8	3.4	3760.1	2.9
1161	1.4.Պետական տուրքեր	702.2	0.7	756.5	0.7	697.2	0.5
1200	2.ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀՆԵՐ	54799.5	51.8	55639.1	48.7	59435.1	46.4
1300	3.ԱՅԼ ԵՎԱՍՏՈՒՏՆԵՐ	29881.4	28.2	35459.9	31.0	44999.8	35.1
1342	Այդ թվում՝ Պետության կողմից ՏԻՄ-երին պատվիրակված լիազորությունների իրականացման ծախսերի ֆինանսավորման համար պետական բյուջեից ստացվող միջոցներ	20644.4	19.5	25301.8	22.1	34827.0	27.2
1392	Վարչական բյուջեի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային բյուջե կատարվող հատկացումներից մուտքեր	8478.2	8.0	7220.4	6.3	4149,6	3.2

2015թ. նախորդ տարվա համեմատությամբ 2,451.9 մլն. դրամով, կամ 31.9%-ով նվազել են ֆոնդային բյուջեի եկամուտները, նվազել է նաև նրա տեսակարար կշիռը՝ 4.1% (2014թ.՝ 6.7%): Ֆոնդային բյուջեի եկամուտների հիմնական մասը 79.3.0%-ը, ինչպես նախորդ տարիներին, բաժին է ընկնում վարչական բյուջեի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային բյուջե կատարվող հատկացումներից մուտքերին: Ֆոնդային բյուջեի 58.4%-ը (2014թ 78.3%ը) բաժին է ընկնում Երևան համայնքին (աղյուսակ 16):

Աղյուսակ 14. Երևանի բյուջեի եկամուտների տեսակարար կշիռները ՀՀ համայնքների բյուջեների ընդհանուր եկամուտների կազմում 2015թ., մլն. դրամ)

	Եկամտատեսակները	Ընդամենը հահայնքների բյուջեների եկամուտները	Այդ թվում՝ Երևանի բյուջեի եկամուտները	Երևանի բյուջեի եկամուտների տեսակարար կշիռը ընդհանուրի մեջ (%)
1	2	3	4	5
1000	ԸՆԴԱՄԵՆԸ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ	128225.2	76561.6	59.7
1100	Այդ թվում՝ 1.Հարկեր և Տուրքեր	23790.3	13698.6	57.6
1110	Այդ թվում՝ 1.1.Գույքային հարկեր անշարժ գույքից	9537.1	4856.0	50.9
1111	Այդ թվում՝ Գույքահարկ շենքերի և շինությունների համար	5586.0	4232.1	75.8
1112	Այդ թվում՝ Հողի հարկ	3951.1	623.9	15.8
1120	1.2.Գույքային հարկեր այլ գույքից	9795.9	5396.8	55.1
1121	Այդ թվում փոխադրամիջոցներից	9795.9	5396.8	55.1
1131	1.3.Ապրանքների օգտագործման կամ գործունեության իրականացման թույլտվության վճարներ այդ թվում՝ Տեղական տուրքեր	3760.1	3067.4	81.6
1150	1.4.Այդ թվում՝ Այլ տեղական տուրքեր	27.5	27.0	98.2
1160	1.5.Այլ պարտադիր վճարներ	697.2	378.4	54.3
1200	2.ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐԶՆԵՐ	59435.1	23058.9	38.8
1300	3.ԱՅԼ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ	44999.8	39804.1	88.5
1342	Այդ թվում՝ Պետության կողմից ՏԻՄ-երին պատվիրակված լիազորությունների իրականացման ծախսերի ֆինանսավորման համար պետական բյուջեից ստացվող միջոցներ	34827.0	34445.6	98.9
1392	Վարչական բյուջեի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային բյուջե կատարվող հատկացումներից մուտքեր	4149.6	484.2	11.7

Աղյուսակ 15. Համայնքների բյուջեի եկամուտների պաշտոնական դրամաշնորհները 2013-2015թթ (մլն. ՀՀ դրամ)

1	2 Եկամտատեսակները	2013թ.		2014թ.		2015թ.	
		Գումարը 3	Կշիռը ընդհ. մեջ (%) 4	Գումարը 5	Կշիռը ընդհ. մեջ (%) 6	Գումարը 7	Կշիռը ընդհ. մեջ (%) 8
1200	2.ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀՆԵՐ	54799.5	100	55639.1	100	59435.1	100
1210	Այդ թվում 2.1 Ընթացիկ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված այլ պետություններից	0	0	0.8	0	0.8	0
1220	2.2 Կապիտալ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված այլ պետություններից	0	0	0	0	0	0
1230	2.3 Ընթացիկ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված միջազգային կազմակերպություններից	0	0	5.0	0	0	0
1240	2.4 Կապիտալ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված միջազգային կազմակերպություններից	0	0	1.8	0	0	0
1250	2.5.Ընթացիկ ներքին պաշտոնական դրամաշնորհներ՝ ստացված կառավարման այլ մակարդակներից	54176.7	98.9	55224.0	99.3	58481.4	98.4
1251	Որից Ա) Պետական բյուջեից ֆինանսական համահարթեցման սկզբունքով տրամադրվող դոտացիաներ	36191,0	66,0	38957.7	70.0	44018.7	74.1
1254	Բ)Պետական բյուջեից տրամադրվող այլ դոտացիաներ	9256,1	16.9	8029.8	14.4	4340.9	7.3
1257	Գ)Պետական բյուջեից տրամադրվող նպատակային հատկացումներ (սուբվենցիաներ)	8729.6	15.9	8236.5	14.8	10121.8	17.0

1260	2.6. Կապիտալ ներքին պաշտոնական դրամաշնորհներ ստացված կառավարման այլ մակարդակներից	622.8	1.1	407.5	0.7	952.9	1.6
1261	Այդ թվում՝ Ա) Պետական բյուջեից կապիտալ ծախսերի ֆինանսավորման նպատակային հատկացումներ (սուբվենցիաներ)	622.8	1.1	407.5	0.7	952.9	1.6
1262	Բ) ՀՀ այլ համայնքներից կապիտալ ծախսերի ֆինանսավորման նպատակով ստացվող պաշտոնական դրամաշնորհներ	0	0	0	0	0	0

Նախորդ տարվա համեմատ 3796.0 մլն.-ով ավելացել են պաշտոնական դրամաշնորհները: Ավելացել են պետական բյուջեից ֆինանսական համահարթեցման սկզբունքով տրամադրվող դոտացիաները, պետական բյուջեից տրամադրվող նպատակային հատկացումները (սուբվենցիաները) և պետական բյուջեից կապիտալ ծախսերի ֆինանսավորման նպատակային հատկացումները (սուբվենցիաները), ավելացել են նաև նրանց տեսակարար կշիռները պաշտոնական դրամաշնորհներում (աղյուսակ 15): Մոտ երկու անգամ նվազել են պետական բյուջեից տրամադրվող այլ դոտացիաները՝ 4,340.9 մլն. (2014թ. 8,029.7 մլն.), նվազել է նաև նրա տեսակարար կշիռը՝ 14.4% (2014թ.՝ 7.3%):

Կառավարության մի շարք որոշումներով կառավարության պահուստային ֆոնդից մարզպետարաններին տրամադրվել են գումարներ՝ համայնքներին ընթացիկ և կապիտալ սուբվենցիաներ, ինչպես նաև այլ դրամական միջոցներ³⁷:

2015թ. այլ պետություններից, միջազգային կազմակերպություններից և կառավարման այլ մակարդակներից կապիտալ արտաքին պաշտոնական դրամաշնորհներ չեն ստացվել: Ընթացիկ արտաքին դրամաշնորհներ ստացվել են միայն այլ պետություններից, այն էլ ընդամենը 0.8 մլն. դրամի չափով: ՀՀ այլ համայնքներից կապիտալ ծախսերի ֆինանսավորման նպատակով պաշտոնական դրամաշնորհներ չեն ստացվել (աղյուսակ 15):

³⁷ 06.08.2015, 898-Ն որոշմամբ Գեղարքունիքի մարզի ճամբարակի համայնքում 2015թ. տեղի ունեցած ուժեղ քամիներից վնասված բազմաբնակարան բնակելի շենքերի տանիքների վերանորոգման նպատակով Գեղարքունիքի մարզպետարանին հատկացվել է 49600.0 դրամ (կապիտալ սուբվենցիա): 18.08.2015, 949-Ն որոշմամբ Գեղարքունիքի մարզի Սևանի քաղաքապետարանի «Մանկապատանեական մարզադպրոց» ՀՈԱԿ-ի շենքի տանիքի վերանորոգման և բնական գործունեության համար անհրաժեշտ գույքի ձեռքբերման նպատակով Սևանի համայնքին սուբվենցիա տրամադրելու համար Գեղարքունիքի մարզպետարանին հատկացվել է 7000.0 հազ. դրամ: 18.08.2015, 950-Ն որոշմամբ Գեղարքունիքի մարզի Սևանի համայնքի աշխատակազմում աշխատավարձի ու սոցիալական ապահովագրության վճարների ձևավորված պարտքերի մարման նպատակով Սևանի համայնքին սուբվենցիա տրամադրելու համար Գեղարքունիքի մարզպետարանին հատկացվել է 9300.0 հազ. դրամ: 18.08.2015, 951-Ն որոշմամբ Լոռու մարզի Մարգահովտի գյուղական համայնքի համայնքային նշանակության ճանապարհի վերանորոգման նպատակով մարգահովտի գյուղական համայնքին սուբվենցիա տրամադրելու համար Լոռու մարզպետարանին հատկացվել է 25000.0 հազ. դրամ: 18.08.2015, 952-Ն որոշումով Արարատի մարզի Գոռավանի և Սուրենավանի համայնքային

Աղյուսակ 16. ՀՀ համայնքների ֆոնդային բյուջեի եկամուտները և Երևանի տեսակարար կշիռը 2015թ. (մլն. դրամ)

Տող	Եկամուտները	Ընդամենը համայնքներ	Այդ թվում՝ Երևան	Երևանի տեսակարար կշիռը (%)
1	2	3	4	5
1000	ԸՆԴԱՄԵՆԸ ԵԿԱՍՈՒՏՆԵՐ	5230.4	3056.4	58.4
1200	2.ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀՆԵՐ	953.0	94.0	9.9
1300	3.ԱՅԼ ԵԿԱՍՈՒՏՆԵՐ	4277.4	2962.4	69.3
1380	3.8 Կապիտալ ոչ պաշտոնական դրամաշնորհներ	127.5	0.0	0.0
1392	Վարչական բյուջեի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային բյուջե կատարվող հատկացումներից մուտքեր	4149.6	2959.5	71.3

2015 թվականին համայնքների բյուջեի եկամուտների կառուցվածքը էական փոփոխությունների չի ենթարկվել:

Ինչպես նախորդ տարիներին, 2015թ. ևս պետական բյուջեին ամրագրվող եկամտահարկից և շահութահարկից համայնքների բյուջեներին մասհանումներ չեն կատարվել:

Խնդիրների լուծման նպատակով Արարատի մարզպետարանին հատկացվել է 6000.0 դրամ, յուրաքանչյուր համայնքին 3000.0 հազ. դրամի չափով (ընթացիկ սուբվենցիա): 18.08.2015, 953-Ն որոշմամբ Արարատի մարզի Այգեստանի գյուղական համայնքի արտեզյան հորի շահագործման համար ենթակայան տեղադրելու և մանկապարտեզի գույքի ձեռքբերման նպատակով Այգեստանի գյուղական համայնքին սուբվենցիա տրամադրելու համար Արարատի մարզպետարանին հատկացվել է 5000.0 հազ. դրամ: 18.08.2015, 954-Ն որոշմամբ Արարատի մարզի Արալեզի համայնքի Ցեղասպանության 100-ամյակին նվիրված հուշահամալիրի կառուցման նպատակով Արալեզի համայնքին սուբվենցիա տրամադրելու համար Արարատի մարզպետարանին հատկացվել է 15000.0 հազ. դրամ: 18.08.2015, 955-Ն որոշմամբ Վայոց ձորի մարզի Վայքի համայնքի մարզադպրոցի վերանորոգման և համայնքային նշանակության այգու վերանորոգման նպատակով Վայքի համայնքին սուբվենցիա տրամադրելու համար Վայոց ձորի մարզպետարանին հատկացվել է 120000.0 հազ. դրամ: 22.10.2015, 1227-Ա որոշմամբ Ջերմուկ համայնքի բնական գործունեությունն ապահովելու նպատակով նախորդ տարիներին առաջացած պարտքերը վճարելու և ջերմուկ քաղաքի զարգացման ծրագրի իրականացման միջոցառումներին աջակցելու համար Վայոց ձորի մարզպետարանին հատկացվել է 29000.0 հազ. դրամ (ընթացիկ սուբվենցիա): 19.11.2015, 1346-1346-Ն որոշմամբ Սյունիքի մարզի Գորիսի ճանապարհների վերանորոգման նպատակով Սյունիքի մարզպետարանին հատկացվել է 20000.0 հազ. դրամ (կապիտալ սուբվենցիա): 26.11.2015, 1377-Ն Սյունիքի մարզի Կապանի Ա.Խաչատրյանի անվան երաժշտական դպրոցի վերանորոգման նպատակով Սյունիքի մարզպետարանին հատկացվել է 28000.0 հազ. դրամ (կապիտալ սուբվենցիա): 26.11.2015, 1381-Ն որոշմամբ Սյունիքի մարզի Սիսիանի քաղաքային համայնքի բազմաբնակարան շենքերի տանիքների վերանորոգման նպատակով Սյունիքի մարզպետարանին հատկացվել է 30000.0 հազ. դրամ (կապիտալ սուբվենցիա): 03.12.2015, 1406-Ն որոշմամբ 1.Վայոց ձորի մարզի Վարդահովտի համայնքի ներհամայնքային ճանապարհների խճապատման նպատակով Վայոց ձորի մարզպետարանին հատկացվել է 15000.0 հազ. դրամ (կապիտալ սուբվենցիա): 2. Արարատի մարզի Դալարի համայնքի առողջության առաջնային պահպանման կենտրոնի վերանորոգման նպատակով Արարատի մարզպետարանին հատկացվել է 20000.0 հազ. դրամ (կապիտալ սուբվենցիա): 17.12.2015, 1497-Ն որոշմամբ Տավուշի մարզի սահմանամերձ համայնքների առաջնաերթ լուծում պահանջող հիմնախնդիրների լուծման նպատակով իրականացվելիք աշխատանքների համար Տավուշի մարզպետարանին հատկացվել է 130000.0 հազ. դրամ (ընթացիկ սուբվենցիա):

2015թ. Համայնքների բյուջեների միջոցների տարեսկզբի ազատ մնացորդը կազմել է 8,115.8 մլն. դրամ, այդ թվում վարչական բյուջե՝ 271.2 մլն. և ֆոնդային բյուջե՝ 7,844.6 մլն. դրամ: Այն հիմնականում ուղղվել է բյուջեների նախորդ տարում ֆինանսավորման ենթակա, սակայն չֆինանսավորված առկա պարտավորությունների կատարմանը: 2015թ. համայնքների բյուջեների ընդամենը դեֆիցիտը (պակասորդը) կազմել է 1,014.9 մլն. դրամ, որից վարչական բյուջեի հավելուրդը կազմել է 2,858.0 մլն., իսկ ֆոնդային բյուջեի դեֆիցիտը (պակասորդը)՝ 3,872.9 մլն. դրամ: Այդ պակասորդը ֆինանսավորվել է հիմնականում ի հաշիվ համայնքների բյուջեների տարեսկզբի ազատ մնացորդների:

Համայնքների գերակշիռ մասում ավագանիների ինստիտուտը դեռևս մնում է չկայացած և լուրջ հակակշիռ չի հանդիսանում համայնքի ղեկավարին:

4.4 Պարտքի կառավարումը

2015թ. ընթացքում համայնքները արտաքին աղբյուրներից վարկեր և այլ համայնքներից փոխառություններ չեն ստացել:

2015թ. ևս ՏԻՄ-երի կողմից պարտատոմսեր թողարկելու և տեղաբաշխելու կարգ չի սահմանվել և համայնքները այդ ընթացքում պարտատոմսեր չեն թողարկել:

4.5 Ֆինանսական հաշվետվողականությունը

2015թ. համայնքների կողմից ներկայացվող հաշվետվությունները սահմանված ձևով և հիմնականում նշված ժամկետներում (եղել են առանձին ուշացման դեպքեր) ներկայացվել են համապատասխան մարմիններին (համայնքի ավագանուն, մարզպետին, գանձապետարանին և այլն):

2015թ. 3-րդ եռամսյակում համայնքների բյուջեների հրապարակայնությունն ու թափանցիկությունը ապահովելու նպատակով, համայնքային բյուջեի եռամսյակային և տարեկան հաշվետվությունները, հաստատված բյուջեն և նրանում կատարված փոփոխությունները 915 համայնքներից՝ 912-ը տեղադրել է ցուցատախտակներին և տեսանելի վայրերում, 57-ը հեռարձակել է հեռուստատեսությամբ, 107-ը տպագրել է թերթերում, իսկ 597-ը տեղադրել է ինտերնետային կայք էջերում: Չնայած այս ոլորտում առկա առաջընթացին, դեռևս կան փոքր գյուղական համայնքներ, որոնք չեն հրապարակում ոչ միայն իրեց հաշվետվությունները, այլև հաստատված բյուջեները:

Ներքին աուդիտի նոր համակարգը ներդրվել է 2012թ. 49 քաղաքային հա-

մայնքներից 45-ում, իսկ մնացած 4 քաղաքային համայնքները (Ախթալա, Թումանյան, Շամլուխ, Դաստակերտ) իրենց ներքին աուդիտը իրականացնում են մարզպետարանների միջոցով: 2015թ. ներքին աուդիտի համակարգը շարունակել է գործել 45 քաղաքային համայնքներից 41-ում, բացառությամբ քաղաքային 4 համայնքների (Բերդ, Մարալիկ, Մեղրի, Վարդենիս), որտեղ ներքին աուդիտի ստորաբաժանումները համալրված չեն: Ներքին աուդիտի միջոցով իրականացվում է պետական ֆինանսների կառավարման արդյունավետության անկախ և օբյեկտիվ գնահատում: Այն առաջարկում է նաև գնահատված համակարգի և գործառույթների բարելավմանն ուղղված միջոցառումներ, որոնք իրականացնում են ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից որակավորված մասնագետները: Ինչ վերաբերվում է գյուղական համայնքներին, ապա վիճակը չի փոխվել և նրանց հիմնական մասը, 2015թ. նույնպես չի անցել ներքին աուդիտ և շարունակում է աուդիտորի հաստիք չունենալ: Բացատրությունը նույնն է՝ մասնագետներ չկան, միջոցներ նույնպես:

Դեռևս շատ քիչ են արտաքին աուդիտ անցկացնող համայնքները:

5. ՏԻՄ-երի լիազորությունների և համայնքների ֆինանսական միջոցների համապատասխանությունը

Հիմնվելով ՏԻՄ-երի լիազորությունների և համայնքների ֆինանսական միջոցների համապատասխանության գնահատման բնագավառում միջազգային փորձի վրա, ստորև բերվում են նախկին տարիներին ընտրված ֆինանսական ցուցանիշների գնահատման արդյունքները 2015թ. համար:

Տեղական բյուջեների ծախսերի տեսակարար կշիռները տվյալ երկրի հանրային ծախսերում և համախառն ներքին արդյունքում (ՀՆԱ-ում) բնութագրում են այդ երկրում իշխանության ապակենտրոնացման աստիճանը³⁸: Եվրամիության երկրներում տեղական ինքնակառավարման բոլոր մակարդակների՝ տեղական և տարածաշրջանային բյուջեների ծախսերի տեսակարար կշիռների միջինը հանրային ծախսերում կազմել է 34.0%, իսկ ՀՆԱ-ում՝ 16.5%, իսկ միայն տեղական բյուջեների ծախսերի տեսակարար կշիռների միջինը հանրային ծախսերում կազմել է 26.0%, ՀՆԱ-ում՝ 11.6% (աղյուսակ 17):

Աղյուսակ 17. Եվրամիության երկրների և Հայաստանի տեղական բյուջեների ծախսերի տեսակարար կշիռները հանրային ծախսերում (2011թ. տվյալներով) և ՀՆԱ-ում (2013թ. տվյալներով)³⁹

Երկրներ	Տեղական բյուջեների ծախսերը հանրային ծախսերում (%)	Տեղական բյուջեների ծախսերը ՀՆԱ-ում (%)
Դանիա	64,5	37,5
Իսպանիա	54,0 / 17,0*	24,0 / 5,9*
Շվեդիա	49,0	26,0
Գերմանիա	46,0 / 17,5*	21,0 / 7,8*
Բելգիա	42,0 / 12,5*	22,0 / 8,4*
Ֆինլանդիա	41,0	23,9
Եվրամիության երկրների միջինը	34,0 / 26,0*	16,5 / 11,6*
Ավստրիա	33,5 / 16,5*	17,0 / 8,0*
Հոլանդիա	33,0	15,4
Լեհաստան	32,5	13,1
Բուլղարիա	31,0	15,0
Լատվիա	28,0	10,3
Խորվաթիա	27,5	12,3
Մեծ Բրիտանիա	27,5	12,0

³⁸ Հայաստանում հանրային ծախսերի տակ դիտարկվում են ՀՀ համախմբված բյուջեի ծախսերը, իսկ ՀՆԱ-ի տակ դիտարկվում է անվանական ՀՆԱ-ն:

³⁹ Աղբյուրը՝ Subnational public finance in the European Union, Dexia, 2013

Չեխիա	27,5	10,2
Լիտվա	26,5	8,4
Ռումինիա	26,0	9,0
Էստոնիա	25,0	10,0
Հունգարիա	23,0	7,6
Ֆրանսիա	21,5	12,2
Սլովենիա	19,0	9,7
Բուլղարիա	19,0	8,4
Սլովակիա	18,0	6,3
Պորտուգալիա	13,5	6,4
Լյուքսեմբուրգ	13,0	5,2
Իռլանդիա	13,5	4,8
*Հայաստան	8,8	2,41
Հունաստան	6,0	3,4
Կիպրոս	4,5	1,7
Մալթա	1,5	0,8

*) Միայն տեղական բյուջեների ծախսերի տեսակարար կշիռները հանրային ծախսերում կամ ՀՆԱ-ում

ՀՀ համայնքների բյուջեների հանրագումարի տեսակարար կշիռը ՀՀ 2015-թ. համախմբված բյուջեում եկամուտների գծով կազմել է 10.7%, իսկ ծախսերի գծով՝ 8.9% (հավելված 3): Նախորդ տարվա համեմատ, 2015-ին այս ցուցանիշը եկամուտների գծով աճել է մոտ 1.0%-ով, իսկ ծախսերի գծով նվազել է մոտ 0.1%-ով: Հայաստանն այդ ցուցանիշներով դեռևս էականորեն զիջում է Եվրամիության երկրներին՝ մոտ 3.8 անգամ փոքր լինելով Եվրամիության երկրների միջին ցուցանիշից, և գերազանցում է միայն Հունաստանին, Կիպրոսին ու Մալթային:

Համայնքների բյուջեների ծախսերի հանրագումարի տեսակարար կշիռը երկրի ՀՆԱ-ում 2004-2009թթ. Հայաստանում տատանվել է 1.3-1.7%-ի սահմաններում, 2010-2014թթ.՝ 2.3-2.53%-ի սահմաններում, իսկ **2015-ին այն որոշ չափով աճել է՝ կազմելով 2.57%⁴⁰**: Մակայն, վերջին ցուցանիշը մոտ 6.5 անգամ փոքր է Եվրամիության երկրների միջին ցուցանիշից և գերազանցում է միայն Կիպրոսի ու Մալթայի նույն ցուցանիշին:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ Հայաստանում իշխանության ապակենտրոնացման աստիճանը շարունակում է էականորեն ցածր մնալ Եվրամիության երկրներում իշխանության ապակենտրոնացման աստիճանից:

ՀՀ համայնքների (բացառությամբ Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների ամփոփ եկամուտների և ծախսերի փաստացի կատարողականները տարեկան

⁴⁰ Հայաստանի 2015թ. տարեկան անվանական ՀՆԱ-ն ընթացիկ գներով կազմել է 5,032.1 մլրդ դրամ, աղբյուրը՝ www.armstat.am

հաստատված պլանի նկատմամբ ավելի բարձր են, քան **տարեկան ճշտված պլանի նկատմամբ** (աղյուսակ 18): Այսպես, եկամուտների գծով, ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների կատարումը տարեկան հաստատված պլանի նկատմամբ կազմել է 105.6%, իսկ տարեկան ճշտված պլանի նկատմամբ՝ 104.3%: Ծախսերի գծով, ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների կատարումը տարեկան հաստատված պլանի նկատմամբ կազմել է 101.1%, իսկ տարեկան ճշտված պլանի նկատմամբ՝ 98.9%:

Համեմատելով ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների եկամուտների և ծախսերի փաստացի կատարողականները 2014թ. նույն ցուցանիշների հետ, կարելի է նկատել, որ, ինչպես ՀՀ բոլոր համայնքների 2015թ. բյուջեների եկամտային մասերի կատարման տոկոսները (105.6% և 104.3%) զգալիորեն բարձր են (համապատասխանաբար 5.8%-ով և 5.2%-ով) համայնքների 2014թ. բյուջեների եկամտային մասերի կատարման տոկոսներից (99.8% և 99.1%), այնպես էլ զգալիորեն բարձր են (համապատասխանաբար 5.7%-ով և 6.2%-ով) ծախսային մասերի կատարման տոկոսներից: Մա նշանակում է, որ, նախորդ տարվա համեմատ, 2015-ին նկատելիորեն բարելավվել է համայնքների բյուջեների եկամուտների և ծախսերի կատարողական ընդհանուր կարգապահությունը:

Աղյուսակ 18. ՀՀ համայնքների 2015թ. բյուջեների ընդհանուր եկամուտների, ծախսերի և հավելուրդի/պակասուրդի տարեկան հաստատված, ճշտված պլանները և փաստացի կատարումը (հազար դրամ)⁴¹

Հի	Հոդվածի անվանումը	2015թ.				
		Տարեկան հաստատված պլան	Տարեկան ճշտված պլան	Փաստացի	Կատարման տոկոսը հաստատված պլանի նկատմամբ, %	Կատարման տոկոսը ճշտված պլանի նկատմամբ, %
	ՀՀ բոլոր համայնքների բյուջեների					
1	Եկամուտներ, ընդամենը	121,448,844.5	122,903,286.3	128,225,234.4	105.6	104.3
2	Ծախսեր, ընդամենը	127,791,152.2	130,728,322.6	129,240,154.3	101.1	98.9
3	Հավելուրդ (+) կամ պակասուրդ (-)	-6,342,307.6	-7,825,036.2	-1,014,920.0	x	x

⁴¹ Աղբյուրները՝ www.minfin.am և www.yerevan.am

	այդ թվում՝ Երևան քաղաքի բյուջեի					
1	Եկամուտներ, ընդամենը	71,870,838.3	70,618,885.8	76,561,620.2	106.5	108.4
2	Ծախսեր, ընդամենը	72,120,838.3	71,267,361.4	77,078,437.5	106.9	108.2
3	Հավելուրդ (+) կամ պակասուրդ (-)	-250,000.0	-648,475.6	-516,817.2	x	x
	այդ թվում՝ ՀՀ բոլոր համայնքների՝ առանց Երևան քաղաքի, բյուջեների					
1	Եկամուտներ, ընդամենը	49,578,006.2	52,284,400.5	51,663,614.2	104.2	98.8
2	Ծախսեր, ընդամենը	55,670,313.9	59,460,961.2	52,161,716.8	93.7	87.7
3	Հավելուրդ (+) կամ պակասուրդ (-)	-6,092,307.6	-7,176,560.6	-498,102.8	x	x

Երևան քաղաքի 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների եկամուտների կատարման մակարդակները (աղյուսակ 18) համապատասխանաբար մոտ 0.9%-ով և 4.1%-ով ավելի բարձր են, քան ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների եկամուտների կատարման մակարդակները: Առավել տպավորիչ է, որ Երևան քաղաքի 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների ծախսերի կատարման մակարդակները համապատասխանաբար մոտ 5.8%-ով և 9.3%-ով ավելի բարձր են, քան ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) 2015թ. նույն ցուցանիշներից:

Համեմատելով Երևանի 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների եկամուտների և ծախսերի փաստացի կատարողականները 2014թ. նույն ցուցանիշների հետ, կարելի է նկատել, որ բյուջեների կատարման տոկոսները զգալիորեն աճել են:

Եկամուտների գծով, **ՀՀ բոլոր համայնքների (առանց Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների կատարումը** տարեկան հաստատված պլանի նկատմամբ կազմել է 104.2%, իսկ տարեկան ճշտված պլանի նկատմամբ՝ 98.8%: Ծախսերի գծով, ՀՀ բոլոր համայնքների (առանց Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների կատարումը տարեկան հաստատված պլանի նկատմամբ կազմել է 93.7%, իսկ տարեկան ճշտված պլանի նկատմամբ՝ 87.7%: Սա նշանակում է, որ ՀՀ համայնքներում դեռևս կան որոշակի խնդիրներ՝ կապված բյուջեների եկամուտների և հատկապես ծախսերի ճշգրիտ կանխատեսումների, պլանավորման և, հետագայում նաև, դրանց ճշտման և պատշաճ կատարման հետ:

Փաստորեն, ՀՀ բոլոր համայնքների (առանց Երևան քաղաքի) 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների եկամուտների կատարման մակարդակները (աղյուսակ 18) համապատասխանաբար մոտ 1.4%-ով և 5.5%-ով ավելի ցածր են, քան ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների եկամուտների կատարման մակարդակները, իսկ ՀՀ բոլոր

համայնքների (առանց Երևան քաղաքի) 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների ծախսերի կատարման մակարդակները, ավելի վատ, համապատասխանաբար մոտ 7.4%-ով և 11.2%-ով ավելի ցածր են, քան ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) 2015թ. հաստատված և ճշտված բյուջեների ծախսերի կատարման մակարդակները:

Համայնքների ֆինանսական ապահովվածության կարևոր հարաբերական ցուցանիշներից են **բնակչության մեկ շնչին ընկնող՝ համայնքների բյուջեների եկամուտը և ծախսը**: ՀՀ համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) 2011-2015թթ. բյուջեների փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով (աղյուսակ 19, գծապատկեր 1) բացարձակ արժեքով տարեցտարի զգալիորեն աճել է՝ 2011թ. 28,908 ՀՀ դրամից (մոտ 77.5 ԱՄՆ դոլարից) 2015-ին հասնելով 42,722 դրամի (մոտ 89.4 դոլարի): Համապատասխանաբար, ՀՀ համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) 2011-2015թթ. բյուջեների փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (աղյուսակ 19, գծապատկեր 2) 2011թ. 29,494 դրամից (մոտ 79.1 դոլարից) 2015-ին հասել է 43,060 դրամի (մոտ 90.1 դոլարի):

Աղյուսակ 19. ՀՀ համայնքների 2011-2015թթ. բյուջեների՝ բնակչության մեկ շնչին ընկնող եկամուտը և ծախսը (ՀՀ դրամով և ԱՄՆ դոլարով) *

Ցուցանիշի անվանումը	2011	2012	2013	2014	2015
ՀՀ (ներառյալ՝ Երևանի) բնակչության ընդհանուր թիվը տվյալ տարվա տարեվերջի դրությամբ (հազ. մարդ)	3,021.4	3,026.9	3,017.1	3,010.6	3,001.4
Երևանի բնակչության ընդհանուր թիվը տվյալ տարվա տարեվերջի դրությամբ (հազ. մարդ)	1,061.1	1,066.3	1,068.3	1,071.5	1,072.4
ՀՀ (առանց Երևանի) բնակչության ընդհանուր թիվը տվյալ տարվա տարեվերջի դրությամբ (հազ. մարդ)	1,960.3	1,960.6	1,948.8	1,939.1	1,929.0
Մեկ ԱՄՆ դոլարի տարվա միջին փոխարժեքը (ՀՀ դրամ)	373	402	410	416	478
Տարեկան միջին գնաճը (%)	107.7	102.6	105.8	103.0	103.7
ՀՀ համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) բյուջեների փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով (ՀՀ դրամ)	28,908	31,556	35,068	37,985	42,722
Երևանի բյուջեի փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով (ՀՀ դրամ)	48,203	53,688	59,597	63,475	71,393

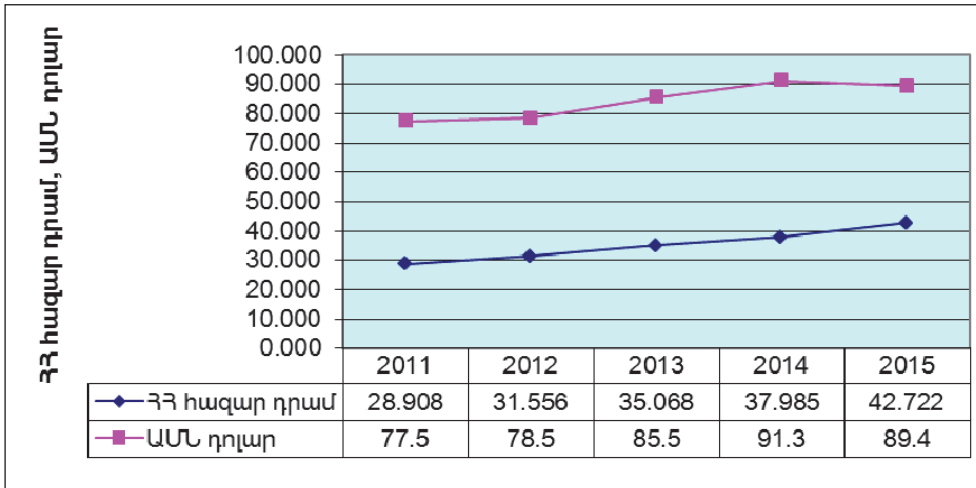
* Աղբյուրները՝ www.armstat.am և www.minfin.am

ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեների փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով (ՀՀ դրամ)	18,464	19,519	21,621	23,901	26,783
ՀՀ համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) բյուջեների փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար)	77.5	78.5	85.5	91.3	89.4
Երևանի բյուջեի փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար)	129.2	133.6	145.4	152.6	149.4
ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեների փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար)	49.5	48.6	52.7	57.5	56.0
ՀՀ համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (ՀՀ դրամ)	29,494	32,196	34,182	38,078	43,060
Երևանի բյուջեի փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (ՀՀ դրամ)	49,472	55,412	58,187	64,484	71,875
ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (ՀՀ դրամ)	18,680	19,570	21,022	23,487	27,041
ՀՀ համայնքների (ներառյալ՝ Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար)	79.1	80.1	83.4	91.5	90.1
Երևանի բյուջեի փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար)	132.6	137.8	141.9	155.0	150.4
ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլար)	50.1	48.9	51.3	56.5	56.6

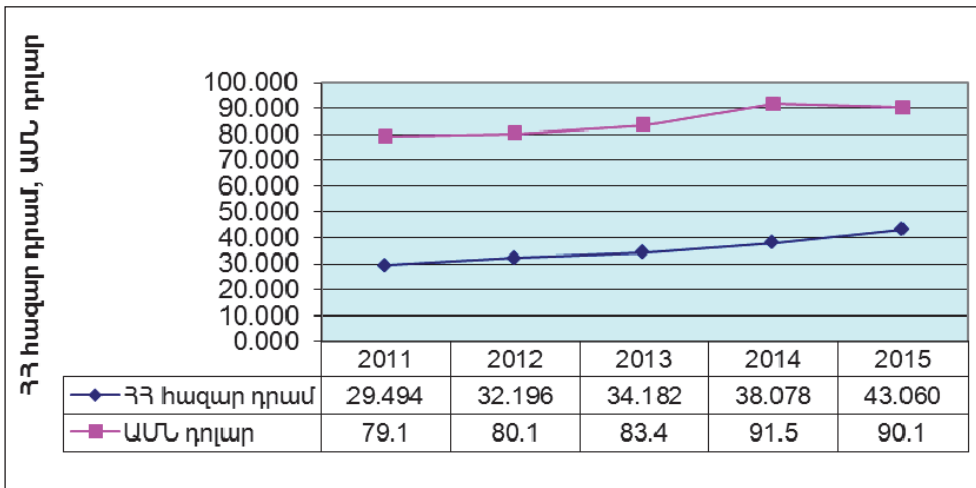
Երևանի 2011-2015թթ. բյուջեների փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով բացարձակ արժեքով տարեցտարի զգալիորեն աճել է՝ 2011թ. 48,203 դրամից (մոտ 129.2 դոլարից) 2015-ին հասնելով 71,393 դրամի (մոտ 149.4 դոլարի): Համապատասխանաբար, Երևանի 2011-2015թթ. բյուջեների փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով (աղյուսակ 19) 2011թ. 49,472 ՀՀ դրամից (մոտ 132.6 դոլարից) 2015-ին հասել է 71,875 դրամի (մոտ 150.4 դոլարի):

ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) 2011-2015թթ. բյուջեների փաստացի եկամուտը մեկ շնչի հաշվով բացարձակ արժեքով տարեցտարի նկատելիորեն աճել է՝ 2011թ. 18,464 դրամից (մոտ 49.5 դոլարից) 2015-ին հասնելով 26,783 դրամի (մոտ 56.0 դոլարի): Համապատասխանաբար, ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) 2011-2015թթ. բյուջեների փաստացի ծախսը մեկ շնչի հաշվով 2011թ. 18,680 դրամից (մոտ 50.1 դոլարից) 2015-ին հասել է 27,041 դրամի (մոտ 56.6 դոլարի):

Գծապատկեր 1. ՀՀ համայնքների 2011-2015թթ. բյուջեների՝ բնակչության մեկ շնչին ընկնող փաստացի եկամուտը (ՀՀ դրամով և ԱՄՆ դոլարով)

Գծապատկեր 2. ՀՀ համայնքների 2011-2015թթ. բյուջեների՝ բնակչության մեկ շնչին ընկնող փաստացի ծախսը (ՀՀ դրամով և ԱՄՆ դոլարով)

Սակայն, եթե հաշվի առնենք նաև Հայաստանում տարեցտարի տեղի ունեցած զգալի գնաճը (աղյուսակ 19), ապա բնակչության մեկ շնչին մատուցվող համայնքային ծառայությունների ընդհանուր ծախսերի չափը տարիների ընթացքում զգալի փոփոխության չի ենթարկվել և նկատելի դրական ազդեցություն չի ունեցել բնակչության ընդհանուր կենսամակարդակի վրա, իսկ գյուղական և փոքր ու միջին քաղաքային համայնքների բնակչության կենսամակարդակի վրա, ընդհակառակը, այն նույնիսկ բացասական ազդեցություն է ունեցել:

Ցուցանիշների առանձին խումբ են կազմում ՏԻՄ-երին օրենքով տրված լիազորությունների ֆինանսական ապահովումն ըստ նրանց գործունեության բնագավառների կամ **համայնքների բյուջեների ծախսերն ըստ գործառական դասակարգման** (աղյուսակ 20):

2015-ին ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների ծախսերի տեսակարար կշիռը **ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևան քաղաքի) բյուջեների** ընդհանուր ծախսերում (գծապատկեր 3) կազմել է 22.7%, որը համընկնում է 2014-ի նույն ցուցանիշի հետ:

Համայնքների 2015թ. բյուջեների ընդհանուր ծախսերում ամենամեծ տեսակարար կշիռն ունեն կրթության ոլորտի ծախսերը՝ 30.2% (2014-ին՝ նույնը), այդ թվում՝ նախադպրոցական կրթություն՝ 12.4%, տարրական ընդհանուր կրթություն՝ 5.2%, միջնակարգ ընդհանուր կրթություն՝ 6.2%, արտադպրոցական դաստիարակություն՝ 5.7% և այլ դասերին չպատկանող կրթություն՝ 0.7%:

2014-ի համեմատ, մոտ 0.2%-ով նվազել է հանգստի, մշակույթի և կրոնի ոլորտին հատկացված ծախսերի տեսակարար կշիռը ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների ընդհանուր ծախսերում՝ 6.8% (2014-ին՝ 7.0%): Սոցիալական ուղղվածություն ունեցող մյուս ոլորտներին ՀՀ համայնքների 2015թ. բյուջեներից հատկացված ծախսերի տեսակարար կշիռներն առանձնապես մեծ տեսակարար կշիռ չունեն ընդհանուր ծախսերում և կազմում են համապատասխանաբար՝ սոցիալական պաշտպանություն՝ 3.0% (2014-ին՝ 3.5%), առողջապահություն՝ 0.3% (2014-ին՝ 0.1%):

Աղյուսակ 20. ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի և առանց Երևանի) և Երևանի 2015թ. բյուջեների փաստացի ծախսերն՝ ըստ գործառական դասակարգման

Հ/հ	Ծախսի անվանումը	2015թ.					
		ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսերը, հազ. դրամ	Տեսակարար կշիռը, %	Երևանի բյուջեի փաստացի ծախսերը, հազ. դրամ	Տեսակարար կշիռը, %	ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսերը, հազ. դրամ	Տեսակարար կշիռը, %
	Ընդամենը ծախսեր*, այդ թվում՝	29,240,154.3	100	77,078,437.5	100	52,161,716.8	100
	Վարչական բյուջե	24,286,477.8	96.2	76,350,504.0	99.1	47,935,973.8	91.9
	Ֆունդային բյուջե	9,103,263.8	7.0	3,687,376.0	4.8	5,415,887.8	10.4
1	Ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայություններ	29,280,990.9	22.7	7,574,675.1	9.8	21,706,315.8	41.6
2	Պաշտպանություն	37,591.0	0.0	34,683.7	0.0	2,907.3	0.0
3	Հասարակական կարգ, անվտանգություն և դատական գործունեություն	2,705.1	0.0	0.0	0.0	2,705.1	0.0
4	Տնտեսական հարաբերություններ, այդ թվում՝	9,316,895.7	7.2	7,859,027.2	10.2	1,457,868.5	2.8
4.1	Ընդհանուր բնույթի տնտեսական, առևտրային և աշխատանքի գծով հարաբերություններ	23,531.2	0.0	0.0	0.0	23,531.2	0.0
4.2	Գյուղատնտեսություն, անտառային տնտեսություն, ձկնորսություն և որսորդություն	895,521.7	0.7	165,378.1	0.2	730,143.6	1.4
4.3	Վառելիք և էներգետիկա	383,576.1	0.3	0.0	0.0	383,576.1	0.7
4.4	Լեռնաարդյունահանում, արդյունաբերություն և շինարարություն	2,873.9	0.0	0.0	0.0	2,873.9	0.0
4.5	Տրանսպորտ	14,394,810.0	11.1	11,299,340.7	14.7	3,095,469.3	5.9

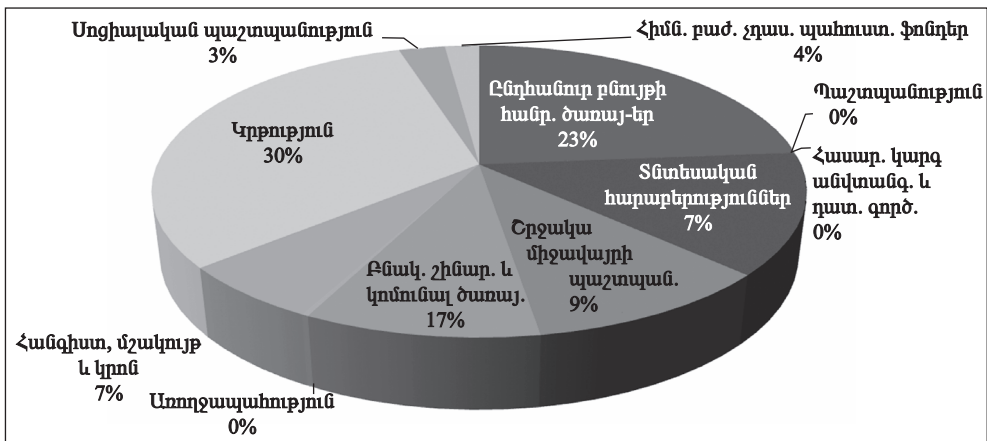
4.6	Կապ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
4.7	Այլ բնագավառներ	23,651.4	0.0	14,850.0	0.0	8,801.4	0.0
4.8	Տնտեսական հարաբերությունների գծով հետազոտական և նախագծային աշխատանքներ	5,435.0	0.0	0.0	0.0	5,435.0	0.0
4.9	Տնտեսական հարաբերություններ (այլ դասերին չպատկանող)	-6,412,252.4	-5.0	-3,620,541.6	-4.7	-2,791,710.8	-5.4
5	Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն, այդ թվում՝	11,347,805.0	8.8	7,555,093.0	9.8	3,792,712.0	7.3
5.1	Աղբահանում	8,622,757.0	6.7	5,326,155.8	6.9	3,296,601.2	6.3
5.2	Կեղտաջրերի հեռացում	96,643.2	0.1	0.0	0.0	96,643.2	0.2
5.3	Շրջակա միջավայրի աղտոտման դեմ պայքար	56,628.2	0.0	38,683.0	0.0	17,945.2	0.0
5.4	Կենսաբազմազանության և բնության պաշտպանություն	48,998.4	0.0	0.0	0.0	48,998.4	0.1
5.5	Շրջակա միջավայրի պաշտպանության գծով հետազոտական և նախագծային աշխատանքներ	8,597.7	0.0	0.0	0.0	8,597.7	0.0
5.6	Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն (այլ դասերին չպատկանող)	2,514,180.4	1.9	2,190,254.2	2.8	323,926.2	0.6
6	Բնակարանային շինարարություն և կոմունալ ծառայություն, այդ թվում՝	21,858,874.5	16.9	17,158,653.2	22.3	4,700,221.3	9.0
6.1	Բնակարանային շինարարություն	3,820,533.7	3.0	3,352,280.6	4.3	468,253.1	0.9
6.2	Համայնքային զարգացում	539,536.6	0.4	0.0	0.0	539,536.6	1.0
6.3	Ջրամատակարարում	9,771,604.6	7.6	8,720,796.8	11.3	1,050,807.8	2.0
6.4	Փողոցների լուսավորում	3,633,610.7	2.8	2,282,019.7	3.0	1,351,591.0	2.6
6.5	Բնակարանային շինարարություն և կոմունալ ծառայությունների գծով հետազոտական և նախագծային աշխատանքներ	24,683.0	0.0	6,382.0	0.0	18,301.0	0.0
6.6	Բնակարանային շինարարության և կոմունալ ծառայություններ (այլ դասերին չպատկանող)	4,068,905.9	3.1	2,797,174.0	3.6	1,271,731.9	2.4

7	Առողջապահություն	336,904.2	0.3	294,130.9	0.4	42,773.3	0.1
8	Հանգիստ, մշակույթ և կրոն	8,837,009.9	6.8	3,717,073.6	4.8	5,119,936.3	9.8
9	Կրթություն	39,030,998.6	30.2	26,046,054.3	33.8	12,984,944.3	24.9
9.1	Նախադպրոցական կրթություն	16,052,018.7	12.4	7,781,201.2	10.1	8,270,817.5	15.9
9.2	Տարրական ընդհանուր կրթություն	6,713,068.3	5.2	6,613,156.5	8.6	99,911.8	0.2
9.3	Միջնակարգ ընդհանուր կրթություն	8,056,090.7	6.2	7,964,489.2	10.3	91,601.5	0.2
9.4	Արտադպրոցական դաստիարակություն	7,361,562.7	5.7	3,119,543.6	4.0	4,242,019.1	8.1
9.5	Կրթություն (այլ դասերին չպատկանող)	848,258.2	0.7	567,663.8	0.7	280,594.4	0.5
10	Սոցիալական պաշտպանություն	3,830,987.9	3.0	1,691,955.2	2.2	2,139,032.7	4.1
11	Հիմնական բաժինների չդասվող պահուստային ֆոնդեր*	5,359,391.7	4.1	5,147,091.4	6.7	212,300.3	0.4

*) Առանց վարչական բյուջեի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային բյուջե կատարված հատկացումների. ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեներում՝ 4,149,587.3 հազ. դրամ, Երևանի բյուջեում՝ 2,959,442.5 հազ. դրամ, ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեներում՝ 1,190,144.8 հազ. դրամ:

Գծապատկեր 3. ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) 2015թ. բյուջեների փաստացի ծախսերի տեսակարար կշիռներն ընդհանուր ծախսերում (ըստ գործառական դասակարգման)

ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների ընդհանուր ծախսերում տնտեսական ուղղվածություն ունեցող հանրային ծառայությունների մատուցման ծախսերի տեսակարար կշիռները, 2014-ի համեմատ, զգալիորեն փոխվել են: Այսպես, այդ ցուցանիշը համարյա կրկնակի չափով նվազել է տրանսպորտի ոլորտում՝ կազմելով 11.1% (2014-ին՝ 21.1%), որը պայմանավորված է Երևանի բյուջեում նույն ցուցանիշի ավելի, քան կրկնակի նվազմամբ՝ 14.7% (2014-ին՝ 30.8%): Այդ ցուցանիշը նկատելիորեն նվազել է նաև շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում (աղբահանություն, կեղտաջրերի հեռացում և այլն)՝ կազմելով 8.8% (2014-ին՝ 9.6%), որը նորից պայմանավորված է Երևանի բյուջեում նույն ցուցանիշի նկատելի նվազմամբ՝ 9.8% (2014-ին՝ 10.5%): Եվ ընդհակառակը, բնակարանային շինարարություն և կոմունալ ծառայությունների ոլորտում (բնակարանային շինարարություն, ջրամատակարարում, փողոցների լուսավորում և այլն) այդ ցուցանիշը զգալիորեն աճել է՝ կազմելով 16.9% (2014-ին՝ 12.6%):

Երևան քաղաքի 2015թ. բյուջեում ըստ գործառական դասակարգման ծախսերի տեսակարար կշիռները զգալիորեն տարբերվում են ՀՀ բոլոր համայնքների բյուջեների ծախսերի տեսակարար կշիռներից (աղյուսակ 20): Այսպես, Երևանի 2015թ. բյուջեում ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների ծախսերի տեսակարար կշիռը մոտ 2.3 անգամ ավելի ցածր է ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների նույն ցուցանիշից (22.7%)՝ կազմելով 9.8% (2014-ին՝ 10.1%), իսկ ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեների նույն ցուցանիշից (41.6%) այն ցածր է մոտ 4.2 անգամ:

Կրթության ոլորտի ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում, ընդհակառակը, ավելի բարձր է Երևանի 2015թ. բյուջեում, քան ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևան քաղաքի) բյուջեներում՝ կազմելով 33.8% (2014-ին՝ 33.6%), այդ թվում՝ նախադպրոցական կրթություն՝ 10.1%, տարրական ընդհանուր կրթություն՝ 8.6%, միջնակարգ ընդհանուր կրթություն՝ 10.3%, արտադպրոցական դաստիարակություն՝ 4.0% և այլ դասերին չպատկանող կրթություն՝ 0.7%: Սա հիմնականում պայմանավորված է Երևանում հիմնական և միջնակարգ ընդհանուր կրթության ոլորտում պետության կողմից համապատասխան պատվիրակված լիազորությունների իրականացմամբ և դրանց համար ՀՀ պետական բյուջեից ֆինանսավորմամբ:

Սոցիալական ուղղվածություն ունեցող մյուս ոլորտներին Երևանի 2015թ. բյուջեից հատկացված ծախսերի տեսակարար կշիռները, նախորդ տարվա համեմատ, նկատելի չափով փոփոխվել են՝ հանգիստ, մշակույթ և կրոն՝ 4.8% (2014-ին՝ 5.0%), սոցիալական պաշտպանություն՝ 2.2% (2014-ին՝ 3.2%), առողջապահություն՝ 0.4% (2014-ին՝ 0.2%):

Երևան քաղաքի 2015թ. բյուջեի ընդհանուր ծախսերում տնտեսական ուղղվածություն ունեցող հանրային ծառայությունների մատուցման ծախսերի տե-

սակարար կշիռները ևս, նախորդ տարվա համեմատ, էականորեն փոփոխվել են և համապատասխանաբար կազմել են՝ տրանսպորտի ոլորտում՝ 14.7% (2014-ին՝ 30.8%), բնակարանային շինարարություն և կոմունալ ծառայությունների ոլորտում (բնակարանային շինարարություն, ջրամատակարարում, փողոցների լուսավորում և այլն)՝ 22.3% (2014-ին՝ 14.9%), շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում (աղբահանում, կանաչապատում և այլն)՝ 9.8% (2014-ին՝ 10.5%) և այլն:

ՀՀ համայնքների (առանց Երևան քաղաքի) 2015թ. բյուջեների՝ ըստ գործառնական դասակարգման ծախսերի տեսակարար կշիռներն էականորեն տարբերվում են ինչպես ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) 2015թ. բյուջեների, այնպես էլ Երևանի 2015թ. բյուջեի ծախսերի տեսակարար կշիռներից ընդհանուր ծախսերում (աղյուսակ 20): Այսպես, ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) 2015թ. բյուջեներում ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների ծախսերի տեսակարար կշիռը դեռևս ամենաբարձրն է և կազմում է ընդհանուր ծախսերի մոտ 41.6%-ը (2014-ին՝ 41.7%):

Ընդհանուր ծախսերում երկրորդ բարձր տեսակարար կշիռն ունեն կրթության ոլորտի ծախսերը՝ կազմելով 24.9% (2014-ին՝ 25.1%):

Սոցիալական ուղղվածություն ունեցող մյուս ոլորտներին ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) 2015թ. բյուջեներից հատկացված ծախսերի տեսակարար կշիռները, նախորդ տարվա համեմատ, մնացել են մոտավորապես նույն մակարդակի վրա՝ հանգիստ, մշակույթ և կրոն՝ 9.8% (2014-ին՝ 10.1%), սոցիալական պաշտպանություն՝ 4.1% (2014-ին՝ 4.0%), առողջապահություն՝ 0.1% (2014-ին՝ նույնը):

ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) 2015թ. բյուջեների ընդհանուր ծախսերում տնտեսական ուղղվածություն ունեցող հանրային ծառայությունների մատուցման ծախսերի տեսակարար կշիռները որոշ չափով նվազել են և համապատասխանաբար կազմել են՝ բնակարանային շինարարություն և կոմունալ ծառայությունների ոլորտում՝ 9.0% (2014-ին՝ 9.2%), շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում՝ 7.3% (2014-ին՝ 8.3%), տրանսպորտի ոլորտում՝ 5.9% (2014-ին՝ 6.4%), և այլն:

ՏԻՄ-երի լիազորությունների և համայնքների ֆինանսական միջոցների համապատասխանության ցուցանիշներից է նաև «**Ֆինանսավորվող կամ թերի ֆինանսավորվող լիազորությունների**» առկայությունը: Կան ՏԻՄ-երի գործունեության՝ ըստ բնագավառների, օրենքով սահմանված բազմաթիվ լիազորություններ (այդ թվում՝ հանրային ծառայությունների մատուցման), որոնք ՀՀ շատ համայնքներում ընդհանրապես չեն իրականացվում կամ իրականացվում են մասնակիորեն (հիմնականում՝ ֆինանսական միջոցների սղության, բայց նաև այլ պատճառներով): Այդպիսի լիազորությունների թվին են դասվում կենսական նշանակություն ունեցող այնպիսի հանրային ծառայությունների մատու-

ցումը, ինչպիսիք են, մասնավորապես, աղբահանությունը, կանաչապատումը, ջրամատակարարումը և ջրահեռացումը, շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը, բնակարանային շինարարությունը և կոմունալ ծառայությունները, և այլն:

Համայնքների բյուջեների ծախսերի տեսակների (ընթացիկ և կապիտալ/ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով) հարաբերակցությունների մասին կարելի է պատկերացում կազմել՝ դիտարկելով **բյուջետային ծախսերն ըստ տնտեսագիտական դասակարգման**: ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևանի) 2015թ. բյուջեների կապիտալ/ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում կազմել է 7.1%, սակայն, եթե հաշվի առնենք նաև ոչ ֆինանսական ակտիվների իրացումից մուտքերի (7,547,315.1 հազ. դրամ կամ 5.8%) հաշվին կատարված կապիտալ ծախսերը, ապա կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում կազմել է 12.9% (աղյուսակ 21):

Աղյուսակ 21. ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի և առանց Երևանի) և Երևանի 2015թ. բյուջեների փաստացի ծախսերն՝ ըստ տնտեսագիտական դասակարգման

Հ/հ	Ծախսի անվանումը	2015թ.					
		ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսերը, հազ. դրամ	Տես. կշիռը %	Երևանի բյուջեի փաստացի ծախսերը, հազ. դրամ	Տես. կշիռը %	ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) բյուջեների փաստացի ծախսերը, հազ. դրամ	% Տես. կշիռը %
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ ԾԱԽՍԵՐ* (Ա+Բ+Գ)	129,240,154.3	100	77,078,437.5	100	52,161,716.8	100
Ա	ԸՆԹԱՅԻՎ ԾԱԽՍԵՐ*	120,138,379.0	93.0	73,391,061.5	95.2	46,747,317.5	89.6
1	Աշխատանքի վարձատրություն, այդ թվում՝	22,923,879.4	17.7	5,658,208.3	7.3	17,265,671.1	33.1
	<i>Աշխատողների աշխատավարձեր և հավելավճարներ</i>	<i>22,923,635.0</i>	<i>17.7</i>	<i>5,658,208.3</i>	<i>7.3</i>	<i>17,265,426.7</i>	<i>33.1</i>
	<i>Փաստացի սոցիալական ապահովության վճարներ</i>	<i>244.3</i>	<i>0.0</i>	<i>0.0</i>	<i>0.0</i>	<i>1,103.2</i>	<i>0.0</i>
2	Ծառայությունների և ապրանքների ձեռք բերում	40,507,349.9	31.3	28,894,127.5	37.5	11,613,222.4	22.3
3	Տոկոսավճարներ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

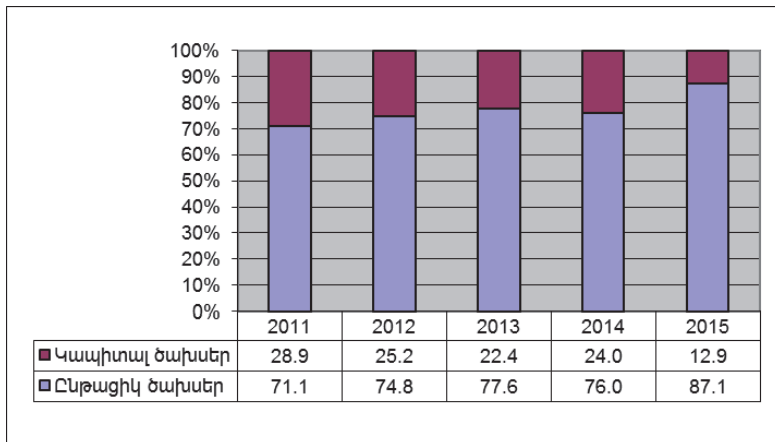
4	Սուբսիդիաներ	25,956,727.9	20.1	14,847,993.3	19.3	11,108,734.6	21.3
5	Դրամաշնորհներ	5,529,187.9	4.3	1,640,762.6	2.1	3,888,425.3	7.5
6	Սոցիալական նպաստներ և կենսաթոշակներ	3,128,296.9	2.4	1,119,838.7	1.5	2,008,458.2	3.9
7	Այլ ծախսեր*, այդ թվում՝	22,092,937.1	17.1	21,230,130.9	27.5	862,806.2	1.7
	Պահուստային միջոցներ*	5,359,391.7	4.1	5,147,091.4	6.7	212,300.3	0.4
	Համայնքի բյուջեի վարչական մասի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային մաս կատարվող հատկացումներ	4,149,587.3	3.2	2,959,442.5	3.8	1,190,144.8	2.3
Բ	ՈՉ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԳԾՈՎ ԾԱԽՍԵՐ	16,649,090.4	12.9	8,435,204.0	10.9	8,213,886.4	15.7
1	Հիմնական միջոցներ	16,449,020.0	12.7	8,295,507.5	10.8	8,153,512.5	15.6
2	Պաշարներ	162,126.0	0.1	139,696.5	0.1	22,429.5	0.0
3	Բարձրարժեք ակտիվներ	1,163.0	0.0	0.0	0.0	1,163.0	0.0
4	Զարտադրված ակտիվներ	36,291.5	0.0 0.0	0.0		36,291.5	0.1
Գ	ՈՉ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԻՐԱՑՈՒՄԻՑ ՍՈՒՏՔԵՐ	-7,547,315.1	-5.8	-4,747,828.1	-6.2	-2,799,487.0	-5.4
1	Հիմնական միջոցների իրացումից մուտքեր	-736,571.3	-0.6	-545,406.2	-0.7	-191,165.1	-0.4
2	Պաշարների իրացումից մուտքեր	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
3	Բարձրարժեք ակտիվների իրացումից մուտքեր	-362.0	0.0	0.0	0.0	-362.0	0.0
4	Զարտադրված ակտիվների իրացումից մուտքեր	-6,810,381.8	-5.2	-4,202,421.8	-5.5	-2,607,960.0	-5.0

*) Առանց վարչական բյուջեի պահուստային ֆոնդից ֆոնդային բյուջե կատարված հատկացումների

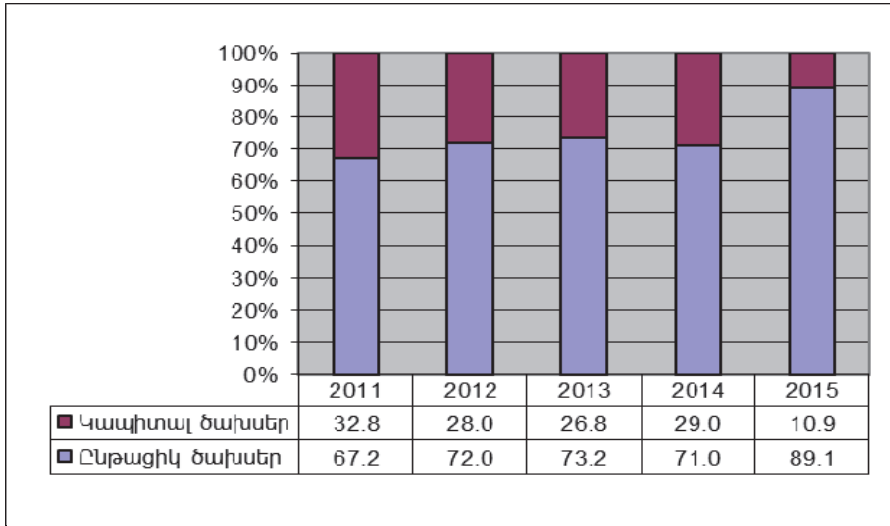
Դիտարկելով ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների ընթացիկ և կապիտալ ծախսերի հարաբերակցություններն ընդհանուր ծախսերում վերջին 5 տարիների՝ 2011-2015թթ. համար (գծապատկեր 4), տեսնում ենք, որ եթե 2011-2013թթ. ժամանակահատվածում կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում 28.9%-ից նվազել է՝ հասնելով մինչև 22.4%-ի, ապա 2014-ին այն դրսևորել է որոշակի աճի միտում՝ բարձրանալով մինչև 24.0%-ի, իսկ 2015-ին այն կտրուկ նվազել է՝ իջնելով մինչև 12.9%-ի:

Ընթացիկ և կապիտալ ծախսերի հարաբերակցությունների պատկերն այլ է Երևան քաղաքի 2011-2015թթ. բյուջեներում: Այդ բյուջեների ընդհանուր ծախսերում կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում կազմել է համապատասխանաբար 32.8%, 28.0%, 26.8%, 29.0% և 10.9% (աղյուսակ 21, գծապատկեր 5): Երևանի 2011-2014թթ. բյուջեների այդ ցուցանիշները զգալիորեն ավելի բարձր են ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների նույն ցուցանիշներից, իսկ 2015-ին՝ ընդհակառակը, այն ավելի ցածր է կազմել (10.9%), քան ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների նույն ցուցանիշը (12.9%):

Գծապատկեր 4. ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) 2011-2015թթ. բյուջեների ընթացիկ և կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռներն ընդհանուր ծախսերում, %

Գծապատկեր 5. Երևանի քաղաքի 2011-2015թթ. բյուջեների ընթացիկ և կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռներն ընդհանուր ծախսերում, %

ՏԻՄ-երի գործունեության արդյունավետ կազմակերպման տեսանկյունից, կարևոր ֆինանսական ցուցանիշներից է նաև համայնքային աշխատողների աշխատանքի վարձատրության` **աշխատավարձերի և հավելավճարների տեսակարար կշիռը համայնքի բյուջեի ընդհանուր ծախսերում**: 2015-ին ՀՀ բոլոր համայնքների (ներառյալ Երևանի) ՏԻՄ-երի, դրանց ենթակա բյուջետային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների աշխատողների աշխատավարձերի ու հավելավճարների փաստացի ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում կազմել է 17.7% (աղյուսակ 21): Համեմատելով վերջին ցուցանիշը 2013-2014թթ.-ի նույն ցուցանիշների հետ (համապատասխանաբար 2013թ.՝ 19.0%, և 2014թ.՝ 17.7%)` պետք է արձանագրել 2015-ին դրա կայունացման միտումը:

Երևան քաղաքի 2015թ. բյուջեում այդ ցուցանիշը կազմել է 7.3% (աղյուսակ 21), որը 2013-2014թթ.-ի համեմատ (համապատասխանաբար 7.6% և 7.2%) նորից դրսևորել է կայունացման որոշակի միտում:

2015-ին ՀՀ բոլոր համայնքների (առանց Երևանի) ՏԻՄ-երի, դրանց ենթակա բյուջետային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների աշխատողների աշխատավարձերի ու հավելավճարների փաստացի ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում կազմել է 33.1% (աղյուսակ 21): Համեմատելով վերջին ցուցանիշը 2013-2014թթ.-ի նույն ցուցանիշների հետ (համապատասխանաբար 36.2% և 33.7%)` պետք է նորից արձանագրել 2015-ին դրա նվազման դրական միտումը:

Պետք է նաև նկատել, որ ՀՀ բոլոր համայնքների (առանց Երևանի) համար հաշվարկված վերջին ցուցանիշն էականորեն բարձր է Երևան քաղաքի համար հաշվարկված նույն ցուցանիշից: Դա պայմանավորված է հիմնականում երկու հանգամանքներով՝ համայնքների (առանց Երևանի) աշխատակազմերի ու ենթակա կազմակերպությունների ուռճացված լինելու վիճակով և համայնքների բյուջեների եկամուտների ընդհանուր անբավարարությամբ: Անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել՝ օպտիմալացնելու համայնքային աշխատողների թվաքանակը և դրա հաշվին նաև բարձրացնելու նրանց աշխատավարձերի չափերը:

Եվ ընդհանրապես, անհրաժեշտ է հետևողական աշխատանքներ տանել՝ ընդլայնելու համայնքների բյուջեների եկամուտների աղբյուրները և բարձրացնելու սեփական եկամուտների հավաքագրման մակարդակներն ու բյուջետային ծախսերի կատարման արդյունավետությունը:

Համաձայն «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ¹ գլխում սահմանված վարչական հսկողության դրույթների, ՏԻՄ-երի լիազորությունների նկատմամբ իրավական և մասնագիտական հսկողություն իրականացնող մարմինները մարզպետներն են, իսկ Երևան քաղաքի ՏԻՄ-երի լիազորությունների իրականացման նկատմամբ՝ ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարությունը:

Համայնքային աշխատողների աշխատավարձերի գծով ՀՀ օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ, բացի մարզպետներից, վարչական հսկողություն կարող են իրականացնել նաև ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Աշխատանքի պետական տեսչությունը՝ իր լիազորությունների սահմաններում, ինչպես նաև ՀՀ Հաշվեքննիչ պալատը՝ համայնքներում պարբերական ստուգումներ անցկացնելու ընթացքում: Մասնավորապես, ՀՀ աշխատանքի պետական տեսչությունն օրենքով սահմանված կարգով իրականացնում է պետական վերահսկողություն ՀՀ աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքի իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների կատարման նկատմամբ: Համաձայն «Աշխատանքի պետական տեսչության մասին» ՀՀ օրենքի, համայնքների աշխատակազմերը և համայնքային այլ կազմակերպությունները, որպես գործատուներ, պարտավոր են ՀՀ աշխատանքի պետական տեսչություն ներկայացնել եռամսյակային և տարեկան հաշվետվություններ՝ իրենց աշխատողների թվի, աշխատավարձի (ըստ մասնագիտությունների), աշխատավայրում տեղի ունեցած դժբախտ դեպքերի և մասնագիտական հիվանդությունների մասին:

6. Համայնքի խնդիրներին վարչական կառուցվածքների, մարդկային և տեղեկատվական ռեսուրսների համապատասխանությունը, միջազգային աջակցությունը

6.1 ՏԻՄ-երի և համայնքների աշխատակազմերի ընդհանուր կարողությունները

Համայնքների զարգացման հիմնական պայմաններից մեկը արհեստավարժության հենքի վրա ՏԻՄ-երի կարողությունների զարգացման նախադրյալներն են: 2004թ. դեկտեմբերի 14-ին «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը հիմք դրեց ոչ միայն ՏԻՄ-երի մասնագիտական ու կառավարչական հմտություններով օժտված կայուն աշխատակազմերի ձևավորման, այլև՝ ընդհանրապես հանրային ծառայության ոլորտում կառուցակարգերի ու մեթոդների միասնականացման:

ՀՀ-ում իրականացվող տեղական ինքնակառավարման վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ համայնքների մեծ մասի մասնագիտական կարողությունները բավարար չեն հանրային ծառայությունները ողջ ծավալով և բավարար որակով մատուցելու համար, իսկ բյուջետային միջոցներն այնքան սուղ են, որ հիմնականում բավարարում են միայն համայնքի աշխատակազմը պահպանելու համար, և միջոցների այսպիսի սղությունը հանգեցնում է մի շարք խորքային խնդիրների: Այդ ամենով պայմանավորված՝ ՏԻՄ-երը լիարժեքորեն չեն կատարում իրենց կարևոր դերը հանրային կառավարման համակարգում: Համայնքների կառավարման վարչական կառուցվածքների բարեփոխման և որակյալ մարդկային ռեսուրսներով ապահովման խնդիրները համապատասխան լուծում են պահանջում՝ հիմնված համակարգային ու համալիր մոտեցումների վրա:

Համայնքի աշխատակազմի կառուցվածքը

ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգում համայնքի ղեկավարն իր լիազորությունները իրականացնում է համայնքի աշխատակազմի (մասնագետների, կառուցվածքային և առանձնացված ստորաբաժանումների), համայնքային բյուջետային հիմնարկների, առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների միջոցով: Ընդ որում, համայնքի ղեկավարը նաև համայնքի ավագանու հաստատմանն է ներկայացնում աշխատակազմի, ինչպես նաև համայնքային բյուջետային հիմնարկների կանոնադրությունները, կառուցվածքները՝ համապատասխան ստորաբաժանումներ նախատեսված լինե-

լու դեպքում, ինչպես նաև աշխատակիցների թվաքանակը, հաստիքացուցակն ու պաշտոնային դրույքաչափերը: Դրանց հաստատումից հետո համայնքի ղեկավարը նշանակումներ է կատարում հայեցողական պաշտոններում, սակայն արդեն ինքնուրույնաբար և սեփական պատասխանատվությամբ:

Աշխատակազմն ապահովում է համայնքի ղեկավարի լիազորությունների լիարժեք և արդյունավետ իրականացումը: Այն իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող համայնքային կառավարչական հիմնարկ է, որի կառավարումն իրականացնում է համայնքի ղեկավարը: Աշխատակազմի ընթացիկ գործունեությունը ղեկավարում է աշխատակազմի քարտուղարը՝ իրեն վերապահված լիազորությունների սահմաններում: Աշխատակազմի (բացառությամբ Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի) կառուցվածքում կարող են նախատեսվել միայն «բաժին» տեսակի կառուցվածքային և առանձնացված ստորաբաժանումներ⁴²:

Համայնքների աշխատակազմերի կառուցվածքների տեսանկյունից 2015թ.-ը նշանավորվեց Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի այն հոդվածների վավերացումով, որոնք անմիջապես առնչվում են կառուցվածքային հիմնախնդիրներին և համապատասխան ռեսուրսներով ապահովվածությանը: Խարտիայի 6-րդ հոդվածը վերաբերում է ՏԻՄ-երի խնդիրների համար համապատասխան վարչական կառուցվածքների և ռեսուրսների առկայությանը: Մասնավորապես, նշվում է, որ, չհախտելով առավել ընդհանուր օրենսդրական դրույթները, ՏԻՄ-երը պետք է կարողանան որոշել իրենց համայնքային վարչական կառուցվածքները՝ դրանք տեղական պահանջներին հարմարեցնելու և արդյունավետ կառավարում երաշխավորելու համար: Բացի այդ, ՏԻՄ-երի ծառայողների աշխատանքային պայմանները պետք է հնարավորություն տան՝ հավաքագրելու փորձի և բանիմացության սկզբունքների վրա հիմնված բարձր որակավորում ունեցող կադրերի: Այդ նպատակով պետք է ապահովվեն համապատասխան ուսուցման հնարավորություններ, վարձատրություն և ծառայողական առաջխաղացում⁴³: Իսկ 7-րդ հոդվածի (Լիազորությունների իրականացման պայմանները տեղական մակարդակում) վավերացված 2-րդ կետն անմիջապես առնչվում է ՏԻՄ-երի կարողությունների ապահովմանը, որով մասնավորապես սահմանվում է, որ տեղական մարմիններում ընտրված անձանց կարգավիճակը պետք է թույլ տա՝ ստանալու իրենց լիազորությունների իրականացման ժամանակ արվող ծախսերին համապատասխան դրամական փոխհատուցում, ինչպես նաև, անհրաժեշտության դեպքում, փոխհատուցում՝ չստացված վաստակի դիմաց կամ վճարում՝ կատարված աշխատանքի դիմաց, և համապատասխան սոցիալական պաշտպանություն⁴⁴:

⁴² Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Տեղական ինքնակառավարման մասին», ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 21 (196), Երևան, 2002, հոդված 30:

⁴³ Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիա, Ստրասբուրգ, 1985, հոդված 6:

⁴⁴ Նույն տեղում, հոդված 7:

Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի վերոնշյալ հոդվածների վավերացման փաստացի ազդեցությունը համայնքների աշխատակազմերի կառուցվածքների, ինչպես նաև ՏԻՄ-երի և համայնքների աշխատակազմերի կարողությունների վրա պարզ կդառնա միայն համակարգի գործունեության առաջիկա տարիների ընթացքում:

Համայնքների աշխատակազմերում թերևս ամենաեական կառուցվածքային փոփոխությունները հաշվետու տարում կապված են համայնքների խոշորացման և դրա արդյունքում բազմաբնակավայր համայնքներում վարչական ներկայացուցչի ինստիտուտի ներդրման հետ: Ներդրվեցին «Բնակավայրի վարչական ներկայացուցչի» և «Վարչական ներկայացուցչի նստավայրի» ինստիտուտները:

Համայնքների խոշորացումով պայմանավորված աշխատակազմերի կառուցվածքային փոփոխությունների իրավական կարգավորումից բացի այլ կառուցվածքային փոփոխություններ 2015թ.-ի ընթացքում չեն եղել:

Էական փոփոխության չեն ենթարկվել նաև համայնքների ղեկավարների կրթության վերաբերյալ ցուցանիշները: Ինչպես հայտնի է, ՀՀ օրենսդրությամբ համայնքի ղեկավարների համար կրթական ցենզ սահմանված չէ, սակայն համայնքների ղեկավարների զգալի մասն ունի բարձրագույն կրթություն: 2015թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ համայնքների ղեկավարներից 551-ն ունի բարձրագույն կրթություն, 7-ը՝ թերի բարձրագույն, 263-ը՝ միջնակարգ մասնագիտական, 92-ը՝ միջնակարգ և միայն 1-ը՝ 8-ամյա կրթություն (աղյուսակ 22):

Աղյուսակ 22. Համայնքների ղեկավարների կրթության վերաբերյալ ցուցանիշները՝ ըստ մարզերի, 2015թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ⁴⁵

Հ/Հ	Մարզի անվանումը	Համայնքների թիվը		Կրթությունը				
		քաղ.	գյուղ.	բարձր.	թ/բարձր.	մ/մասն.	միջնակարգ	8 -ամյա
1.	Արագածոտն	3	111	69	-	33	12	-
2.	Արարատ	4	93	72	-	21	4	-
3.	Արմավիր	3	94	59	2	23	13	-
4.	Գեղարքունիք	5	87	60	2	22	8	-
5.	Կոտայք	7	60	44	-	21	2	-
6.	Լոռի	8	105	64	2	39	8	-
7.	Շիրակ	3	116	66	-	32	20	1
8.	Սյունիք	7	102	49	-	38	22	-
9.	Վայոց ձոր	3	41	22	-	19	3	-
10.	Տավուշ	5	57	46	1	15	-	-
	Ընդամենը	48	866	551	7	263	92	1

⁴⁵ ՀՀ Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության ամփոփ տեղեկանք՝ համայնքների ղեկավարների կրթության վերաբերյալ 2015թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ:

2015 թվականին 1000-ից պակաս բնակչություն ունեցող գյուղապետարանի աշխատակազմի քարտուղարի պաշտոնի անձնագրում բարձրագույն կրթության և աշխատանքային ստաժի կամ փորձի չափանիշները չընդգրկելու վերաբերյալ համաձայնություն չի տրվել՝ «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված ժամկետը սպառվելու պատճառով (2015թ.-ի հունվարի 1): Բնչպես երևում է աղյուսակից, նախորդ ժամանակահատվածում՝ 2009-2014թթ., մինչև 1000 բնակիչ ունեցող 441 համայնքից նման համաձայնություն տրվել է 285-ին (աղյուսակ 23):

Աղյուսակ 23 . 2009-2014թթ. 1000-ից պակաս բնակչություն ունեցող գյուղապետարանի աշխատակազմի քարտուղարի պաշտոնի անձնագրում բարձրագույն կրթության և (կամ) աշխատանքային ստաժի և փորձի չափանիշները չընդգրկելու վերաբերյալ համաձայնություն ստացած համայնքների թվերն ըստ մարզերի⁴⁶

<i>N</i>	<i>Մարզերի անվանումները</i>	<i>ՀՀ մարզերում մինչև 1000 բնակչություն ունեցող համայնքների թիվը</i>	<i>Համաձայնություն ստացած համայնքների թիվը</i>
1	Արագածոտն	74	58
2	Արարատ	18	9
3	Արմավիր	11	6
4	Գեղարքունիք	44	19
5	Լոռի	65	46
6	Կոտայք	20	20
7	Շիրակ	68	51
8	Սյունիք	89	56
9	Վայոց ձոր	25	7
10	Տավուշ	27	13
	Ընդամենը	441	285

ՏԲՄ-երի և աշխատակազմերի գենդերային բաժանումը

Տեղական ինքնակառավարման համակարգի ընտրովի մարմիններում գենդերային անհամամասնության և կանանց ցածր տեսակարար կշռի միտումները շարունակվել են պահպանվել 2015թ.-ին: Մասնավորապես՝ 48 քաղաքային համայնքներից որևէ մեկում կին համայնքի ղեկավար չի եղել: Նշանակվել է

⁴⁶ ՀՀ Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության համայնքային ծառայության հարցերի վարչության 2015թ.-ի հաշվետվություն:

միայն 1 կին քաղաքապետի տեղակալ: Քաղաքային համայնքների ավագանու անդամները ևս գերակշռաբար կազմված են եղել տղամարդկանցից, իսկ կանանց տեսակարար կշիռը կազմել է ընդամենը 7.8%: Փոխարենը՝ գենդերային առումով բավական համամասնորեն է բաշխված քաղաքապետարանի աշխատակազմի քարտուղարի պաշտոնը՝ 21 կին և 26 տղամարդ: Նույնը վերաբերում է նաև քաղաքապատարանների աշխատակիցների ներկայացվածությանը, որտեղ կանանց տեսակարար կշիռը ընդհանուրի մեջ 45% է: Այս առումով ևս ընդհանուր առմամբ պահպանվել են նախորդ տարիների միտումները (աղյուսակ 24):

Աղյուսակ 24. Քաղաքային համայնքներում ՏԻՄ-երի և աշխատակազմերի գենդերային բաշխվածությունը՝ 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ⁴⁷

Սարգի անվանումը	Քաղաքային համայքի ղեկավար		Քաղաքային համայքի ղեկավարի տեղակալ		Քաղաքային համայքի ավագանու անդամ		Քաղաքապետարանի աշխատակազմի քարտուղար		Քաղաքապետարանի աշխատակիցներ	
	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ
Արագածոտն	-	3	-	4	2	33	-	3	38	51
Արարատ	-	4	-	7	2	54	-	4	95	89
Արմավիր	-	3	-	5	-	41	1	2	76	104
Գեղարքունիք	-	5	-	5	3	64	3	2	63	119
Լոռի	-	8	-	5	4	89	4	3	162	158
Կոտայք	-	7	1	7	3	86	3	4	148	179
Շիրակ	-	3	-	3	1	46	1	2	264	384
Սյունիք	-	7	-	6	8	71	4	3	113	121
Վայոց ձոր	-	3	-	3	3	30	2	1	31	25
Տավուշ	-	5	-	5	4	42	3	2	54	40
Ընդամենը	-	48	1	50	30	556	21	26	1044	1270

Ի տարբերություն քաղաքային համայնքների՝ գյուղական համայնքներում 18 համայնքի կին ղեկավար է գործել, սակայն ընդհանուրի մեջ դա չնչին տեսակարար կշիռ է կազմել ընդամենը 2%: Գյուղական համայնքներում համեմատաբար շատ են ղեկավարի կին տեղակալները՝ 42, ովքեր ընդհանուրի մեջ ընդամենը 8.2% են կազմում, սակայն ինչպես արդեն նշվեց, քաղաքային համայնքներում գենդերային անհամամասնությունն առավել ցայտուն է: Նույնը վերաբերում է ավագանու անդամների գենդերային բաշխվածությանը գյուղական համայնքներում. Կանանց տեսակարար կշիռն այստեղ շուրջ 10% է, ինչը, քիչ լինելով հանդերձ, շահեկանորեն տարբերվում է քաղաքային համայնքների համանման ցուցանիշից (7.8%): Գյուղական համայնքների

⁴⁷ Հայաստանի կանայք և տղամարդիկ, ՀՀ ԱՎԾ, Վիճակագրական գրքույկ, 2015թ., էջ 157:

պարագայում ևս գենդերային համամասնությունը պահպանված է միայն աշխատակազմերի քարտուղարների և աշխատակազմերի աշխատակիցների կազմում: Մասնավորապես՝ աշխատակազմի կին քարտուղարները կազմում են ընդհանուրի 48%-ը, իսկ աշխատակիցների ընդհանուր թվում կանայք 49%-ն են: Սակայն պետք է նշել, որ վերջին ցուցանիշը նախորդ տարիների համեմատ պակասել է, քանի որ մինչև 2015թ. գյուղապետարանների աշխատակազմերում կին աշխատակիցների թիվը նույնիսկ գերակշռում էր տղամարդկանց թվի նկատմամբ (աղյուսակ 25):

Աղյուսակ 25. Գյուղական համայնքներում ՏԻՄ-երի և աշխատակազմերի գենդերային բաշխվածությունը՝ 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ⁴⁸

Մարզի անվանումը	Գյուղական համայնքի ղեկավար		Գյուղական համայնքի ղեկավարի տեղակալ		Գյուղական համայնքի ավագանու անդամներ		Գյուղապետարանի աշխատակազմի քարտուղար		Գյուղապետարանի աշխատակազմի աշխատակիցներ	
	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ	Կ	Տ
Արագածոտն	-	111	6	31	32	583	42	66	400	536
Արարատ	1	92	-	66	42	596	55	28	426	401
Արմավիր	2	92	2	85	61	650	32	53	301	358
Գեղարքունիք	3	84	1	65	42	503	23	62	197	550
Լոռի	5	100	15	52	80	494	58	33	335	237
Կոտայք	1	59	2	42	38	374	31	27	311	386
Շիրակ	2	114	3	44	67	556	49	51	351	212
Սյունիք	4	98	11	39	108	411	51	38	316	182
Վայոց ձոր	-	41	2	9	13	209	16	24	153	144
Տավուշ	-	57	-	38	32	315	30	21	129	81
Ընդամենը	18	848	42	471	515	4691	387	403	2919	3087

Ինչպես կարելի է նկատել աղյուսակ 26-ից, Երևանի քաղաքապետարանում և վարչական շրջաններում գենդերային բաժանման տեսանկյունից էական փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել 2015թ.-ին, բացառությամբ աշխատակազմի աշխատակիցների կազմում գրանցված որոշակի գենդերային տեղաշարժերի. եթե 2014թ. քաղաքապետարանի աշխատակիցների ընդհանուր թվում կանանց տեսակարար կշիռը 52.9% է եղել, ապա 2015թ. նույն ցուցանիշը աճել է՝ կազմելով 54.3%:

⁴⁸ Նույն տեղում, էջ 158:

Աղյուսակ 26. Երևանի քաղաքապետարանում և վարչական շրջաններում ՏԻՄ-երի և աշխատակազմերի գենդերային բաշխվածությունը 2014 և 2015թթ. հունվարի 1-ի դրությամբ⁴⁹

Պաշտոն	2014թ.		2015թ.	
	Կ	Տ	Կ	Տ
Քաղաքապետ	-	1	-	1
Քաղաքապետի տեղակալներ	-	4	-	4
Ավագանու անդամներ	10	55	10	55
Քաղաքապետարանի աշխատակազմի քարտուղար (այդ թվում՝ վարչական շրջանների աշխատակազմերի քարտուղարներ)	-	13	1	12
Քաղաքապետարանի աշխատակազմի աշխատակիցներ	1003	893	1039	876
Վարչական շրջանների ղեկավարներ	-	12	-	12
Վարչական շրջանների ղեկավարի տեղակալներ	-	20	-	19
Ընդամենը	1013	998	1050	979

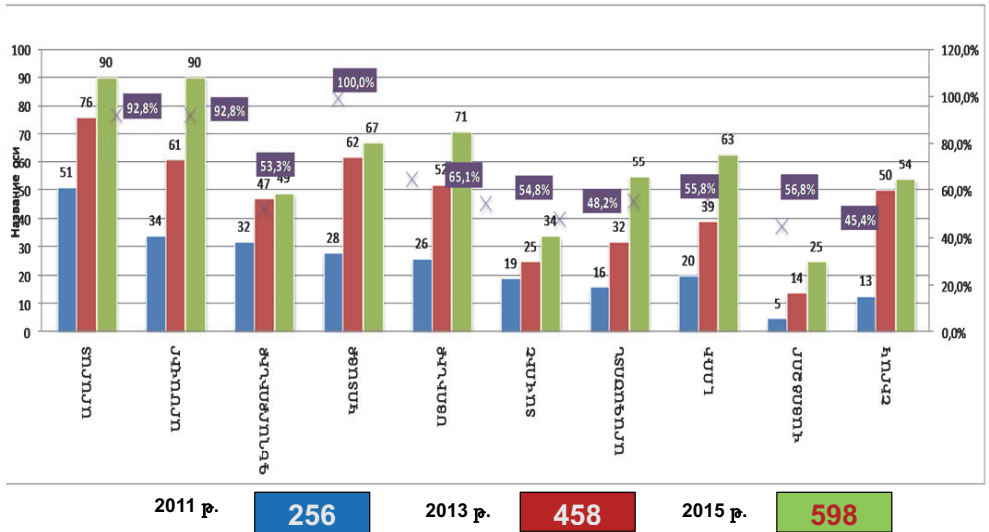
Համայնքի կառավարման տեղեկատվական համակարգերի զարգացումը

2015 թվականի ընթացքում շարունակվել է կառավարման տեղեկատվական համակարգի գործարկումը համայնքներում (գծապատկեր 6): Ընդհանուր առմամբ տեղեկատվական համակարգը շահագործվում է 598 համայնքում, որից 98-ում այն ներդրվել է 2015 թվականին: 93 համայնքապետարան տարվա ընթացքում ապահովվել է նաև համակարգչային ցանցով, ինչի արդյունքում ցանցով ապահովված համայնքապետարանների ընդհանուր թիվը հասել է 420-ի: Բացի այդ, 480 համայնքների ՀԿՏՀ-ներ հասանելի են դարձել համացանցում: Որպես պաշտոնական կայք պատշաճ ձևով վարվում է մոտ 270-ը, իսկ դրանցից 23-ը գործարկվել է 2015թ. ընթացքում⁵⁰:

⁴⁹Նույն տեղում, էջ 159:

⁵⁰ «Տեղեկատվական համակարգերի զարգացման և վերապատրաստման կենտրոն» ՀԿ

Գծապատկեր 6. ՀԿՏՀ ունեցող համայնքների թիվը՝ ըստ մարզերի⁵¹

Տարվա ընթացքում 81 համայնքներում աշխատանքներ են տարվել արտաքին էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի ներդրման ուղղությամբ, որոնց արդյունքում ընդհանուր առմամբ 360 համայնքապետարաններում շահագործվող ՀԿՏՀ-ներն իրենց փաստաթղթաշարժի բաղադրիչի միջոցով հնարավորություն ունեն էլեկտրոնային փաստաթղթեր փոխանակելու պետական կառավարման մարմիններում շահագործվող փաստաթղթաշրջանառության Mulberry համակարգի հետ:

Կարևորելով համայնքների վերաբերյալ տեղեկատվական բազայի առկայությունը՝ տարվա ընթացքում ՀՀ մարզպետարանների միջոցով հավաքագրվել են համայնքների վերաբերյալ շուրջ 600 վիճակագրական տվյալներ: Իրականացվել են աշխատանքներ համայնքների վիճակագրական տվյալները հրապարակային դարձնելու ուղղությամբ:

«Բաց կառավարման գործընկերություն» նախաձեռնության գլոբալ համաժողովի շրջանակում 2015 թվականի հոկտեմբերի 27-29-ը Մեքսիկայի Միացյալ Նահանգների Մեխիկո քաղաքում ամփոփվել են մարտ ամսին մեկնարկած 2-րդ ամենամյա ԲԿԳ միջազգային մրցանակաբաշխության արդյունքները: 2015թ-ի. թեման էր՝ «Հանրային ծառայությունների բարելավումը բաց կառավարման սկզբունքների գործածմամբ»: Մրցանակաբաշխությանը մասնակցելու հայտ էր ներկայացրել ԲԿԳ նախաձեռնության անդամ 66 երկրից ավելի քան 35-ը: Հայտերը գնահատել է 23 անդամից բաղկացած անկախ միջազգային ժյուրին: Հայաստանն առաջին անգամ էր մասնակցում մրցանակաբաշ-

⁵¹ Նույն տեղում

խությանը և արժանացավ բարձր մրցանակի՝ գրադեցնելով տարածաշրջանում (Ասիա-Խաղաղօվկիանոսյան) առաջին տեղը: Մրցանակաբաշխությանը Հայաստանը ներկայացրել էր «Համայնքային կառավարման տեղեկատվական համակարգի ստեղծում և ներդրում ՀՀ համայնքապետարաններում» նախաձեռնությունը: Մրցույթում ներկայացվել է «Խելացի համայնք» (Smart Municipality) անվանմամբ⁵²: Ծրագրի նպատակն է՝ Հայաստանի ՏԻՄ-երի գործունեության արդյունավետության բարձրացումը և բաց կառավարման միջոցով համայնքների բնակիչներին մատուցվող հանրային ծառայությունների բարելավումը:

6.2 Համայնքային ծառայություն

ՀՀ համայնքային ծառայության օրենսդրական հիմքերը

Համայնքային ծառայությունը հանրային ծառայության ինքնուրույն տեսակ է: «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը համայնքային ծառայությունը սահմանում է որպես մասնագիտական գործունեություն, որն ուղղված է ՀՀ օրենսդրությամբ ՏԻՄ-երին վերապահված խնդիրների և գործառույթների իրականացմանը⁵³: «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրվում են համայնքային ծառայության հիմնական սկզբունքները, կարգավորվում համայնքային ծառայության պաշտոնների և դասային աստիճանների դասակարգման, համայնքային ծառայության պաշտոնի նշանակման, համայնքային ծառայողների ատեստավորման և վերապատրաստման, համայնքային ծառայության կադրային պահուստի, համայնքային ծառայողների իրավական վիճակի, համայնքային ծառայության կազմակերպման և ղեկավարման, ինչպես նաև դրանց առջվող մյուս հարաբերությունները:

Համայնքային ծառայության ինստիտուտի զարգացումը ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգի կատարելագործման կարևորագույն ուղղություններից մեկն է: Պետք է փաստել, որ համայնքային ծառայության մասին օրենքի ընդունումից ի վեր բավականաչափ աշխատանք է կատարվել համայնքային ծառայության ինստիտուտի կայացման և արմատավորման ուղղությամբ: Խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է ընդհանուր օրենսդրանորմատիվային դաշտի ստեղծմանը, համայնքային ծառայության կազմակերպման և կադրերի կառավարման ընթացակարգերին, համայնքային ծառայության հիմնական սկզբունքներին, համայնքային ծառայողի իրավական

⁵² Նույն տեղում:

⁵³ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Հանրային ծառայության մասին», ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 37 (840), Երևան, 2011, հոդված 3:

կարգավիճակին, էլեկտրոնային կառավարման համակարգի (ՀԿՏՀ) ներդրմանն ու կատարելագործմանը և այլն: Մակայն, այս ամենով հանդերձ, դեռևս շատ խնդիրներ կան, որոնք պետք է ժամանակի ընթացքում լուծում ստանան: Այդ խնդիրների շարքին կարելի է դասել համայնքային ծառայության արդյունավետության ցածր մակարդակը, համայնքային ծառայողների ընտրության, ատեստավորման, վերապատրաստման և մասնագիտական առաջխաղացման կառուցակարգերի անկատարությունը, խրախուսման համակարգերի անարդյունավետությունը և այլն: Առանց վերոնշյալ խնդիրների լուծման անհնար կդառնա համակարգի հետագա զարգացումը և կատարելագործումը: Համայնքային ծառայության համակարգի մշտական կատարելագործման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է տեղական ինքնակառավարման համակարգում ընթացող բարեփոխումներով, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության բաղադրիչների զարգացմամբ:

Այդուհանդերձ, ինչպես ընդհանրապես հանրային ծառայության ոլորտում, այնպես էլ համայնքային ծառայության համակարգում բարձր որակավորում ունեցող կադրերի պակաս է զգացվում: Մասամբ այս խնդրի լուծմանն է ուղղված կադրերի պահուստի և ծառայողների վերապատրաստման ինստիտուտների ներդրումը: Մակայն կադրերի պահուստը, որն ամենից առաջ կոչված է ժամանակավոր թափուր պաշտոնների համալրման խնդրի լուծման համար, այս համակարգում դեռևս իր գործառույթն ամբողջությամբ չի կարողանում կատարել: 2015թ.-ին կադրերի պահուստում գրանցվել է ընդամենը 4 անձ⁵⁴: Այս իրողությունն ունի հետևյալ բացատրությունը. համայնքային ծառայության համակարգում գործող կադրերի պահուստը դեռևս ամբողջությամբ չի լուծում ժամանակավոր թափուր պաշտոնները համալրելու խնդիրը, քանի որ հաստիքների կրճատման հիմքով ազատված համայնքային ծառայողները հիմնականում արտամրցութային կարգով զբաղեցնում են այլ պաշտոններ, իսկ մրցույթներում հաղթող ճանաչված, սակայն պաշտոնի չնշանակված անձանցից քչերն են ցանկանում գրանցվել կադրերի պահուստում:

Հայաստանի համայնքները միմյանցից տարբերվում են բնակչության թվի, կենսամակարդակի, սահմանամերձ կամ հեռավոր, բարձր լեռնային գոտում գտնվելու առումներով: Այս և այլ տարաբնույթ առանձնահատկությունների պատճառով «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված դրույթների լիարժեք և ամբողջական իրականացումն սկնհայտորեն պահանջում է առանձնակի մոտեցումներ՝ իրարից էականորեն տարբերվող համայնքներում համայնքային ծառայության համակարգը կայացնելու համար: 2015թ. ընթացքում «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել 2015 թվականի նոյեմբերի 24-ին և

⁵⁴ ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից 2015թ. կատարված աշխատանքների վերաբերյալ հաշվետվություն:

ղեկտեմբերի 7-ին ընդունված ՀՀ օրենքներով:

Մասնավորապես՝ դրանցից առաջինով ընդհանրացվել են «քաղաքապետարան» և «գյուղապետարան» բառերը մեկ միասնական «համայնքապետարաններ» բառով (ի դեպ, նույն տրամաբանությամբ փոփոխություններ են կատարվել նաև «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան հոդվածներում): Բացի այդ, օրենքում ավելացվել է 29.1-րդ հոդվածը՝ համայնքների միավորման կամ բաժանման արդյունքում ձևավորված նոր համայնքի աշխատակազմի պաշտոնների անվանացանկով նախատեսված պաշտոններն զբաղեցնելու մասին, որով սահմանվել է, որ համայնքների միավորման կամ բաժանման արդյունքում ձևավորված նոր համայնքի աշխատակազմի համայնքային ծառայության պաշտոնների անվանացանկով նախատեսված պաշտոններն զբաղեցվում են նույն օրենքով («Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք) սահմանված ընդհանուր հիմունքներով⁵⁵:

Վերոնշյալ օրենքներից երկրորդով համայնքային ծառայության պաշտոնների անձնագրերի հետ կապված պահանջների համապատասխանեցումը 2015թ. փոխարեն երկարաձգվել է մինչև 2018թ. հունվարի 1-ը: Մասնավորապես, մինչև 2018թ. հունվարի 1-ը համայնքային ծառայության գլխավոր պաշտոնի անձնագիրը պետք է ընդգրկի համայնքային ծառայության, պետական կամ համայնքային կառավարման ոլորտի առնվազն երեք տարվա աշխատանքային ստաժ, իսկ առաջատար պաշտոնների անձնագրերը՝ առնվազն մեկ տարվա աշխատանքային ստաժ: Մինևույն ժամանակ այն դրույթը, որ 1000-ից պակաս բնակչություն ունեցող համայնքի աշխատակազմի քարտուղարի պաշտոնի անձնագիրը կարող է չընդգրկել բարձրագույն կրթության, աշխատանքային ստաժի և փորձի չափանիշները (պետական կառավարման լիազոր մարմնի համաձայնությամբ), ևս երկարաձգվել է մինչև 2018 թվականի հունվարի 1-ը⁵⁶: Այս փոփոխությունները հիմնականում թելադրվել են առկա իրավիճակով, պահանջների համապատասխանող մարդկային ռեսուրսների պակասով և հետևաբար նախորդ ձևակերպմամբ օրենքի պահանջը կատարելու անհնարինությամբ:

Այնուհետև նույն օրենքով հստակեցվել է նաև 15000-ից ավելի բնակչություն ունեցող համայնքների աշխատակազմերի, ինչպես նաև Երևանի քաղաքապետարանի մրցութային և աստեստավորման հանձնաժողովների անդամների թիվը՝ 6 անդամ: Իսկ 15000-ից ավելի բնակչություն ունեցող համայնքների աշխատակազմերի մրցութային և աստեստավորման հանձնաժողովները, օրենք-

⁵⁵ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Համայնքային ծառայության մասին՝ ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 91 (1180), Երևան, 2015, հոդված 1-2:

⁵⁶ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Համայնքային ծառայության մասին՝ ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 87 (1176), Երևան, 2015, հոդված 1-2:

քում կատարված փոփոխության համաձայն, պետք է ընդգրկեն մարզպետարանից և համապատասխան համայնքի աշխատակազմից երկուական ներկայացուցիչ, համայնքի ավագանու մեկ անդամ, ինչպես նաև գիտական և ուսումնական հաստատությունների համապատասխան մասնագիտություն ունեցող մեկ ներկայացուցիչ⁵⁷:

Տարվա ընթացքում ևս մեկ փոփոխություն կատարվել է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքում, ինչը թելադրված էր համայնքների խոշորացմամբ և դրա արդյունքում բազմաբնակավայր համայնքներում վարչական ներկայացուցչի ինստիտուտի ներդրման հետ: Մասնավորապես, բազմաբնակավայր համայնքի կազմում ընդգրկված բնակավայրի վարչական ներկայացուցչի պաշտոնը ընդգրկվել է ՀՀ պետական և համայնքային պաշտոնների շարքում որպես հայեցողական պաշտոն⁵⁸:

2015թ.-ին ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարությունն փորձել է ապահովել համայնքային ծառայության մասին ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված գործընթացների իրականացումը: Համայնքային ծառայողների վերաբերյալ տվյալների միասնական գրանցամատյանի համաձայն 2015թ.-ի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ համայնքային ծառայության պաշտոնները 6623-ն են, որոնցից զբաղեցված են 6076-ը, կամ շուրջ 92%-ը (աղյուսակ 27):

Աղյուսակ 27. Համայնքային ծառայության պաշտոնների թիվը 2015 թ. դեկտեմբերի 15-ի դրությամբ⁵⁹

Հ/Հ	Անվանումը	Գլխավոր		Առաջատար		Կրտսեր		Ընդամենը	
		Հաստատված	Զբաղեցված	Հաստատված	Զբաղեցված	Հաստատված	Զբաղեցված	Հաստատված	Զբաղեցված
1	Երևան	93	88	636	598	895	867	1624	1553
2	Արագածոտն	118	113	44	41	304	282	466	436
3	Արարատ	103	92	126	111	328	308	557	511
4	Արմավիր	99	89	77	69	453	401	629	559
5	Գեղարքունիք	97	92	116	100	336	295	549	487
6	Լոռի	119	98	134	125	420	391	673	614
7	Կոտայք	71	68	138	127	376	350	585	545
8	Շիրակ	127	103	188	169	297	272	612	544
9	Սյունիք	114	95	73	63	198	176	385	334
10	Վայոց ձոր	48	47	51	48	85	77	184	172
11	Տավուշ	66	61	70	60	223	200	359	321
	Ընդամենը	1055	946	1651	1511	3915	3619	6623	6076

⁵⁷ Նույն տեղում, հոդված 2:

⁵⁸ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Հանրային ծառայության մասին՝ ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 91 (1180), Երևան, 2015, հոդված 1:

⁵⁹ ՀՀ Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության համայնքային ծառայության հարցերի վարչության 2015թ.-ի հաշվետվություն:

Համայնքային ծառայության պաշտոններ զբաղեցնող անձանցից կանայք կազմում են 53.6%-ը, տղամարդիկ՝ 46.4%-ը: Թափուր պաշտոններ զբաղեցնելու համար հայտարարվել է 948 մրցույթ, որոնցից կայացել է 474-ը կամ շուրջ 50%-ը: Հրապարակայնությունն ապահովելու նպատակով մրցույթների մասին հայտարարությունները տեղադրվել են նախարարության հայտարարությունների վահանակում և ինտերնետային կայքում, ինչպես նաև դրանք տրամադրվել են ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Ջրաղվաժուրության պետական գործակալությանը: Որպեսզի համայնքների աշխատակազմերը մշտապես հնարավորություն ունենան բարձրացնելու իրենց աշխատանքային կարողությունները, երեք տարին մեկ անգամ համայնքային ծառայողների համար անցկացվում է ատեստավորում: 2015թ. ընթացքում ատեստավորվել են 1563 համայնքային ծառայողներ (աղյուսակ 28): Համայնքների ղեկավարների և աշխատակազմերի քարտուղարների կողմից կադրերի ռեզերվ հարցում է կատարվել 631 ժամանակավոր թափուր պաշտոններ ժամկետային աշխատանքային պայմանագրերով համալրելու համար: Համայնքային ծառայության համակարգի ներդրման արդյունավետության բարձրացման նպատակով ՀՀ ՏԿԱԻՆ կողմից «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 35.2-րդ հոդվածի համաձայն 15.12.2015թ. դրությամբ կադրային գործի վարման նկատմամբ վերահսկողություն է իրականացվել թվով 80 համայնքներում⁶⁰:

Աղյուսակ 28. 2015թ.-ի ընթացքում ատեստավորված համայնքային ծառայողների և թափուր պաշտոնների զբաղեցման համար հայտարարված ու կայացած մրցույթների թիվը⁶¹

Հ/Հ	Անվանումը	2015 թվական		
		Ատեստավորում	Մրցույթ	
			հայտարարված	կայացած
1	Արագածոտն	93	72	38
2	Արարատ	162	58	10
3	Արմավիր	57	68	51
4	Գեղարքունիք	119	48	30
5	Լոռի	109	112	27
6	Կոտայք	120	64	27
7	Շիրակ	69	138	78
8	Սյունիք	10	28	14
9	Վայոց ձոր	13	25	16
10	Տավուշ	58	37	22
	Ընդամենը	1563	650	313

⁶⁰ Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից 2015թ. կատարված աշխատանքների վերաբերյալ հաշվետվություն:

⁶¹ ՀՀ Տարածքային կառավարման և գաղափարային նախարարության համայնքային ծառայության հարցերի վարչության 2015թ.-ի հաշվետվություն:

11	Երևան	753	298	161
	Ընդհանուր	2316	948	474

Համայնքային ծառայողների թվաքանակի հարաբերակցությունը համայնքի բնակչությանը

Համայնքային ծառայողների թվի վերաբերյալ առավել շոշափելի պատկերացում կազմելու համար դրա բացարձակ մեծությունից զատ անհրաժեշտ է պարզել նաև հարաբերական մեծությունը կախված բնակչության թվաքանակից: Այս առումով դիտարկենք համայնքների աշխատակազմերում համայնքային ծառայության պաշտոնների թվի տեսակարար կշիռը բնակչության թվի կազմում՝ ըստ Երևան քաղաքի և մարզերի (աղյուսակ 29): Ինչպես կարելի է նկատել աղյուսակից, այդ ցուցանիշով բացարձակ առաջատարները Արագածոտնի և Վայոց ձորի մարզերն են՝ 0.34% ըստ փաստացի զբաղեցված համայնքային ծառայողների թվի: Ընդ որում, այս մարզերի համար ստացված համայնքային ծառայողների թվի հարաբերական մեծությունը գերազանցում է Երևան քաղաքի համանման ցուցանիշը (0.14) շուրջ 2.5 անգամ: Այս հանգամանքը կարող է հուշել համապատասխան մարզերում քաղաքապետարանների և գյուղապետարանների աշխատակազմերի անհարկի ուռճացման և ավելորդ հաստիքների առկայության մասին:

Աղյուսակ 29. ՀՀ համայնքների աշխատակազմերում համայնքային ծառայության պաշտոնների թվի տեսակարար կշիռը բնակչության թվի կազմում ըստ Երևան քաղաքի և մարզերի 2015թ.-ի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ

Հ/Հ	Անվանումը	Համայնքային ծառայության հաստատված պաշտոնների թիվը (ՀՊԹ)	Փաստացի զբաղեցված համայնքային ծառայողների թիվը (ՊԾԹ)	Բնակչության թիվը, հազար մարդ ⁶² (ԲԹ)	ՀՊԹ/ԲԹ, %	ՊԾԹ/ԲԹ, %
1	Երևան	1624	1553	1073.7	0.15	0.14
2	Արագածոտն	466	436	129.8	0.36	0.34
3	Արարատ	557	511	258.9	0.22	0.20
4	Արմավիր	629	559	266.6	0.24	0.21
5	Գեղարքունիք	549	487	231.8	0.24	0.21
6	Լոռի	673	614	225.0	0.30	0.27
7	Կոտայք	585	545	253.9	0.23	0.21
8	Շիրակ	612	544	243.2	0.25	0.22
9	Սյունիք	385	334	139.4	0.28	0.24
10	Վայոց ձոր	184	172	50.8	0.36	0.34
11	Տավուշ	359	321	125.5	0.29	0.26
	Ընդամենը	6623	6076	2998.6	0.22	0.20

⁶² ՀՀ ԱՎԾ, Հայաստանի Հանրապետության մշտական բնակչության թվաքանակը 2016 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ, 2016թ., էջ 7:

6.3 Համայնքային ծառայողների վերապատրաստումը

Համայնքային ծառայողների վերապատրաստման համակարգի գնահատումը

ՀՀ ներկայիս օրենսդրության համաձայն՝ յուրաքանչյուր համայնքային ծառայող առնվազն երեք տարին մեկ ենթակա է պարտադիր վերապատրաստման: Վերապատրաստումն անցկացվում է նաև համայնքային ծառայության տվյալ պաշտոնի անձնագրով համայնքային ծառայողի իրավունքների ու պարտականությունների, մասնագիտական գիտելիքների և աշխատանքային ունակությունների տիրապետման կոնկրետ պահանջների կատարելագործման կամ այդ պահանջների փոփոխության դեպքում՝ համայնքային ծառայողի կամ համայնքի ղեկավարի նախաձեռնությամբ: Համայնքային ծառայողների վերապատրաստման կարգը և ծրագրերը հաստատում է ՀՀ կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմինը:

Համայնքային ծառայողների վերապատրաստումներն իրականացվում են մրցութային կարգով ընտրված կազմակերպությունների միջոցով: 2015թ. Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի համայնքային ծառայողների վերապատրաստումն իրականացրել է Տնտեսագիտության և կառավարման ինստիտուտը, համայնքների ղեկավարների և ավագանիների անդամների վերապատրաստումը՝ ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիան, իսկ մարզերի համայնքների համայնքային ծառայողներինը՝ Հայաստանի համայնքների միությունը:

Համայնքային ծառայության համակարգում 2015թ.-ի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ համայնքային ծառայողների թիվը 6076 է եղել, որից տարվա ընթացքում վերապատրաստվել է 1268-ը՝ 833-ը՝ պետական բյուջեի, 435-ը՝ համայնքային բյուջեների հաշվին (աղյուսակ 30): Վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ համայնքային ծառայողների վերապատրաստման համակարգում բավարար ուշադրություն չի դարձվում գործնական հարցերի, տարբեր հավանական իրավիճակների հետազոտմանը և քննարկմանը: Այսպես՝ գնումների բնագավառում համայնքային ծառայողների վերապատրաստման ծրագրի ընդհանուր ժամաքանակի (24 ժամ) մեծ մասը բաժին է ընկնում գնումների մասին օրենսդրության քննարկմանը (16 ժամ), գործնական հարցերի քննարկմանը հատկացված է ընդամենը 6 ժամ, իսկ 2 ժամ հատկացված է էլեկտրոնային գնումների համակարգի նկարագրությանը⁶³:

⁶³ ՀՀ Տարածքային կառավարման նախարարի N 169-Ս հրամանը Համայնքային գնումների կազմակերպման և իրականացման բնագավառում համայնքային ծառայողների վերապատրաստման ծրագիրը հաստատելու մասին, 2013թ.:

Աղյուսակ 30. Վերապատրաստված համայնքային ծառայողների թիվը⁶⁴

Հ/Հ	Անվանումը	2007-2009թթ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
1	Արագածոտն	269	36	78	260	51	155	160
2	Արարատ	436	129	249	81	100	252	81
3	Արմավիր	539	115	241	98	164	256	89
4	Գեղարքունիք	522	163	207	82	162	240	67
5	Լոռի	521	102	287	153	113	282	118
6	Կոտայք	393	79	260	75	121	222	98
7	Շիրակ	368	120	134	117	124	218	60
8	Սյունիք	211	31	39	215	41	137	98
9	Վայոց ձոր	115	25	83	40	27	103	21
10	Տավուշ	254	56	98	131	64	136	71
	Ընդամենը	3628	856	1676	1252	967	2001	863
11	Երևան	944	0	0	280	423	388	405
	Ընդհանուր	4572 (ամբողջությամբ պետ. բյուջեի հաշվին)	856 (ամբողջությամբ պետ. բյուջեի հաշվին)	2071 (որից պետ. բյուջեի հաշվին 1593-ը)	1532 (որից պետ. բյուջեի հաշվին 1028-ը)	1390 (որից պետ. բյուջեի հաշվին՝ 966-ը)	2389 (որից պետ. բյուջեի հաշվին՝ 2001-ը)	1268 (որից պետ. բյուջեի հաշվին՝ 833-ը)

Սկսած 2010թ.-ից առանձին մրցույթով վերապատրաստումներն անցկացվում են նաև ՏԻՄ-երի համար: 2015թ.-ին վերապատրաստվել են ընդհանուր առմամբ 755 համայնքների ղեկավարներ և ավագանիների անդամներ ամբողջությամբ պետական բյուջեի հաշվին (աղյուսակ 31):

⁶⁴ ՀՀ Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության համայնքային ծառայության հարցերի վարչության 2015թ.-ի հաշվետվություն:

Աղյուսակ 31. Համայնքների ղեկավարների և ավագանիների վերապատրաստված անդամների թիվը

Հ/Հ	Անվանումը	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
1	Արագածոտն	64	74	89	96	92	90
2	Արարատ	100	75	80	75	75	72
3	Արմավիր	73	75	77	72	75	73
4	Գեղարքունիք	48	75	78	71	72	70
5	Լոռի	39	75	98	96	93	96
6	Վոտայք	49	70	56	74	69	70
7	Շիրակ	100	75	96	92	95	100
8	Սյունիք	76	72	96	93	96	92
9	Վայոց ձոր	39	75	26	42	49	47
10	Տավուշ	35	75	44	43	47	45
	Ընդամենը (ամբողջությամբ պետ. բյուջեի հաշվին)	623	741	740	754	763	755

Ներկայումս ՀՀ-ում հանրային ծառայողների վերապատրաստման թերություններից է դասընթացների շրջանակներում ուսումնական նյութը գլխավորապես դասախոսությունների միջոցով մատուցելը, ինչը նշանակալիորեն սահմանափակում է գործնական հմտությունների ստացման, կայուն կարողությունների ձևավորման հնարավորությունները, բացի այդ, հաշվի չեն առնվում համայնքային ծառայողների ընկալունակության առանձնահատկությունները:

Համայնքային ծառայողների վերապատրաստման` ՀՀ ներկայիս համակարգի ուսումնասիրությամբ ակնհայտ են դառնում հետևյալ թերությունները. վերապատրաստումների հատվածակալությունը, համայնքային ծառայողի որակավորման բարձրացման իրական կարիքների հետ վերապատրաստման ծրագրերի թույլ կապը, վերապատրաստման գործընթացում դասավանդման արդի մեթոդների և եղանակների կիրառման պակասը և այլն: Հետևաբար` ընդհանուր առմամբ համայնքային ծառայության համակարգի կատարելագործման խնդիրներից մեկը պետք է լինի համայնքային ծառայողների վերապատրաստման գործընթացի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների մշակումը և դրանց հետևողական իրագործումը: Մասնավորապես պետք է հստակորեն սահմանվեն վերապատրաստման վերջնարդյունքերը` գիտելիքը, հմտությունները և կարողությունները, որոնք ծրագրի ավարտին ձեռք են բերվելու վերապատրաստվողների կողմից:

⁶⁵ ՀՀ Տարածքային կառավարման և գարգացման նախարարության համայնքային ծառայության հարցերի վարչության 2015թ.-ի հաշվետվություն:

Համայնքային ծառայողների վերապատրաստման ներկայիս համակարգի թերություններից մեկն էլ այն է, որ ծրագրերը հիմնականում կազմվում են կրթական հաստատությունների կողմից և չեն համապատասխանում մասնակիցների նախապատվություններին ու կարիքներին: Պետական լիազոր մարմինը հաստատում է միայն կրթական ծրագրի թեման՝ առանց հստակեցնելու դրա բովանդակությունը, ինչի հետևանքով ծրագիրը լիովին չի համապատասխանում կատարելագործման պահանջներին: Այս առումով, համայնքային ծառայողների վերապատրաստման համակարգում անհրաժեշտ է մշակել և ներդնել կառուցակարգեր, որոնց գործարկմամբ հնարավոր կլինի կրթական ծրագրերի կազմման մեկնարկային փուլում պատշաճ տեղեկատվություն ստանալ հստակ պահանջների և կարիքների մասին: Սակայն, ծրագրերի մշակումից բացի, համայնքային ծառայողների վերապատրաստման գործընթացի որակի բարձրացումն էականորեն կախված է նաև արդեն իսկ մշակված ծրագրերի մատուցման արդյունավետ եղանակների ընտրությունից և կիրառումից:

6.4 Միջազգային աջակցությունը

ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգի զարգացման գործում ավանդաբար էական դերակատարում ունեն Հայաստանում տարբեր առաքելություններ իրականացնող միջազգային կազմակերպություններն ու նրանց Հայաստանյան մասնաճյուղերը: Այս առումով, միջազգային կազմակերպությունների կողմից հատուկ կարևորություն է տրվում վարչատարածքային բարեփոխումների գործընթացին, ապակենտրոնացմանը, տեղական ժողովրդավարության ամրապնդմանը, համայնքների ֆինանսական կառավարման կատարելագործմանը, էլեկտրոնային կառավարման զարգացմանը և այլն:

2015թ. ընթացքում միջազգային կազմակերպությունները շարունակել են իրենց կողմից իրականացվող ծրագրերը Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգում: Անդրադառնանք դրանցից յուրաքանչյուրին առանձին:

«Համայնքների զարգացում Հարավային Կովկասում» ծրագիրը, որն իրականացնում է Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերությունը (GIZ), Հայաստանում, Վրաստանում և Ադրբեջանում տեղական ինքնակառավարման զարգացմանն ուղղված համագործակցային նախաձեռնությունների իրականացման գործում աջակցում և խորհրդատվություն է տրամադրում համապատասխան գործընկերներին ազգային, մարզային (ենթաազգային) և տեղական մակարդակներում: Այն աջակցում է տեղական

ինքնակառավարման շրջանակային պայմանների բարելավմանը, անդրադառնում մարզային (ենթապետական) կառավարման հարցերին և աշխատում համայնքային ծառայությունների բարելավման ուղղությամբ: Գերմանական միջազգային համագործակցության համատեքստում ծրագրի նպատակներն ուղղված են կովկասյան նախաձեռնությունների շրջանակին, ուստի՝ երկրների միջև արհեստավարժ փորձի փոխանակման և նրանց միջև համագործակցության բարելավումը Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային մակարդակում հիմնական խնդիրներն են: Ծրագիրն իրականացվում է ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության հետ համատեղ: Ծրագրի բաղադրիչներն են՝

տարածքային բարեփոխումները, էլեկտրոնային կառավարման համակարգը, համայնքային բյուջետավարումը և տարածքային կառավարումը:

Դեկտեմբերի 16-ին Թումանյանի քաղաքապետարանում, իսկ նոյեմբերի 20-ին Շինուհայրի գյուղապետարանում տեղի ունեցան Քաղաքացիների սպասարկման գրասենյակների (ՔՍԳ) պաշտոնական բացման արարողությունները⁶⁶: Գրասենյակները հիմնադրվել են վերոնշյալ ծրագրի շրջանակում՝ Գերմանիայի Տնտեսական համագործակցության և զարգացման դաշնային նախարարության աջակցությամբ և Հայաստանում՝ *Շվեյցարիայի զարգացման և համագործակցության գործակալության (ՇԶՀԳ) և ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության (ԱՄՆ ՄԶԳ) համաֆինանսավորմամբ*: Քաղաքացիների սպասարկման գրասենյակի նպատակը «Մեկ կանգառ, մեկ պատուհան» սկզբունքի համաձայն ծառայությունների կենտրոնացված մատուցումն է քաղաքացիներին, ՏԻՄ-երի արդյունավետության, թափանցիկության և հասանելիության բարձրացումը, քաղաքացու և համայնքապետարանի միջև առավել մատչելի և դյուրին հաղորդակցության ապահովումը: Քաղաքացիների սպասարկման գրասենյակում ներդրվել է նաև Համայնքային կառավարման տեղեկատվական համակարգ (ՀԿՏՀ), որի խնդիրը ՏԻՄ-երի գործունեության արդյունավետության բարձրացումն է: Որպես ՏԻՄ-երի համար մշակված տեղեկատվական համակարգ այն թույլ է տալիս ապահովել տեղեկատվական հոսքերի ավտոմատացված կառավարում համայնքապետարանում: Համակարգը նպաստում է քաղաքացիների նկատմամբ ՏԻՄ-երի հաշվետվողականության և թափանցիկության աստիճանի բարձրացմանը, մատուցվող ծառայությունների վրա ծախսվող ժամանակի կրճատմանը, մասնակցային տեղական ինքնակառավարման ապահովմանը: Համակարգի միջոցով հնարավոր է դարձել մատուցել առցանց ծառայություններ բնակիչներին, հետևել դրանց ընթացքին, հարցերի դեպքում առցանց դիմել համապատասխան մասնագետներին, ստանալ կարևոր տեղեկատվու-

⁶⁶ <http://mta.gov.am/hy/news/>

թյուն համայնքի վերաբերյալ: Ստեղծվել են առցանց հնարավորություններ՝ ապահովելու քաղաքացիների ներգրավումը համայնքային մակարդակով որոշումների կայացմանը: Վարչատարածքային բարեփոխումների շրջանակում ՀԿՏՀ-ն կապահովի խոշորացված համայնքի արդյունավետ կառավարում, բնակավայրերի ինտեգրում և փոխգործակցություն մեկ միասնական տեղեկատվական հարթակի միջոցով, վարչական ծառայությունների մատուցում բնակիչներին անմիջապես բնակավայրերում (այդ թվում՝ առցանց), ինչպես նաև միասնական տվյալների շտեմարանների կիրառում ամբողջ համայնքում:

Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության և ՀՀ ՏԿԱԻ նախարարության համատեղ իրականացվող «Համայնքների զարգացում Հարավային Կովկասում» ծրագրի շրջանակներում 2015թ.-ի ընթացքում աշխատաժողովներ են անցկացվել նաև «Արդյունքահեն բյուջետավարման մեթոդոլոգիայի ներդրումը տեղական մակարդակում» թեմայով, որին մասնակցել են ՏԻՄ-երի, միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ, տեղական և միջազգային փորձագետներ⁶⁷: Արդյունքահեն բյուջետավարման գաղափարը համայնքի ծրագրերի և միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների փոխկապակցվածությունն է, ինչը բարձրացնում է համայնքների բյուջետային միջոցների ծախսման արդյունավետությունը և ընդլայնում բնակչության մասնակցությունն այդ աշխատանքներին: Ներկայումս այն որպես փորձնական ծրագիր ներդրված է ավելի քան 10 համայնքում:

Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության (GIZ) և ՀՀ տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության աջակցությամբ Համալսարանական կրթությամբ կանանց ասոցիացիան իրականացնում է «Կանանց քաղաքական ակտիվությունը տեղական ինքնակառավարման համակարգում՝ որպես մասնակցային ժողովրդավարության հիմնախնդիր» ծրագիրը: Այն մեծ ուշադրություն է դարձնում տեղական զարգացման գործընթացներում կանանց և տղամարդկանց հավասար ներգրավմանը: Ծրագիրը, մասնավորապես, կարևորում է կնոջ դերը տեղական և մարզային քաղաքականության մեջ՝ հզորացնելով կանանց հմտությունները և կարողությունները, տեղական գործադիր իշխանություններում և ավագանիում աշխատելու համար:

ՀՀ ՏԿԶ-ի համագործակցությամբ և ԵՄ ֆինանսավորմամբ՝ ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրի կողմից իրականացվող «Հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների խթանումը Հայաստանում. կանայք տեղական ժողովրդավարական գործընթացներում» ծրագրով 2015 թվականի ընթացքում վերապատրաստման դասընթացներ են կազմակերպվել ՏԻՄ-երի (ավագանու կին անդամներ) և համայնքային կյանքում ակտիվ

⁶⁷ Նույն տեղում:

գործունեություն ծավալող քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների համար: Ծրագրի նպատակն է աջակցել Հայաստանի Հանրապետությունում կանանց և տղամարդկանց իրավունքների հավասարության ամրապնդմանը, իրավահավասար ժողովրդավարության կառուցմանն ու հասարակության համախմբվածության խթանմանը՝ նպաստելով տեղական մակարդակում մարդու իրավունքների պաշտպանությանը և ժողովրդավարական կառավարման զարգացմանը: Ծրագիրը նաև նպատակ ունի բարենպաստ միջավայր ստեղծելու հանրային կառավարման և քաղաքականության մշակման գործընթացներում կանանց ավելի ակտիվ և նպատակային ներգրավման համար՝ լիովին գործադրելով նրանց կարողությունները և ներուժը:

Դեկտեմբերին Ադվերան քաղաքում տեղի ունեցավ եռօրյա աշխատաժողով, որը հնարավորություն տվեց համայնքների ներկայացուցիչներին ներկայացնելու տեղական ինքնակառավարման ոլորտում առաջընթացն ու մարտահրավերները, ինչպես նաև գենդերային հավասարության առաջխաղացումը⁶⁸: Աշխատաժողովի մասնակիցները նաև փորձեցին գտնել լուծումներ՝ ընդլայնելու գենդերային հավասարակշռված կառավարման հնարավորություններն ու բացահայտելու թերությունները: Միջոցառումը նպատակ ուներ նաև բացահայտել ակտիվ կանանց և նախապատրաստել նրանց ՏԻՄ ընտրություններում առաջադրվելու համար:

2015 թվականի մարտի 18-ին ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի հայաստանյան գրասենյակը և ՀՀ ՏԿԱԻ նախարարությունը հայտարարեցին «Ինտեգրված աջակցություն գյուղական համայնքների զարգացմանը. համայնքների դիմակայունության ամրապնդում» ծրագրի մեկնարկի մասին⁶⁹: Այն իրականացվում է Ռուսաստանի Դաշնության կառավարության ֆինանսավորմամբ: Գյուղական զարգացման ծրագիրը օժանդակում է Տավուշի մարզի 45 սահմանամերձ համայնքների հետեյալ ուղղություններով. բնակիչների ներգրավում համայնքների զարգացման ծրագրերի մշակմանը, ուսուցում, աջակցություն գյուղատնտեսական ոլորտին, ենթակառուցվածքների վերականգնում, եկամուտ ստեղծող ծրագրեր և այլն:

Եվրոպայի խորհրդի Տեղական և տարածքային իշխանությունների կոնգրեսը Դանիայի կառավարության աջակցությամբ 2015 թվականին շարունակել է Եվրոպայի խորհրդի «Աջակցություն Հայաստանում տեղական ժողովրդավարության ամրապնդմանը. աջակցություն տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումներին, տեղական իշխանությունների կարողությունների զարգացում, տեղերում ընտրված ներկայացուցիչների առաջնորդության հզորացում» ծրագիրը: Ծրագիրը նպատակ է հետապնդում

⁶⁸ Նույն տեղում:

⁶⁹ Նույն տեղում:

Եվրոպայի խորհրդի իրավական փորձագիտական կարծիքը, քաղաքական խորհրդատվությունը և աջակցությունը տրամադրելու տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումների գործընթացին՝ այդ թվում՝ վարչատարածքային բարեփոխումների նախապատրաստմանը, ինչպես նաև զարգացնելու տեղական իշխանությունների կարողությունները: Առաջին բաղադրիչը (աջակցություն տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումներին) նպատակ ունի տեղական ինքնակառավարման ոլորտի Հայաստանյան օրենսդրությունը ներդաշնակեցնելու եվրոպական ստանդարտներին: Երկրորդ բաղադրիչը (տեղական իշխանությունների կարողությունների զարգացում) ուղղված է տեղական իշխանությունների ինստիտուցիոնալ կարողություններին և ծառայությունների մատուցման հնարավորություններին: Երրորդ բաղադրիչը (տեղերում ընտրված ներկայացուցիչների առաջնորդության հզորացում) նպատակ ունի բարելավելու տեղական ընտրված ներկայացուցիչների առաջնորդության և կառավարման կարողությունները և համագործակցության ոգի ձևավորելու ՏԻՄ-երի միջև:

2015թ. հուլիս ամսին Եղեգնաձորում և Աղվերանում վերը նշված ծրագրի շրջանակներում անցկացվեցին «Քաղաքացիների մասնակցության խթանումը Հայաստանում» թեմայով համաժողովներ: Համաժողովներին մասնակցում էին Հայաստանի բոլոր մարզերը ներկայացնող մոտ 200 համայնքների ղեկավարներ և ավագանու անդամներ: Մարզային համաժողովներից հետո մշակվեց «Քաղաքացիների մասնակցության ուղեցույց» Հայաստանի համայնքների ընտրված ներկայացուցիչների համար՝ հիմք ընդունելով այն գործիքներն ու նախաձեռնությունները, որոնք ներկայացվել ու քննարկվել էին մարզային համաժողովների ժամանակ:

Հայաստանի Ուրցաձոր, Վարդենիկ, Ախթալա և Արթիկ համայնքները 2015թ. հունիս ամսին Եվրոպայի խորհրդի հետ ստորագրել են համաձայնագրեր՝ համայնքային հրատապ խնդիրները վեր հանելու և լուծումներ գտնելու հարցում քաղաքացիների մասնակցության նախաձեռնություններ իրականացնելու վերաբերյալ: Այս նպատակով որոշվել է համայնքներին հատկացնել 5-հազարական եվրո դրամաշնորհ: Ծրագրի շրջանակում նշված համայնքներում նախատեսվել է իրականացնել նախաձեռնություններ ուղղված համայնքային կյանքին բնակիչների մասնակցության ապահովմանը, մասնավորապես՝ համայնքային բյուջեի ձևավորման, բնապահպանական, էներգաարդյունավետության և համայնքային հրատապ այլ խնդիրների կարգավորման հարցերում:

2015թ. Եվրոպական միության ֆինանսավորմամբ իրականացվում է Հայաստան-Վրաստան տարածքային համագործակցության ծրագիրը, որը նպատակ ունի խթանել միջսահմանային շփումը ՏԻՄ-երի, համայնքների և քաղաքացիական հասարակությունների միջև, մասնավորապես, Հայաստանի

Լոռու, Շիրակի, Տավուշի մարզերում և Վրաստանի Քվեմո-Քարթլի շրջանում՝ ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական մարտահրավերները հաղթահարելուն միտված համատեղ լուծումներ մշակելու գործում: 2015թ.-ին «Գործընկերության Հայաստան-Վրաստան տարածքային համագործակցություն» ծրագրի շրջանակում հայտարարված առաջին դրամաշնորհային մրցույթի (ֆինանսական միջոցը՝ 1.3 մլն. եվրո) արդյունքում ընտրվել են 8 ծրագրեր, որոնք իրականացվելու են ՀՀ Շիրակի, Լոռու և Տավուշի մարզերի և Վրաստանի Սամցխե-Ջավախեթի և Քվեմո-Քարթլի տարածաշրջանների միջև տեղական իշխանությունների, համայնքների և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների համատեղ ջանքերով՝ աջակցելու շահառու համայնքներին մշակել համընդհանուր սոցիալ-տնտեսական մարտահրավերներին դիմակայելու համատեղ լուծումներ⁷⁰:

Ծրագրի շրջանակներում ստեղծվել են միջհամայնքային համագործակցության 10 նախագծեր, որոնք ներառում են Հայաստանից և Վրաստանից 33 կազմակերպություն: Նախագծերը միտված են լուծելու տարածաշրջանային զարգացմանն ուղղված տարաբնույթ խնդիրներ, մասնավորապես խթանել տնտեսական զարգացումը, գրավել ներդրողներ Վրաստանի Քվեմո-Քարթլի շրջան և Հայաստանի Տավուշի մարզ, նորարարական զբոսաշրջային ուղիներ մշակել, իրականացնել Վրաստանի Սամցխե-Ջավախեթի և Հայաստանի Շիրակի մարզի բնական ռեսուրսների պահպանմանն ուղղված ծրագրեր: Հատուկ ուշադրություն է հատկացված երիտասարդների խնդիրներին, այդ թվում՝ քաղաքացիական հասարակության կրթությանը, երիտասարդների զբաղվածությանը, ինչպես նաև Գյումրիի ու Բոլնիսիի դեռահասների միջև հաղորդակցության խթանմանը:

Ասիական զարգացման բանկի (ADB), Վերակառուցման զարգացման եվրոպական բանկի (EBRD) և Գերմանական զարգացման բանկի (KfW) աջակցությամբ իրականացվող Հայաստանի կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման (ԿԿԹ) բարելավման ոլորտում 2015թ.-ին ՀՀ ՏԿԱԻ-ն շարունակել է ԿԿԹ ոլորտի ծրագրերի իրականացումը⁷¹:

2015 թվականին շարունակվել է նաև *Հայաստանում ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության (ՄԶԳ) աջակցությամբ իրականացվող «Հանրային մասնակցություն տեղական ինքնակառավարմանը» (ՀաՄաՏեղ) հնգամյա ծրագիրը*, որը պաշտոնապես մեկնարկել է 2014թ. հոկտեմբեր ամսին: Ծրագիրն իրականացնում է Համայնքների ֆինանսիստների միավորումը (ՀՖՄ)՝ Տեղեկատվական համակարգերի զարգացման և վերապատրաստման կենտրոնի (ՏՀԶՎԿ), Երևանի մամուլի ակումբի (ԵՄԱ), Ժուռնալիստների «Ասպարեզ» ակումբի (ԺԱԱ), Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամի

⁷⁰ Նույն տեղում:

⁷¹ Նույն տեղում:

(ԵՀՀ) և Հետազոտական ռեսուրսների Կովկասյան կենտրոնի (ՀՌԿԿ) հետ միասին:

ՀաՄաՏեղ ծրագիրը, տեղական ինքնակառավարման ոլորտում նախատեսված բարեփոխումներին զուգընթաց, հանրային լայնածավալ և էֆեկտիվ ներգրավման գործիք է, որի միջոցով քաղաքացիները գիտելիք, հմտություններ և հնարավորություն են ստանում ակտիվորեն մասնակցելու իրենց համայնքների կառավարման պլանավորման, իրականացման և վերահսկման գործընթացներին:

Բովանդակային առումով ծրագիրը կարելի է բաժանել չորս հիմնական բաղադրիչի՝ ա) կայունացնել և հզորացնել տեղական ինքնակառավարման համակարգի և ապակենտրոնացման բարեփոխումների իրականացման ընթացքում քաղաքացիների մասնակցությանը և շահերի ներկայացմանն ուղղված քաղաքացիական հասարակության կարողությունները, բ) ուժեղացնել քաղաքացիական հասարակության կարողությունները՝ կենտրոնական և տեղական իշխանությունների աշխատանքը և ապակենտրոնացման բարեփոխումների ընթացքը դիտարկելու նպատակով գ) բարձրացնել քաղաքացիների համար ապակենտրոնացման բարեփոխումների մասին անկախ և վստահելի տեղեկատվության հասանելիության մակարդակը, դ) բարելավել քաղաքացիական հասարակության գործունեության միջավայրը՝ ապակենտրոնացման բարեփոխումներին մասնակցության համատեքստում:

Աշխարհագրորեն և տիպաբանորեն ծրագիրը նույնպես միատարր չէ և ներառում է համայնքների երկու խումբ: Առաջին խումբն իր մեջ ընդգրկում է 35 քաղաքային և խոշոր գյուղական համայնքներ, իսկ երկրորդը՝ 40 համայնքներ, որոնք ներառված են համայնքների խոշորացման պիլոտային ծրագրի մեջ: Ընտրված բոլոր համայնքներում իրականացվում են բազմատեսակ գործողություններ, ներառյալ դասընթացներ համայնքների աշխատակիցների և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների համար, մշտադիտարկման և հանրային մասնակցության փոքր ծրագրեր, քառամյա զարգացման ծրագրերի և համայնքային բյուջեների մասնակցային մշակումներ և քննարկումներ, աջակցություն տեղական քաղաքացիական նախաձեռնություններին և այլն: Օրինակ, 2015թ. օգոստոս ամսվա ընթացքում ՀաՄաՏեղ ծրագրի շրջանակներում Համայնքների ֆինանսիստների միավորումը հանդիպումներ է անցակցրել ծրագրում ընդգրկված 35 շահառու համայնքներում: Քննարկումներին մասնակցել են ավագանու, համայնքների աշխատակազմի և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ և դրանց նպատակն էր ներկայացնել ու քննարկել ՀՖՄ փորձագետների կողմից մշակված «Համայնքում տեղական ինքնակառավարմանը բնակչության մասնակցության», «Համայնքի ղեկավարին կից խորհրդակցական մարմինների ձևավորման և գործունեության» և

«Համայնքում հանրային բաց լսումների և (կամ) քննարկումների կազմակերպման և անցկացման» կարգերի նախագծերը: Վերջիններիս անհրաժեշտությունը բխում է 2013թ. «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքում կատարված փոփոխություններից ու լրացումներից, որոնք կատարվել էին հիմք ընդունելով Տեղական ինքնակառավարման Եվրոպական Խարտիայի լրացուցիչ արձանագրությունը, Տեղական իշխանությանը մասնակցելու իրավունքի մասին: Արդյունքում՝ 13 շահառու համայնքներում հիմնադրվել են խորհրդակցական մարմիններ, իսկ մյուսներում շարունակվել են աշխատանքները նույն ուղղությամբ:

Նկատի ունենալով տեղական ինքնակառավարման շարունակական վերափոխումները, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման արդյունավետ համակարգի կայացմանը բնակչության մասնակցության անհրաժեշտությունը՝ «ՀամաՏեղ» ծրագիրը 2015թ. հուլիսին նախաձեռնել է հանրային կարծիքի հարցում: Վերջինս իրականացրել է Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոնը: Տեղական ինքնակառավարմանը հանրային մասնակցության վերաբերյալ իրականացված ուսումնասիրության արդյունքներն ամփոփող առաջին վերլուծական զեկույցը ներկայացվել է դեկտեմբեր ամսին և հիմնված է Հայաստանի ողջ տարածքում պատահականորեն ընտրված 1443 տնային տնտեսություններից հավաքագրված և հանրային կարծիքն արտացոլող տվյալների վրա:

«ՀամաՏեղ» ծրագիրը մեծ ուշադրություն է դարձնում նաև տեղական ինքնակառավարման ոլորտում տեղեկատվական համակարգի զարգացմանը: Այս նպատակով բարելավվում է առկա տեղեկատվական համակարգը, իրականացվում են էլեկտրոնային կառավարմանը վերաբերող մի շարք նախաձեռնություններ, ինչպես նաև միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքում տեղայնացվում են առավել արդյունավետ գործող տեղեկատվական գործիքները:

Միջազգային կազմակերպությունների գործունեության համակարգվածության և միասնականության գնահատում

ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգի զարգացման փորձը ցույց է տալիս, որ համակարգի կատարելագործմանն ուղղված իրական գործնական քայլերի նախաձեռնող կողմը ոչ այնքան պետական կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են, որքան միջազգային կազմակերպությունները կամ տեղական հասարակական կազմակերպությունները, որոնք ֆինանսավորվում են միջազգային աղբյուրներից: Իրենց առաքելություններն իրականացնելիս, նրանք համագործակցում են ՀՀ կառավարության, ՏԻՄ-երի, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների, հաճախ նաև՝ միմյանց հետ: Սակայն միայն միջազգային կազմակերպությունների նախաձեռնության, ջանքերի և նրանց կողմից իրականացվող ծրագրերի շնորհիվ տեղական ինքնակառավարման համակարգի իրական զարգացումը գրեթե անհնար է: Ինչպես Հայաստանի Հանրապետության, այնպես էլ բոլոր երկրների տեղական ինքնակառավարման համակարգերում չափազանց էական է պետության, մասնավորապես՝ կենտրոնական իշխանության դերը:

Ներկայացված ծրագրերը, իրենց ամբողջ արդյունավետությամբ հանդերձ, որոշ դեպքերում կտրված են լինում համայնքների կառավարման մարմինների փաստացի գործունեությունից և, ըստ էության, չեն ենթադրում վերջիններիս շահագրգիռ ներգրավվածությունը տեղական ինքնակառավարման զարգացման գործում: Բացի դրանից, նմանօրինակ ծրագրերին համայնքների ղեկավարները հաճախ խիստ թերահավատորեն են մոտենում, իսկ ծրագրի ավարտից հետո պարզապես վերադառնում իրենց բնականոն պահպանողական գործունեությանը:

7. Համայնքային ծառայությունների մատուցումը

7.1 Համայնքների կողմից մատուցվող հանրային ծառայությունները

2015թ. ընթացքում համայնքների կողմից մատուցվող ծառայությունների ոլորտում կատարված աշխատանքները ինչպես նաև համայնքային ծառայությունների օրենսդրության մեջ կատարվող փոփոխությունները ներկայացված են ըստ առանձին ոլորտների:

Վանաչապատում և բարեկարգում

2015թ. ընթացքում Սպիտակ, Գոգարան, Արևաշող, Լուսաղբյուր, Փամբակ, Շիրակամուտ, Վանաձոր, Մարգահովիտ և Տաշիր համայնքներում «Էյ-Թի-Փի» բարեգործական հիմնադրամը Համայնքային ծառատունկ ծրագրի շրջանակներում իրականացրել է շուրջ 6800 տնկիների տնկում⁷²: Միխայելովկա համայնքում շուրջ 43.4 հա անտառտնկման, իսկ Կողես համայնքում նախորդ տարիներին հիմնադրված 50հա վրա ցանքսի միջոցով լրացման աշխատանքներ են իրականացվել: Սպիտակ, Ստեփանավան, Կաթնաջուր, Արջուտ, Ֆիոլետովո, Ծաղկաբեր, Ջրաշեն, Ղուրսալի, Սվերդլով, Սարատովկա և Կողես համայնքներում իրականացվել են նախորդ տարիներին հիմնադրված շուրջ 550 հա վրա անտառմշակույթների խնամքի աշխատանքներ⁷³:

2015 թվականին Լուսազյուղ և Արայի համայնքներում GIZ կազմակերպությունը կատարել է անտառհիմնման աշխատանքներ: Արայի համայնքում հատկացվել է 50 հա հողատարածք, որից ցանկապատվել է 44 հեկտարը և անտառ է հիմնվել 18 հեկտարի վրա: Լուսազյուղում հիմնվել է 4 հա անտառ, իսկ 3000 ք/մ վրա հիմնվել է տնկարան: Հնաբերդ համայնքում լճի շրջակայքում 25 հա տարածք է ընտրվել, որտեղ իրականացվել են բիոինժեներական միջոցառումներ, հողի էռոզիայի կանխարգելման և նվազեցման աշխատանքներ⁷⁴:

Համայնք – մասնավոր հատված համագործակցության ներդրումային ծրագրի շրջանակներում 2015թ. Երևանի գլխավոր հատակագծի համապատասխան մշակվել է Գլխավոր պողոտայի Մաշտոցի պողոտա – Սարյան փողոց հատվածի զբոսայգու վերակառուցման ծրագիրը: Ծրագրի շրջանակում իրականացվել է գոյություն ունեցող կանաչ զանգվածի, գազոնների, մայթերի և սալահատվածների բարեկարգումն ու արդիականացումը: Ընդհանուր առ-

⁷² <http://ori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf> , Հաշվետվություն ՀՀ Լոռու մարզպետի 2015 թվականի գործունեության մասին

⁷³ Նույն տեղում

⁷⁴ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, Հայաստանի Հանրապետության Արագածոտնի մարզի 2015թ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի և մարզպետի գործունեության մասին տնտեսական հաշվետվություն

մամբ 2015թ. Երևան քաղաքում 54.000 ծառ և թուփ է տնկվել, տեղադրվել է ծաղկային գեղարվեստական 120 կոմպոզիցիա, կրապատվել է 65000 ծառ, կատարվել են 37000 ծառերի բուժման աշխատանքներ: Հանգստի գոտիների կանաչ տարածքներն ավելացել են 6.2հա-ով, ստեղծվել է Միլիկյան թաղամասի կանաչ գոտին, վերակառուցվել է Ա. Կարապետյանի անվան զբոսայգին և ընդլայնվել է Թ. Կրպեյանի անվան զբոսայգու կանաչ մակերեսը⁷⁵:

ՄԱԿ-ի կլիմայի փոփոխության ծրագրի շրջանակներում համայնքների համար կլիմայի փոփոխության նվազեցման նպատակով ինչպես նաև անտառների և արոտավայրերի կայուն կառավարում ծրագրի շրջանակներում Ծովակ համայնքում հիմնվել է 15 հա անտառ, Ծափաթաղ համայնքում 7 հա տարածության վրա իրականացվել են կաղնուտային անտառների հիմնում և լրացում և դաշտապատյան շերտերի հիմնում՝ 1500 ծառի տնկում⁷⁶:

2015 թվականին Երևանում կառուցվել, բարեկարգվել և կահավորվել է 385 բակային տարածք: Տարվա ընթացքում բակային շատ տարածքներ ձևավորվել են նախկինում զավթած բակային տարածքների հաշվին՝ դրանք դարձնելով ընդհանուր՝ բոլոր բնակիչների համար⁷⁷: Համայնք – մասնավոր հատված համագործակցության շնորհիվ ամբողջովին վերակառուցվել են Երևան քաղաքի Աբովյան, Մոսկովյան և Իսահակյան փողոցների խաչմերուկներում գտնվող ստորգետնյա անցումները: Շարունակվել են նաև մայրաքաղաքում վթարային հենապատերի վերանորոգման և հիմնանորոգման աշխատանքները: 2015թ. Երևանում հիմնանորոգվել է 4 և վերանորոգվել 11 վթարային հենապատ⁷⁸:

Վայրի բնության և մշակութային արժեքների պահպանման հիմնադրամը (FPWC) և ՎիվաՍել-ՄՏՍ-ը «Այլընտրանքային էներգիա» համատեղ ծրագրի շնորհիվ Վայոց Ձորի մարզի Բարձրունի գյուղի կենտրոնական փողոցում տեղակայվել է արտաքին լուսավորության 41 կետից բաղկացած լուսադիոդային (LED) համակարգ: Այն լուսավորում է 1250 մ տարածություն: Մոտ 450 բնակիչ ունեցող Բարձրունիի լուսավորությունը հատկապես կարևոր է անվտանգության նկատառումներով. համայնքը, որի պետական սահմանի 23 կմ երկարությամբ հատվածն ընդամենը 3 կմ է հեռու հայ-ադրբեջանական սահմանից, չի ունեցել արտաքին լուսավորություն ավելի քան 20 տարի⁷⁹:

⁷⁵ Նույն տեղում

⁷⁶ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf> , ՀՀ Գեղարքունիքի մարզպետ Ռաֆիկ Գրիգորյանի հաշվետվությունը մարզի 2015թ. սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի մասին

⁷⁷ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, Երևանի քաղապետարանի 2015 թվականի տարեկան հաշվետվությունը

⁷⁸ Նույն տեղում

⁷⁹ <http://armlur.am/447410/>

Աղբահանություն

Երևանում աղբահանության գործընթացը կանոնակարգելու նպատակով քաղաքապետարանի կողմից հայտարարված միջազգային մրցույթում հաղթած լիբանանյան «Սանիթեք» ընկերությունը մայրաքաղաքում տվել է 2-րդ չափաբաժնի (լոտ) մեկնարկը⁸⁰: Երևանի ևս 7 վարչական շրջաններ կներգրավվեն աղբահանության և սանիտարական մաքրման աշխատանքների ծրագրում: միջազգային մրցույթի 2-րդ մասով ներառվելու են Արաբկիր, Ավան, Նոր Նորք, Նորք Մարաշ, Էրեբունի, Նուբարաշեն և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանները⁸¹: Քաղաքապետը նշել է որ, ընկերությունը 2-րդ լոտով նախատեսված աշխատանքների իրականացման համար ևս ներկրել է նոր, եվրոպական չափորոշիչներին համապատասխան մեքենամեխանիզմներ, ընդ որում, մինչև տարեվերջ ևս 20 մեքենամեխանիզմ էլ նախատեսվում է ներկրել, այդ թվում նաև ձնամաքրման համար անհրաժեշտ տեխնիկա: Ավելի մաքուր մայրաքաղաք ունենալու հարցում կարևորելով նաև բնակիչների վերաբերմունքը՝ Տարոն Մարգարյանը հորդորել է մաքուր պահել մայրաքաղաքն ու իսկական տանտիրոջ պես վերաբերվել Երևանին⁸²:

2015 թվականին Սասունիկ գյուղում գործող աղբավայրը փակվել է, քանի որ այն անհարմարություն էր ստեղծում հարակից ճանապարհի և հողերի համար: Նոր աղբավայրի համար հատկացվել է 8 հա հողատարածք, իսկ հին աղբավայրի տեղում ռեկուլտիվացիոն աշխատանքներից հետո կհիմնվեն այգիներ⁸³:

Պաշտոնական աղբավայրեր են շահագործվում Մարտունի, Սևան, Գավառ, Կարդենիս և Ճամբարակ համայնքների կողմից⁸⁴: Աղբավայրեր են շահագործվում նաև Հրազդան, Չարենցավան, Աբովյան և Եղվարդ համայնքների կողմից⁸⁵:

⁸⁰ <http://www.panorama.am/am/news/2015/08/18/sanitek/1429802>

⁸¹ <https://armenpress.am/arm/news/815613/sanitek-ynkerutyunn-axbahanutyun-kirakanacni-erevani.html>

⁸² <http://www.panorama.am/am/news/2015/08/18/sanitek/1429802>

⁸³ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, Հայաստանի Հանրապետության Արագածոտնի մարզի 2015թ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի և մարզպետի գործունեության մասին տնտեսական հաշվետվություն

⁸⁴ <http://geggharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf>, ՀՀ Գեղարքունիքի մարզպետ Ռաֆիկ Գրիգորյանի հաշվետվությունը մարզի 2015թ. սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի մասին

⁸⁵ <http://kotayk.mtaes.am/reports/>, ՀՀ Կոտայքի մարզպետի հաշվետվությունը 2015 թվականի գործունեության և մարզի սոցիալ-տնտեսական տնտեսական իրավիճակի մասին

Բնակելի տների և ոչ բնակելի տարածքների պահպանում

Պետական բյուջեից տրամադրվել է 26.7 մլն. դրամ Մայիսյան համայնքի հրդեհված բնակելի շենքի 4 ընտանիքների բնակարանային ապահովման նպատակով իսկ 53.4 մլն. դրամ տրամադրվել է Լենուղի համայնքի 2 վթարային բազմաբնակարան շենքերի 8 ընտանիքների բնակարանային ապահովման նպատակով⁸⁶:

Պետական բյուջեից Վանաձոր համայնքին տրամադրվել է 50.55 մլն. դրամ՝ 5 շենքերի, Ստեփանավան համայնքին՝ 10.16 մլն. դրամ 1 շենքի, Ալավերդի համայնքին՝ 43.3 մլն. դրամ 3 շենքերի, Տաշիր համայնքին՝ 24.38 մլն. դրամ 3 շենքերի, Ձորագետ համայնքին՝ 5.08 մլն. դրամ 1 շենքի տանիքների վերանորոգման համար: Լեռնանցք համայնքում 42.4 մլն. դրամ տրամադրվել է համայնքի կենտրոնի նոր շենքի կառուցման համար: Հիմնանորոգման աշխատանքներ են իրականացվել Բովաձոր, Յաղդան, Արևածագ, Չկալով, Աքորի և Դեբեդ համայնքների համայնքային կենտրոններում: Պետական բյուջեից 19.3 մլն. դրամ տրամադրվել է Գարգառ, Շնող և Մղարթ համայնքներում փողոցային լուսավորության ապահովման համար⁸⁷:

Ահնիձոր և Գոգարան համայնքներում կառուցվել է հանդիսությունների սրահներ որոնց աշխատանքների իրականացման համար պետական բյուջեից տրամադրվել է 15.248 մլն. դրամ, իսկ Օձուն համայնքի արվեստի դպրոցի վերանորոգման աշխատանքների համար՝ 22.9 մլն. դրամ, Կարմիր Աղեկ համայնքի ակումբի վերանորոգման համար՝ 4.572 մլն. դրամ, Ծաթեր համայնքի հանդիսությունների սրահի վերանորոգման համար՝ 13.208 մլն. դրամ⁸⁸:

2015 թվականին Ապարան քաղաքում գործել են 14 համատիրություններ, որոնք սպասարկել են 14 բազմաբնակարան շենք՝ 420 բնակարաններով⁸⁹:

Պետական բյուջեի հատկացումներով 2015 թվականին վերանորոգվել են Շենիկ (50 մլն. դրամ) և Բամբակաշատ (80 մլն. դրամ) համայնքների մշակույթի տները: Համայնքի միջոցներով ամբողջությամբ վերանորոգվել են Ջրարբի համայնքի մշակույթի տունը⁹⁰:

Կառավարության պահուստային ֆոնդից 02.07.2015 թվականի N766-Ն որոշմամբ հատկացված միջոցներից 28.6 մլն. դրամ տրամադրվել է Արեգունի

⁸⁶ <http://armavir.mtaes.am/files/docs/18064.pdf>, Հաշվետվություն ՀՀ Արմավիրի մարզպետի 2015 թվականի գործունեության և մարզի սոցիալ տնտեսական վիճակի մասին

⁸⁷ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf>, Հաշվետվություն ՀՀ Լոռու մարզպետի 2015 թվականի գործունեության մասին

⁸⁸ Նույն տեղում

⁸⁹ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, Հայաստանի Հանրապետության Արագածոտնի մարզի 2015թ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի և մարզպետի գործունեության մասին տնտեսական հաշվետվություն

⁹⁰ <http://armavir.mtaes.am/files/docs/18064.pdf>, Հաշվետվություն ՀՀ Արմավիրի մարզպետի 2015 թվականի գործունեության և մարզի սոցիալ տնտեսական վիճակի մասին

և Դրախտիկ համայնքների համայնքային կենտրոնների կառուցման համար 7.0 մլն. դրամ Գեղամավան համայնքի մշակույթի տան միջոցառումների սրահի ջեռուցման համակարգի կառուցման աշխատանքների համար⁹¹:

2015թ. Երևանում շահագործման են հանձնվել 4 բազմաբնակարան շենքեր, որոնցով հնարավորություն է ստեղծվել լուծել 9 վթարային շենքերի 450 ընտանիքների վերաբնակեցման խնդիրը⁹²:

2015թ. համատիրությունների հետ համագործակցության շրջանակում շարունակվել են Երևան քաղաքի բազմաբնակարան շենքերի ընթացիկ վերանորոգման աշխատանքները: Վերանորոգվել է 727 շենքերի շուրջ 82.000 քմ հարթ տանիք, մասնակի նորոգվել է 900 շենքերի շուրջ 37000 քմ թեք տանիք: Բացի այդ 11 շենքրի շուրջ 11000 քմ թեք մակերեսով տանիքներ հիմնանորոգվել են ամբողջությամբ⁹³:

Ջրամատակարարում և ջրահեռացում

ԱՄՆ-ի ՄԶԳ-ի ֆինանսավորմամբ «Հայաստանի Ֆուլեր տնաշինական կենտրոն» ԲՀԿ-ի և «Հեյֆեր Փրոջեքթ Ինթերնեյշնլ» կազմակերպության կողմից «Գյուղի զարգացման արդի նախաձեռնություն» ծրագրի շրջանակներում Շնող համայնքում կատարվել է «Շնող-1» պոմպային կայանի հեռացնող ջրանցքի 4800մ երկարությամբ տեղամասի կիսախողովակների վերանորոգում, տեղադրվել են հիդրանտներ և ջրթողներ: Կատարված աշխատանքների շնորհիվ լիարժեք կոռոզվի 230հա վարելահողեր և այգիներ: Շինարարական աշխատանքների իրականացման համար կատարվել է շուրջ 12.6 մլն. դրամ ներդրում: Նույն ծրագրի շրջանակներում Ճոճկան համայնքում կատարվել է ներտնտեսային ջրանցքի 1220մ երկարությամբ տեղամասի նորոգում, որի շնորհիվ լիարժեք կոռոզվի 34 հա վարելահողեր⁹⁴:

Համաշխարհային բանկի վարկային ծրագրով իրականացվել է Տանձուտ համայնքի 0.7 կմ երկարությամբ ներտնտեսային ցանցի վերակառուցում 1.64 մլն. ԱՄՆ դոլար արժեքով, ինչպես նաև Նոր-Կեսարիա համայնքի ներտնտեսային ցանցի վերակառուցում LR-6 կիսախողովակներով 232.56 մլն. դրամ արժեքով⁹⁵:

⁹¹ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf> , ՀՀ Գեղարքունիքի մարզպետ Ռաֆիկ Գրիգորյանի հաշվետվությունը մարզի 2015թ. սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի մասին

⁹² <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, Երևանի քաղապետարանի 2015 թվականի տարեկան հաշվետվությունը

⁹³ Նույն տեղում

⁹⁴ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf> , Հաշվետվություն ՀՀ Լոռու մարզպետի 2015 թվականի գործունեության մասին

⁹⁵ <http://armavir.mtaes.am/files/docs/18064.pdf> , Հաշվետվություն ՀՀ Արմավիրի մարզպետի 2015 թվականի գործունեության և մարզի սոցիալ տնտեսական վիճակի մասին

2015թ. Երևանի համայնքում մեծ աշխատանքներ կատարվեցին ջրամատակարարման և ջրահեռացման բնառավառում: Մասնավորապես «Երևան ջուր» ընկերության կողմից մայրաքաղաքի ջրամատակարարման ցանցը բարելավելու նպատակով իրականացվել է 2.4 մլրդ դրամի ներդրում: Ամբողջովին թարմացվել և նորովի կառուցվել է 29.000 գծամետր ջրագիծ, կոյուղագիծ և հեղեղատար, 70 կապտածներ: Երևանի քաղաքի ջրամատակարարման բարելավման նպատակով Ֆրանսիայի կառավարության տրամադրած վարկային ծրագրի շրջանակներում 2015թ. ամբողջովին ավարտվել է 23 փողոցի 5210 գծամետր կոյուղատար ցանցի արդիականացման աշխատանքները: «Աերացիա» կեղտաջրերի մաքրման կայանում կառուցվել է ընդունող խուցը ավագորսիչների և ճարպի հեռացման կառուցվածքները⁹⁶:

2015թ. Վայրի բնության և մշակութային արժեքների պահպանման հիմնադրամը և ՎիվաՄեյ-ՄՏՍ-ն իրականացրած ծրագրի շնորհիվ Տավուշի մարզի Չինարի համայնքը, նախկին 2 ժամի փոխարեն, ապահովված կլինի 6-ժամյա ջրամատակարարմամբ: Բարելավված համակարգը ներառում է նորակառույց ջրահավաք, պոմպակայան և 300 մ ջրագիծ: Ծրագրի իրականացմանն աջակցել է նաև Հայ Օգնության Ֆոնդը (ՀՕՖ)⁹⁷:

Ջեռուցում

Գեղամավան գյուղի մշակույթի տան արարողությունների սրահի ջեռուցման համակարգի կառուցման համար ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվող հրատապ ծրագրերի շրջանակներում պետական միջոցներից հատկացվել է 7 միլիոն 100 հազար դրամ⁹⁸: Վերջին տարիներին պետական միջոցներով ամբողջությամբ վերանորոգվել էր Գեղամավան գյուղի մշակույթի տունը, սակայն ջեռուցման հարցը չէր լուծվել: Ջեռուցման կարիք և անհրաժեշտություն առավել շատ էր զգացվում արարողությունների սրահում, որտեղ տարին բոլոր կատարվում էին միջոցառումներ և արարողություններ⁹⁹:

Վայրի բնության և մշակութային արժեքների պահպանման հիմնադրամի և ՎիվաՄեյ-ՄՏՍ-ի կողմից համատեղ իրականացվող «Այլընտրանքային էներգիա» ծրագրի շրջանակում սահմանամերձ Ջուջևան համայնքի վարչական շենքը ապահովվել է արևային ջրատաքացուցիչներով համալրված ջեռուցման

⁹⁶ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, Երևանի քաղապետարանի 2015 թվականի տարեկան հաշվետվությունը

⁹⁷ <http://armlur.am/539869/>

⁹⁸ <http://mediagid.am/am/news/-geghamavani-mshakuyti-tunn-aradika-dzmrany-kunena-kentronacvac-derucum--1123951>

⁹⁹ <https://armenpress.am/arm/news/816936/gexamavani-mshakuyti-tunn-arajika-dzmrany-kunena-kentronacvats.html>

համակարգով: Ջուջևան համայնքի վարչական շենքը ներառում է գյուղապետարանը, մանկապարտեզը և համայնքի բուժկետը¹⁰⁰: Նույն նախագծի շրջանակում Տավուշի մարզի Արծվաբերդ համայնքի մարզադահլիճում տեղադրվել են արևային ջրատաքացուցիչ և էլեկտրական ջեռուցման համակարգ՝ հնարավոր դարձնելով օգտագործել մարզադահլիճը նաև ցուրտ եղանակներին¹⁰¹:

Տարածքային զարգացման հիմնադրամի համաֆինասավորմամբ 2015թ. Ուջան համայնքի մանկապարտեզում իրականացվել է վերանորոգման և ջեռուցման համակարգերի կառուցում¹⁰²:

Հասարակական տրանսպորտ և ճանապարհաշինություն

2015թ. ներքաղաքային կանոնավոր փոխադրումներ իրականացվում են Գյումրիում և Կապանում, ինչպես նաև Վանաձոր, Ալավերդի և Սպիտակ քաղաքներում¹⁰³, նաև Սևան և Գավառ քաղաքներում իրականացվում են ներքաղաքային երթուղիների սպասարկում¹⁰⁴:

ՀՀ Կառավրության աջակցությամբ հիմնանորոգվել է Թալին քաղաքի Սայաթ-Նովա փողոցը՝ 25 մլն. դրամ արժեքով և 2100 քմ ընդհանուր մակերեսով, ինչպես նաև նորոգվել են Բյուրական համայնքի ներհամայնքային ճանապարհները՝ 3200 քմ ընդհանուր մակերեսով և Կարբի համայնքի ներհամայնքային ճանապարհները՝ 2850 քմ ընդհանուր մակերեսով¹⁰⁵:

Պետական բյուջեից հատկացված միջոցներով հիմնանորոգվել են Սևան քաղաքի Նաիրյան փողոցը՝ 102.7 մլն. դրամ արժեքով, Մարտունի քաղաքի Մամիկոնյան փողոցը՝ 59.3 մլն. դրամ արժեքով, Ձորագյուղ համայնքի փողոցը՝ 24.7 մլն. դրամ արժեքով¹⁰⁶:

Սևանի քաղաքապետարանի կողմից իրականացվել են նաև Սևան քաղաքի փողոցների փոսային նորոգումներ՝ 34.2 մլն. դրամով: Վարդենիսի քաղաքապետարանի կողմից՝ 5.3 մլն. դրամ փոսային նորոգման աշխատանքներ, իսկ Մարտունու քաղաքապետարանի կողմից 12.8 մլն. դրամի վերանորոգման

¹⁰⁰ <http://armlur.am/464118/>

¹⁰¹ <http://www.mts.am/hy/company/news/detail/2015/10/27/hot-water>

¹⁰² <http://atdf.am/hy/Reports>, ՄՆՏՁ 2015թ. Տարեկան հաշվետվություն

¹⁰³ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf>, Հաշվետվություն ՀՀ Լոռու մարզպետի 2015 թվականի գործունեության մասին

¹⁰⁴ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf>, ՀՀ Գեղարքունիքի մարզպետ Ռաֆիկ Գրիգորյանի հաշվետվությունը մարզի 2015թ. սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի մասին

¹⁰⁵ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, Հայաստանի Հանրապետության Արագածոտնի մարզի 2015թ. սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի և մարզպետի գործունեության մասին տնտեսական հաշվետվություն

¹⁰⁶ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf>, ՀՀ Գեղարքունիքի մարզպետ Ռաֆիկ Գրիգորյանի հաշվետվությունը մարզի 2015թ. սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի մասին

աշխատանքներ են իրականացվել:

Համայնքային բյուջեների հաշվին իրականացվել են Ներքին Գետաշեն համայնքի ճանապարհի 2.6 մլն. դրամի չափով փոսային նորգման աշխատանքներ, Ծովինար համայնքի ճանապարհի հիմնանորոգում՝ 7.7 մլն. դրամի չափով, Զոլաքար համայնքի ճանապարհի հիմնանորոգում՝ 14.4 մլն. դրամի չափով, Լիճք համայնքի ճանապարհի հիմնանորոգում՝ 16.9 մլն. դրամի չափով, Վարդենիկ համայնքի ճանապարհի հիմնանորոգում՝ 61.0 մլն. դրամի չափով, Աստղաձոր համայնքի ճանապարհի հիմնանորոգում՝ 36.9 մլն. դրամի չափով, Երանոս համայնքի ճանապարհի հիմնանորոգում՝ 9.3 մլն. դրամի չափով, Նորատուս համայնքի ճանապարհի հիմնանորոգում՝ 29.0 մլն. դրամի չափով¹⁰⁷:

Իրականացվել են Երևանի արևմտյան շրջանցիկ ճանապարհի՝ Արշակունյաց պողոտա – Արտաշատի խճուղի հատվածի կառուցման աշխատանքները: Նախապատրաստական աշխատանքներ են տարվել Երևանի շրջանցիկ ճանապարհի մյուս հատվածի՝ Շիրակի փողոցից Բաբաջանյան փողոցով Աշտարակի խճուղով մինչև Դավթաշենի կամուրջ շուրջ 10կմ երկարությամբ ճանապարհահատվածի կառուցման ուղղությամբ¹⁰⁸:

2015թ. Վերակառուցման և Զարգացման Եվրոպական Բանկի ԵՄ հարևանության ներդրումային ծրագրի աջակցությամբ մեկնարկել են Երևանի մետրոպոլիտենի վերակառուցման 2-րդ փուլի աշխատանքները, որոնց հիմնական բաղադրիչ է հանդիսանում դրենաժային թունելների երկարացումը: Միաժամանակ նույն կառույցների աջակցությամբ պատվիրվել է վերգետնյա էլեկտրատրանսպորտի ամբողջական արդիականացման ծրագրի իրագործելիության ուսումնասիրություն, ինչպես նաև բանակցություններ են վարվել դրա ֆինանսավորման ուղղությամբ¹⁰⁹:

Կրթություն և մշակույթ

2015թ. Երևան քաղաքում կազմակերպվել են ավելի քան 40 քաղաքային հանդիսություններ, այդ թվում միջոցառումներ նվիրված Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին¹¹⁰:

Հրազդան, Չարենցավան և Զովունի համայնքներում կազմակերպվել են հայ

¹⁰⁷ <http://gegharkunik.mtaes.am/> , ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վերլուծություն

¹⁰⁸ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, Երևանի քաղապետարանի 2015 թվականի տարեկան հաշվետվությունը

¹⁰⁹ Նույն տեղում

¹¹⁰ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, Երևանի քաղապետարանի 2015 թվականի տարեկան հաշվետվությունը

հին ֆիլմերի կինոդիտումներ: իսկ Եղվարդ և Բյուրեղավան համայնքներում բացվել են Հայաստանի շախմատի ակադեմիայի մասնաճյուղեր¹¹¹: Մայիսին շահագործման է հանձնվել Եղվարդի մանկապատանեկան դպրոցի շենքը: Շարունակվում են Չարենցավանի մանկապատանեկան դպրոցի շենքի կառուցման աշխատանքները¹¹²:

Դեկտեմբերի 8-ին Երևան քաղաքի Արավյան 34-ում հասցեում հանդիսավորությամբ բացվել է դուդուկահարներ Լևոն Մադոյանին, Վաչե Հովսեփյանին ու Ջիվան Գասպարյանին նվիրված «Ուշացած լուսանկար» անվանումով արձանը, որի հեղինակն է Դավիթ Մինասյանը: Արձանի բացումը տեղի է ունեցել նախագահ Սերժ Սարգսյանի, քաղաքապետ Տարոն Մարգարյանի, ավագանու անդամների եւ մի շարք մտավորականների մասնակցությամբ¹¹³:

2015թ. Գրադարանավարի օրվան նվիրված «Դարձիր գրադարանի բարեկամ» կարգախոսով իրականացվել է արդեն ավանդական դարձած «Հանդիպման վայրը՝ գրադարան» ծրագիրը, որին մասնակցել է 100 գրադարան և կազմակերպվել է 300 միջոցառում: Ծրագրի նպատակն էր նպաստել սահմանամերձ համայնքների գրադարանային հավաքածուների համալրման գործին: «Հանրային գրադարանների հավատարմագրման կարգը և վկայականի ձևը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշումն ընդունելուց հետո 2013 թվականից հավատարմագրվել են մարզային ու համայնքային 34 գրադարան և ծրագրի մեկնարկից սկսած «Հանրային գրադարանների նյութատեխնիկական բազայի զարգացման ծրագրով» իրականացվել են հավատարմագրման վկայական ստացած 20 համայնքային գրադարանների վերազինման աշխատանքներ (2013 թ.՝ 10, 2014 թ.՝ 5, 2015 թ.՝ 5 գրադարան), ինչի արդյունքում յուրաքանչյուր գրադարան ապահովվել է ինտերնետ կապով, համակարգիչներով, բազմաֆունկցիոնալ տպիչով, պատճենահանման սարքով, գրապահարաններով, սեղաններով, աթոռներով, ցուցափեղկերով, գրադարակներով, համակարգչային և սպասարկման սեղաններով¹¹⁴:

Կատարողական արվեստի զարգացման նպատակով իրականացվել է Արագած համայնքի «Արագած» ազգագրական երգի-պարի խմբի զգեստների պատրաստումը:

Ազգային ավանդույթների, ծեսերի ու տոների պահպանման նպատակով Գյումրիում իրականացվել է «Հացի փառատոն» ծրագիրը, իսկ Նոր Արթիկ հա-

¹¹¹ <http://kotayk.mtaes.am/reports/>, ՀՀ Կոտայքի մարզպետի հաշվետվությունը 2015 թվականի գործունեության և մարզի սոցիալ-տնտեսական տնտեսական իրավիճակի մասին

¹¹² Նույն տեղում

¹¹³ <http://www.hrparak.am/?p=96608&l=am/jivan+gasparyan+hima+im+tramadrutyuny+100-i+vra+e+en-ganvo%D6%82rax+emvor+el+aselu+chi>

¹¹⁴ <http://mincult.am/reports.html>, ՀՀ մշակույթի նախարարության 2015 թվականի գործունեության հաշվետվություն

մայնքում «Էրզրի համի հիշողությունը» հայկական ուտեստի փառատոնի ծրագիրը¹¹⁵:

«Դաշտադեմ ամրոցի և նրա շրջակայքում գտնվող մշակութային ժառանգությանը, տարածքների ուսումնասիրմանը, գնահատմանը, վերականգնմանը, օգտագործմանը և հանրահռչակմանը» նվիրված համալիր ծրագրի շրջանակներում 2015թ. մայիս-սեպտեմբեր ամիսներին վերսկսվել են Դաշտադեմ համայնքի վարչական սահմաններում գտնվող միջնադարյան ամրոցի (7-19-րդ դդ.) գործառնական նշանակության հետ առնչություն չունեցող, հուշարձանի ճարտարապետական կերպարը խաթարող, 20-րդ դարի 50-70 թվականներին կառուցված և ՀՀ կառավարության 2014թ. օգոստոսի 14-ի N 899-Ն որոշմամբ բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ ճանաչված «օտար» կառույցների քանդման-հեռացման, դղյակ-միջնաբերդի հարակից տարածքի հնագիտական ուսումնասիրման, միջնադարյան ամրոցի պատմական միջավայրի վերստեղծման աշխատանքները:

«Մշակութային մարզ-մշակութային համագործակցություն» ծրագրով պետական աջակցությամբ ՀՀ սահմանամերձ և հեռավոր մարզերի համայնքներում և Երևանում իրականացվել է 9 ծրագիր, այդ թվում՝ 6 հյուրախաղ և 3 հոբելյանական փառատոնային ծրագիր («Թումանյանական հեքիաթի օր», «Վանաձորի Հ. Աբելյանի անվան պետական դրամատիկական թատրոնի» փառատոն-տասնօրյակը՝ նվիրված Հովհաննես Աբելյանի ծննդյան 150-ամյակին և Գյումրու Վ. Աճեմյանի անվան պետական դրամատիկական թատրոնի հիմնադրման 150-ամյա հոբելյանական հանդիսությունը):

2015թ. հանրապետությունում գործել է գեղարվեստական կրթություն իրականացնող 209 ուսումնական հաստատություն (99 երաժշտական, 84 արվեստի, 22 գեղարվեստի, 4 պարարվեստի դպրոց), որտեղ սովորել է 36520 աշակերտ, դասավանդել՝ 4545 մանկավարժ:

«Ճամփորդող ցուցահանդես» ծրագիրն ուղղված է հեռավոր բնակավայրերի բնակչությանը մշակութային ծառայությունների մատչելիության ապահովմանը, այն է՝ Հայաստանի 6 մարզում կազմակերպվել է 19 ցուցահանդես, մասնավորապես՝ ցուցահանդեսներ են կազմակերպվել ՀՀ Սյունիքի մարզի Միսիան, Կապան, Մեղրի, Գորիս քաղաքներում, Վայոց ձորի մարզի Եղեգնաձոր, Ջերմուկ քաղաքներում, Տավուշի մարզի Դիլիջան, Իջևան քաղաքներում և Ծաղկավան գյուղում, Շիրակի մարզի Աշոցք գյուղում, Գեղարքունիքի մարզի Սևան, Վարդենիս, Գավառ, Մարտունի քաղաքներում Կարմիր և Շորժա գյուղերում, Լոռու մարզի Տաշիր և Ստեփանավան քաղաքներում, Քարկով գյուղում¹¹⁶:

¹¹⁵ Նույն տեղում

¹¹⁶<http://mincult.am/reports.html>, ՀՀ մշակույթի նախարարության 2015 թվականի գործունեության հաշվետվություն

2015թ. Երևան քաղաքի ենթակայության 160 մանկապարտեզներում թարմացվել է մանկապարտեզի գույքը, միաժամանակ մշակվել է մանկապարտեզների էլեկտրոնային կառավարման համակարգ, որը հնարավորություն կտա կանոնակարգել և վերահսկել մանկապարտեզներում երեխաների հերթագրման գործընթացը¹¹⁷:

2015թ. Երևանում կառուցվել է գեղասահքի 1, շախմատի 2 դպրոց, հիմնանորոգվել և վերանորոգվել է մարզամշակույթային շուրջ 15 դպրոց, ինչպես նաև մշակույթի 3 տուն և կենտրոն: Հիմնանորոգվել է 16 գրադարան, որով ավարտվել է Երևան քաղաքի ենթակայության գրադարանների վերանորոգման ծրագիրը: Քաղաքապետարանի ենթակայության գրադարանների գրքային ֆոնդը հարստացվել է 170 անուն շուրջ 11000 գրքով: 2015թ. Երևանի ենթակայության 3 թատրոններ և 5 թանգարաններ շարունակել են իրենց բնականոն գործունեությունը¹¹⁸:

Առողջապահություն

2015թ. դրությամբ ընթացքի մեջ են «Նորաշենի ԱՍՊԿ» ՊՈԱԿ-ի ամբուլատորիայի հիմնանորոգման աշխատանքները (37.5մլն. դրամ) որոնց աջակցում է Հայաստանի տարածքային զարգացման հիմնադրամը¹¹⁹: Տավուշի մարզի Նավուր, Բագրատաշեն և Ոսկեվան, Լոռու մարզի Լեռնապատ, Արարատի մարզի Քաղցրաշեն և Արմավիրի մարզի Ակնալիճ համայնքների բնակիչներին ուրախություն պարգևեց ամբուլատորիաների նորակառույց շենքերի շահագործումը¹²⁰: ՀՀ կառավարության և Համաշխարհային բանկի ֆինանսավորմամբ իրականացվող վարկային ծրագրի շրջանակում կառուցված ամբուլատորիաների բացմանը ներկա էին ՀՀ առողջապահության նախարար Արմեն Մուրադյանը և Տավուշի մարզպետ Հովիկ Աբովյանը: Ոսկեվանի առողջության առաջնային պահպանման կենտրոնը (ԱՍՊԿ) սպասարկում է Ոսկեվան, Բաղանիս և Ոսկեպար համայնքների շուրջ 2700 ազգաբնակչության¹²¹: Տավուշի մարզի Բերդավանի ամբուլատորիան վերաբացվեց հիմնանորոգումից և ժամանակակից սարքավորումներով հագեցվելուց հետո: Դրանք կառուցվել ու հիմնանորոգվել են «Առողջապահական համակարգի արդիականացում» ծրագրի երկրորդ փուլի լրացուցիչ ֆինանսավորման

¹¹⁷ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, Երևանի քաղապետարանի 2015 թվականի տարեկան հաշվետվությունը

¹¹⁸ Նույն տեղում

¹¹⁹ <http://ararat.mtaes.am/reports/> ՀՀ Արարատի մարզի 2014 թվականի և 2015 թվականի հունվար - սեպտեմբեր ժամանակահատվածի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վերլուծություն

¹²⁰ <http://armlur.am/384628/>

¹²¹ <http://sputnik.co.am/armenia/20150709/122838.html>

ընթացքում տնտեսված միջոցների հաշվին: Այդ միջոցները գյուղական համայնքների առողջության առաջնային պահպանման օղակի ենթակառուցվածքների արդիականացմանն են ուղղվել ՀՀ առողջապահության նախարարության և Համաշխարհային բանկի համատեղ որոշումով: 2014-2015թթ. ծրագրում հավելյալ ընդգրկվել են 12 համայնքային ամբուլատորիա և Մեծամորի ԲԿ-ի պոլիկլինիկական հատվածը, որոնց շինարարական աշխատանքները հիմնականում մեկնարկել էին 2014թ. մայիսին¹²²:

2015թ. հուլիսի սկսվեցին Արագածոտնի մարզի Բյուրական, Լոռու մարզի Ուռուտ, Վայոց ձորի մարզի Շատին, Արարատի մարզի Մխչյան և Լանջազատ համայնքների ամբուլատորիաների նոր շենքերի կառուցման աշխատանքները, որոնք կավարտվեն 2016թ. առաջին եռամսյակում: Այս աշխատանքների իրականացման համար արդեն իսկ ներդրվել է 397 մլն. դրամ: Առաջիկայում կներդրվի ևս շուրջ 300 մլն. դրամ¹²³:

Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող ծրագրերի շրջանակներում իրականացվում են «Մխչյանի ԱԱՊԿ» ՊՈԱԿ-ի (61.5 մլն.) և «Լանջազատի ԱԱՊԿ» ՊՈԱԿ-ի (60 մլն.) ամբուլատորիաների նոր շենքերի կառուցման աշխատանքները:

2015թ. օգոստոսի սկզբին մեկնարկել են ՀՀ Արագածոտնի մարզի Բյուրական համայնքի նոր բժշկական ամբուլատորիայի կառուցման աշխատանքները:

2015թ. դրությամբ Բյուրականի ամբուլատորիան իր գործունեությունն է ծավալում անմխիթար պայմաններում գտնվող, 1950թ. կառուցված շենքում, որը մասնակի վերանորոգվել է 2000թ.: Ամբուլատորիայում աշխատում են ընտանեկան բժշկության վերապատրաստում անցած 3 բժիշկ և 2 բուժքույր: Այն սպասարկում է Բյուրական, Անտառուտ, և Օրգով համայնքների 5180 բնակչության: Շինարարությունն իրականացվում է ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից՝ ՀՀ կառավարության և Համաշխարհային բանկի ֆինանսավորմամբ իրականացվող վարկային ծրագրերի շրջանակում 2014թ. ընթացքում տնտեսված միջոցներով: Շինարարության ավարտը նախատեսված է 2015թ. դեկտեմբերի վերջին¹²⁴:

Երևանի ենթակայության առողջապահական կազմակերպությունների կողմից բնակչության սպասարկման որակը բարելավելու, ինչպես նաև ամբուլատոր-պոլիկլինիկական հաստատությունների հագեցվածությունը հզորացնելու նպատակով 2015թ. ձեռք է բերվել և կազմակերպություններին տրամադրվել 30 անհրաժեշտ բուժսարքավորումներ: Երևանի քաղաքապետ-

¹²² <http://armlur.am/384628/>

¹²³ Նույն տեղում

¹²⁴ <http://www.aravot.am/2015/08/22/601961/>

¹²⁵ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, Երևանի քաղաքապետարանի 2015 թվականի տարեկան հաշվետվությունը

արանի ենթակայության 3 բուժհաստատություններում իրականացվել են վերանորոգման աշխատանքներ¹²⁵: Ավանդական դարձած առողջապահական տարբեր ակցիաների շրջանակներում շուրջ 32000 երևանցիներ ստացել են անվճար բուժհետազոտության, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև համապատասխան բուժման հնարավորություն¹²⁶:

Գերեզմանների պահպանում

2015թ. ընթացքում գերեզմանների կազմակերպման հարցը դեռևս մնում է արդիական հիմնախնդիր, սակայն տարվա ընթացքում կատարվել են այդ ոլորտը կարգավորող որոշ օրենսդրական փոփոխություններ: Մասնավորապես, մի շարք փոփոխություններ են կատարվել «Հուղարկավորությունների կազմակերպման և գերեզմանատների ու դիակիզարանների շահագործման մասին» օրենքում: Այսպես այդ օրենքում ավելացան մի շարք հասկացություններ, ինչպիսիք են «մասնակի փակ գերեզմանատուն», «բաց գերեզմանատուն», «մասնավոր գերեզմանատուն», «գերեզմանատան կառավարիչ», «ընտանեկան գերեզման»¹²⁷: Փոփոխություններ կատարվեցին հուղարկավորությունների կազմակերպման և գերեզմանատների ու դիակիզարանների շահագործման բնագավառում պետական կառավարման լիազոր մարմնի իրավասություններում: Պետական կառավարման լիազոր մարմնի իրավասություններ սահմանվեցին՝ բնագավառի պետական քաղաքականության մշակումը և իրականացումը, վերահսկողության իրականացումը, մասնավոր գերեզմանատան շահագործման համար թույլտվություն ստանալու համար անհրաժեշտ պայմանների և պահանջների սահմանումը և այլն:

Սահմանվեցին նաև հուղարկավորությունների կազմակերպման և գերեզմանատների ու դիակիզարանների շահագործման բնագավառում համայնքի ղեկավարի իրավասությունները¹²⁸:

Սահմանվեց նաև որ, գերեզմանատներում հուղարկավորությունների կազմակերպումը՝ գերեզմանների տրամադրումը, դրանց հաշվառումը, գերեզմանատների պահպանումն ու շահագործումն իրականացնում են համայնքային գերեզմանատների ղեկավարը՝ համայնքի ղեկավարը կամ նրա լիազորած անձը կամ կազմակերպությունը, իսկ պետական գերեզմանատների ղեկավարը՝ լիազորված պետական մարմինը:

¹²⁶ Նույն տեղում

¹²⁷ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=97854>, «Հուղարկավորությունների կազմակերպման և գերեզմանների ու դիակիզարանների շահագործման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքը

¹²⁸ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=97854>, «Հուղարկավորությունների կազմակերպման և գերեզմանների ու դիակիզարանների շահագործման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքը

Հուղարկավորությունների կազմակերպումը՝ գերեզմանների տրամադրումը, դրանց հաշվառումը գերեզմանատների պահպանումն ու շահագործումը մասնավոր գերեզմանատան դեպքում իրականացնում են գերեզմանատան կառավարիչը կամ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող այլ անձինք՝ վերջիններիս և գերեզմանատան շահագործողի հետ կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրի հիման վրա:

2015թ. ապրիլի 30-ին Երևան քաղաքի ավագանին կայացրեց «Երևան համայնքի վարչական տարածքում գտնվող քաղաքացիական հոգեհանգստի (հրաժեշտի) ծիսակատարության ծառայությունների իրականացման և մատուցման համար նախատեսված շենքերին և շինություններին ներկայացվող սահմանափակումները, պահանջները և պայմանները սահմանելու մասին» N 319-Ն որոշումը: Համաձայն այդ որոշման քաղաքացիական հոգեհանգստի ծառայություններ իրականացնելու և/կամ մատուցելու թույլտվությունը տալիս է Երևանի քաղաքապետը՝ ընթացիկ տարվա տեղական տուրքի վճարման անդորրագրի հիման վրա, եթե քաղաքացիական հոգեհանգստի իրականացման սրահը թույլտվության տրամադրման պահին (ինչպես առաջին, այնպես էլ հաջորդ անգամ) համապատասխանում է այդ որոշման հավելվածում նշված սահմանափակումներին, պահանջներին և պայմաններին¹²⁹:

ՏԻՄ-երի կողմից համայնքային ծառայությունների մատուցման վճարներ սահմանելու իրավասությունը

2015թ. ընթացքում ՏԻՄ-երի կողմից վճարներ սահմանելու իրավասությունը պայմանավորված է հիմնականում «Աղբահանության և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքով, որն ընդունվել է 2011 թվականին: Այդ օրենքը կարգավորում է այն հիմնական իրավական նախադրյալները, որոնք տարբեր համայնքների ավագանիների համար համայնքի ներսում աղբահանության և սանիտարական մաքրման վճարներ սահմանելու հիմք են հանդիսանում:

Զնայած օրենքով սահմանված է առավելագույն չափ, ըստ յուրաքանչյուր բնակչի ամսական 400 դրամ, կամ ըստ բնակելի շինության կամ բնակարանի ընդհանուր մակերեսի՝ մեկ քառակուսի մետր մակերեսի համար՝ առավելագույնը 25 դրամ¹³⁰, այնուամենայնիվ դեռ համայնքները չեն սահմանում աղբահանության և սանիտարական մաքրման համար օրենքով սահմանված

¹²⁹ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=97518> , «Երևան համայնքի վարչական տարածքում գտնվող քաղաքացիական հոգեհանգստի(հրաժեշտի) ծիսակատարության ծառայությունների իրականացման և մատուցման համար նախատեսված շենքերին և շինություններին ներկայացվող սահմանափակումները, պահանջները և պայմանները սահմանելու մասին» Երևան համայնքի ավագանու որոշում N 319-Ն

¹³⁰ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=69863> ,

առավելագույն չափը: Այսպես օրինակ, 2015թ. համար Երևան քաղաքում գործում է աղբահանության վճար յուրաքանչյուր բնակչի համար ամսական 200 դրամ, Արմվյան համայնքում բնակվող յուրաքանչյուր բնակչի համար ամսական 250 դրամ¹³¹: Գյումրի համայնքում սահմանվել է համայնքում անձնագրային հաշվառման կանոններով ըստ հասցեում հաշվառում ունեցող յուրաքանչյուր բնակչի հաշվարկով ամսական 100 դրամ¹³²: Առինջ համայնքի տարածքում 2015թ. համար սահմանվել է աղբահանության վճար՝ մեկ անձին 200 դրամ¹³³:

Ինչպես երևում է, համայնքներն անկախ են աղբահանության համար վճարներ սահմանելու հարցում և այդ վճարի չափը հիմնականում պայմանավորված է լինում համայնքի մեծությունից, կարողություններից և այլ հանգամանքներից, համայնքի տարածքում աղբահանությունը կազմակերպելու խնդիրներից:

ՏԲՄ-երը նաև իրավասու են համայնքի բնակիչների համար կազմակերպել նախադպրոցական կրթություն ու արտադպրոցական կրթություն և սահմանել վարձավճարներ նախադպրոցական կրթության և արտադպրոցական կրթության համար:

2015թ. Երևանում գործել են 166 համայնքային ենթակայության մանկապարտեզներ¹³⁴ և մոտավորապես 64 մասնավոր մանկապարտեզներ¹³⁵: Չնայած այն հանգամանքին, որ Երևանում համայնքային ենթակայության մանկապարտեզները Երևանի բնակիչների համար անվճար են, դրանք մեծամասամբ գերբեռնված են: Մասնավոր մանկապարտեզների գները տատանվում են ամսական 5000-ից մինչ 100.000 դրամ¹³⁶:

Արարատ քաղաքի թիվ 1, թիվ 2, թիվ 3 մանկապարտեզ ՀՈԱԿ-ներ հաճախող Արարատ քաղաքի բնակիչների երեխաների համար սահմանվել է ամսական վարձավճար 3500 դրամի չափով:

¹³¹ <http://abovyan-kotayk.am/Pages/DocFlow/Default.aspx?a=v&g=04e38078-051e-46bf-96e3-292f73965ca1> , Արմվյան համայնքի ավագանու որոշում, 18 դեկտեմբերի 2014 թվականի N 82-Ն

¹³² <http://www.gyumricity.am/data/varchakan%20taracqneri%20axbahanutyan%20vchar%202015.pdf>

¹³³ <http://arinj.am/CMIS/Pages/DocFlow/Default.aspx?a=v&g=81762c48-d2ea-4394-b598-1c273acf8e9c> , Առինջ համայնքի ավագանու որոշումը Առինջ համայնքի տարածքում 2015 թվականի համար աղբահանության վճար սահմանելու մասին, 22 դեկտեմբերի 2014 թվականի N 69-Ա

¹³⁴ http://www.edu.am/DownloadFile/421arm-Naxadproskan_cank.pdf, ՀՀ նախադպրոցական ուսումնական հաստատություններ ցանկը

¹³⁵ <http://www.edu.am/DownloadFile/745arm-mankpartez-2016.pdf>, ՀՀ-ում գործող լիցենզավորված ոչ պետական նախադպրոցական հաստատությունների ցուցակ

¹³⁶ <http://araratcity.am/Pages/DocFlow/Default.aspx?a=v&g=77c1819e-96b6-45b7-b682-d9a8b065d787>, Արարատ համայնքի ավագանու որոշում N 40-Ն, 01 դեկտեմբերի 2014

7.2 Համայնքային ծառայությունների կառավարում

2015թ. ՀՀ համայնքների կողմից հանրային ծառայությունների մատուցման համար կատարվող ծախսերը նախորդ տարվա նկատմամբ աճել են 3304.3 մլն. դրամով, որը 2014թ. նույն ցուցանիշից ավել է 12.7%-ով (աղյուսակ 32): Դա դրական միտում է: Սակայն պետք է նկատել, որ համայնքային ծառայությունների մատուցման ծախսերի մեջ միայն Երևան համայնքի ծախսերի տեսակարար կշիռը կազմում է 58.4%:

2015թ. ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների գծով ծախսերը ընդհանուր համայնքային ծառայությունների ծախսերի մեջ կազմել են 22.7%, որը նախորդ տարվա նույն ցուցանիշի համեմատ աճել է 1.5 տոկոսային կետով: Այս ցուցանիշը հիմնականում պայմանավորված է եղել Երևան քաղաքով: Միայն Երևան քաղաքի համար ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների գծով ծախսերը ընդհանուր համայնքային ծառայությունների ծախսերի մեջ կազմել են 10.1%, որը համեմատաբար դրական ցուցանիշ է, չնայած, որ Երևան քաղաքի համար նույն ցուցանիշը նախորդ տարվա նկատմամբ աճել է 0.8 տոկոսային կետով:

ՀՀ մնացած համայնքների համար ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների գծով ծախսերն ընդհանուր համայնքային ծառայությունների ծախսերի մեջ կազմել են 40.5% և նախորդ տարվա նույն ցուցանիշի նկատմամբ աճել են 1.2 տոկոսային կետով: Կարելի է փաստել, որ 2015թ. թե՛ Երևանի և թե՛ մնացած համայնքների աշխատակազմերի պահպանման ծախսերն աճել են, իսկ բնակիչներին մատուցվող համայնքային ծառայությունները նվազել:

2015թ. ընդհանուր հանրային բնույթի ծառայությունների մեջ շարունակում են գերակշռել կրթության գծով կատարվող ծախսերը: Դա հիմնականում պայմանավորված է նրանով, որ Երևան քաղաքում հիմնական և միջնակարգ կրթությունը պետության կողմից պատվիրակված լիազորություն է և հանդես է գալիս, որպես կրթական ծախս: Միայն Երևան քաղաքի համար կրթական ծախսերի տեսակարար կշիռը կազմում է 34.6%, մինչդեռ մնացած համայնքների համար կրթության գծով ծախսերի տեսակարար կշիռը կազմում է 24.2%:

2015թ. համայնքային ծառայությունների մեջ տեսակարար կշռով երկրորդ մեծ ծախսը բնակարանային շինարարության և կոմունալ ծառայությունների գծով ծախսերն են՝ կազմելով ընդհանուր համայնքային ծախսերի 17%-ը: Այս ցուցանիշը նախորդ տարվա նույն ցուցանիշի նկատմամբ աճել է 5.2 տոկոսային կետով, իսկ միայն Երևան քաղաքի համար բնակարանային շինարարության և կոմունալ ծառայությունների գծով ծախսերը կազմել են 22.8%, որը 2014թ. եղել է 13.7%: Մնացած համայնքների համար բնակարանային շինարարության և կոմունալ ծառայությունների գծով ծախսերը թե՛ 2014թ. և

թե՛ 2015թ. եղել են 8.8%՝ ընդհանուր համայնքային ծախսերի մեջ:

Համայնքներում տնտեսության պետական և ոչ-պետական հատվածներում զբաղված մասնագետների հետ անցկացված առանձին հարցման արդյունքները ցույց են տալիս, որ նրանց մոտ կեսը բավարարված է իրենց համայնքների կրթական հաստատությունների մատուցած ծառայություններից: Այսպես, մանկապարտեզների մատուցած ծառայությունները «լավ» կամ «շատ լավ» է որակել հարցված մասնագետների 54.6%, հիմնական դպրոցների ծառայությունները՝ 56%, միջնակարգ դպրոցների ծառայությունները՝ 46.6% և ավագ դպրոցների ծառայությունները՝ 47.9%¹³⁷: Մասնագետների 75% կարծիքով Հայաստանում մանկապարտեզները կառավարվում են ՏԻՄ-երի կողմից, թեև 64% է կարծում, որ այդպես էլ պետք է լինի¹³⁸:

Ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների ծախսերի և հանրային ծառայությունների բոլոր ծախսերի հարաբերակցությունը կազմում է 3.4, իսկ նախորդ տարվա նույն ցուցանիշը կազմել է 3.72 (աղյուսակ 32): Նույն ցուցանիշը միայն Երևան քաղաքի համար կազմում է 8.95, այսինքն կարելի է փաստել, որ Երևան քաղաքում բյուջեի մոտավորապես 1/10-րդ մասից մի քիչ ավելի մասն է ծախսվում ապարատի պահպանման համար, մինչդեռ մնացած համայնքներում՝ առանց Երևան քաղաքի, այդ ցուցանիշը կազմում է 1.47, որը նշանակում է, որ համայնքի վարչական ապարատի մեկ միավոր կատարված ծախսի դիմաց համայնքի աշխատակազմը մատուցում է 1.47 միավոր համայնքային ծառայություն, որը ցանկալի ցուցանիշ չէ: Այս նույն ցուցանիշի դինամիկան ևս դրսևորել է նվազման միտում. 2014թ. լինելով 1.52, իսկ արդեն 2015թ.՝ 1.47:

¹³⁷ ԲԱՐԵՓՈՒՄԵՆԵՐԻ ԵՐԿԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐԶԻՆ. ՀՀ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ԱԶՔԵՐՈՎ, ԶԵԿՈՒՅՑ, Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն-Հայաստան հիմնադրամը, Երևան 2016

¹³⁸ Նույն տեղում

Աղյուսակ 32. Համայնքների բյուջեներում ընդհանուր բնույթի համայնքային ծառայությունների և համայնքի կողմից մատուցվող ծառայությունների ծախսերի հարաբերակցությունը (2015թ.), հազար դրամ

		2015 թվական					
	Ծախսերը	Ընդամենը համայնքներ ¹³⁹		Երևան քաղաք ¹⁴⁰		Ընդամենը քաղաքային և գյուղական համայնքներ առանց Երևան քաղաքի	
		Գումար	%	Գումար	%	Գումար	%
1.	Ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայութ.	29,280,990.89	22.7	7,574,675.1	10.1	21,706,315.80	40.5
2.	Տրանսպորտ	14,394,810.04	11.2	11,299,340.7	15.0	3,095,469.34	5.8
3.	Կապ	0.00	0.0	0.0	0.0	0.00	0.0
4.	Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն	11,347,804.96	8.8	7,555,093.0	10.0	3,792,711.96	7.1
5.	Բնակ. շինարար. և կոմունալ ծառայութ.	21,858,874.46	17.0	17,158,653.2	22.8	4,700,221.30	8.8
6.	Առողջապահություն	336,904.25	0.3	294,130.9	0.4	42,773.38	0.1
7.	Հանգիստ մշակույթ և կրոն	8,837,009.90	6.9	3,717,073.6	4.9	5,119,936.30	9.6
8.	Կրթություն	39,030,998.65	30.3	26,046,054.3	34.6	12,984,944.35	24.2
9.	Սոցիալական պաշտպանություն	3,830,987.86	3.0	1,691,955.2	2.2	2,139,032.70	4.0
10.	Ընդամենը ծախսեր	128,918,381.00	100.0	75,336,975.9	100.0	53,581,405.12	100
11.	Հանրային ծառայութ. ծախսերի և ընդհ. բնույթի հանրային ծառայութ. ծախսերի հարաբերակցությունը	<u>3.40</u>		<u>8.95</u>		<u>1.47</u>	

¹³⁹ <http://minfin.am/index.php?cat=78&lang=1>

¹⁴⁰ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=104412>, Երևան քաղաի ավագանու որոշում N 482-Ն, Երևան քաղաքի 2015 թվականի բյուջեի կատարման հաշվետվությունը հաստատելու մասին

Եզրակացություններ և առաջարկություններ

2015թ. Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգում գրանցված առաջընթացը հիմնականում վերաբերում է համայնքների խոշորացմանը:

2005թ. սահմանադրական փոփոխություններով նախատեսված օրենսդրական փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել համայնքների խոշորացմանը վերաբերող դրույթներում: Տարվա ընթացքում ընդունվեցին համայնքների միացման կամ բաժանման սկզբունքների, կարգի և նոր ձևավորված համայնքներում ՏԻՄ-երի ընտրության ժամկետների սահմանման մասին դրույթները: Այդպես էլ չնդունվեցին միջհամայնքային միավորումների ձևավորման, համայնքային արժեթղթերի թողարկման և հյուրանոցային հարկի վերաբերյալ օրենքներ կամ օրենսդրական դրույթներ:

Առկա բոլոր պետական ծրագրային փաստաթղթերը (ՀՀ կառավարության ծրագիր, ՀՀ 2014-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր) պարունակում են գրեթե նույն դրույթները և հիմնականում արտացոլում են սահմանադրական փոփոխությունների օրենսդրական պահանջների ապահովումը:

2015-ին պահպանվել է ՀՀ օրենսդրությունում առկա թերությունը, այն է՝ տեղական հարկեր համարված գույքահարկի և հողի հարկի դրույթաչափերը շարունակել են սահմանված մնալ օրենքով, դրանց սահմանման իրավունքը, օրենքով նախատեսված շրջանակներում, չի վերապահվել ՏԻՄ-երին՝ ինչպես պահանջում է Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիան (հոդված 9.3):

2015-ին Հայաստանի վարչատարածքային բաժանման մեջ որևէ փոփոխություն չի կատարվել: Միայն ընտրվել են 14 պիլոտային համայնքների փնջեր, որտեղ կատարվել են ուսումնասիրություններ և դրանցից 3-ում անց են կացվել տեղական հանրաքվեներ համայնքների խոշորացման հարցադրմամբ:

Տեղական ինքնակառավարման միավորները՝ համայնքները, շարունակում են մնալ խիստ մասնատված և թույլ կարողություններով: Միջհամայնքային համագործակցության զարգացման առումով փոփոխություններ չեն գրանցվել: Ինչպես նախորդ տարիներին, այնպես էլ 2015-ին միջհամայնքային միավորումներ չեն ստեղծվել:

2015թ. անփոփոխ են մնացել ՏԻՄ-երի ընտրությունների ժամկետը, անցկացման ձևը և կարգը: Սակայն 2015թ. սահմանադրական փոփոխություններով ՏԻՄ-երի պաշտոնավարման ժամկետը դարձել է հինգ տարի:

2015թ., ինչպես և նախորդ տարիներին, ՏԻՄ-երի ընտրությունները կատարվել են բավականին թույլ մրցակցային միջավայրում, շատ դեպքերում նույնիսկ վերջինիս բացակայության պայմաններում: 2015թ. որոշակի փոփոխություններ են նկատվել համայնքների ղեկավարների կուսակցական պատկանելիության առումով: 2015թ. ավելի քան 3 անգամ կրճատվել է «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը ներկայացնող համայնքի ղեկավարների թիվը և 50-ով ավելացել անկուսակցական համայնքի ղեկավարների թիվը: Այդուհանդերձ, համայնքների ղեկավարների մեծամասնությունը դարձյալ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցության ներկայացուցիչներ են: 2015թ. երկուսով ավելացել են համայնքի

ղեկավարի և ավագանու իրավասությունները: Համայնքի ղեկավարին ամրագրվել է մեկ նոր պարտադիր լիազորություն քաղաքաշինության և կոմունալ տնտեսության բնագավառում: Չեն ընդունվել պարտադիր լիազորությունների իրականացման կարգեր: 2015թ. տեղական ինքնակառավարման պատմության մեջ առաջին անգամ կառավարության նախաձեռնությամբ անց է կացվել տեղական հանրաքվե: Մոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ բնակիչները դեռևս այդքան էլ բավարարված չեն ՏԻՄ-երի աշխատանքից: 2015թ. անփոփոխ են մնացել Ֆրիդոմ Հաուսի գնահատականները: Աշխատանքներ են կատարվել տեղական ինքնակառավարմանը բնակչության և քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունն ապահովելու և բարձրացնելու ուղղությամբ: 2015-ին գաղտնիության և վատ աշխատանքի խորհրդանիշ համարվող «Ժանգոտ կողպեք» մրցանակը բաժին է հասել Արմավիրի քաղաքապետարանին: «Սև ցուցակում» դարձյալ կա ՏԻՄ-երի ներկայացուցիչ: 2015թ., ինչպես և նախորդ տարիներին, բնակիչները շարունակել են դիմում-բողոքներ ուղղել Սարգոյ իրավունքների պաշտպանին տարբեր հարցերով:

Համայնքների ֆինանսական անկախության մակարդակը շարունակում է մնալ ցածր, իսկ սեփականությունը՝ անբավարար և հնացած: 2015 թվականին ևս, ինչպես նախորդ տարիներին, պետական բյուջեին ամրագրվող հարկատեսակներից և պարտադիր վճարներից համայնքներին մասհանումներ չեն կատարվել:

Ընդհանուր առմամբ, համայնքները դեռևս շատ հեռու են վարկային շուկա մուտք գործելու հնարավորությունից: 2015թ. ևս համայնքները չեն թողարկել պարտատոմսեր:

Համեմատելով ՏԻՄ-երի լիազորությունների և համայնքների ֆինանսական միջոցների համապատասխանության Հայաստանի և Եվրամիության երկրների ցուցանիշները, տեսնում ենք, որ Հայաստանն առայժմ էականորեն զիջում է Եվրամիության երկրներին, մասնավորապես՝ երկրի հանրային ծախսերում և ՀՆԱ-ում համայնքների բյուջեների հանրագումարային ծախսերի տեսակարար կշռի, բնակչության մեկ շնչին ընկնող՝ համայնքների բյուջեների եկամուտների և ծախսերի չափերով: Դա նշանակում է, որ 2015-ին Հայաստանում իշխանության ապակենտրոնացման աստիճանը շարունակում է մնալ ցածր:

Չնայած տարեցտարի զգալիորեն աճել են ՀՀ համայնքների բյուջեների՝ ինչպես եկամտային և ծախսային բացարձակ ցուցանիշները, այնպես էլ դրանց կատարողականները, ՀՀ համայնքների մեծամասնությունը դեռևս չի կարողանում ամբողջական ծավալով և լիարժեքորեն իրականացնել օրենքով ՏԻՄ-երին վերապահված բոլոր լիազորությունները, հատկապես՝ համայնքային ծառայությունների մատուցման մասով, որի պատճառով ՀՀ բնակչության գերակշռող մասի կենսամակարդակը նկատելի դրական փոփոխությունների չի ենթարկվել:

2015-ին ևս ՀՀ բոլոր համայնքների բյուջեների ընդհանուր եկամուտների/ծախսերի մեջ մոտ 60%-ը կազմում են միայն Երևան քաղաքի բյուջեի ընդհանուր եկամուտները/ծախսերը: Իսկ բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՀ համայնքների բյուջեների (առանց Երևանի) եկամուտները/ծախսերը մոտ 2.7 անգամ ցածր են, քան Երևանի բյուջեի նույն ցուցանիշները:

2015-ին ևս, ինչպես նախորդ տարիներին էր, ՀՀ համայնքների (առանց Երևան

քաղաքի) բյուջեների ըստ գործառական դասակարգման ծախսերի տեսակարար կշիռներն էականորեն տարբերվում են ինչպես ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների, այնպես էլ Երևանի բյուջեի ծախսերի տեսակարար կշիռներից ընդհանուր ծախսերում: Օրինակ, ՀՀ համայնքների (առանց Երևանի) 2015թ. բյուջեներում ընդհանուր բնույթի ծառայությունների ծախսերի տեսակարար կշիռն ամենաբարձրն է և կազմում է ընդհանուր ծախսերի մոտ 41.6%-ը, ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեներում՝ 22.7%, իսկ Երևանի բյուջեում՝ ընդամենը 9.8%:

ՀՀ համայնքների (ներառյալ Երևանի) բյուջեների ընթացիկ և կապիտալ ծախսերի հարաբերակցություններն ընդհանուր ծախսերում վերջին 5 տարիներին փոփոխվել են տարբեր համամասնություններով: Եթե 2011-2013թթ. ժամանակահատվածում կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում 28.9%-ից նվազել է՝ հասնելով մինչև 22.4%, իսկ 2014-ին այն դրսևորել է որոշակի աճի միտում՝ բարձրանալով մինչև 24.0%, ապա 2015-ին այն կտրուկ նվազել է՝ իջնելով մինչև 12.9%:

Երևան քաղաքի 2011-2014թթ. բյուջեների ընդհանուր ծախսերում կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռն ընդհանուր ծախսերում կազմել է համապատասխանաբար 32.8%, 28.0%, 26.8% և 29.0%, իսկ 2015-ին այն ավելի կտրուկ է նվազել, իջնելով մինչև 10.9%:

2015-ին ՀՀ բոլոր համայնքների (առանց Երևանի) համար հաշվարկված՝ ընդհանուր ծախսերում աշխատավարձերի և հավելավճարների տեսակարար կշիռը (ընդամենը 33.1%) մոտ 4.5 անգամ բարձր է Երևան քաղաքի համար հաշվարկված նույն ցուցանիշից (ընդամենը 7.3%), որը հիմնականում պայմանավորված է երկու հանգամանքներով՝ համայնքների (առանց Երևանի) ու նրանց ենթակա կազմակերպությունների աշխատակազմերի ուժճացված լինելով և համայնքների բյուջեների եկամուտների ընդհանուր անբավարարությամբ:

ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ համայնքների մեծ մասի մասնագիտական կարողությունները բավարար չեն հանրային ծառայությունները ողջ ծավալով և բավարար որակով մատուցելու համար, իսկ բյուջետային միջոցներն այնքան սուղ են, որ հիմնականում բավարարում են միայն համայնքի աշխատակազմը պահպանելու համար: Միջոցների այսպիսի սղությունը հանգեցնում է մի շարք խորքային խնդիրների: Այդ ամենով պայմանավորված՝ ՏԻՄ-երը լիարժեքորեն չեն կատարում իրենց կարևոր դերը հանրային կառավարման համակարգում:

Համայնքների աշխատակազմերում թերևս ամենաէական կառուցվածքային փոփոխությունները հաշվետու տարում կապված են համայնքների խոշորացման և դրա արդյունքում բազմաբնակավայր համայնքներում աշխատակազմի վարչական ներկայացուցչի ինստիտուտի ներդրման հետ:

Համայնքային ծառայության մասին օրենքի ընդունումից ի վեր բավականաչափ աշխատանք է կատարվել համայնքային ծառայության ինստիտուտի կայացման և արմատավորման ուղղությամբ: Սակայն դեռևս շատ խնդիրներ կան, որոնք պետք է ժամանակի ընթացքում իրենց լուծումը ստանան: Այդ խնդիրների շարքին կարելի է դասել համայնքային ծառայության արդյունավետության ցածր մակարդակը, համայնքային ծառայողների ընտրության, ատեստավորման, վերապատրա-

ստման և մասնագիտական առաջխաղացման կառուցակարգերի անկատարությունը, խրախուսման համակարգերի անարդյունավետությունը և այլն: Առանց վերոնշյալ խնդիրների լուծման անհնար կդառնա համակարգի հետագա զարգացումը և կատարելագործումը:

Համայնքային ծառայության համակարգում 2015թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ համայնքային ծառայողների թիվը 6076 է եղել, որից տարվա ընթացքում վերապատրաստվել է 1268-ը՝ 833-ը՝ պետական բյուջեի հաշվին, 435-ը՝ համայնքային բյուջեների: Վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ համայնքային ծառայողների վերապատրաստման համակարգում բավարար ուշադրություն չի դարձվում գործնական հարցերին, տարբեր հավանական իրավիճակների հետազոտմանը և քննարկմանը:

2015թ. ևս տարբեր միջազգային կազմակերպություններ շարունակել են գործունեություն իրականացնել Հայաստանի բազմաթիվ համայնքներում: Նրանց գործունեությունը շարունակում է անհրաժեշտ և պահանջված մնալ համայնքների համար: Նրանք սովորաբար գործում են՝ համագործակցելով ՀՀ կառավարության հետ, հաճախ՝ փոխհամագործակցում են միմյանց հետ, սակայն ոչ բոլոր հնարավորություններն են օգտագործվում արդյունավետ ձևով:

2015թ. համայնքային ծառայությունների մատուցման ոլորտում շարունակվել են ծավալուն աշխատանքներ իրականացվել մայրաքաղաքում: Երևան քաղաքին բաժին է ընկնում համայնքների ընդհանուր բյուջետային ծախսերի ավելի մեծ մասնաբաժին, քան մնացյալ բոլոր համայնքներին՝ միասին վերցրած: Այդպիսով, բավականին բարձր է Երևանի բյուջեում հանրային ծառայությունների ծախսերի տեսակարար կշիռը: Մարզերում ընդգրկված համայնքներում ցածր է հանրային ծառայությունների ծախսերի և ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների ծախսերի հարաբերակցությունը, այսինքն բավականին բարձր են համայնքների աշխատակազմերի պահպանման ծախսերը: Մարզերում ընդգրկված համայնքներում ծառայությունների մատուցման բնագավառում այս կամ այն չափով աշխատանքներ են իրականացնում հիմնականում քաղաքային և խոշոր գյուղական համայնքները:

Վերը նշված եզրակացությունների հիման վրա կարելի է կատարել հետևյալ առաջարկությունները

Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգի հետագա զարգացման համար շարունակում է կարևոր մնալ բարեփոխումների ընթացքի արագացումն այդ ոլորտի բոլոր ուղղություններով: Խոսքը վերաբերում է ինչպես օրենսդրական դաշտի համալրմանը, այնպես էլ օրենսդրության փաստացի իրականացմանը: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է ընդունել միջհամայնքային միավորումների մասին օրինագիծը, «Ֆինանսական համահարթեցման մասին» և «Տեղական տուրքերի ու վճարների մասին» նոր օրինագծերը, ինչպես նաև մշակել ու ընդունել համայնքային պարտատուների թողարկման մասին օրենքը:

Նշված օրինագծերի ընդունումն օրակարգից չի կարող հանել Տեղական ինքնակառավարման զարգացման կամ ապակենտրոնացման ռազմավարական ծրագրի

ընդունման հարցը: Դա հնարավորություն կտա մեկ փաստաթղթում ամրագրել Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգի տեսլականը, դրան հասնելու ուղիներն ու քայլերի կատարման հաջորդականությունը և ժամկետները:

Անհրաժեշտ է ուղղել 2010թ. ընդունված տեղական հարկերի օրենսդրական փաթեթում թույլ տրված սխալը, այն է՝ գույքահարկի և հողի հարկի դրույքաչափերի սահմանման իրավունքն օրենքով սահմանված շրջանակներում վերապահել համայնքի ավագանուն:

Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգի հետագա զարգացումն անհնար է առանց համայնքների խոշորացման և միջհամայնքային միավորումների ստեղծման: Այս հարցերը ևս շուտափույթ լուծում են պահանջում:

ՏԻՄ-երին օրենքով վերապահված լիազորություններն ամբողջական ծավալով և լիարժեքորեն իրականացնելու համար կարևոր է օրենքով համայնքներին ապահովել ֆինանսավորման նոր աղբյուրներով և միջոցներով: Մասնավորապես, կատարելագործել ՀՀ օրենսդրությունը՝ պետական հարկերից համայնքների բյուջեներին մասհանումներ կատարելու և համայնքներին կապիտալի շուկա ներգրավելու ուղղություններով (անհրաժեշտ է մշակել և ընդունել համապատասխան կարգեր՝ համայնքների կողմից առևտրային բանկերից և ֆինանսական հաստատություններից փոխառու միջոցներ վերցնելու մասին, համայնքային պարտատուներ թողարկելու մասին, մշակել և կիրառության մեջ դնել համայնքների վարկունակության գնահատման համակարգեր և գործիքներ), զարգացնել պետական բյուջեից համայնքներին նպատակային միջոցների հատկացման պայմաններն ու կառուցակարգերը:

ՏԻՄ-երի ընտրությունների առումով կարևոր է համայնքի ավագանու ընտրությունների անցկացումը, միաժամանակ կիրառելով թե համամասնական և թե մեծամասնական ընտրակարգերը: Շարունակում է արդիական մնալ ՏԻՄ-երի լիազորությունների իրականացման կարգերի հստակեցման խնդիրը: Անհրաժեշտ է ընդլայնել ՏԻՄ-երի հրապարակայնությունն ապահովող գործիքների կազմն ու նման գործիքներ ունեցող համայնքների ցանկը: Կարևոր է հետևողական լինել տեղական ինքնակառավարմանը բնակչության մասնակցությունն ապահովող օրենսդրական դրույթները կյանքի կոչելու հարցում՝ ակտիվացնելով բնակչությանն ու քաղաքացիական հասարակությանը, մասնավոր հատվածի կազմակերպություններին, ընդլայնելով մասնակցայնությունն ապահովող տարբեր գործիքների (օրինակ, կարճ հաղորդագրություններ) կիրառումը:

Հիմնվելով Հայաստանում ընթացող համայնքների խոշորացման բարեփոխումների փուլային արդյունքների և միջազգային փորձի վրա մի շարք բնագավառներում ծրագրել և աստիճանաբար իրականացնել պետական կառավարման մարմինների լիազորությունների ապակենտրոնացում (համապատասխան ֆինանսավորմամբ) դեպի ՏԻՄ-եր՝ բարձրացնելով Հայաստանում իշխանության ապակենտրոնացման աստիճանը:

Ընդհանուր առմամբ, կարելի է նշել, որ բարելավման և հետագա զարգացման կարիք ունեն մատուցվող բոլոր համայնքային ծառայությունները, որոնք շատ համայնքներում հեռու են բավարար լինելուց:

Գրականություն

- 1 ՀՀ Սահմանադրություն
- 2 Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիա
- 3 ՀՀ Ընտրական օրենսգիրք
- 4 «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 26 փետրվարի 2015թ.
- 5 «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 26 փետրվարի 2015 թ.
- 6 «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 24 նոյեմբերի 2015թ.
- 7 «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացում կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 19 հունիսի 2015 թ.
- 8 «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն և լրացում կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 19 հունիսի 2015թ.
- 9 «Տեղական ինքնակառավարման մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 29 ապրիլի 2015թ.
- 10 «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքը
- 11 «Աշխատանքի պետական տեսչության մասին» ՀՀ օրենքը
- 12 ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից 2015թ. կատարված աշխատանքների վերաբերյալ հաշվետվություն
- 13 Ամփոփ տեղեկանքներ 2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակներում ՀՀ համայնքներում ՏԻՄ-երի գործունեության հրապարակայնության և թափանցիկության վերաբերյալ
- 14 Տարեկան հաղորդում 2015թ. ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին, Երևան 2016
- 15 «Բարեփոխումների երկար ճանապարհին. ՀՀ տեղական ինքնակառավարման համակարգը քաղաքացիների աչքերով» զեկույց, Երևան 2016, Հետազոտական ռեսուրսների կոլկասյան կենտրոն-Հայաստան հիմնադրամ
- 16 ԲԿԳ Հայաստան. Քաղհասարակության զեկույց, Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն, Երևան 2015
- 17 Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում (2004-2006թթ.), գիրք 2, Դ. Թումանյանի խմբագրությամբ, Երևան, Նոյյան տապան, 2008, էջ 62-85

- 18 Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում (2007 և 2008թթ.), գիրք 3, Դ. Թումանյանի խմբագրությամբ, Երևան, Նոյյան տապան, 2009, էջ 26-31, 95-99
- 19 Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները Հայաստանում (2009 և 2010թթ.), գիրք 4, Դ. Թումանյանի խմբագրությամբ, Երևան, Նոյյան տապան, 2011, էջ 33-47, 127-138
- 20 Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2011թ.), գիրք 5, Դ. Թումանյանի խմբագրությամբ, Երևան, Նոյյան տապան, 2012, էջ 32-46
- 21 Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2012թ. և 2013թ.), գիրք 6, Դ. Թումանյանի խմբագրությամբ, Երևան, 2015
- 22 Տեղական ինքնակառավարումը Հայաստանում (2014թ.), գիրք 7, Դ. Թումանյանի խմբագրությամբ, Երևան, 2015
- 23 Nations in Transit 2016
- 24 Subnational public finance in the European Union, Dexia, January, 2013
- 25 www.mta.gov.am
- 26 www.ypc.am
- 27 www.cfoa.am
- 28 www.elections.am
- 29 www.ombuds.am
- 30 www.freedomhouse.org
- 31 www.foi.am
- 32 www.e-gov.am
- 33 www.armstat.am
- 34 www.mta.gov.am
- 35 www.armstat.am
- 36 www.minfin.am
- 37 www.yerevan.am
- 38 www.cfoa.am

Հավելված 1. ՀՀ մարզերում համայնքի ղեկավարների և ավագանու կողմից 2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակներում կազմակերպված ընդունելությունները¹⁴¹

Հ/հ	ՀՀ Մարզ		Ընդունելություն կազմակերպած համայնքների թիվը			Համայնքի ղեկավարի մոտ		Համայնքի ավագանու մոտ	
	Մարզ	Համայնքների թիվը	1-ին եռամսյակ	2-րդ եռամսյակ	3-րդ եռամսյակ	Ընդունելություններին դիմած քաղաքացիների թիվը	Ընդունելություններին մասնակցած քաղաքացիների թիվը	Ընդունելություններին դիմած քաղաքացիների թիվը	Ընդունելություններին մասնակցած քաղաքացիների թիվը
1	Արագածոտն	114	97	114	114	16979	16024	6473	5907
2	Արարատ	97	97	96	97	19321	19625	1198	1148
3	Արմավիր	97	97	97	97	10146	10115	1860	1859
4	Գեղարքունիք	92	88	91	91	7732	7477	1958	1770
5	Կոտայք	67	67	67	67	7017	6938	508	491
6	Լոռի	113	92	96	96	2858	2850	3042	3027
7	Շիրակ	119	119	119	119	14422	14422	2498	2498
8	Սյունիք	109	39	22	16	1497	1462	244	224
9	Վայոց ձոր	44	44	44	44	3859	3677	317	274
10	Տավուշ	62	57	62	62	1865	1583	471	258
	Ընդամենը	914	814	808	803	85696	84173	18569	17456

¹⁴¹ Աղբյուրը՝ www.mta.gov.am, 2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակներում ՀՀ համայնքներում ՀՀ համայնքներում համայնքի ղեկավարի և ավագանու կողմից կազմակերպված ընդունելություններին մասնակցած քաղաքացիների թիվը:

Հավելված 2. 2015 թ. ՀՀ մարզերում համայնքների բյուջեների հրապարակայնությունը¹⁴²
(1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակների տվյալներով)

Հ/հ	Մարզ	Համայնքների թիվը	Տեղադրում ցուցատախտակներին և տեսանելի այլ վայրերում			Հեռարձակում հեռուստատեսությամբ			Հրապարակում թերթերում			Հրապարակում Ինտերնետային կայք էջում		
			1-ին համայնք	2-րդ համայնք	3-րդ համայնք	1-ին համայնք	2-րդ համայնք	3-րդ համայնք	1-ին համայնք	2-րդ համայնք	3-րդ համայնք	1-ին համայնք	2-րդ համայնք	3-րդ համայնք
1	Արագածոտն	114	114	114	114	0	0	0	2	2	2	55	55	55
2	Արարատ	97	97	97	97	1	1	1	4	4	4	90	90	90
3	Արմավիր	97	97	97	97	97	27	27	27	39	39	39	97	97
4	Գեղարքունիք	92	89	89	89	4	4	4	41	46	48	29	29	29
5	Կոտայք	67	67	67	67	2	1	1	0	1	0	67	67	67
6	Լոռի	113	113	113	113	4	3	3	4	4	4	25	25	25
7	Շիրակ	119	119	119	119	6	6	6	4	3	5	119	119	119
8	Սյունիք	109	109	109	109	0	0	0	1	1	1	9	9	9
9	Վայոց ձոր	44	44	44	44	0	0	0	0	0	0	44	44	44
10	Տավուշ	62	62	62	62	15	15	15	4	4	4	62	62	62
	<i>Ընդամենը</i>	<i>914</i>	<i>911</i>	<i>911</i>	<i>911</i>	<i>129</i>	<i>57</i>	<i>57</i>	<i>87</i>	<i>104</i>	<i>107</i>	<i>539</i>	<i>597</i>	<i>597</i>

¹⁴² Աղբյուրը՝ www.mta.gov.am, Ասիլոյի տեղեկանքներ 2015թ. 1-ին, 2-րդ և 3-րդ եռամսյակներում ՀՀ համայնքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության հրապարակայնության և թափանցիկության վերաբերյալ:

Համայնքների
ֆինանսիստների միավորում

LOCAL SELF-GOVERNMENT IN ARMENIA

(2015)

Book 8

Edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics

Yerevan

<Van Aryan>
2016

This book is published by the support of American people through the United States Agency for International Development (USAID). The contents of this publication are the sole responsibility of the authors and do not necessarily reflect the views of USAID and U.S. Government.

Local Self-government in Armenia (2015),
Book 8, edited by David Tumanyan – Yerevan, 2016, 232 p.

This book contains 2015 Armenia local self-government monitoring report.

This book is intended for policy and decision makers in the area of decentralization and local self-government, representatives of local self-government bodies, international and non-government organizations and larger groups of readers interested in the field.

© Communities Finance Officers Association
© David Tumanyan

ISBN 978-9939-70-179-0

CONTENT

PREFACE	131
----------------------	------------

REPORT

LOCAL SELF-GOVERNMENT IN ARMENIA (2015)	133
--	------------

1. Legal and programmatic assessment of local self-government reforms.....	134
1.1 Legal assessment of local self-government reforms.....	134
1.2 Programmatic assessment of local self-government reforms	137
1.3. Performance under international commitments	138
2. Administrative territorial division and inter-municipal cooperation	140
2.1 Administrative territorial division.....	140
2.2 Inter-municipal cooperation.....	147
3. Formation, powers, authorities and activities of LSGs, participation of civil society in local governance	148
3.1 Formation, powers, authorities and activities of LSGs.....	148
3.2 Participation of civil society in the local governance	156
4. Property of municipalities, development programs and financial autonomy	159
4.1 Municipal property	159
4.2 Municipal development plans and budgeting	162
4.3 Municipal budget revenues	163
4.4 Debt management	169
4.5 Financial accountability	169
5. Relevance of LSG powers and municipal finances	170
6. Relevance of administrative structure, human and information resources to municipal issues and international support	185
6.1 General capacities of LSGs and municipal staff.....	185
6.2 Municipal service.....	192
6.3. Training of municipal servants	196
6.4 International support	199
7. Delivery of public services	205
7.1 Public services delivered by municipalities.....	205
7.2 Management of municipal services	217
Conclusions and recommendations	219
Bibliography	224

LIST OF ACRONYMS

ARF -Armenian Revolutionary Federation
CELoG -Civic Engagement in Local Governance
CFOA -Communities Finance Officers Association
CoE-Council of Europe
CORLEAP - Conference of Regional and Local Authorities for the Eastern Partnership
CPA -Communist Party of Armenia
CRRC -Caucuses Research Resource Center
DLP - Democracy and Labor Party
ENP -European Neighborhood Policy
EU -European Union
FYMDP -four-year municipal development plan
GDP -gross domestic product
GIZ - German Agency for International Cooperation
ISDTC -Information Systems Development and Training Center
LS -Legal State (party)
LSG -local self-governmnet
MMIS –municipal management information systems
MNCO -municipal non-commercial organization
NGO -non-government organization
NPO -non-profit organization
OGP -Open Government Partnership
PAP -Prosperous Armenia Party
RA-Republic of Armenia
RPA -Republican Party of Armenia
USAID -United States Agency for International Development

PREFACE

This book is devoted to assessment of reforms implemented in local self-government system of Armenia in 2015, such assessment made pursuant to the methodology developed by the experts of Communities Finance Officers Association (CFOA). The assessment of reforms is based on the enactment of the provisions set out in the government programs in respect of local self-government system, indicators describing the status of local self-government, performance of local self-government bodies and as well as fulfillment of obligations assumed by the Republic of Armenia towards international organizations.

CFOA participates and follows the progress in local self-government reforms in Armenia since the very outset when local self-government system was established in 1996. Over the recent years CFOA has published seven books setting out assessments of the progress in reform implementation, as well as numerous recommendations on further steps on the path of reforms. The first of these books (Local Self-Government Reforms in Armenia: Policy Options and Recommendations, edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics), was published in 2004. This publication encompasses articles describing the course and progress in reforms implemented in local self-government between 1996 and 2004.

The second book (Local Self-Government Reforms in Armenia (2004-2006), Book 2; edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics) was published in 2008. It sets out the assessments of reforms implemented in local self-government between 2004 and 2006.

The third publication (Local Self-government Reforms in Armenia (2007- 2008), Book 3; edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics) was published in 2009. Since 2007, CFOA has been implementing assessments of local self-government reforms in Armenia in the form of reports and has been presenting them to the public at large. These reports are designed and produced in unified format and contain assessments grouped by individual components of local self-government, such as administrative and territorial division and inter-municipal cooperation, municipal property, finance, local elections and activities of LSGs, local democracy, administrative structures and delivery of municipal services.

The fourth entitled Local Self-government Reforms in Armenia (2009-2010) Book 4, edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics, was published in 2011.

The fifth book entitled Local Self-government Reforms in Armenia (2011), Book 5, edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics, was published in 2012.

The sixth book entitled Local Self-Government Reforms in Armenia (2012 and 2013), Book 6, edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics, was published in 2015.

The seventh book entitled Local Self-government Reforms in Armenia (2014), Book 7, edited by David Tumanyan, Ph.D. Economics, was published in 2015.

This book is the eighth publication of CFOA on local self-government reforms in Armenia.

In addition to covering the progress of local self-government reforms in Armenia, this book reflects on the priority issues of the area of study and sets out recommendations on their resolution.

REPORT

LOCAL SELF-GOVERNMENT IN ARMENIA (2015)

**This report has been produced by members of CFOA expert group:
David Tumanyan, Vahram Shahbazyan, Knarik Ayvazova (Arabyan),
Levon Tumanyan, Vahe Sargsyan and Rouben Hayrapetyan**

1. Legal and programmatic assessment of local self-government reforms

1.1 Legal assessment of local self-government reforms

Reflection of Constitutional provisions in the legislation

Prior to the beginning of 2015, amendments or changes in the national legislation regarding local-self-government stipulated by constitutional amendments of 2005 were not made or were made only partially. Such provisions include:

- a) Avagani (municipal councils) shall establish local taxes in accordance with the legislative procedures (Article 107)
- b) The rules of procedure for implementation of powers of the municipality mayor shall be defined by law (Article 107);
- c) The principles and rules of procedure applicable in merger or demerger of municipalities, as well as the timing of elections of the local self-government bodies in the newly established municipalities shall be defined by law (Article 110);
- d) Inter-municipal unions may be established in accordance with the legislative provisions (Article 110).

In 2015 there was no legal basis provided to avaganis to set up local taxes. According to the RA law on Local Self-government, law on Taxes, as well as the law on the Budget System of the Republic of Armenia, property tax, land tax and hotel tax were defined as local taxes. The laws on Property Tax and Land Tax were enacted long time ago and they set up the respective tax rates despite being defined as local taxes, while according to the European Charter of Local Self-government, *part at least of the financial resources of local authorities shall derive from local taxes and charges of which, within the limits of statute, they have the power to determine the rate*¹⁴³. In this respect several provisions of the above laws contradict the European Charter of Local Self-government, because the power to set up the rates of property and land taxes as the taxes under local jurisdiction has not been granted to local self-government bodies. Avaganis are empowered to set up only the rates of hotel taxes, but the Law on Hotel Tax was not adopted in 2015 either¹⁴⁴, which would enable avaganis to exercise the mentioned power in practice.

The regulations in regard to fulfillment of mandatory and delegated powers by municipality mayors were not adopted in 2015.

¹⁴³ European Charter of Local Self-Government, Article 9.3.

¹⁴⁴ Back at the end of 2009, the Ministry of Territorial Administration submitted the draft law on Hotel Tax developed by CFOA to the Government of Armenia. In 2010, the Government returned the draft to the Ministry for further discussion with stakeholders. Such discussions resulted in minor changes, and the Ministry of Territorial Administration re-submitted the draft to the Government at the end of the same year, but there has been no further development since then.

In 2015 certain developments were recorded in regard to amalgamation of municipalities. According to the Constitution one of the mandatory provisions was to hold local referenda in municipalities subject to amalgamation. On May 17, 2015 local referenda were organized in municipalities within three municipality clusters (Dilijan, Tumanyan and Tatev). The results of referenda are available in section 3.1 of the current report.

The principles, rules of procedure applicable to merger and demerger of municipalities, as well as the timing of elections of the local self-government bodies in the newly established municipalities are defined by the amendments to the laws on “Administrative Territorial Division of the RA” and “Local Self-government.”

No law on inter-municipal unions was enacted during the year.

Thus, legislative changes stipulated by constitutional amendments continued to a certain extent, recording one result.

However, certain provisions of the RA Constitution were not reflected in laws, for the new Constitution adopted through national referendum on December 6, does not contain many of the provisions regarding local self-government, which were present in the old Constitution. New provisions were reflected instead.

The provisions of the former Constitution still preserved in the new one which require to be defined by laws, are as follows:

In view of public interests, municipalities may be merged or demerged by law. When adopting the respective law, the National Assembly shall be obliged to listen to the opinion of the municipalities concerned (Article 190).

To improve the efficiency of local self-government, avaganis may create inter-municipal unions. In view of public interests, inter-municipal unions may also be created by law by proposal of the Government (Article 189.1).

New provisions in the newly adopted Constitution requiring legislative bases are as follows:

The bodies of local self-government are the avagani and the municipality mayor, which shall be elected for a five-year term. The Electoral Code may prescribe direct or indirect election of the mayor. The election procedure of local self-government bodies shall be defined by the Electoral Code (Article 181).

The mandatory tasks of municipalities shall be defined by law (Article 182.1).

The procedure of municipality budget revenue formation and expenditure execution shall be defined by law (Article 185.2).

Within the scope of rates prescribed by law, the avagani shall set local taxes and duties (Article 185.3)

According to Article 210 of the Constitution the Law on Local Self-government shall be complied with the Constitution and shall enter into force on January 1 2017, while the Electoral Code shall enter into force on June 1 2016.

Since there was little time left to the end of 2015 after the adoption of the new

Constitution, the mentioned provisions were not reflected in laws.

The law on municipal bonds envisaged by the Law on Local Self-Government (Article 59) and the Law on Budgetary System of Armenia (Article 30) was not adopted in 2015 either.

Amendments and additions in the legislation regulating local self-government

No new laws on local self-government were adopted in 2015, but a number of amendments and additions were introduced into the existing legislation.

Amendments and additions in the Law on Local Self-Government of Armenia were introduced through six bills adopted by the National Assembly. According to the law adopted on February 26 2015, additions were made to municipality mayor's powers regarding civic memorial (farewell) service rituals, as well as restrictions were adopted regarding the buildings and constructions where these kinds of service rituals are organized. Also, according to the law adopted on April 29, changes were made in the municipality mayor's powers regarding the cemetery maintenance, and according to the law adopted on June 19 2015, an amendment and an addition were introduced in the RA law on "Local Self-Government," through which an administrative power was assigned to the mayor (see Section 3.1).

By the law adopted on November 24 2015, amendments and additions were introduced in the issues concerning amalgamation of municipalities. Namely, the timing of elections of the local self-government bodies in the newly established municipalities was defined (see Section 2.1). By the law adopted on December 7, amendments were made to the article on four-year municipality development plan (see Section 4).

According to the law adopted on December 21 2015 the wording "the ban on provision of architectural and planning tasks and (or) land spots for constructions purposes without urban development planning documents without approval by the established order, after 2016" was changed into "after 2021."

In 2015 five amendments and additions were introduced in the law on "Local Duties and Fees."

According to the law adopted on December 7 amendments were made to the law on "Local Duties and Fees," enabling avaganis to set up differentiated rates of duties and fees in accordance with the established sectorization. According to the law adopted on November 24 editorial changes were introduced. June 19 amendment to the law on "Local Self-Government" according to which an administrative power was assigned to the municipality mayor, was reflected in the law on "Local Duties and Fees" as well. According to the law adopted on April 29 amendments were made regarding the rates of select local duties. According to the law adopted on February 26 a new type of local duty was set up (see Section 4).

One amendment was made to the law on Financial Equalization, select data were changed (see Section 4).

Amendments regarding principles and rules of procedure of merger and demerger of municipalities (see Section 2.1) were made by the RA law on making amendments (adopted on November 24 2015) to the law on Administrative Territorial Division of the RA.

Amendments were introduced in the RA law on Local Self-government in Yerevan, through two bills adopted by the National Assembly (see Section 3.1).

1.2 Programmatic assessment of local self-government reforms

In 2015 the RA government program (see “Local Self-Government in Armenia”, Book 7, 2014, Appendix 1) approved by the National Assembly on May 22 2014, continued to be in force. Many provisions envisaged by this program were not implemented in 2015, including pilot projects of amalgamation of municipalities, development of LSG capacities with a view to introduce information technologies, formation of information society in municipalities. Select provision of the government program started to be implemented.

Few of the actions envisaged by the RA Perspective Development Strategic Program for 2014-2025, approved by the government decree N 442, March 27 (see “Local Self-Government in Armenia”, 2014, book 7, Appendix 2) were implemented. These are the actions envisaged by the government program as well.

Assessment of activities of government bodies responsible for development of local-self government

The government bodies responsible for reforms in and development of local self-government are the RA National Assembly and the government.

In 2015 the NA Steering Committee for Territorial Administration and Local Self-Government convened sessions and approved bills regarding local self-government, to be included on the agendas of the NA plenary sessions. The Steering Committee, as in the previous years, never went further the organization of discussions on the bills submitted to the RA government and did not show any initiative in development of bills regarding the local self-government.

In the reported period the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations, the state authorized body for the local self-government, worked to develop draft laws, to organize discussions on drafted laws, amend and submit them to the RA government according to the defined procedures.

Armenia ratified the European Charter of Local Self-Government in 2002, with the

exception of a few articles (Articles 5 and 6, as well as 7.2 and 10.3). In 2015 the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations worked to organize the ratification of the mentioned articles (the National Assembly ratified them on December 8). The Ministry developed three pilot programs of amalgamation of municipalities, the draft decrees on holding local referenda, respective draft laws on amalgamation of municipalities and continued to implement projects on household solid waste disposal.

On November 10 2015 the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations organized the 5th conference of rural municipalities in Jermuk. The conference hosted representatives of government bodies, local self-government bodies and those of international and local organizations working with municipalities, as well as experts. Various reports were presented and priority issues regarding local self-government were discussed at the conference.

During the year the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations continued to cooperate effectively with international and local organizations.

The Ministry continued to improve its open and transparent way of working. During the year business relations between the Ministry and municipalities were strengthened even more.

By the law on making amendments and additions (dated November 17 2014) to the RA law on Structure of the Government of the Republic of Armenia, as well as by decree NH-602-N (dated December 1 2014) of the President of the Republic of Armenia the RA Ministry of Emergency Situations was reorganized and joined the Ministry of Territorial Administration and was renamed the Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations. However, in the reported period it became obvious that this merger was mechanical and had no positive result.

1.3. Performance under international commitments

As a member of Council of Europe, Armenia has assumed a set of commitments and obligations towards this organization, including in the area of local self-governance. Such obligations and commitments relate to incorporation of the principles of the European Charter of Local Self-Government (the Charter is an integral part of the national legislation since May 1 2002) and assignments of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe into the national legislation and actual application of the respective mechanisms. In 2015 Armenia did not record any progress regarding the practical application of principles of the European Charter of Local Self-Government.

In 2013 Armenia joined the Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of a local authority. Although the law on making amendments to the law on Local Self-Government was

adopted in June of the same year, regarding civic engagement in local governance, the practical application of these legislative provisions was not ensured in 2015.

In 2015 a new 2015-2018 Council of Europe Action Plan for Armenia entered into force, one of the provisions of which regards the support to the local self-government reforms.

On December 11 2015 the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe adopted Post-Monitoring Road Map of Armenia marking the activities to be implemented in the area of local self-government.

Involved in European Neighborhood policy (ENP) and Eastern Partnership (EaP), Armenia has certain commitments and obligations towards the European Union as well. Some actions and measures that relate to local self-government are stipulated by the ENP EU-Armenia action plan, and these are the commitments or obligations of Armenia in the context of the program implementation.

The list of measures to secure actions stipulated by the ENP Armenia-EU action plan for 2014-2015 is supported by the decree NK-53-A of the RA President, dated April 23, 2014, which is broken down by the program years (see Table 1). The development of integration among local authorities was anticipated for 2015, however no substantial manifestation was registered.

Table 1: List of measures to secure actions aimed to develop the local self-government in Armenia stipulated by ENP Armenia-EU action plan for 2014-2015

N	Priority issues	Anticipated results	Anticipated measures		Competent authorities
			2014	2015	
19.	Implementation of local self-government reform by applying European best practice	Development of LSG capacities	Participation in measures within the platform of local and regional authorities of the Eastern Partnership	Development of integration among local authorities	The RA Ministry of Territorial Administration

The Conference of Regional and Local Authorities for the Eastern Partnership (CORLEAP) is an important platform within the Eastern Partnership, comprising local and regional authorities from six countries (Armenia, Georgia, Azerbaijan, Ukraine, Belarus, and Moldova) of the Eastern Partnership as well as the European Union. The aim of the conference is to develop cooperation among the local and regional authorities and foster capacity building at the local and regional level within the Eastern Partnership. On September 18 2015 the international conference on “Local Democracy in Eastern Partnership Member States: Main Issues and Activities” was held in Yerevan, during which CORLEAP action plan for 2016-2017 was adopted.

2. Administrative-territorial division and inter-municipal cooperation

The territory of Armenia is 29 743 km², of which 68% occupy agricultural lands, 11,2% forests, 11,1% specially protected areas, and 8,8% other lands. 36,6% of the territory is mountainous, and the rest is plateaus and other lands. Surface of Sevan Lake is 1276,6 km².

As of January 1 2016 the permanent population of Armenia is 2998,6 thousand people, which is 12,0 thousand less as compared to last year.

According to the Law on Administrative and Territorial Division of Armenia and the Law on Local Self-government in Yerevan, the territory of the country is distributed among 10 marzes and the urban municipality of Yerevan.

In 2015, 915 municipalities continued to operate, out of which 866 are rural and 49 are urban.

2.1 Administrative-territorial division

2015 was a turning point in terms of reforms in territorial-administrative structure of the Republic of Armenia. During the recent years it has been widely discussed that the current administrative-territorial structure does not contribute to the development of local self-government, moreover, it is a serious obstacle on the way of government decentralization. It can be stated that the amalgamation of municipalities is gradually becoming a reality. Although it is still in the form of pilot projects, the reality is that administrative-territorial reform is being implemented. On November 24 2015 the law on making amendments and additions to the law on Administrative-Territorial Division of the RA was adopted, which defines the concept of “multi-settlement municipality,” principles and criteria of merger and demerger of municipalities, includes list of settlements (see Table 2) within newly formed multi-settlement municipalities of Tumanyan, Dilidjan and Tatev as well as a description of their administrative borders.

The wording of Clause 8, Article 5 of the mentioned law is as follows: “The center of municipality comprising more than one settlement and its name shall be defined by this law. The settlement mentioned on the first line of the list of settlements within a multi-settlements municipality shall be defined as the center of municipality.”

Table 2. Newly formed multi-settlement municipalities and the settlements within municipalities /Article 6. Law Appendix 2, Section 2.5, Paragraph 4; Section 2.8, Paragraph 97; Sections 2.10, Paragraph 3/

Marz	Municipality	Settlement
Lori		
	4.Tumanyan	City of Tumanyan
		Martz village
		Qarinj village
		Lorut village
		Shamut village
		Atan village
		Ahnidzor village
		Qober village
Syunik		
	97. Tatev	Shinuhayr village
		Tatev village
		Halidzor village
		Harzhis village
		Svarants village
		Khot village
		Tandzatap village
		Qashuni village
Tavush		
	3.Dilijan	City of Dilijan
		Haghartsin village
		Teghut village
		Gosh village
		Aghavnavank village
		Hovq village
		Khachardzan village
		Tchermakavan village
		Geghatap village

Article 5.2 defines the principles of merger and demerger of municipalities:

1. Economic expediency and development
2. Availability and accessibility of public services
3. Availability of human /professional/ resources
4. Autonomy of local self-governments bodies
5. Availability of inter-municipal transport as well as other means of communication
6. Effective governance

Municipality amalgamation legislative package including the RA law on making amendments and additions in the law on Local Self-Government was adopted. Accordingly, the elections of mayor and avagani in municipalities formed as a result of merger and demerger of municipalities, are appointed by the decree of the RA government, on the last Sunday of the 40 day-period, after the law on making amendments and additions to the law on Administrative-Territorial Division enters into force, i.e. on February 14 2016.

The above law defines that any settlement with more than 100 registered residents included in a multi-settlement municipality, with the exception of municipality center, shall have one administrative representative. In a settlement with less than 100 registered residents the powers of the administrative representative shall be exercised by municipality staff¹⁴⁵. Moreover the position of an administrative representative is discretionary, and the costs of maintenance shall be presented in a separate line in the municipality budget.

The administrative representative acting on behalf of municipality mayor shall monitor the delivery of public services in the municipality and report to the mayor. In the given settlement the administrative representative shall be obliged to assist the avagani, mayor and secretary of staff in the implementation of some of the powers reserved to them. This mainly appertains to reception of residents, organization of public meetings and discussions, civic engagement in local governance, inspection and collection of local taxes, duties and fees as well as payments for state and municipality-owned lands and properties, etc¹⁴⁶. However, the administrative representative is not a separate body of local self-government, thus the mayor of municipality is responsible to the residents for the actions of administrative representative.

By the government decrees 269-N, 270-N and 271-N, dated March 19 2015, with a view to merge Tumanyan, Marts, Qarinj, Lorut, Shamut, Atan, Ahnidzor municipalities of Lori marz, Shinuhayr, Tatev, Halidzor, Harzhis, Svarants, Khot, Tandzatap, Qashuni municipalities of Syunik marz, as well as Dilijan, Haghartsin, Teghut, Gosh, Aghavnavank, Hovq, Khacahrdzan, Chermakavan, Geghatap

¹⁴⁵ The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government , official bulletin N 91 (1180), Yerevan 2015, Article 5

¹⁴⁶ The RA law on Local Self-Government, official bulletin N 21 (196), Yerevan 2002, Article 29.2

municipalities of Tavush marz, local referenda were held on May 17 2015.

According to CEC results, the overwhelming majority of population in all the three municipality clusters voted in favor of merger of municipalities (see Table 3).

Table 3. Results of Local Referenda, by municipalities and municipality clusters

Name of municipality	Number of population	Voter Turnout			Voting Results			
		Number of people with the right to vote	Number of People who voted	%	YES Ballots		NO Ballots	
					Number	%	Number	%
Tumanyan cluster	4698	3740	1482	39.63%	1007	67.95%	424	28.61%
Atan	254	210	99	47.1%	42	42.4%	55	55.6%
Ahmidzor	211	176	75	42.6%	33	44.0%	40	53.3%
Tumanyan	1896	1535	634	41.3%	576	90.9%	36	5.7%
Lorut	887	718	245	34.1%	125	51.0%	115	46.9%
Martz	483	384	139	36.2%	99	71.2%	31	22.3%
Shamut	303	238	85	35.7%	19	22.4%	64	75.3%
Qarinj	664	479	205	42.8%	113	55.1%	83	40.5%
Dilidjan cluster	26577	20432	5651	27.6%	4140	73.26%	1291	22.85%
Aghavnavanq	344	267	159	59.5%	140	88.1%	17	10.7%
Gosh	1137	815	296	36.3%	103	34.8%	172	58.1%
Dilidjan	18675	14668	3778	25.8%	3317	87.8%	344	9.1%
Teghut	1583	1138	415	36.5%	167	40.2%	222	53.5%
Khachardzan	367	275	130	47.3%	94	72.3%	27	20.8%
Haghartsin	4039	2950	720	24.4%	243	33.8%	444	61.7%
Hovq	432	319	153	47.9%	76	49.7%	65	42.5%
Tatev cluster	6140	4396	2668	60.7%	2513	94.19%	118	4.42%
Khot	936	660	380	57.6%	365	96.1%	12	3.16%
Halidzor	600	443	229	51.7%	173	75.5%	38	16.6%
Harzhis	784	570	334	58.6%	304	91.0%	30	8.9%
Shinuhayr	2584	1766	1098	62.1%	1079	98.3%	15	1.4%
Svarants	289	224	145	64.7%	140	96.6%	2	1.4%
Tatev	842	651	418	64.2%	389	93.1%	21	5.0%
Tandzatap	85	64	48	75.0%	47	97.9%	0	0.0%
Qashuni	20	18	16	88.9%	16	100.0%	0	0.0%

Select municipalities voted against merger (Atan, Ahnidzor, and Shamut in Tumanyan cluster, Gosh, Teghut and Haghartsin in Dilijan cluster). Municipalities of Tatev cluster were most active, with a 60, 69% of voter turnout, however the picture is a lot of different in case of municipalities in Tumanyan and Dilijan clusters, where voter turnout was 39,63% and 27,8% respectively.

The international practice demonstrates that municipality residents never have positive attitude towards amalgamation of municipalities and if we add on the lack of belief and trust in changes in our county, the upcoming difficulties entailing from this process become obvious.

As of January 1, 2016 the average area per municipality (Lake Sevan area excluded) was 31,1 km² (30,9 km², excluding Yerevan municipality), and 22,4 km² of agricultural lands (22,2 km², excluding Yerevan municipality). Average population per municipality is 3277, which is 13 people less as compared to the last year, and 2105 people without Yerevan, which is 40 people less than the last year. In terms of territory and population per municipality Armenia finds itself on the last lines on the list of Council of Europe member states.

In Armenia 30,0% of municipalities have population less than 500 people, in 49,3% of municipalities population is less than 1000 people, 42,7% has 1001-5000 people, 5% has 5001-10000 people, and 3% has more than 10001 (see Table 4). Only Yerevan has a population of above one million (as of January 1 2016, 1074,3 thousand people, which is 2,8 thousand more as compared to last year), and the city is not a part of any marz. Only Gyumri town in Shirak marz has a population of more than 100,000 people.

Table 4. Number of the RA municipalities (both urban and rural) by marzes and the selected range of number of population (as of January 1 2016)

Marz	Up to 500	501-1000	1001-5000	5001-10000	10001-15000	15001-50000	50001-100000	100001-1000000	Total
Aragatsotn urban/rural	36	37	36	4		1			114
	0/36	0/37	0/36	2/2		1/0			3/111
Ararat urban/rural	4	13	70	6	1	3			97
	0/4	0/13	0/70	0/6	1/0	3/0			4/93
Armavir urban/rural	5	6	80	4		2			97
	0/5	0/6	0/80	1/3		2/0			3/94
Gegharkunik urban/rural	28	18	31	11	2	2			92
	0/28	0/18	0/31	1/10	2/0	2/0			5/87
Lori urban/rural	46	17	42	4	3		1		113
	0/46	1/17	2/40	1/3	3/0		1/0		8/105
Kotayk urban/rural	7	12	35	9	1	3			67
	0/7	0/12	1/34	2/7	1/0	3/0			7/60
Shirak urban/rural	42	31	41	3		1		1	119
	0/42	0/31	0/41	1/2		1/0		1/0	3/116
Syunik urban/rural	72	18	15	1	1	2			109
	1/71	0/18	2/13	1/0	1/0	2/0			7/102
Vayots Dzor urban/rural	21	5	15	3					44
	0/21	0/5	0/15	3/0					3/41
Tavush urban/rural	12	16	30	2		2			62
	0/12	0/16	1/29	2/0		2/0			5/57
Total urban/rural	273	173	395	47	8	16	1	1	914
	1/274	1/175	6/385	14/32	8/0	16/0	1/0	1/0	48/866

Tables 5, 6 and 7 depict the number of educational, health, food safety, animal health institutions and emergency organizations and retail trade objects by marzes.

In 2015 no significant changes were made in the number and distribution of music, crafts, vocational, sports schools, food safety, animal health institutions and emergency organizations by marzes. The number of pre-school institutions increased in the city of Yerevan and Shirak marz and in Lori marz, on the contrary, the number declined slightly. The number of general schools was added mainly in Yerevan and declined in Shirak and Vayots Dzor marzes. The number of universities declined by

3 in Kotayk, Shirak and Vayots Dzor marzes. The number of out-patient policlinics decreased mainly in Syunik marz and increased slightly in Yerevan.

It should be noted that the organizations delivering important services are mainly concentrated in cities, in former regional and marz centers. There are few rural municipalities maintaining health institutions, sports, music and arts schools.

Table 5: Number of pre-school institutions, general, music and arts schools, crafts and vocational organizations, universities and sports institutions by marzes

Marzes	Pre-school	General	Music and arts	Crafts	Vocational	Universities	Sports
Yerevan	214	257	49	12	37	51	55
Aragatsotn	23	122	10	2	1	-	7
Ararat	77	112	23	1	4	-	7
Armavir	57	123	14	1	5	2	6
Gegharkunik	44	126	15	3	9	2	9
Lori	64	168	17	4	9	2	18
Kotayk	54	105	25	8	6	1	16
Shirak	51	171	28	5	12	2	36
Syunik	51	121	18	4	7	2	10
Vayots Dzor	18	50	8	1	3	-	4
Tavush	60	82	19	3	6	-	4
Total	713	1437	226	44	99	62	172

Table 6. Number of beds in health institutions, including out-patient policlinics, hospitals, and the number of food security, animal health and emergency institutions by marzes

Marzes	Out-patient policlinics	Hospital beds	Food security	Animal health	Emergency situations
Yerevan	150	7835	12	12	12
Aragatsotn	24	210	4	4	4
Ararat	59	538	4	4	4
Armavir	61	377	3	3	3
Gegharkunik	40	750	5	5	5
Lori	45	486	6	6	7
Kotayk	45	658	4	4	4
Shirak	33	878	7	7	8
Syunik	18	429	5	5	5
Vayots Dzor	8	80	3	3	3
Tavush	26	273	4	4	4
Total	509	12514	57	57	59

Table 7. Retail trade objects

Marzes	Shops	Kiosks	Agricultural markets	Consumer goods markets	Other trade objects	Total
Yerevan	8149	819	7	32	117	9124
Aragatsotn	190	243	2	2	69	506
Ararat	1037	75	1	3	68	1184
Armavir	175	140	2	4	48	369
Gegharkunik	288	144	2	2	62	498
Lori	271	623	2	3	40	939
Kotayk	854	280	2	4	53	1193
Shirak	674	374	2	5	37	1092
Syunik	201	151	-	7	40	399
Vayots Dzor	249	43	1	-	20	313
Tavush	698	290	1	1	35	1025
Total	12786	3182	22	63	589	16642

2.2 Inter-municipal cooperation

In 2015 no intermunicipal unions were created, mainly due to the imperfection of the legal framework. A lot of work has been done in the field, including various analysis, development of concepts and organization of discussions and hearings.

In 2015 new municipality associations were not registered or liquidated. As of January 1 2016 there were 25 municipality associations registered in Armenia, comprising 495 municipalities. The framework of their cooperation was much the same as in previous years and they were not particularly active.

Inter-municipal cooperation is mainly embodied in structures created by municipalities and management of property and land databases through direct contracts signed among the municipalities. The number of these structures and municipalities served by them was not changed in 2015 and as of January 1 2016 their number was respectively 68 and 427.

The cooperation with international organizations with a view to develop local self-government continued in 2015.

There was no development in terms of cross -border cooperation either. The borders between Armenia and Azerbaijan as well as Armenia and Turkey remain closed and there are still no cases of cooperation between Armenia and Iran. Within the European Neighborhood Policy and Eastern Partnership development programs across the regions along Armenian-Georgian border continued aimed at ecological protection, promotion of small and medium enterprises and development of tourism.

In 2015 no particular development of inter-municipal cooperation was registered and the operating municipality associations were not active in protection of interests of LSG bodies.

3. Formation, powers, authorities and activities of LSGs, participation of civil society in local governance

3.1 Formation, powers, authorities and activities of LSGs

In accordance with Constitutional changes of December 6 2015 the municipality mayor and avagani shall be elected for a five-year term (instead of previous four-year term). Besides, the Electoral Code may prescribe direct and indirect elections of municipality mayor. However, as of the end of 2015 these Constitutional provisions were not reflected in any law. The procedure of nomination of candidates remained unchanged in 2015.

In the reported period 97 elections of municipality mayors and 41 elections of avaganis were held (see Table 8). Elections of mayors were held mainly in municipalities comprising rural settlements (total 90 municipalities) and in municipalities comprising urban settlements of Vayk, Armavir, Ijevan, Maralik, Artashat, Alaverdi and Abovyan.

Table 8. Elections of LSG bodies in 2015, by marzes¹⁴⁷

N	Marz	Elections of mayors			Elections of avaganis		
		Total	Municipalities comprising urban settlements	Municipalities comprising rural settlements	Total	Municipalities comprising urban settlements	Municipalities comprising rural settlements
1	Aragatsotn	12	-	12	4	-	4
2	Ararat	3	1	2	2	-	2
3	Armavir	15	1	14	1	-	1
4	Geghunik	13	-	13	5	-	5
5	Lori	9	1	8	5	-	5
6	Kotayk	8	1	7	1	-	1
7	Shirak	18	1	17	10	-	10
8	Syunik	11	-	11	7	-	7
9	Vayots Dzor	3	1	2	1	-	1
10	Tavush	5	1	4	5	1	4
	Total	97	7	90	41	1	40

In 2015 the municipalities, as in previous years, held low competition elections for mayors. The utmost number of candidates was 5 only in 2 municipalities. In one

¹⁴⁷ Source www.elections.am:

municipality 4 candidates were running, in 8 municipalities- 3 candidates and in 38 municipalities -2 candidates. In 48 municipalities there was no competition at all, with only one candidate running.

As of the end of 2015 the picture of political affiliation of municipality mayors has changed. The number of PAP members declined over three times, equaling to 23 mayors as compared to 76 of the last year. The number of non-affiliated representatives increased considerably, equaling to 182, as compared to 132 of the last year. As a result, the political affiliation of municipality mayors is as follows: members of the Republican Party of Armenia constitute 71.9%, non affiliated representatives - 19.9%: The remaining 8.2% is distributed among the Prosperous Party, Armenian Revolutionary Federation, Legal State, Communist Party of Armenia, Democracy and Labor, National Self-Setermination Union (see Table 9).

Table 9. Political affiliation of mayors (as of the end of 2015)¹⁴⁸

N	Marz	Political party							
		Republican Party of Armenia (RPA)	Prosperous Armenia (PA)	Armenian Revolutionary Federation (ARF)	Legal State (LS)	Communist Party of Armenia	Democracy and Labor (DaL)	National Self-Determination Union (NSDU)	Non affiliated
1	Aragatsotn	88	1	6	2	-	-	-	17
2	Ararat	69	8	4	-	-	-	-	16
3	Armavir	83	1	4	-	-	-	-	9
4	Gegharkunik	67	4	1	-	1	2	-	17
5	Lori	74	1	3	-	1	-	-	34
6	Kotayk	27	-	1	-	-	-	-	39
7	Shirak	71	2	10	7	-	-	-	29
8	Syunik	92	4	3	-	-	-	-	10
9	Vayots Dzor	34	-	1	-	-	-	-	9
10	Tavush	52	2	4	1	-	-	1	2
	Total	657	23	37	10	2	2	1	182

¹⁴⁸ Source: the RA Ministry of Territorial Administration and Development

In 2015 the powers of 11 municipality mayors were terminated prematurely, by government decrees. The powers of 5 municipality mayors¹⁴⁹ were terminated because of their resignation and those of 6 municipality mayors because of their decease. The year saw no cases of termination of powers of avaganis.

In 2015 no case of dismissal of municipality mayor was recorded.

Powers and authorities of LSGs

As a result of amendments and additions to the law on Local Self-Government, a number of changes were made regarding the powers and authorities of municipality mayors and avaganis.

The number of powers of avaganis increased by the following two:

- ✓ Sets up restrictions, requirements and conditions regarding the buildings and constructions where civic memorial (farewell) service rituals are organized and provided¹⁵⁰. The same power, with the same exact wording, was assigned to the avagani of Yerevan as well¹⁵¹.
- ✓ Approves the procedure of presenting and coordinating the candidacy (put forward by the municipality mayor) of administrative representative of settlements within a municipality¹⁵².

The power of avaganis to submit a proposal to the state authorized body to rename the municipality or give a permission to do so was amended. Accordingly, not only the municipality has the power to submit a proposal to rename the municipality or give a permission, but the settlement within a municipality as well¹⁵³.

Since the terms “urban municipality” and “rural municipality” have lost their force, it was required to eliminate the words “urban municipality” and “rural municipality” from the law. This resulted in the amendment of one of the powers of avaganis¹⁵⁴.

The number of powers of municipality mayors increased by the following two:

- ✓ According to the defined procedure gives permission to organize and provide civic memorial (farewell) service rituals¹⁵⁵. This power was included in the

¹⁴⁹ The municipalities are as follows: Urasar, Abovyan, Spandaryan, Khashtarak, Salut, Lusaghbyur, Hartashen, Zar, Darpas, Mghart and Tlik

¹⁵⁰ The RA law on making amendments to the law on Local Self-Government, adopted on February 26 2015

¹⁵¹ The RA law on making additions to the law on Local Self-Government in Yerevan, adopted on February 26 2015

¹⁵² The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on November 24 2015

¹⁵³ The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on November 24 2015

¹⁵⁴ The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on November 24 2015

¹⁵⁵ The RA law on making amendments to the law on Local Self-Government, adopted on February 26 2015

general characteristics of powers of Yerevan mayor¹⁵⁶

- ✓ Appoints an administrative representative in accordance with the procedure of presenting and coordinating the candidacy of administrative representative of settlements within a municipality¹⁵⁷.

The power of municipality mayor to appoint and dismiss the deputy mayor, secretary of staff, heads of structural and separate divisions as well as administrative representative, was amended¹⁵⁸.

The following mandatory power was assigned to the municipality mayor and to the head of administrative district in case of Yerevan in urban development and utility sectors.

- ✓ Assists the owners in the selection process of appropriate organization with a view to complete registration of construction of incomplete apartment buildings, the separate units of which are certified as having a construction level under 100% or else assigns the functions of a constructor to a municipal body in charge of apartment building management, which carries out the functions of a constructor by the funds of owners of separate units¹⁵⁹.

The mandatory power of the same field “formulates the documentation of operation of completed construction according to the defined procedure” has now the following wording “formulates act of completion of construction according to the defined procedure, as well as provides permission for operation of completed construction¹⁶⁰.” The mandatory power “organizes operation of cemeteries and maintenance issues” received the following wording “organizes operation and maintenance of municipal cemeteries and exercises other powers prescribed by the law on Organization of Funerals and Operation of Cemeteries and Crematoria¹⁶¹.”

As of the end of 2015 in conformity with the law on Local Self-Government there are 68 mandatory powers, 23 delegated powers and 24 voluntary powers assigned to the municipality mayor (see Table 10).

¹⁵⁶ The RA law on making additions to the law on Local Self-Government in Yerevan, adopted on February 26 2015

¹⁵⁷ The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on November 24 2015

¹⁵⁸ The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on November 24 2015

¹⁵⁹ The RA law on making additions to the law on Local Self-Government in Yerevan, adopted on June 19 2015, the RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on June 19 2015

¹⁶⁰ The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on June 19 2015

¹⁶¹ The RA law on making amendments and additions to the law on Local Self-Government, adopted on April 29 2015

Table 10. Quantitative data of LSG powers by individual types and sectors (as of December 31 2015)

N	Sector	Mandatory powers		Delegated powers		Voluntary powers	
		Other bodies of LSG	Yerevan bodies of LSG	Other bodies of LSG	Yerevan bodies of LSG	Other bodies of LSG	Yerevan bodies of LSG
1	Protection of citizens' rights and economic agents	8	0	8	0	0	0
2	Civic engagement in local governance	4	0	0	0	0	0
3	Finances	8	7	0	0	0	0
4	Protection of public order	0	4	2	0	0	0
5	Defense	3	3	0	0	3	3
6	Urban development and communal utilities	21	14	0	1	5	0
7	Land use	5	1	3	4	2	0
8	Transport (and road construction)*	4	4	1	2	1	0
9	Commerce and services (service delivery)*	9	2	0	0	0	0
10	Education, culture and youth issues	1	2	1	1	5	3
11	Health, physical culture and sports	1	3	0	4	3	3
12	Labor and social services (social protection)*	0	1	1	1	2	1
13	Agriculture	2	0	0	0	3	0
14	Veterinary and medical sanitation	1	0	5	4	0	0
15	Nature and environment protection *	1	4	2	2	0	1
16	Relations with avaganis *	0	10	0	0	0	0
17	Relations with national executive authorities and their Yerevan field offices*	0	5	0	0	0	0
18	Civil protection and emergency situations *	0	2	0	0	0	0
19	E-correspondence, electricity, water and gas supply *	0	2	0	0	0	0
	Total	68	64	23	19	24	11

*) The name of sectors of LSG powers prescribed by the law on Local Self-Government are different from those prescribed by the law on Local Self-Government in Yerevan. Minor differences are mentioned in parenthesis. Major differences are mentioned as separate sectors.

In 2015 more municipalities adopted three regulations on civic engagement in local governance which are stipulated by the law on Local Self-Government. For example, as of the end of 2015, in all 35 pilot municipalities within the Civic Engagement in Local Governance -CELoG program, funded by the USAID, these regulations were adopted.

In 2015 the regulation on Presenting and Coordinating the Candidacy of Administrative Representative of Settlements within a Municipality was not adopted. The reason is objective. The regulation concerns multi-settlement municipalities, while new multi-settlement municipalities due to amalgamation will only be formed in 2016. The regulations are anticipated to be adopted in 2016.

No new regulations on mandatory powers of municipality mayors were adopted in 2015.

Decision-making in municipalities

In the course of 2015 the Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations exercised legal supervision over 232 decrees by avagani of Yerevan. The results of the supervision revealed a number of cases of non-compliance with the legal terms of references¹⁶².

According to the data of 1st, 2nd and 3rd quarters of 2015, the number of municipalities having separate offices allocated to avaganis for implementation of their activities, did not change much, as compared to the previous year. In the 1st quarter their number was 728, in the 2nd quarter 694 and 695 in the 3rd quarter. If we compare by marzes, in all municipalities of Ararat, Armavir and Kotayk marzes these types of offices were at place. According to the data of the 3rd quarter the number of offices allocated to avaganis for implementation of their activities was the lowest in municipalities of Aragatsotn, Vayots Dzor and Tavush marzes, 43%, 54.5% and 45.2% respectively¹⁶³.

According to the data of 1st, 2nd and 3rd quarters of 2015, the statistics of reception of citizens by mayors and avaganis is as follows: in RA marzes 84173 citizens were received by municipality mayors and 17456 citizens by avaganis (see Appendix 1). 98.2% of citizens who applied to be received by mayors were received and 94.0% of those having applied for reception by avaganis were received. During the first three quarters of 2015 the number of municipalities, which organized reception of citizens varied from 803 to 814. As in previous years, during the first three quarters of 2015, the number of municipalities having organized receptions of citizens was the lowest

¹⁶² Source: 2015 activity report of the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations.

¹⁶³ Source: www.mta.gov.am, summery reports on publicity and transparency of performance by LSG bodies, during the first three quarters of 2015.

in Syunik marz, varying from 35.8% to 14.7% of the total number of municipalities.

On May 17 2015 local referenda were held for the first time in the history of the RA local self-government system in 22 municipalities of Lori, Syunik and Tavush marzes within the municipality amalgamation program, on the initiative of the RA government¹⁶⁴. The local referenda were organized and held in conformity with constitutional requirement, stipulating that the government shall appoint local referenda in the respective municipalities prior to submitting the legislative initiative on merger of municipalities.

The Communities Finance Officers Association (CFOA) and Asparez Journalists Club (AJC) joined their efforts to monitor the local referenda as a part of observation mission. Below are a few results of the monitoring and observation:

- ✓ The voters were particularly active in all the municipalities of Tatev cluster, Tumanyan and Qarinj municipalities of Tumanyan cluster, Aghavnavanq and Khachardzan municipalities of Dilijan cluster. In other municipalities inactiveness and indifference of voters were observed.
- ✓ Polling station in some municipalities (Svarantz, Tatev, Atan and Ahnidzor) were located in the village club or administrative buildings with poor conditions, were not furnished properly thus, influencing negatively the voter turnout at the referenda.
- ✓ Members of local electoral committees were mainly well aware of the election processes and according to representatives of the mentioned NGOs engaged in monitoring mission, the local referenda were organized and held in the atmosphere of legitimacy, calmness and mutual respect among the participants of election processes.
- ✓ The number of organizations carrying out observation missions at the local referenda was considerably few, including political parties, civil society organizations, and mass media representatives. This comes to prove that the local referenda did not receive the required public attention or resonance, which was noticed by the opponents of the project during the few months prior to referenda¹⁶⁵.

In the course of 2015 administrative control was exercised in 312 municipalities. The recorded violations, as in previous years, referred mainly to non-compliance of requirements prescribed by the laws on Local Self-Government, Local Duties and Fees, Urban Development as well as other laws and legislative acts¹⁶⁶.

¹⁶⁴ These are 7 municipalities of Tumanyan cluster (Tumanyan, Atan, Ahnidzor, Lorut, Marts, Shamut, Qarinj), 8 municipalities of Tatev cluster (Khot, Halidzor, Harzhis, Shinuhayr, Svarants, Tatev, Tandzatap, Qashuni) and 7 municipalities of Dilijan cluster (Dilijan, Aghavnavanq, Gosh, Teghut, Khachardzan, Haghartsin, Hovq)

¹⁶⁵ Source: Communities Finance Officers Association

¹⁶⁶ Source: 2015 activity report of the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations.

It is interesting to note how the performance of local authorities is perceived by the population. Thus, in 2015 the Caucasus Research Resource Centers (CRRC-Armenia) conducted a sociological survey on overall performance of LSG bodies¹⁶⁷. According to the survey results only one out of ten RA citizens (11.6%) is “very” or “completely” contented with the performance of local authorities. The ones who are “little” or “not at all” contented are three times as more, making 36 %. Almost half of the respondents (46.8 %) is “to some extent” contented with the performance of local authorities.

A considerable percentage of respondents, 43%, was undecided whether or not “there are members of avaganis, who do not deserve to occupy the post.” 40.7% of the respondents stated that all members of avaganis deserve to be in their positions. 16.3% of the respondent, however, think that there are members of avaganis who do not deserve to occupy their positions.

Small percentage of respondents said that there is a common practice of giving gifts to local officials, and a little more than half of the respondents tried to avoid answering the question on donations at all. A large percentage of respondents is not quite sure that the practice of giving gifts to local officials does not exist. This assumption is supported by another survey result. Thus, 58.6% of respondents are confident that giving bribes can help the citizens “much” or “to a certain extent” to solve their issues through local authorities (in fact, it is rather difficult to decide the difference between “giving bribes” and “giving a present”).

Almost half of the respondents, about 47.7% assessed the performance of local authorities as “bad” or “very bad” in regard to encouraging civic engagement in local governance. Only one out of ten respondents assessed the performance of local authorities as “good” or “very good” in this regard. 9.7% of the respondents was contented or very contented with the way local authorities consult with the residents to make decision on usage, rent and sale of public resources (e.g. lands, forests, buildings). 39.6% of the respondents assessed the performance of local authorities in regard to public resource management as “bad” or “very bad”, and 20.3% assessed it “neither good, nor bad¹⁶⁸.”

¹⁶⁷ It is based on data reflecting public opinion collected from randomly selected 1443 households throughout the territory of Armenia

¹⁶⁸ Source: “On the Long Way of Reforms. The System of RA Local Government in the Eyes of Citizens” report, Yerevan 2016, CRRC-Armenia

3.2 Participation of civil society in the local governance

As of January 1 2016, the Agency for Registration of Legal Entities under the Ministry of Justices had on their books 4375 non-government organizations (6.0 % increase was registered as compared to the previous year), 975 foundations (6.3% increase was registered), 765 trade unions (3.2% increase was registered) and 79 political parties (2.6% increase was registered). As of January 1 2016, 861 newspapers and 448 magazines were registered¹⁶⁹.

There is no official information on non-government organizations operating in the area of local self-government. There is no official information on territorial distribution of media outlets either. In 2015 the organizations mentioned in reports of the previous years continued to operate in the area of local self-government.

According to the report of Freedom House international watchdog organization, the assessment of progress in democratization in Armenia has remained unchanged i.e. 5.36 units, since 2013 (in the scale of 7, whereby the best indicator is 1 and the worst is 7). The ratings in sections of Local Democratic Governance and Civil Society remained unchanged from the previous year, i.e. 5.75 and 3.75, respectively¹⁷⁰.

According to the survey conducted by CRRC-Armenia a small percentage of respondents participated in the activities of LSG bodies as beneficiaries. Throughout six months prior to the survey only 2.4% of the respondents participated in the sessions of avaganis, 2.3%-in the hearings on policies and programs of the municipality and, and 1.7%-in discussions on the municipality budget.

The inactive participation of respondents in the affairs of local authorities may be conditioned by their skepticism in regard to possibility and effectiveness of such participation. To the question whether sufficient possibilities are available to participate in local governance of their municipality, only 32.8% of respondents answered positively. According to 33.0% of respondents such possibilities are not available, while 34.0% were undecided whether there are enough possibilities for participation or not¹⁷¹.

Meanwhile 35.9% of respondents stated that participation of local affairs is “partially” or “very” productive. According to 32.6% of respondents the participation is either “completely” non-productive or “less” productive. The remaining one third of the respondents (31.5%) does not know or is undecided whether the participation in local affairs is productive or not.

On July 31 2014 the government approved Armenia’s Second National Action Program for 2014-2016 of Open Government Partnership-Armenia¹⁷²: The program

¹⁶⁹ Source: Agency for Registration of Legal Entities under the Ministry of Justices

¹⁷⁰ Source: www.freedomhouse.org, Nations in Transit 2016

¹⁷¹ Source: "On the Long Way of Reforms. The System of RA Local Government in the Eyes of Citizens" report, Yerevan 2016, CRRC- Armenia

¹⁷² The program was adopted by decree N 32-1 to approve Armenia's Second National Action Program for 2014-2016 in the framework of Open Government Partnership-Armenia initiative

entered into implementation phase in September 2014 with the launch of implementation of a number of obligations. Part of these obligations are meant to increase civic engagement, two of which are aimed at increasing civic engagement in local governance. These are as follows:

- ✓ Introduction of micro-survey program in 10 municipalities.
- ✓ Transparency of performance of LSG bodies in large municipalities (with more than 20000 residents).

Freedom of Information Center NGO monitored the development and one-year course of implementation of Armenia's Second National Action Program within Open Government Partnership international initiative. The progress of implementation of the mentioned two obligations is as follows:

- ✓ As of September 15 2015 in five municipalities (Aregnadem, Byureghavan, Jrvezh, Qasakh, Ashtarak) micro surveys were conducted.
- ✓ As of August majority of large municipalities did not acquire necessary equipments for on-line translation of municipality council sessions yet. The main reason is scarce financial resources. Particularly, as of August 2015 Armavir and Gyumri municipalities acquired technical equipment and broadcasted. Vanadzor, Charentsavan and Hrazdan municipalities acquired equipments and broadcasted tentatively, while Abovyan, Edjmiatsin, Kapan, Goris, Artashat, Gavar, Masis, Alaverdi, Sevan, Ashtarak, Artik municipalities were still in search of necessary financial resources in the mentioned period of time.¹⁷³

Accessibility of information on activities of LSGs

According to the data of 1st, 2nd and 3rd quarters of 2015, almost all municipalities displayed their budget indicators on the boards and/or other visible and accessible locations (see Appendix 2). The number of municipalities, which broadcasted these indicators on the television or printed in newspapers, was very low. The number of municipalities using web-pages to circulate information did not vary much either.

Results of the freedom of information contest held by Freedom of Information Center NGO in 2015 reveal that Golden Key was not allocated to any local self-government body. The Rotten Key, the symbol of non-transparent work, was allocated to the municipality of Armavir, as to the author of the most amusing official response¹⁷⁴. The “black list” issued by the same NGO includes mayor of Artik¹⁷⁵.

According to the survey conducted by CRRC-Armenia, only 7.1% of respondents considers that the level of accountability of LSG bodies is “high” or “very high.” 26.4%

¹⁷³ Source: OGP-Armenia. Report on Civil Society, Freedom of Information Center, Yerevan 2015

¹⁷⁴ Source: www.foi.am:

¹⁷⁵ Source: www.foi.am:

of the respondents were of the opinion that this level is “low” or “very low”, while 23.6% thinks that it is “neither high, nor low.”

Only 13% of the respondents assessed the transparency of performance by LSG bodies as “high” or “very high.” The number of those assessing the transparency of performance by LSG bodies as “low” or “very low” was three times as more (39.5%). 28.5% of respondents assessed it as “neither high, nor low.” At the same time half of the respondents (46 %) is of the opinion that the level of transparency of performance by LSG bodies has neither increased nor declined as compared to the previous year.

First and foremost, the respondents are not satisfied with the transparency level of financial performance by LSGs. For instance, only 6.2% of the respondents assessed LSG efforts to inform the residents on municipality budget as “good” or “very good.” More than half (56.3 %) assessed these efforts as “bad” or “too bad¹⁷⁶.”

Complaints regarding LSG performance

Annual report of the Human Rights Defender reflects that part of the complaints filed in 2015 referred to performance by LSGs.

The complaints submitted to Human Rights Defender from the RA marzes referred mainly to the abuse or improper execution of powers by municipality mayors (for instance, the child may not be admitted to the kindergarten unless their parents have paid local taxes), difficulty of access for disabled people to urban facilities, etc.

The complaints against LSG bodies of Yerevan referred mainly to overloaded pre-school institutions, poor level of delivered services, improper operation, disrepair and bad conditions of public transport, negative attitude of drivers towards passengers, poor operation of timetables, difficulty of access for disabled people to public transport and other urban facilities, non-suspension or non-prevention of cases of illegal constructions, etc¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Source: "On the Long Way of Reforms. The System of RA Local Government in the Eyes of Citizens" report, Yerevan 2016, CRRC-Armenia

¹⁷⁷ Source: Annual report of the Armenian Human Rights Defender on the ombudsmen office activity, state of human rights and freedoms protection in 2015, Yerevan

4. Property of municipalities, development programs and financial autonomy

In the course of 2015 the legislation on municipal property, development projects and finances underwent certain amendments.

On February 26 2015 amendments and additions were made to the law on Local Duties and Fees, according to which the local duty for permission to organize and deliver civic memorial (farewell) service rituals in the territory of municipality during the current year was defined “from 0 up to 500 000” AMD.

On March 25 2015 amendments and additions were introduced in the law on Budgeting System, according to which “information” may be provided online as well, and the word “three-year” of municipal development plan was replaced by the word “four-year.”

On December 7 2015 amendments were introduced in the law on Local Self-Government, according to which components of four-year municipal development plan were added in the law, the timing of submitting this information by the mayor to avagni was verified, the rules of procedure of making changes in the plan as well as drafting of activity report regarding the four-year development plan were defined by the law.

Amendments were made to the law on Financial Equalization. A few numbers and dates were changed in the transitional provisions of the law, namely the number of population and the date as the basis for calculation.

4.1 Municipal Property

As in previous years, the major source of replenishing municipal property in 2015 was the municipal expenditures incurred on capital or non-financial assets (see Table 11). The volume of these expenditures in 2015 was 16,649.1 mln drams versus 27,522.5 mln drams of the previous year (decrease of 10,873.4 mln drams, or 39.5%). As in the previous years (99.9% in 2013 and 99.4% in 2014) 98.8% of these expenditures reflects on fixed assets within which the share of buildings and structures is the highest reaching 83.0% (84.4% in 2013, 86.9% in 2014). Irrespective of considerable decline in expenditures on non-financial assets, as compared to the previous year, the expenditures on acquisition of buildings and constructions increased both in monetary terms by 52.2%, and in shares, making 20.2% (8.0% in 2014). The expenditure on construction of buildings and constructions decreased considerably both in monetary terms (by 74.0%) and in shares, making 14.7% (34.1% in 2014). Irrespective of decline in expenditures on capital renovation of buildings and construction, as well as vehicles and equipments, their share increased by 48.2% and 12.5% respectively, versus 44.8% and 10.4% of the previous year. The expenditures on inventories and non-produced assets are still tiny.

Table 11. Municipal expenditures on non-financial assets, 2013-2015 (in mln. drams)

Line	Contents	2013		2014		2015	
		Amount	Share (%)	Amount	Share (%)	Amount	Share (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
5000	EXPENDITURES ON NON-FINANCIAL ASSETS	23140.8	100	27522,5	100	16649.1	100
5100	including 1. Fixed assets	23112.7	99.9	27370.9	99.4	16449.0	98.8
5110	including Building and constructions	19540.4	84.4	23916.5	86.9	13824.8	83.0
5111	of which: acquisition of buildings and constructions	1230.3	5.3	2210.9	8.0	3364.1	20.2
5112	- construction of buildings and structures	3730.9	16.1	9376.8	34.1	2440.4	14.7
5113	- capital renovation of buildings and constructions	14579.2	63.0	12328.8	44.8	8020.3	48.2
5120	Vehicles and equipment	2933.0	12.7	2862.6	10.4	2075.8	12.5
5121	of which – transport equipment	734.4	3.2	835.4	3.0	484.6	2.9
5122	- administrative equipment	758.2	3.3	633.1	2.3	612.0	3.7
5123	- other vehicles and equipment	1440.4	6.2	1394.1	5.1	979.2	5.9
5130	Other fixed assets	639.3	2.8	591.8	2.2	548.4	3.3
5200	1.2. Inventories	26.8	0.1	140.9	0.5	162.1	1.0
5300	1.3. High value assets	0.0	0.0	0.0	0.0	1.7	0,0
5400	1.4. Non-produced assets	1.3	0.0	10.7	0.0	36.3	0.2
5411	including land	1.3	0.0	10.7	0.0	36.3	0,2

By a number of government decrees equipment and financial means were donated to municipalities¹⁷⁸.

¹⁷⁸ According to government decree N 125-A issued on February 19 2015, the incomplete construction with total surface of 987.3m², and with a cost of 36855.3 thousand drams and 0.0515 ha land at 9/2 Adelyan str., city of Meghri, Syunik marz was donated to urban municipality of Meghri with a view to establish a sports school. According to government decree 113-A, dated February 19 2015, the water reservoir with a total surface of 909.4m² and adjacent constructions with a total surface of 164.3m² allocated to "Staff of the State Committee of Water Resources of the Ministry of Agriculture," state agency, at Abovyan park, Yerevan, were donated to urban municipality of Yerevan. According to government decree 296-A, dated March 26 2015, the building of public importance with a cost of 53580.0 thousand drams, with a total surface of 499.9m², constructions with a total surface of 444.3m² and 0.5483 ha land in Alvanq village of Syunik marz, were donated to Alvanq rural municipality with a view to use them for municipal needs. By government decree N 418-A, dated April 22 2015, it was approved to allocate financial means of 30849.3 thousand drams inputted in capital budget from the direct sales of shares of "Radio" CJSC, within the administrative borders of Noratus rural municipality of Gegharkunik marz, to road construction program for Noratus rural municipality. According to government decree N 0636-A, dated April 9 2015, to separate 159mm diameter and 179 lm pipelines with a cost of 10243.3 thousand drams,

In 2015 the government issued several decrees on recognition of exclusive public interest over several land plots within administrative borders of municipalities.

In 2015 the receipts on sales of non-financial assets of municipalities declined twice as compared to the previous year (see Table 12). In 2015 the receipts on non-financial assets incurred mainly due to the sales of fixed assets (9.7%) and land (90.2%). The receipts from high value assets are tiny.

Table 12. Receipts on sales of non-financial assets of municipalities, 2013-2015 (in mln drams)

Line	Contents	2013	2014	2015.
1	2	3	4	5
6000	RECEIPTS ON NON-FINANCIAL ASSETS	12081.6	15354.3	7547.3
6100	including: on sales of fixed assets	1838.7	1177.6	736.5
6110	including: receipts on sale of immovable property	1581.9	936.0	584.2
6120	receipts on sale of movable property	19.4	1.0	0.9
6130	receipts on sale of other fixed assets	237.4	240.6	151.4
6200	Receipts on sales of inventories	0.0	0.0	0.0
6300	Receipts on sales of high value assets	0.1	0.0	0.4
6400	Receipts on sales of non-produced assets	10242.8	14176.7	6810.4
6410	including: receipts on sales of land	10242.4	14176.7	6810.4

from pressure pipelines of Khndzorut N1 pumping station of "Vayk" water company in Nor Aznaberd, 159 mm diameter columns of 179lm and 325 mm diameter pressure pipelines with a cost of 9053.2 thousand drams and donate them to Nor Aznaberd and Khndzorut municipalities of Vayots Dzor with a view to construct irrigation water pipelines. According to government decree N 1328-A, dated June 18 2015, to donate to Meghri urban municipality the construction with a total surface of 461.1m² and with a cost of 2729.1 thousand drams, and the 0.076 ha land with a cadaster value of 94.8 thousand drams , at 92/1 M.Ohanjanyan str., city of Meghri, Syunik marz, as well as buildings and constructions with a total surface of 1788.4m² and with a cost of 20181.6 thousand drams, the 0.844 ha land with a cadaster value of 1053.2 thousand drams, at 92 M.Ohanjanyan str. According to government decree 895-A, dated August 6 2015, it was decided to donate 4.4 km of 6.9km gas pipeline (state property, with an estimated cost of 20400.0 thousand drams) within the administrative borders of Tatul and Arevut rural municipalities of Aragatsotn marz, to Aragatsavan municipality. The remaining 2.5 km of gas pipeline was donated to Arteni rural municipality with a view to alienate the property and use the acquired financial resources for a co-financing of a news gas pipeline. According to government decree 1336-A, dated October 22 2015 , it was decided to donate to the area with a surface of 634.0m², the construction with a surface of 67.0m², and 0.2351ha land spot of general school state non-commercial organization after V. Yeghiazaryan to Aparan city, Aragatsotn marz with a view reconstruct and use it as pre-school educational institution. According to government decree N1345-A, dated November 19 2015, property was donated to Gyumri urban municipality. According to government decree N 1416-A, dated December 3 2015, it was decided to donate the building and constructions as well as 0.3 ha land spot at the address 64 Garegin A str., to urban municipality of Gyumri, with a view to grant the ownership of the buildings to the residents living therein. According to governmnet decree N 1421-A, dated December 3, property was donated to rural municipality of Lernapat, Lori marz.

As of January 1 2016, 1326 municipal non-commercial organizations were registered, 15 more than the previous year. The number of commercial legal entities fully (100%) owned by municipalities was added by 2, making 428, while the number of commercial legal entities holding shares of both the state and municipality decreased by 2, equaling to 216.

As mentioned earlier, the main part of the municipal property was built or acquired decades ago and has undergone physical and moral wear-and-tear in recent years. The situation did not change much in 2015 and the main part of the property needs repairing, however municipalities still lack necessary resources.

4.2 Municipal development plans and budgeting

As mentioned many times before long-term planning is not yet used widely in the local government system of Armenia, driven by severe limitation of municipal financial resources, lack of qualified human resources, poor awareness on a number of issues, the current situation in local governance system and a number of other reasons.

In contrast to long-term planning, interim development plans are drafted in all municipalities. Four-year municipal development plans (FYMDP) are a form of interim planning, which covers the analysis on capacities of municipalities, internal and external environments, sets goals and defines ways to achieve them, reflects impacts on beneficiaries and the criteria to meet public needs. Priority issues of FYMDP are specified and become blueprints for future activities in the budgeting process, which defines and incorporates annual priorities. MFYDP is the basis for drafting of annual budgets and program budgeting.

Unfortunately in the majority of municipalities the four-year development plans do not receive proper attention and they usually have a formal character. Irrespective of the work done in this regard (joint methodology on development and management of MFYDPs, organization of seminars, training of administrative staff, etc.), four-year development plans remain of a formal nature for the majority of municipalities, which do not play any important role in drafting municipal budgets.

In 2015 no significant changes were observed in budgeting processes. A part of municipalities (especially small rural ones), continue to carry out the budgeting process carelessly and with drawbacks, fail to ensure the publicity and transparency of the process and neglect the importance of civic engagement.

The percentage of municipalities with budget means sufficient only for maintenance of staff is still very high. These municipalities usually do not have qualified specialists, and the budgets are drafted as an outlay reflecting revenues and expenditures, with no serious analyses and development programs.

In public administration system in parallel with introduction of program budgeting, there is a need to introduce modern approaches and formats of results-oriented budgeting (program-based, reflecting activity results) in local self-government field as well in the near future.

In recent years a part of municipalities (mainly urban ones) have been replenished by highly qualified specialists, who are engaged in introducing modern budgeting methods using both program-based and results-oriented budgeting.

4.3 Municipal budget revenues

Total budget revenues of Armenian municipalities in 2015 amounted to 128,225.2 mln drams, an increase of 1,866.1mln drams, or 12.1%, versus the previous year (105,502.4 mln drams in 2013 and 114,359.1mln drams in 2014) (see Table 13). Other revenues increased by 9,539.9 mln drams driven by state budget allocations to municipalities for implementation of delegated powers, an increase of 35.1% in shares (31.0% in 2014) was registered. Though the official grants increased in monetary terms by 3,756.0 mln drams as compared to the previous year, their share declined, amounting to 46.4% versus 48.7% in 2014. Immovable property taxes (including land tax) and transport property taxes from the section duties and fees increased slightly, however their share decreased. The state and local duties decreased both in monetary terms and in shares. The revenues transferred from reserve fund of the administrative budget to the fund budget also decreased significantly (in shares as well) over the reported period.

Own revenues of municipalities in 2015 amounted to 33,963.1mln drams, or 26.5% of total revenues (versus 33418.2 mln drams, or 29.2% of the previous year). Irrespective of a slight increase (by 544.9 mln drams) of own revenues as compared to the previous years, their share declined by 2.7%. The abovementioned data comes to prove that municipalities in Armenia remain dependent upon official grants to a large extent.

In the reported period, Yerevan continued to hold a significant share in aggregate revenues of municipalities, amounting to 59.7% (59.2% in 2014), including property tax on buildings and constructions (75.8%), transport property tax (55.1%), local duties (81.6%), official grants (38.8%), as well as state budget allocations to municipalities for implementation of delegated powers (98.9%) (see Table 14).

Table 13: Municipal budget revenues and their shares in 2013-2015 (in mln drams)

Line	Revenues	2013		2014		2015	
		Amount	Share in total (%)	Amount	Share in total (%)	Amount	Share in total (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
1000	Total revenues	105802.4	100	114359.1	100	128225.2	100
1100	including 1. taxes and duties	21121.5	20.0	23260.1	20.3	23790,3	18.6
1110	including 1.1. Property taxes on immovable property (including land tax)	9463.9	8.9	9488.6	8.3	9537.1	7.4
1121	1.2. Property taxes on transportation means	7462.6	7.1	9122.2	8.0	9795.9	7.6
1131	1.3. Local duties	3492.8	3.3	3892.8	3.4	3760.1	2.9
1161	1.4. State duties	702.2	0.7	756.5	0.7	697.2	0.5
1200	2. Official grants	54799.5	51.8	55639.1	48.7	59435.1	46.4
1300	3. Other revenues	29881.4	28.2	35459.9	31.0	44999.8	35.1
1342	including: state budget allocations to municipalities for implementation of delegated powers	20644.4	19.5	25301.8	22.1	34827.0	27.2
1392	Transfers from reserve fund of the administrative budget to the fund budget of municipalities	8478.2	8.0	7220.4	6.3	4149,6	3.2

In 2015 the fund budget revenues decreased both in monetary terms by 2,451.9 mln drams or 31.9% and in shares (4.1% versus 6.7% in 2014). The main part of fund budget revenues, 79.3% are transfers from reserve fund of the administrative budget to the fund budget. 58.4% of the fund budget (78.3% in 2014) is allocated to municipality of Yerevan (see Table 16).

Table 14. Share of Yerevan budget revenues in total revenues of municipal budgets of Armenia in 2015 (in mln drams)

Line	Revenues	Total municipal revenues	Including Yerevan budget revenues	Share of Yerevan budget revenues (%)
1	2	3	4	5
1000	Total revenues	128225.2	76561.6	59.7
1100	including 1. taxes and duties	3790.3	13698.6	57.6
1110	including 1.1. Property taxes on immovable property	9537.1	4856.0	50.9
1111	including property tax on buildings and constructions	5586.0	4232.1	75.8
1112	including land tax	3951.1	623.9	15.8
1120	1.2. Property taxes on other properties	9795.9	5396.8	55.1
1121	including Transportation means	9795.9	5396.8	55.1
1131	1.3. Permit fees for the use of products and business activity: including local duties	3760.1	3067.4	81.6
1150	1.4. Including Other local duties	27.5	27.0	98.2
1160	1.5. Other mandatory payments	697.2	378.4	54.3
1200	2. Official grants	59435.1	23058.9	38.8
1300	3. Other revenues	44999.8	39804.1	88.5
1342	including: state budget allocations to municipalities for implementation of delegated powers	34827.0	34445.6	98.9
1392	Transfers from reserve fund of the administrative budget to the fund budget of municipalities	4149.6	484.2	11.7

Table 15: Official grants as revenues of municipal budgets in 2013-2015 (in mln drams)

	Revenues	2013		2014		2015	
		Amount	Share in total (%)	Amount	Share in total (%)	Amount	Share in total (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
1200	2. Official grants	54799.5	100	55639.1	100	59435.1	100
	including						
1210	2.1 Current official foreign grants received from other states	0	0	0.8	0	0.8	0
1220	2.2 Capital official foreign grants received from other states	0	0	0	0	0	0
1230	2.3 Current official foreign grants received from international organizations	0	0	5.0	0	0	0
1240	2.4 Capital official foreign grants received from international organizations	0	0	1.8	0	0	0
1250	2.5 Current official domestic grants received from other levels of government	54176.7	98.9	55224.0	99.3	58481.4	98.4
	of which						
1251	a) financial equalization subsidies from the state budget	36191,0	66,0	38957.7	70.0	44018.7	74.1
1254	b) other subsidies from the state budget	9256,1	16.9	8029.8	14.4	4340.9	7.3
1257	c) earmarked allocations from the state budget (subventions)	8729.6	15.9	8236.5	14.8	10121.8	17.0
1260	2.6 Capital official domestic grants, received from other levels of government	622.8	1.1	407.5	0.7	952.9	1.6
	including						
1261	a) earmarked allocations from the state budget to finance capital expenditures (subventions)	622.8	1.1	407.5	0.7	952.9	1.6
1262	b) grants received from other municipalities of Armenia to finance capital expenditures	0	0	0	0	0	0

In the reported period the official transfers increased by 3796.0 mln drams. Financial equalization subsidies from the state budget, earmarked allocations (subventions) from the state budget, and earmarked allocations from the state budget to finance capital expenditures (subventions) increased as well. Their shares in official grants increased (see Table 15) as well. Other subventions from the state budget decreased almost twice both in monetary terms (4,340.9 mln drams in 2015 versus 8,029.7 mln drams in 2014) and in shares (14.4% in 2015 versus 7.3% in 2014).

By a number of government decrees current and capital subventions, as well as other financial means from the state reserve budget were allocated to municipalities¹⁷⁹.

In the reported period no capital official foreign grants were received from other

¹⁷⁹ According to government decree N 898-N dated August 6 2015, it was decided to allocate 49600.0 drams (capital subventions) to Gegharkuniq marzpetaran with a view to repair the roofs of apartment buildings of Chambarak municipality, Gegharkuniq marz, damaged in strong winds. According to government decree N 949-N dated August 18 2015, it was decided to allocate 7000.0 thousand drams to Gegharkunik marzpetaran with a view to allocate subvention to Sevan municipality to purchase necessary equipment and repair the roof of the building where "Children and Youth Sports School" Municipal Non-Commercial Organization of Sevan municipality (Gegharkuniq marz) is located. According to government decree N 950-N dated August 18 2015, it was decided to allocate 9300.0 thousand drams to Gegharkunik marzpetaran with a view to allocate subvention to Sevan municipality to pay debts of salaries and social security payments of administrative staff of Sevan municipality, Gegharkuniq marz. According to government decree N 951-N, it was decided to allocate 25000.0 thousand drams to Lori marzpetaran to allocate subvention to Mrgahovit rural municipality with a view to repair the road of municipal significance of Mrgahovit rural municipality. According to government decree N 952-N, dated August 18 2015 to allocate 6000.0 thousand drams (current subvention) to Ararat marzpetaran to solve municipal issues of Goravan and Surenavan municipalities of Ararat marz (3000.0 thousand drams for each). According to government decree N 953-N, dated August 18 2015 it was decided to allocate 5000.0 thousand drams to Ararat municipality to allocate subvention to Aygestan rural municipality with a view to purchase kindergarten furniture and to install a substation for the operation of artesia well in Aygestan rural municipality, Ararat marz. According to government decree N 954-N, dated August 18 2015 it was decided to allocate 15000.0 thousand drams to Ararat marzpetaran to allocate subvention to Aralez municipality with a view to build a memorial dedicated to 100th anniversary of Armenian Genocide in Aralez municipality, Ararat marz. According to government decree N 955-N dated August 18 2015, it was decided to allocate 120000.0drams to Vayots Dzor marzpetaran to allocate subvention to Vayk municipality with a view to repair the sports school and park of municipal significance of Vayk municipality of Vayots Dzor. According to government decree N 1227-A, dated October 22 2015, it was decided to allocate 29000.0 drams (current subvention) to Vayots Dzor marzpetaran with a view to assist measures aimed at implementation of development plan of Jermuk city as well as pay the debts from the pervious years to ensure normal operation of Jermuk municipality. According to government decree N 1346-N dated November 19 2015, it was decided to allocate 20000.0 drams (current subvention) to Syunik marzpetaran with a view to repair the roads of Goris municipality, Syunk marz. According to government decree N 1346-N dated November 19 2015, it was decided to allocate 28000.0 drams (capital subvention) to Syunik marzpetaran with a view to repair the music school after A.Khachatryan of Kapan, Syunk marz. According to government decree N 1346-N dated November 26 2015, it was decided to allocate 30000.0 drams (capital subvention) to Syunik marzpetaran with a view to repair the roofs of apartment buildings of Sisian urban municipality, Syunk marz. According to government decree N 11406-N dated December 03 2015, it was decided to allocate 15000.0 drams (capital subvention) to Vayots Dzor marzpetaran with a view to cover with pebbles the inner municipal roads of Vardahovit municipality, Vayots Dzor marz. To allocate 20000.0 dram (capital subvention) to Ararat marzpetaran with a view to repair the primary health center of Dalari municipality, Ararat marz. According to government decree N 1497-N, dated December 17 2015, it was decided to allocate 130000.0mln drams (current subvention) to Tavush marzpetaran with a view to solve the priority issues of border municipalities of Tavush marz.

states, international organizations and other levels of government. Current foreign grants were received only from other states, in an amount of 0.8 mln drams. No grants were received from other municipalities of Armenia to finance capital expenditures (see Table 15).

Table 16. Fund budget revenues of the RA municipalities and the share of Yerevan in 2015 (in mln drams).

Line	Revenues	Total municipalities	Including Yerevan	Share of Yerevan (%)
1	2	3	4	5
1000	TOTAL REVENUES	5230.4	3056.4	58.4
1200	2.OFFICIAL GRANTS	953.0	94.0	9.9
1300	3.OTHER REVENUES	4277.4	2962.4	69.3
1380	3.8 Capital non-official grants	127.5	0.0	0.0
1392	Transfers from reserve fund of the administrative budget to the fund budget of municipalities	4149.6	2959.5	71.3

In 2015 the structure of municipal budget revenues did not undergo any significant changes.

As in previous years, no deductions were made to municipal budgets from income and profit taxes reserved in the state budget.

As of the beginning of financial year 2015 the retained earnings of municipal budgets amounted to 8,115.8 mln drams, including administrative budget- 271.2 mln drams and fund budget-7,844.6 mln drams. The retained earnings were mainly directed to the fulfillment of obligations, subject to financing still in the previous year. In 2015 the total municipal budget deficit was 1,014.9 mln drams, of which the administrative budget surplus was 2,858.0 mln drams, whereas the fund budget deficit was 3,872.9 mln drams. This deficit was financed mainly at the expense of retained earnings of municipal budgets of the beginning of the financial year.

4.4 Debt management

In 2015 the municipalities did not receive any loans from external sources, nor borrowings from other municipalities.

Also, in the reported period no rules of procedure regarding issuing and distributing bonds were adopted and the municipalities did not issue any bonds during the period.

4.5 Financial accountability

The reports produced by municipalities were submitted to authorized bodies (avaganis, regional governors, treasury, etc.), as required by legislation and in most cases according to the established deadlines (select cases of delays were recorded).

In the reported period with a view to ensure publicity and transparency of municipality budgets in the 3rd quarter, the quarterly and annual reports, approved budgets and changes made therein were published on the billboards and visible locations by 912 municipalities (out of 915). 57 municipalities broadcast the information on television, 107 published in newspapers and 597 uploaded the above information on their official web-pages. Irrespective of some progress in this area, there are still certain rural municipalities, which fail to publish not only their reports, but approved budgets as well.

The new internal audit system was introduced back in 2012, in 45 out of 49 urban municipalities and the remaining four urban municipalities (Akhtala, Tumanyan, Shamlukh, and Dastakert) carry out their audits through respective marzpetarans. In 2015 the internal audit system continued to operate in 41 urban municipalities out of 45, with an exception of 4 municipalities (Berd, Maralik, Meghri, Vardenis), where internal audit departments are not replenished. Through internal audit independent and objective evaluation of management of state finances is exercised. The system offers measures to improve functions and the evaluated system, which is exercised by specialists qualified by the RA Ministry of Finance. The situation is much the same in rural municipalities and the majority thereof did not undergo internal audit and still lack a position of an internal auditor on their staff lists. The explanation is the same: there are neither resources, nor relevant specialists.

There are very few municipalities carrying out external audit.

5. Relevance of LSG powers and municipal finances

Based on the international experience in estimating compatibility of financial resources and LSG powers, below are results for 2015 of the evaluations according to previously selected financial indicators.

Shares of local budgets in total public spending and gross domestic product (GDP) characterize the level of decentralization in the country under review¹⁸⁰. In the countries of European Union, average shares of budget expenditures of all levels of local self-government (i.e. municipal and regional) in total public spending, was 34.0%, and 16.5% in GDP, and the only the average share of local budget expenditures in total public spending was 26.0% and 11.6% in GDP (see Table 17).

Table 17. Shares of local budget expenditures in total public spending (2011 data) and GDP(2013 data) in Armenia and countries of the European Union¹⁸¹

Countries	Local budget expenditures in public spending (%)	Local budget expenditures in GDP (%)
Denmark	64,5	37,5
Spain	54,0 / 17,0*	24,0 / 5,9*
Sweden	49,0	26,0
Germany	46,0 / 17,5*	21,0 / 7,8*
Belgium	42,0 / 12,5*	22,0 / 8,4*
Finland	41,0	23,9
Average of EU countries	34,0 / 26,0*	16,5 / 11,6*
Austria	33,5 / 16,5*	17,0 / 8,0*
Netherlands	33,0	15,4
Poland	32,5	13,1
Italy	31,0	15,0
Latvia	28,0	10,3
Croatia	27,5	12,3
The Great Britain	27,5	12,0

¹⁸⁰ Public spending in Armenia encompasses expenditures of consolidated budget, and GDP means nominal GDP

¹⁸¹ Source: Subnational public finance in the European Union, Dexia, 2013

Czech Republic	27,5	10,2
Lithuania	26,5	8,4
Romania	26,0	9,0
Estonia	25,0	10,0
Hungary	23,0	7,6
France	21,5	12,2
Slovenia	19,0	9,7
Bulgary	19,0	8,4
Slovakia	18,0	6,3
Portugal	13,5	6,4
Luxembourg	13,0	5,2
Ireland	13,5	4,8
*Armenia	8,8	2,41
Greece	6,0	3,4
Cyprus	4,5	1,7
Malta	1,5	0,8

*) Only shares of local budget expenditures in total public spending or GDP

In 2015 share of aggregate municipal budgets in consolidated budget of Armenia was 10.7% in revenues and 8.9% in expenditures (see Appendix 3). As compared to the previous year, these indicators increased in 2015 by 1.0 % and 0.1%, respectively. Nevertheless, Armenia is significantly behind the EU countries in respect of these indicators, approximately 3.8 times less than European average, and is ahead of only Greece, Cyprus and Malta.

The share of aggregate municipal budget expenditures in the country's GDP in 2004-2009 fluctuated in the range of 1.3-1.7%, 2.3-2.53% in 2010-2014, and it was 2.57% in 2015¹⁸². This last indicator is about 6.5 times less than European average and is only higher than that for Cyprus and Malta.

Thus, it can be stated that the level of decentralization in Armenia continues to be significantly lower than that in the EU countries.

Actual execution of revenues and expenditures of 2015 municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) versus the annual approved plans are tangibly higher than versus **annual adjusted plans** (see Table 18). More specifically, in the case of revenues, budget execution of municipalities (including Yerevan) in 2015 versus the annual approved plan was 105.6% and 104.3% versus annual adjusted plan. In the case of expenditures (including Yerevan) the respective indicators were 101.1% and 98.9%.

¹⁸² Nominal GDP of Armenia in 2015 was 5,032.1 billion drams, source: www.armstat.am

Comparing data on actual execution of budget revenues and expenditures of all municipalities in Armenia (including Yerevan) in 2015 with the same indicators of 2014, it is easy to notice that revenue data (105.6% and 104.3%) of 2015 are substantially higher (by 5.8% and 5.2% respectively) than both budget revenue execution (99.8% and 99.1%) and budget expenditure execution (by 5.7% and 6.2% respectively) in 2014. This means that as compared to the previous year, the overall budget execution of municipalities improved significantly both in terms of revenues and expenditures.

Table 18. Annual approved, adjusted plans of total revenues, expenditures, surplus/deficit and actual execution of municipal budgets of Armenia in 2015 (in

N	Article	2015				
		Annual approved plan	Annual adjusted plan	Actual	Percent of execution versus approved plan, %	Percent of execution versus adjusted plan, %
	All municipal budgets of Armenia					
1	Total revenues	121,448,844.5	122,903,286.3	128,225,234.4	105.6	104.3
2	Total expenditures	127,791,152.2	130,728,322.6	129,240,154.3	101.1	98.9
3	Surplus (+) or deficit (-)	-6,342,307.6	-7,825,036.2	-1,014,920.0	x	x
	including budget of Yerevan					
1	Total revenues	71,870,838.3	70,618,885.8	76,561,620.2	106.5	108.4
2	Total expenditures	72,120,838.3	71,267,361.4	77,078,437.5	106.9	108.2
3	Surplus (+) or deficit (-)	-250,000.0	-648,475.6	-516,817.2	x	x
	including budgets of all municipalities except Yerevan					
1	Total revenues	49,578,006.2	52,284,400.5	51,663,614.2	104.2	98.8
2	Total expenditures	55,670,313.9	59,460,961.2	52,161,716.8	93.7	87.7
3	Surplus (+) or deficit (-)	-6,092,307.6	-7,176,560.6	-498,102.8	x	x

thousand drams)¹⁸³

¹⁸³ Source: www.minfin.am and www.yerevan.am

Execution level of approved and adjusted budget revenues of Yerevan municipality in 2015 (see Table 18) was higher (by about 0.9% and 4.1% respectively) than execution levels of approved and adjusted budget revenues of all other municipalities of Armenia (including Yerevan). More impressive is that execution level of approved and adjusted budget expenditures of Yerevan city in 2015 was higher (by about 5.8% and 9.3% respectively) than the same indicators for all other municipalities of Armenia (including Yerevan).

Comparing the actual executions of approved and adjusted budget revenues and expenditures of Yerevan in 2015 with the same indicators of 2014, it becomes obvious that budget execution percent has increased considerably.

Budget revenues of all municipalities (excluding Yerevan) versus approved and adjusted 2015 annual plans were executed at 104.2% and 98.8% respectively, and budget expenditures were executed at 93.7% and 87.7% respectively. This means that municipalities continue to have certain issues related to accurate forecast, planning, adjusting and execution of budget revenues and expenditures.

In fact, execution level of approved and adjusted budget revenues of all municipalities (excluding Yerevan) are lower at 1.4% and 5.5% respectively than execution level of approved and adjusted budget revenues of all municipalities (including Yerevan), and execution level of approved and adjusted budget expenditures of all municipalities (excluding Yerevan) are lower at 7.4% and 11.2% respectively than execution level of approved and adjusted budget expenditures of all municipalities (including Yerevan).

Important relative indicators of financial adequacy of municipalities include **per capita revenues and expenditures of municipal budgets**. Per capita actual revenues of municipal budgets (including Yerevan) in 2011-2015 (see Table 19, and Diagram 1) in absolute terms have significantly increased over the years, from 28,908 drams (about 77.5 dollars) in 2011 to 42,722 drams (approximately 89.4 dollars) in 2015. Per capita actual expenditures of municipal budgets (including Yerevan) in 2011-2015 (see Table 19, and Diagram 1) in absolute terms increased from 29,494 drams (about 79.1 dollars) in 2011 to 43,060 drams (approximately 90.1 dollars) in 2015.

Table 19. Per capita revenues and expenditures of municipal budget of Armenia in 2011-2015 (in Armenian drams and US dollars)*

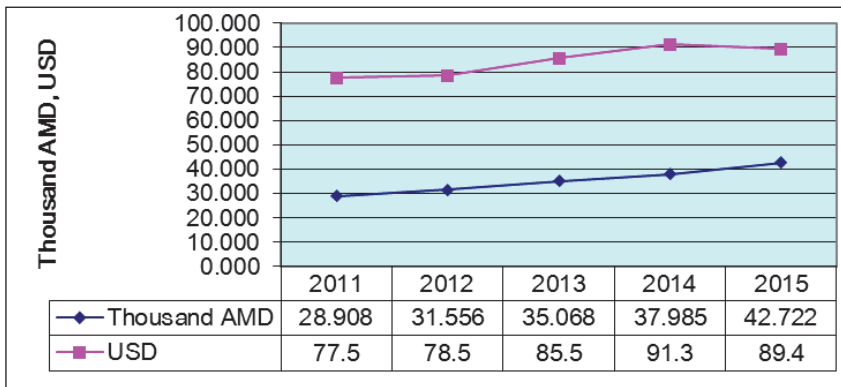
Indicators	2011	2012	2013	2014	2015
Total number of population in Armenia (including Yerevan) as of the end of the year (thousand people)	3,021.4	3,026.9	3,017.1	3,010.6	3,001.4
Total number of population of Yerevan as of the end of the year (thousand people)	1,061.1	1,066.3	1,068.3	1,071.5	1,072.4
Total number of population in Armenia (excluding Yerevan) as of the end of the year (thousand people)	1,960.3	1,960.6	1,948.8	1,939.1	1,929.0
Average exchange rate of US dollar (dram)	373	402	410	416	478
Annual inflation (%)	107.7	102.6	105.8	103.0	103.7
Per capita actual revenues (dram) of municipal budgets of Armenia (including Yerevan)	28,908	31,556	35,068	37,985	42,722
Per capita actual revenues of Yerevan municipal budget (dram)	48,203	53,688	59,597	63,475	71,393
Per capita actual revenues (dram) of municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan)	18,464	19,519	21,621	23,901	26,783
Per capita actual revenues (US dollar) of municipal budgets of Armenia (including Yerevan)	77.5	78.5	85.5	91.3	89.4
Per capita actual revenues of Yerevan budget (US dollar)	129.2	133.6	145.4	152.6	149.4
Per capita actual revenues of municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) (US dollar)	49.5	48.6	52.7	57.5	56.0
Per capita actual expenditures of municipal budgets of Armenia (including Yerevan) (dram)	29,494	32,196	34,182	38,078	43,060
Per capita actual expenditures of Yerevan municipal budget (dram)	49,472	55,412	58,187	64,484	71,875
Per capita actual expenditures of municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) (dram)	18,680	19,570	21,022	23,487	27,041
Per capita actual expenditures of municipal budgets of Armenia (including Yerevan) (US dollar)	79.1	80.1	83.4	91.5	90.1
Per capita actual expenditures of Yerevan budget (US dollar)	132.6	137.8	141.9	155.0	150.4
Per capita actual expenditures of municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) (US dollar)	50.1	48.9	51.3	56.5	56.6

*) Sources` www.armstat.am and www.minfin.am

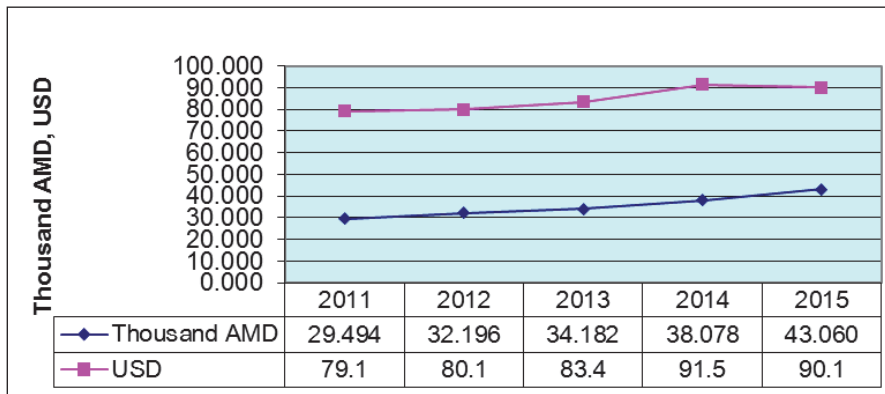
Per capita actual revenues of 2011-2015 Yerevan municipal budget have increased significantly in absolute terms over the years, from 48,203 drams (about 129.2 dollars) in 2011 to 71,393 drams (149.4 dollars). Per capita actual expenditures of 2011-2015 Yerevan municipal budget increased from 49,472 drams (about 132.6 dollars) in 2011 to 71,875 drams (150.4 dollars).

Per capita actual revenues of 2011-2015 municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) have increased significantly in absolute terms over the years, from 18,464 drams (49.5 dollars) in 2011 to 26,783 drams (56.0 dollars) in 2015. Per capita actual expenditures of 2011-2015 municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) increased from 18,680 drams (50.1 dollars) in 2011 to 27,041 drams (56.6 dollars) in 2015.

Diagram 1. Per capita actual revenues of the RA municipal budgets in 2011-2015 (in drams and dollars)

Diagram 2. Per capita actual expenditures of the RA municipal budgets in 2011-2015 (in drams and dollars)

At the same time, the inflation persisting in Armenia (see Table 19) taken into account the total per capita expenditures incurred on service delivery by municipalities did not significantly change over the reviewed years nor had any positive impact on the general living standards of the population while in case of population in rural and small / middle urban municipalities, vice versa, the impact was negative.

A distinct group of indicators is represented by the adequacy of financial resources with the LSG powers by sectors of activities or, in other words, the **municipal budget expenditures according to functional classification** (see Table 20).

In 2015, share of general services in total spending of the RA municipalities (including Yerevan) was 22.7% , which corresponds to the same indicator in 2014 (see Diagram 3).

In the reported period, the largest share in total municipal spending is attributed to education sector, 30.2% (as in 2014), including pre-school education 12.4%, elementary general education 5.2%, secondary general education 6.2%, extra-curricular training 5.7%, and education not classified elsewhere 0.7%.

As compared to 2014, 0.2% decrease was recorded in the share of expenditures in recreation, culture and religion in 2015 total expenditures of municipal budgets of Armenia (including Yerevan), i.e. 6.8% (7.0% in 2014). Shares of 2015 municipal budget expenditures allocated to other social sectors do not hold any significant share in total spending, namely, 3.0% in social protection (3.5% in 2014), and 0.3% in healthcare (0.1% in 2014).

Table 20. Actual budget expenditures of the RA municipalities (including and excluding Yerevan) and Yerevan municipality, according to functional classification, 2015

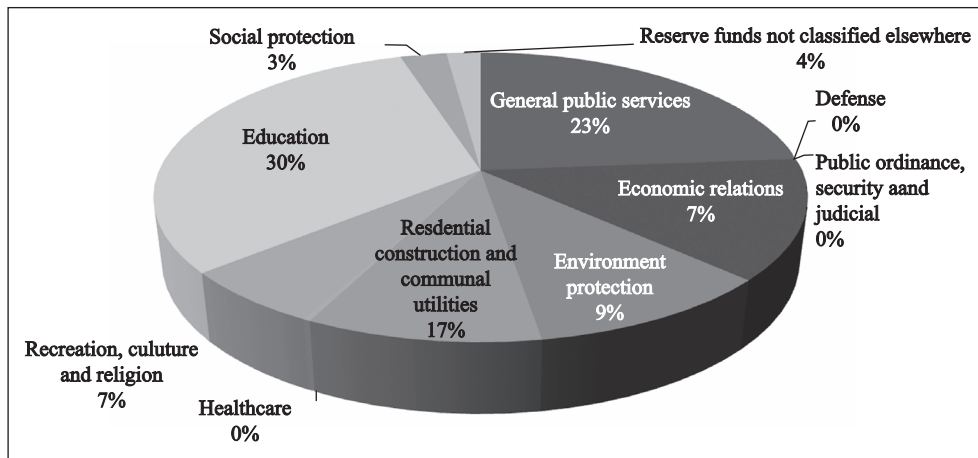
N	Expenditures	2015					
		Actual budget expenditures of the RA municipalities (including Yerevan), thousand drams	Share %	Actual expenditure of Yerevan, thousand drams	Share %	Actual budget expenditures of the RA municipalities (excluding Yerevan), thousand drams	Share %
	Total expenditures*, including	129,240,154.3	100	77,078,437.5	100	52,161,716.8	100
	Admisnistrative budget	124,286,477.8	96.2	76,350,504.0	99.1	47,935,973.8	91.9
	Fund budget	9,103,263.8	7.0	3,687,376.0	4.8	5,415,887.8	10.4
1	General public services	29,280,990.9	22.7	7,574,675.1	9.8	21,706,315.8	41.6
2	Defense	37,591.0	0.0	34,683.7	0.0	2,907.3	0.0
3	Public order, security and judicial	2,705.1	0.0	0.0	0.0	2,705.1	0.0
4	Economic relations including	9,316,895.7	7.2	7,859,027.2	10.2	1,457,868.5	2.8
4.1	<i>General economic, commercial and labor relations</i>	23,531.2	0.0	0.0	0.0	23,531.2	0.0
4.2	<i>Agriculture, forestry, fishery and hunting</i>	895,521.7	0.7	165,378.1	0.2	730,143.6	1.4
4.3	<i>Fuel and energy</i>	383,576.1	0.3	0.0	0.0	383,576.1	0.7
4.4	<i>Mining, industry and construction</i>	2,873.9	0.0	0.0	0.0	2,873.9	0.0
4.5	<i>Transport</i>	14,394,810.0	11.1	11,299,340.7	14.7	3,095,469.3	5.9
4.6	<i>Communication</i>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
4.7	<i>Other sectors</i>	23,651.4	0.0	14,850.0	0.0	8,801.4	0.0
4.8	<i>Survey and drafting in economic relations</i>	5,435.0	0.0	0.0	0.0	5,435.0	0.0
4.9	<i>Economic relations (not classified elsewhere)</i>	-6,412,252.4	-5.0	-3,620,541.6	-4.7	-2,791,710.8	-5.4
5	Environment protection, including	11,347,805.0	8.8	7,555,093.0	9.8	3,792,712.0	7.3
5.1	<i>Waste disposal</i>	8,622,757.0	6.7	5,326,155.8	6.9	3,296,601.2	6.3
5.2	<i>Wastewater removal</i>	96,643.2	0.1	0.0	0.0	96,643.2	0.2

5.3	<i>Fight against environment pollution</i>	56,628.2	0.0	38,683.0	0.0	17,945.2	0.0
5.4	<i>Biodiversity and nature protection</i>	48,998.4	0.0	0.0	0.0	48,998.4	0.1
5.5	<i>Survey and drafting in environment protection</i>	8,597.7	0.0	0.0	0.0	8,597.7	0.0
5.6	<i>Environment protection (not classified elsewhere)</i>	2,514,180.4	1.9	2,190,254.2	2.8	323,926.2	0.6
6	Residential construction and communal utilities, including	21,858,874.5	16.9	17,158,653.2	22.3	4,700,221.3	9.0
6.1	<i>Residential construction</i>	3,820,533.7	3.0	3,352,280.6	4.3	468,253.1	0.9
6.2	<i>Municipal development</i>	539,536.6	0.4	0.0	0.0	539,536.6	1.0
6.3	<i>Water supply</i>	9,771,604.6	7.6	8,720,796.8	11.3	1,050,807.8	2.0
6.4	<i>Street lighting</i>	3,633,610.7	2.8	2,282,019.7	3.0	1,351,591.0	2.6
6.5	<i>Survey and drafting in residential construction and communal utilities</i>	24,683.0	0.0	6,382.0	0.0	18,301.0	0.0
6.6	<i>Residential construction and communal utilities (not classified elsewhere)</i>	4,068,905.9	3.1	2,797,174.0	3.6	1,271,731.9	2.4
7	Healthcare	336,904.2	0.3	294,130.9	0.4	42,773.3	0.1
8	Recreation, culture and religion	8,837,009.9	6.8	3,717,073.6	4.8	5,119,936.3	9.8
9	Education	39,030,998.6	30.2	26,046,054.3	33.8	12,984,944.3	24.9
9.1	<i>Pre-school education</i>	16,052,018.7	12.4	7,781,201.2	10.1	8,270,817.5	15.9
9.2	<i>Elementary general education</i>	6,713,068.3	5.2	6,613,156.5	8.6	99,911.8	0.2
9.3	<i>Secondary general education</i>	8,056,090.7	6.2	7,964,489.2	10.3	91,601.5	0.2
9.4	<i>Extra-curricular training</i>	7,361,562.7	5.7	3,119,543.6	4.0	4,242,019.1	8.1
9.5	<i>Education (not classified elsewhere)</i>	848,258.2	0.7	567,663.8	0.7	280,594.4	0.5
10	Social protection	3,830,987.9	3.0	1,691,955.2	2.2	2,139,032.7	4.1
11	Reserve funds not classified elsewhere *	5,359,391.7	4.1	5,147,091.4	6.7	212,300.3	0.4

*) Excluding transfers from reserve fund of the administrative budget to the fund budget; In the budgets of the RA municipalities (including Yerevan) 4,149,587.3 thousand drams; in Yerevan municipal budget- 2,959,442.5 thousand drams; in the budgets of the RA municipalities (excluding Yerevan) 1,190,144.8 thousand drams.

Diagram 3: Shares of actual budget expenditures of the RA municipalities (including Yerevan) in total municipal spending, 2015 (by functional classification)

In the reported period the share of public economic services of RA municipalities (including Yerevan) in total municipal spending changed considerably, as compared to 2014. Thus, the above indicator decreased almost twice in transport sector, amounting to 11.1% (versus 21.1% in 2014) driven by the decrease of the same indicator in Yerevan budget (14.7% in 2015 and 30.8% in 2014). This indicator decreased significantly in environmental protection sector as well (waste disposal, waste water removal, etc.) equaling 8.8% (9.6% in 2014), again driven by significant decrease of the same indicator in Yerevan budget (9.8% in 2015 and 10.5% in 2014). On the contrary, in the sector of residential construction and communal utilities (residential construction, water supply, street lighting, etc.) the above indicator increased considerably amounting to 16.9% in 2015 versus 12.6% in 2014.

Shares of expenditures in 2015 Yerevan **municipal budget by functional classification** significantly differ from shares of expenditures in all municipal budgets of Armenia (see Table 20). More specifically, share of general public service expenditures in Yerevan municipal budget is 2.3 times lower than the same indicator (22.7%) for 2015 municipal budgets of Armenia (including Yerevan) i.e. about 9.8% of total spending (10.1% in 2014), and it is 4.2 times lower than the same indicator (41.6%) for all municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan).

The share of expenditures in education sector in total spending is higher in Yerevan municipal budget than in all municipal budgets of Armenia (including Yerevan), i.e. 33.8% (33.6% in 2014), including pre-school education 10.1%, elementary general education 8.6%, secondary general education 10.3%, extra-curricular training 4.0% and education not classified elsewhere 0.7%. These figures

are mainly conditioned by execution of respective delegated powers by the state in general and secondary education sectors and financing of these sectors from the state budget.

Shares of expenditures in other social sectors incurred in 2015 Yerevan municipal budget changed considerably as compared to last year, namely culture, recreation and religion 4.8% (5.0% in 2014), social protection 2.2% (3.2% in 2014), and healthcare 0.4% (0.2% in 2014).

Shares of expenditures in delivery of public economic services incurred in Yerevan municipal budget changed considerably as compared to the previous year, namely 14.7% in transport sector (30.8% in 2014), 22.3% (14.9% in 2014) in residential construction and communal utilities sector (residential construction, water supply, street lighting, etc.), 9.8% (10.5% in 2014) in environment protection sector (waste disposal, planting), etc.

Shares of expenditures in the 2015 *municipal budgets (excluding Yerevan) by functional classification* significantly differ from shares of both municipal budgets (including Yerevan) and Yerevan budget in total spending (see Table 20). More specifically, share of general public service expenditures in 2015 municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) is the highest, i.e. about 41.6% of total spending (41.7% in 2014).

The second largest share of expenditures goes to education sector, namely 24.9% (25.1% in 2014).

Shares of expenditures in other social sectors incurred by municipal budgets of Armenia (excluding Yerevan) in 2015 remained almost unchanged as compared to the previous year, namely culture, recreation and religion 9.8% (10.1% in 2014), social protection 4.1% (4.0% in 2014), and healthcare 0.1% (unchanged from 2014).

Shares of public economic services incurred by municipal budgets (excluding Yerevan) decreased in 2015 and accounted for 9.0% (9.2% in 2014) in residential construction and communal utilities, 7.3% (8.3% in 2014) in environment protection and 5.9% (6.4% in 2014) in transport sector, etc.

Another indicator of compatibility of LSG powers and financial resources is the existence of **non-funded or under-funded powers**. In other words, there are a number of LSG powers (including in delivery of public services) stipulated by the Law, which in many municipalities are not implemented at all or are implemented only partially (mainly because of scarcity of financial resources, but other reasons as well). The powers in this category include delivery of crucial public services, such as waste disposal, planting, water supply and waste water removal, environment protection, residential construction, communal utilities, etc.

Correlation among types of municipal budget expenditures (current and capital/non-financial assets) may be drawn by observing the **economic classification of budget expenditures**. Share of capital/non-financial assets in all municipalities of

Armenia (including Yerevan) in 2015 in total spending was 7.1%, but the analysis of capital expenditures funded through receipts on sales of non-financial assets (7,547,315.1 thousand drams, or 5.8%) shows that shares of capital expenditures account for 12.9% of total municipal spending (see Table 21).

Table 21. Actual budget expenditures of the RA municipalities (including and excluding Yerevan) and Yerevan municipality (economic classification)

N	Expenditures	2015					
		Actual budget expenditures of the RA municipalities (including Yerevan), thousand drams	Share %	Actual budget expenditures of Yerevan, thousand drams	Share %	Actual budget expenditures of the RA municipalities (excluding Yerevan), thousand drams	Share %
	TOTAL EXPENDITURES * (A+B+C)	129,240,154.3	100	77,078,437.5	100	52,161,716.8	100
A	CURRENT EXPENDITURES*	120,138,379.0	93.0	73,391,061.5	95.2	46,747,317.5	89.6
1	Remuneration, including	22,923,879.4	17.7	5,658,208.3	7.3	17,265,671.1	33.1
	<i>Salaries and bonus payments</i>	22,923,635.0	17.7	5,658,208.3	7.3	17,265,426.7	33.1
	<i>Actual social security payments</i>	244.3	0.0	0.0	0.0	1,103.2	0.0
2	Acquisition of services and goods	40,507,349.9	31.3	28,894,127.5	37.5	11,613,222.4	22.3
3	Interest payments	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
4	Subsidies	25,956,727.9	20.1	14,847,993.3	19.3	11,108,734.6	21.3
5	Grants	5,529,187.9	4.3	1,640,762.6	2.1	3,888,425.3	7.5
6	Social benefits and pensions	3,128,296.9	2.4	1,119,838.7	1.5	2,008,458.2	3.9
7	Other expenditures*, including	22,092,937.1	17.1	21,230,130.9	27.5	862,806.2	1.7
	<i>Reserve funds*</i>	5,359,391.7	4.1	5,147,091.4	6.7	212,300.3	0.4

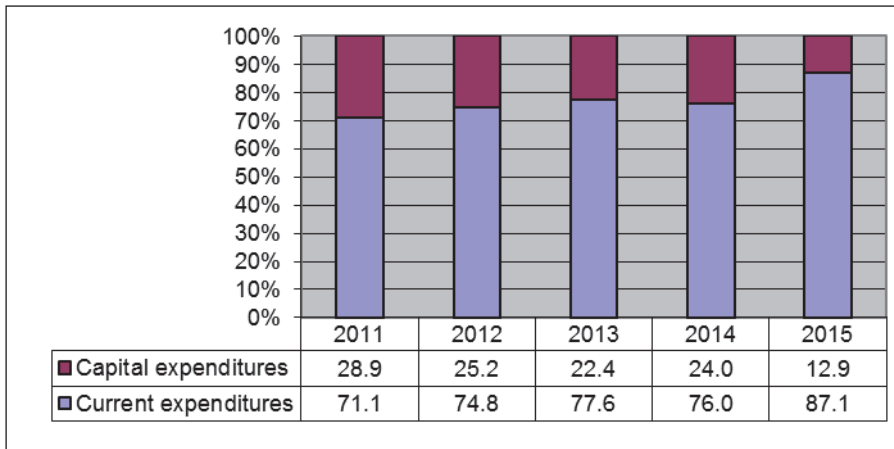
	<i>Transfers from reserve fund of administrative budgets to the fund budget of municipalities</i>	4,149,587.3	3.2	2,959,442.5	3.8	1,190,144.8	2.3
B	NON-FINANCIAL ASSET EXPENDITURES	16,649,090.4	12.9	8,435,204.0	10.9	8,213,886.4	15.7
1	Fixed assets	16,449,020.0	12.7	8,295,507.5	10.8	8,153,512.5	15.6
2	Inventories	162,126.0	0.1	139,696.5	0.1	22,429.5	0.0
3	High-value assets	1,163.0	0.0	0.0	0.0	1,163.0	0.0
4	Non-produced assets	36,291.5	0.0	0.0	0.0	36,291.5	0.1
C	RECEIPTS ON SALES OF NON-FINANCIAL ASSETS	-7,547,315.1	-5.8	-4,747,828.1	-6.2	-2,799,487.0	-5.4
1	Receipts on sales of fixed assets	-736,571.3	-0.6	-545,406.2	-0.7	-191,165.1	-0.4
2	Receipts on sales of inventories	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
3	Receipts on sales of high-value assets	-362.0	0.0	0.0	0.0	-362.0	0.0
4	Receipts on sales of non-produced assets	-6,810,381.8	-5.2	-4,202,421.8	-5.5	-2,607,960.0	-5.0

*) Excluding transfers from the reserve fund of the administrative budget to the fund budget of municipalities

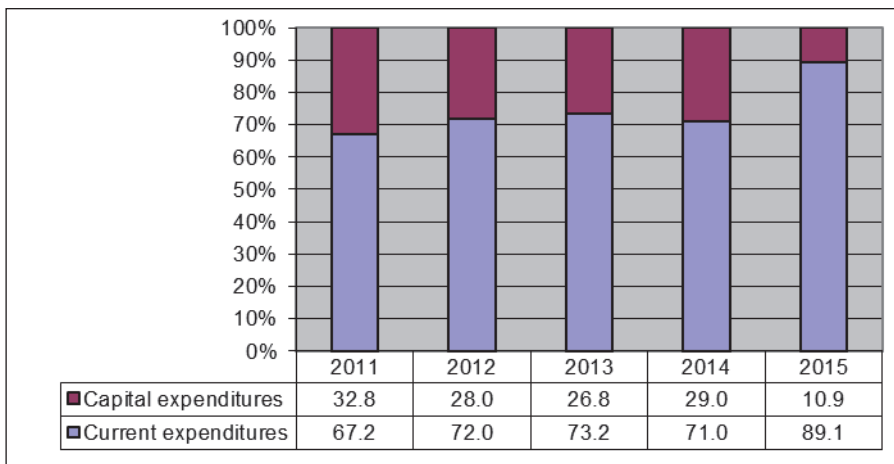
Having in mind the shares of current and capital expenditures of municipalities of Armenia (including Yerevan) in total spending for the last 5 years (Diagram 4), it becomes obvious that in the period between 2011 and 2013 that the share of capital expenditures in total spending decreased from 28.9% to 22.4%, however in 2014 it showed an increasing tendency reaching 24.0% and in 2015 the same indicator decreased drastically down to 12.9%.

The share of capital expenditures of Yerevan municipal budget in total spending for the period between 2011 and 2015, amounted to 32.8%, 28.0%, 26.8%, 29.0% and 10.9% respectively (see Table 21, Diagram 5). The same indicators of 2011-2014 Yerevan municipal budget are considerably higher than all municipal budgets of Armenia (including Yerevan) and in 2015, on the contrary, this indicator was lower (10.9%), than that of all municipal budgets of Armenia, 12.9% (including Yerevan).

Diagram 4: Shares of current and capital expenditures of municipal budgets of Armenia (including Yerevan) in total spending for 2011-2015, %

Diagram 5: Shares of current and capital expenditures of Yerevan municipal budget in total spending for 2011-2015, %

From the point of view of effective organization of LSG operations one of the important financial indicators is the share of municipal servants' **remuneration, i.e. salaries and social benefits in total expenditures of municipalities**. In 2015, the share of actual expenditures on remuneration and bonuses of municipal servants in all municipal budgets of Armenia (including Yerevan), and that of municipal budget institutions and municipal non-commercial organizations amounted to 17.7% of total

spending (see Table 21). Comparing this indicator with that of 2013-2014 (19.0% in 2013 and 17.7% in 2014), its stabilization tendency in 2015 should be recorded.

In 2015 this indicator was 7.3% (see Table 21) in Yerevan municipal budget, which again is more stable than the same indicator in the period between 2013 and 2014 (7.6% and 7.2% respectively).

In 2015, the share of actual expenditures on remuneration and bonuses of municipal servants in all LSGs of Armenia (excluding Yerevan), and that of municipal budget institutions and municipal non-commercial organizations amounted to 33.1% of total spending (see Table 21). Comparing this indicator with those of 2013-2014 (36.2% and 33.7% respectively), shows that once again the positive tendency of decrease is to be recorded.

It should be noted that this indicator calculated for all municipalities in Armenia (excluding Yerevan) is significantly higher than the same indicator for Yerevan municipality. This is driven by mainly two factors: inflated staffs of the municipalities (excluding Yerevan) and municipal organizations, as well as scarcity of municipal budget revenues. It is pivotal to undertake redundancy measures to enable an increase in wages at the expense of optimizing the number of municipal servants.

In general, it is necessary to carry out consistent measures to diversify and increase the revenue sources of municipal budgets and enhance collection rates of own revenues, as well as increase efficiency of spending of municipal budget resources.

According to the provisions of administrative supervision set out in the Law on Local Self-government, Chapter 7¹, legal and technical supervision over the implementation of LSG powers is reserved to marzpets, and in Yerevan the same powers are reserved to the Ministry of Territorial Administration and Development.

Supervision over implementation of legal requirements in respect of remuneration of municipal servants is carried out by marzpets and the State Labor Inspectorate of the Ministry of Labor and Social Affairs within the scope of their jurisdiction and as well as by the Chamber of Audit in the course of regular supervisory on-site visits to municipalities. In particular, the State Labor Inspectorate carries out procedurally established state supervision and controls the compliance of LSGs with the requirements of labor legislation and other normative acts regulating labor relations in the country. According to the Law on State Labor Inspectorate, staffs of municipalities and other municipal organizations in their role of employers are required to submit quarterly and annual reports to the State Labor Inspectorate on the number of employees, rates of salaries (by professions), casualties at workplaces and professional diseases of the staff.

6. Relevance of administrative structure, human and information resources to municipal issues and international support

6.1 General capacities of LSGs and municipal staff

Development of municipalities is to a large extent preconditioned by development of capacities of local authorities. The law on Municipal Service adopted on December 14 2004, set the basis not only for formation of municipal staff endowed with professional and management skills, but unification of methods and mechanisms of the public service sector.

The analysis in local governance sector demonstrates that, the majority of LSGs lack necessary professional skills to deliver public services fully and in a due quality, and the budget resources are so scarce that they are only sufficient to maintain municipal staff. The scarcity of resources leads to a number of serious issues. Driven by the abovementioned the LSGs do not fully fulfill their important role in public administration sector. The need for reforms in municipal management administrative structures and lack of qualified human resources in municipalities require respective solutions, based on systematic and comprehensive approaches.

Functional structure of the municipal staff

In the RA local self-government system the municipality mayor exercises his/her authorities through the municipal staff (specialists, structural and separate departments), municipal budget institutions as well as commercial and non-commercial organizations. Meanwhile, the mayor submits for approval of avagani the charters of municipal staff, and municipal budget institutions, as well as structures (in case respective units are designed), the number of employees, staff lists and rates. After the approval of the above mentioned the mayor makes appointments in discretionary positions under his/her own responsibility.

The staff ensures complete and effective execution of powers by municipality mayor. It is a municipal management institution, without a status of a legal entity, the management of which is reserved to the mayor. The current functions of the staff are managed by the secretary within the powers reserved to him/ her. The functional structure of the staff (with the exception of Yerevan municipality staff) may include structural and separate departments in the form of “units¹⁸⁴.”

¹⁸⁴ The Law on Local Self-Government, RA officla bulletin, N 21 (196), Yerevan 2002, Article 30

The reported period was marked by the ratification of articles in European Charter of Local Self-Government, which refer directly to structural issues and provision of relevant resources. Article 6 of the Charter refers to availability of appropriate administrative structures and resources for the tasks of local authorities. Namely, the article reads that without prejudice to more general statutory provisions, local authorities shall be able to determine their own internal administrative structures in order to adapt them to local needs and ensure effective management. Besides, the conditions of service of local government employees shall be such as to permit the recruitment of high-quality staff on the basis of merit and competence; to this end adequate training opportunities, remuneration and career prospects shall be provided¹⁸⁵. And provision 2 of Article 7 of the same Charter (Conditions under which responsibilities at local level are exercised) states that elected local representatives shall allow for appropriate financial compensation for expenses incurred in the exercise of the office in question as well as, where appropriate, compensation for loss of earnings or remuneration for work done and corresponding social welfare protection¹⁸⁶.

The actual impact of the aforementioned articles of the European Charter of Local Self-Government on administrative structures, as well as on capacities of local government employees will be revealed only in the years to come.

In the reported year the most significant structural changes in municipal staffs were related to amalgamation of municipalities and introduction of administrative representatives in municipalities. The institutions of “administrative representative of the settlement” and “the residence of administrative representative” were introduced.

Other structural changes of municipal staffs than those driven by amalgamation of municipalities were not executed in the reported period.

In 2015 the indicators on education level of mayors did not undergo any significant changes as well. Irrespective of the fact that the RA legislation does not define any education level for mayors, the considerable part of mayors has a higher education. As of December 31 2015, 551 mayors had a higher education, 7 of them did not complete the higher education, 263 mayors have secondary vocational education, 92 mayors have secondary education and only 1 mayor has 8-year education (see Table 22)

¹⁸⁵ European Charter of Local Self-Government, Strasbourg, 1985, Article 6

¹⁸⁶ European Charter of Local Self-Government, Strasbourg, 1985, Article 7

Table 22. Indicators on education level of mayors by marzes, as of December 31 2015¹⁸⁷

N	Marz	Number of municipalities		Education				
		Urban	Rural	Higher education	Incomplete higher education	Secondary vocational	Secondary	8-year education
1.	Aragatsotn	3	111	69	-	33	12	-
2.	Ararat	4	93	72	-	21	4	-
3.	Armavir	3	94	59	2	23	13	-
4.	Gegharkunik	5	87	60	2	22	8	-
5.	Kotayk	7	60	44	-	21	2	-
6.	Lori	8	105	64	2	39	8	-
7.	Shirak	3	116	66	-	32	20	1
8.	Syunik	7	102	49	-	38	22	-
9.	Vayots Dzor	3	41	22	-	19	3	-
10.	Tavush	5	57	46	1	15	-	-
	Total	48	866	551	7	263	92	1

In 2015 in the job description of the staff secretary of municipalities with less than 1000 residents there was no permission as to non-inclusion of criteria regarding higher education or work experience, because of expiry of defined period (January 1 2015) stipulated by Provision 2, Article 10 of the law on Municipal Service. As the Table below shows in the period between 2009 and 2014, this permission was given to 285 municipalities out of 441 with less than 100 residents (see Table 23).

Table 23. The number of municipalities, which were given a permission not to include criteria regarding higher education and/or work experience in the job description of the staff secretaries of municipalities with less than 1000 residents in the period between 2009 to 2014 (by marzes)¹⁸⁸

N	Marz	Number of municipalities with less than 1000 residents	Number of municipalities which were given a permission
1	Aragatsotn	74	58
2	Ararat	18	9
3	Armavir	11	6
4	Gegharkunik	44	19
5	Lori	65	46
6	Kotayk	20	20
7	Shirak	68	51
8	Syunik	89	56
9	Vayots Dzor	25	7
10	Tavush	27	13
	Total	441	285

¹⁸⁷ Brief information on education level of municipality mayors (as of December 31 2015) issued by the RA Ministry of Territorial Administration and Development,

¹⁸⁸ 2015 report of Municipal Service Department of RA Ministry of Territorial Administration and Development

Gender distribution in local self-government bodies and municipal staffs

Previous years' tendency in terms of gender inequality and low representation of women in elected local self-government bodies persisted in 2015 with minor changes. In particular, none of 48 mayors of urban municipalities was a woman. Only one female deputy mayor was appointed. Number of male avagani members prevailed in urban municipalities and the share of women was only 7.8%. Instead, gender equality is observed among secretaries of administrative staffs, 21 of which are women and 26 are men. The same is true for members of administrations, where the representation of women is 45%. Thus, the tendencies of previous years mainly prevailed (see Table 24).

Table 24. Gender distribution in local self-government bodies and staffs of urban municipalities as of January 1 2015¹⁸⁹

Marzes	Mayors		Deputy mayors		Members of avaganis		Secretaries of staffs		Members of administrations	
	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male
Aragatsotn	-	3	-	4	2	33	-	3	38	51
Ararat	-	4	-	7	2	54	-	4	95	89
Armavir	-	3	-	5	-	41	1	2	76	104
Gegharkunik	-	5	-	5	3	64	3	2	63	119
Lori	-	8	-	5	4	89	4	3	162	158
Kotayk	-	7	1	7	3	86	3	4	148	179
Shirak	-	3	-	3	1	46	1	2	264	384
Syunik	-	7	-	6	8	71	4	3	113	121
Vayots Dzor	-	3	-	3	3	30	2	1	31	25
Tavush	-	5	-	5	4	42	3	2	54	40
Total	-	48	1	50	30	556	21	26	1044	1270

In contrast to urban municipalities the number of female mayors in rural municipalities was 18, however in total the share is tiny, i.e. 2%. The number of female deputy mayors in rural municipalities is comparatively higher (42 female deputy mayors, or 8.2% in total). However, as it has been mentioned above, the gender inequality in urban municipalities is much more obvious. The same is true to gender distribution of members of avaganis in rural municipalities. The share of female members of avaganis constitutes 10%. Despite being low this indicator is still higher than the same indicator for urban municipalities (7.8%). In case of rural municipalities as well the gender equality is preserved only among municipal staff

¹⁸⁹ Women and Men in Armenia 2015, Statistical booklet, National Statistical Service of Armenia, Yerevan 2015, p.157

members and secretaries. Namely, female secretaries of staffs constitute 48%, and 49% of municipal staff members are women. However it should be noted that the last indicator decreased as compared to the previous years, for prior to 2015 the number of female staff members in rural municipalities even prevailed that of male staff members (see Table 25).

Table 25. Gender distribution in local self-government bodies and staffs of rural municipalities as of January 1 2015¹⁹⁰

Marzes	Mayors		Deputy mayors		Members of avaganis		Secretaries of staffs		Members of administrations	
	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male
Aragatsotn	-	111	6	31	32	583	42	66	400	536
Ararat	1	92	-	66	42	596	55	28	426	401
Armavir	2	92	2	85	61	650	32	53	301	358
Gegharkunik	3	84	1	65	42	503	23	62	197	550
Lori	5	100	15	52	80	494	58	33	335	237
Kotayk	1	59	2	42	38	374	31	27	311	386
Shirak	2	114	3	44	67	556	49	51	351	212
Syunik	4	98	11	39	108	411	51	38	316	182
Vayots Dzor	-	41	2	9	13	209	16	24	153	144
Tavush	-	57	-	38	32	315	30	21	129	81
Total	18	848	42	471	515	4691	387	403	2919	3087

As it can be seen from the Table in terms of gender equality no significant changes have occurred in Yerevan municipality and administrative districts, with the exception of a slight gender shift among staff members. In 2014 the share of female staff members in Yerevan municipality was 52.9%, the same indicator increased slightly up to 54.3% in 2015 (see Table 26).

¹⁹⁰ Women and Men in Armenia 2015, Statistical booklet, National Statistical Service of Armenia, Yerevan 2015, p.158

Table 26. Gender distribution in local self-government bodies and staffs of Yerevan municipality and administrative districts, as of January 1 2014 and 2015¹⁹¹

Position	2014		2015	
	Female	Male	Female	Male
Yerevan Mayor	-	1	-	1
Deputy mayors	-	4	-	4
Members of avagani	10	55	10	55
Secretary of Yerevan municipal staff (including secretaries in administrative districts)	-	13	1	12
Staff members of Yerevan municipality	1003	893	1039	876
Heads of Yerevan administrative districts	-	12	-	12
Deputy heads of Yerevan administrative districts	-	20	-	19
Total	1013	998	1050	979

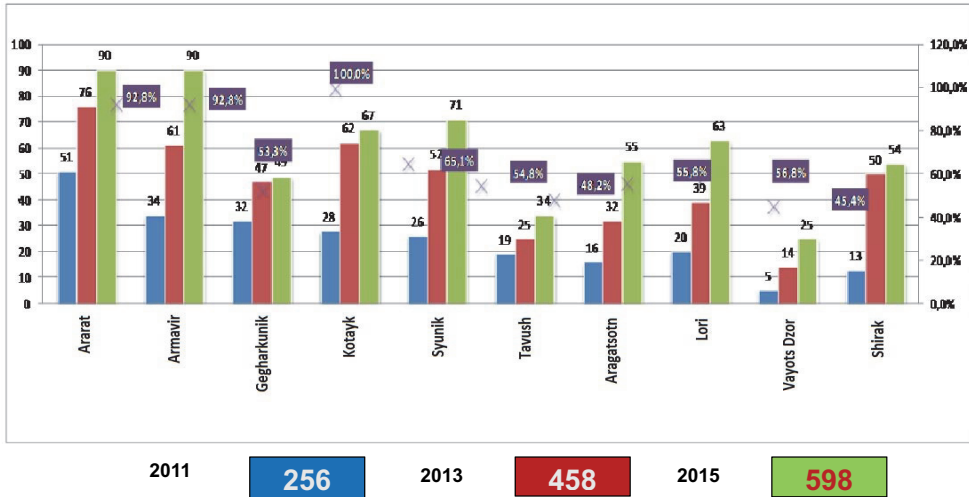
Development of municipal management information systems (MMIS)

In the reported period the operation of MMIS continued in municipalities (see Diagram 6). In total MMIS are operated in 598 municipalities, in 98 out of which it was introduced in 2015. 93 municipalities were equipped with computer networks (420 municipalities in total). Besides, MMIS of 480 municipalities are now available online. About 270 municipalities maintain their official web-pages in a due manner, 23 out of which were launched in 2015¹⁹².

¹⁹¹ Women and Men in Armenia 2015, Statistical booklet, National Statistical Service of Armenia, Yerevan 2015, p.159

¹⁹² Information Systems Development and Training Center NGO

Diagram 6. Shares of municipalities using MMIS, by marzes¹⁹³

In the reported period works were carried out to introduce e-correspondence in 81 municipalities. As a result, total of 360 municipalities have the possibility to circulate e-documents through their MMIS with Mulberry system operated in state government bodies.

Attaching importance to information database on municipalities, about 600 statistical data on municipalities were collected through marzpetarans. Works were carried out to publicize statistical data on municipalities.

On October 27-29, in Mexico, within global conference of Open Government Partnership initiative the results of second annual OGP international award ceremony launched in March were summarized. The theme of the 2015 conference was “Improvement of public services through using open government principles.” More than 35 out of 66 member states of OGP initiative applied to take part in the award ceremony. The applications were assessed by an independent international jury consisting of 23 members. Armenia took part in the ceremony for the first time winning the first place in the region (Asia-Pacific).

At the ceremony Armenia was presented by “Creation and Introduction of Municipal Management Information System in RA Municipalities” initiative. It was presented at the ceremony under the name “Smart Municipality”¹⁹⁴. The goal of the project is to raise effectiveness of LSG operations in Armenia and to improve public service delivery in municipalities through open governance.

¹⁹³ Information Systems Development and Training Center NGO

¹⁹⁴ Information Systems Development and Training Center NGO

6.2 Municipal service

Legislative bases of municipal service

Municipal service is a separate type of public service. The RA law on Municipal Service defines it as a professional activity aimed at fulfillment of tasks and functions reserved to LSGs by the RA legislation¹⁹⁵. The Law on Municipal Service establishes major principles of municipal service, regulates relationship of classification of posts and class ranks, as well as relations associated with appointments to positions in municipal service, appraisal and training of municipal servants, human resource databanks, legal status of municipal servants, organization and administration of municipal service, and other related issues.

Development of municipal service sector is one of the most important factors of improvement of local self-government system in Armenia. It should be noted that after the adoption of the law on Municipal Service a lot of work has been done to develop municipal service sector and make it more sustainable. This relates particularly to creation of general legislative-normative framework, municipal service organization and human resource management, main principles of municipal service, legal status of municipal servants, introduction and development of MMIS, etc. Irrespective of the above mentioned efforts there are still a number of issues requiring urgent solutions. The issues on the list are the low level of municipal service, imperfection of selection, appraisal, training and professional promotion procedures of municipal servants, ineffectiveness of rewarding systems, etc. Without finding a solution to the above issues, the further development and improvement of local self-government system will be impossible. The necessity for continuous development of municipal service system is driven by local self-government reforms, as well as by development of various components of civil society.

There is a lack of highly qualified specialists both in public and municipal service sectors. A solution to this problem is the introduction of human resource databanks and trainings for municipal servants. However reserve for human resources, which is primarily meant to solve the issue of filling temporary vacancies, is not able to fully perform its function yet. In 2015 only 4 people were registered in human resource databank¹⁹⁶. This is driven by the fact that reserve for human resources is not yet able to solve the issue of filling temporary vacancies, for municipal servants, who were released from their positions because of staff reduction, occupy other positions without any competition, and the ones who win the competition, but are not appointed to any position, are reluctant to get registered in human resource databanks.

¹⁹⁵ RA law on Municipal Service, official bulletin N 37(840), Yerevan 2011, Article 3

¹⁹⁶ 2015 activity report by the Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations

The RA municipalities vary in number of population and living standards. There are border and remote municipalities and the ones that are in high mountainous zone. Based on these differences, the fulfillment of provisions of the law on Municipal Service requires differentiated approach to assist the stabilization of municipal service sector in municipalities which vary significantly. In the reported period amendments and additions to the law on Municipal Service were made by two laws on making amendments and additions to the law on Municipal Service adopted on November 24 and December 7 2015.

In particular, the terms “village municipality hall” and “urban municipality hall” were replaced by a single word –“municipality hall” (the same amendments were made to respective articles of the law on Local Self-Government). Besides, Article 29.1 was added to the law, which stipulates positions designated by municipal staff lists of new municipalities emerged due to merger and demerger of municipalities. According to the article positions designated by municipal staff lists of new municipalities emerged due to merger and demerger of municipalities, are occupied according to general provision of the same law (law on Municipal Service)¹⁹⁷.

According to the second of the above mentioned laws (law on making amendments and additions to the law on Municipal Service adopted on December 7 2015) compliance with requirements related to job description of municipal service positions shall be extended until January 1 2018 (instead of 2015). In particular, prior to January 1 2018, the job description of senior municipal service specialist shall include at least 3 years of work experience in municipal service, public or local-government sector, and the job descriptions of leading municipal service specialists shall include at least 1 year of work experience. At the same time, the provision regarding non-inclusion of criteria of higher education and work experience in the job description of administrative staff secretary (shall be agreed with authorized government body) of a municipality with less than 1000 residents, has been extended until January 1 2018 as well¹⁹⁸. These changes are conditioned mainly by the current situation, lack of qualified human resources which made it impossible to fulfill the former requirements of the law.

The same law defines the number of competition and appraisal commissions (six members) of Yerevan municipality as well as as the number of administrative staff members of municipalities with more than 15.000 residents. According to an amendment introduced in the law competition and appraisal commissions of municipalities with more than 15.000 residents shall include 2 members from marzpetaran and administrative staff of respective municipality, 1 member of avagani as well as 1 representative of relevant profession from scientific and educational

¹⁹⁷ Law on making amendments and additions to the law on Municipal Service, official bulletin N91 (1180), Yerevan 2015, Articles 1,2

¹⁹⁸ Law on making amendments and additions to the law on Municipal Service, official bulletin N 87 (1176), Yerevan 2015, Articles 1,2

institutions¹⁹⁹.

During the reported period another amendment was introduced in the law on Municipal Service, driven by amalgamation of municipalities as well as introduction of administrative representative in multi-settlement municipalities. Namely, the position of administrative representative in a multi-settlement municipality was included on the list of state and municipal positions, as a discretionary position²⁰⁰.

In 2015 the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations attempted to ensure fulfillment of requirements prescribed by the law on Municipal Service. According to unified data registry, as of December 31 2015, the number of municipal service positions was 6623, 6076 (92%) out of which were occupied (see Table 27).

Table 27. Number of municipal service positions as of December 15 2015²⁰¹

N	Name	Senior		Leading		Junior		Total	
		Approved	Occupied	Approved	Occupied	Approved	Occupied	Approved	Occupied
1	Yerevan	93	88	636	598	895	867	1624	1553
2	Aragatsotn	118	113	44	41	304	282	466	436
3	Ararat	103	92	126	111	328	308	557	511
4	Armavir	99	89	77	69	453	401	629	559
5	Gegharkunik	97	92	116	100	336	295	549	487
6	Lori	119	98	134	125	420	391	673	614
7	Kotayk	71	68	138	127	376	350	585	545
8	Shirak	127	103	188	169	297	272	612	544
9	Syunik	114	95	73	63	198	176	385	334
10	Vayots Dzor	48	47	51	48	85	77	184	172
11	Tavush	66	61	70	60	223	200	359	321
	Total	1055	946	1651	1511	3915	3619	6623	6076

53.6% of municipal servants are women and 46.4% are men. 948 competitions were announced for vacant positions, 474 or 50 % out of which were held. To ensure publicity the announcements on competitions were posted on information board of the Ministry and on the official web-page, as well as were provided to the State Employment Agency of Ministry of Labor and Social Affairs. In order to enable the administrative staff members to develop their capacities, appraisal for municipal servants is held once every three years. In 2015 1563 municipal servants were appraised (see Table 28). Mayors and administrative staff secretaries of municipalities

¹⁹⁹ Law on making amendments and additions to the law on Municipal Service, official bulletin N87 (1176), Yerevan 2015, Articles 2

²⁰⁰ Law on making amendments and additions to the law on Municipal Service, official bulletin N91 (1180), Yerevan 2015, Articles 1,2

²⁰¹ 2015 report of Municipal Service Department of the RA Ministry of Territorial Administration and Development

submitted inquires to the reserve of human resources to fill 631 temporary vacancies with term employment contracts. With a view to increase the efficiency of municipal service system the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations, as of December 15 2015, carried out monitoring over human resource management in 80 municipalities in conformity with Article 35.2 of the law on Municipal Service²⁰².

Table 28. Number of appraiseed municipal servants as well as announced and held competitions to fill vacancies, 2015²⁰³

N	Name	2015		
		Appraisal	Competition	
			Announced	Held
1	Aragatsotn	93	72	38
2	Ararat	162	58	10
3	Armavir	57	68	51
4	Gegharkunik	119	48	30
5	Lori	109	112	27
6	Kotayk	120	64	27
7	Shirak	69	138	78
8	Syunik	10	28	14
9	Vayots Dzor	13	25	16
10	Tavush	58	37	22
	Total	1563	650	313
11	Yerevan	753	298	161
	Total	2316	948	474

Ratio of municipal servants to population

To have an insight into the number of municipal servants, besides its absolute value it is necessary to consider its relative value dependant on the number of population. In this regard the ratio of municipal servants in administrative staffs of municipalities to the number of population in Yerevan and marzes should be discussed (see Table 29). As it can be seen based on the Table the indicator is the highest in Aragatsotn and Vayots Dzor marzes, i.e. 0.34%, according to actual number of municipal servants. Meanwhile, the relative value of the number of municipal servants by marzes exceeds the same indicator (0.14%) for Yerevan by over 2.5 times. This comes to prove the existence of excess staff positions in municipalities of respective marzes.

²⁰² 2015 activity report of the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations

²⁰³2015 report of Municipal Service Department of the RA Ministry of Territorial Administration and Development

Table 29. The ratio of municipal service positions in administrative staffs to the number of population in Yerevan and marzes, as of December 31 2015

N	Name	Approved municipal service positions	Actual municipal servants	Number of population, thousand people ²⁰⁴	Approved municipal service positions versus number of population %	Actual municipal servants versus number of population, %
1	Yerevan	1624	1553	1073.7	0.15	0.14
2	Aragatsotn	466	436	129.8	0.36	0.34
3	Ararat	557	511	258.9	0.22	0.20
4	Armavir	629	559	266.6	0.24	0.21
5	Gegharkunik	549	487	231.8	0.24	0.21
6	Lori	673	614	225.0	0.30	0.27
7	Kotayk	585	545	253.9	0.23	0.21
8	Shirak	612	544	243.2	0.25	0.22
9	Syunik	385	334	139.4	0.28	0.24
10	Vayots Dzor	184	172	50.8	0.36	0.34
11	Tavush	359	321	125.5	0.29	0.26
	Total	6623	6076	2998.6	0.22	0.20

6.3. Training of municipal servants

Assessment of training system for municipal servants

According to the RA legislation at least once in three years, each municipal servant is bound to take mandatory training. Besides, training is carried out in case of improvement and/or modification of the requirements applicable to the rights and responsibilities, knowledge and skills set out in the job description for the position in question, such improvement and/or modification taken place on the initiative of either the municipal servant or the respective mayor. Training procedures and programs for municipal servants are approved by the state agency authorized to do so by the government of Armenia.

Trainings of municipal servants are implemented through organizations selected on a competitive basis. In 2015 the training for municipal servants of Yerevan administrative staff was held by Institute of Economy and Management, the training for mayors and avaganis was held by RA Public Administration Academy, and the training for municipal servants in marzes was organized by Union of Communities of Armenia

As of December 31 2015 the number of municipal servants was 6076, 1268 out of

²⁰⁴ RA National Statistics Service, number of Armenia's permanent population as of January 1 2016, page 7

which were trained, 833 funded through the state budget and 435 funded through municipal budgets (see Table 30). The analyses demonstrate that in the training system in question sufficient attention is not paid to practical issues, study and discussion of various possible situations. Thus, a large part (16 hours) of total time (24 hours) of procurement training program for municipal servants is dedicated to discussion on procurement legislation and only 6 hours are dedicated to discussion on practical issues and 2 hours –to description of e-procurement system²⁰⁵.

Table 30. Number of trained municipal servants²⁰⁶

N	Name	2007-2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Aragatsotn	269	36	78	260	51	155	160
2	Ararat	436	129	249	81	100	252	81
3	Armavir	539	115	241	98	164	256	89
4	Gegharkunik	522	163	207	82	162	240	67
5	Lori	521	102	287	153	113	282	118
6	Kotayk	393	79	260	75	121	222	98
7	Shirak	368	120	134	117	124	218	60
8	Syunik	211	31	39	215	41	137	98
9	Vayots Dzor	115	25	83	40	27	103	21
10	Tavush	254	56	98	131	64	136	71
	Total	3628	856	1676	1252	967	2001	863
11	Yerevan	944	0	0	280	423	388	405
	Total	4572 (fully funded through the state budget)	856 (fully funded through the state budget)	2071 (1593 out of which funded through the state budget)	1532 (1028 out of which funded through the state budget)	1390 (966 out of which funded through the state budget)	2389 (2001 out of which funded through the state budget)	1268 (833 out of which funded through the state budget)

Effective 2010, trainings were held through separate tenders for LSGs (mayors, members of avaganis). In the reported period 755 mayors and avaganis were trained. Trainings were fully funded through the state budget (see Table 31).

²⁰⁵ Decree N 169-A of the RA Minister of Territorial Administration on approving of the training program on organization and implementation of municipal procurements, 2013

²⁰⁶ 2015 report of Municipal Service Department of the RA Ministry of Territorial Administration and Development

Table 31. Number of trained mayors and members of avaganis ²⁰⁷

N	Name	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Aragatsotn	64	74	89	96	92	90
2	Ararat	100	75	80	75	75	72
3	Armavir	73	75	77	72	75	73
4	Gegharkunik	48	75	8	71	72	70
5	Lori	39	75	98	96	93	96
6	Kotayk	49	70	56	74	69	70
7	Shirak	100	75	96	92	95	100
8	Syunik	76	72	96	93	96	92
9	Vayots Dzor	39	75	26	42	49	47
10	Tavush	35	75	44	43	47	45
	Total (fully funded through the state budget)	623	741	740	754	763	755

One of the main drawbacks of training programs for public servants currently organized is that the training materials are delivered mainly through lectures, which, to a large extent, limits the possibility to acquire practical skills and develop sustainable capacities. Besides the receptivity features of municipal servants are not taken into account.

The study of the training system for municipal servants reveals a number of drawbacks, some of which are the discontinuation of trainings, loose connection between actual needs to raise qualification of municipal servants and training programs, lack of modern training methods and techniques, etc. As a consequence, one of the main issues of improvement of municipal service sector should be development and consistent implementation of respective measures aimed at raising effectiveness of training programs. Namely, the final outcome of trainings should be defined, i.e. knowledge, skills and capacities, which are to be acquired by the trainees at the end of the program.

Another drawback of training system for municipal servants is that the programs are mainly drafted by educational institutions and do not comply with trainees' actual needs and preferences. The state authorized body approves only the topic of the training program without defining the content, which may result in non-compliance with training requirements. In this regard, it is necessary to develop and introduce mechanisms enabling to get appropriate information about trainees' requirements and needs at the very first stage of drafting the training programs. However, besides

²⁰⁷ 2015 report of Municipal Service Department of the RA Ministry of Territorial Administration and Development

drafting programs the quality of trainings is largely dependent on selection and implementation of effective training methods.

6.4 International support

Factors that promote development of local self-government system in Armenia include international organizations and their offices implementing various missions in Armenia and playing a huge role in 2015, as was the case in the previous years. International organizations attach much importance to territorial-administrative reforms and decentralization, local democracy, improvement of municipal finance management system, development of e-governance, etc.

In the reported period international organizations continued implementing various programs in local self-governments system of Armenia. Each of the programs will be discussed separately.

Local Government Development Program in South Caucasus implemented by German Agency for International Cooperation-GIZ. The program assists and consults the respective partners at national, regional and local level in Armenia, Georgia and Azerbaijan in implementation of cooperation initiatives aimed at development of local government. It assists improvement of framework conditions in local government, addresses regional government issues and works to improve municipal services. In the context of German international cooperation the objectives of the program are aimed at Caucasian range of initiatives. Exchange of experience and development of cooperation among the countries of the South Caucasus are the main issues. The program is implemented in cooperation with the Ministry of Territorial Administration and Development.

The program encompasses the following major thematic areas:

- Territorial and administrative reform
- Municipal e-governance
- Program budgeting at municipal level
- Territorial Administration

The official opening ceremonies of citizen service offices were held in Tumanyan and Shinhayr municipalities on December 16 and on November 20 respectively²⁰⁸. The offices were established within the above program with the support of Federal Ministry for Economic Cooperation and Development of Germany and are co-funded by Swiss Agency Development and Cooperation (SADC) and U.S. Agency for International Development (USAID). Citizen service offices are aimed at centralized delivery of services to citizens based on “one stop, one window” principle, enhancing effectiveness, transparency and accessibility of local governments, ensuring easier

²⁰⁸ <http://mta.gov.am/hy/news/>

communication between citizens and municipal administration. Municipal management information systems (MMIS) were introduced in citizen service offices, which are meant to increase effectiveness of local governments. As an information system developed for local governments exclusively, MMIS enables automatic management of information flows. The system contributes to higher accountability and transparency of local governments towards citizens, decrease in time spent on delivery of services, and encourages participatory local governance. The system permits to deliver online services to citizens, track the process, address online to respective specialists, and receive important information on municipality. Created online tools enable citizens to be engaged in decision-making at the local level. Within territorial-administrative reforms, MMIS will ensure effective government of amalgamated municipalities, integration of and cooperation among settlements through a single information platform, delivery of administrative services to citizens in their settlements (including online), as well as application of common databases.

In the framework of Local Government Development Program in South Caucasus implemented by German Agency for International Cooperation-GIZ in partnership with the Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations in 2015 workshops were organized on the topic of “Introduction of Results-Oriented Budgeting at Local Level”, which hosted representatives of LSGs and international organizations, local and international experts²⁰⁹. Results-oriented budgeting refers to correlation between municipal programs/activities and necessary financial resources, which enhances the effectiveness of municipal budget expenditures and increases civic engagement in these activities. Results-oriented budgeting was introduced in more than 10 municipalities as a pilot project.

Association of Women with University Education NGO with the support of German Agency for International Cooperation-GIZ and the Ministry of Territorial Administration and Development implements “Women’s political participation in local governance as a priority issue for participatory democracy” program. It attaches much importance to equal engagement of men and women in development processes at local level and particularly to women’s role in local and regional politics, enhancing women’s skills and capacities to enable them to work at executive positions at local level and avaganis.

In the framework of “Promoting Equal Rights and Equal Opportunities in Armenia: Women in Local Democracy” project implemented by UNDP in partnership with the RA Ministry of Territorial Administration and funded by EU, training programs were organized for female members of avaganis, representatives of civil society, who are active at local level. The project is aimed at promoting equal rights and opportunities for men and women, building sustainable democracy and promoting unity of society, conducting to protection of human rights at local level and

²⁰⁹ <http://mta.gov.am/hy/news/>

development of democratic government. The project also aims to create enabling environment to actively engage women in public administration and policy development by fully using their capacities and potential.

In December a three-day workshop was organized in Aghveran, which enabled local government representatives to present progress and challenges in the area of local governance, as well as to speak about gender equality at local level²¹⁰. The participants attempted to find solutions to expand opportunities for gender-balanced local governance and identify shortcomings. The event also aimed to identify active women and prepare them for running in local elections.

On March 18 2015 United Nations Development Program (UNDP) in Armenia in close partnership with the Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations announced the launch of “Integrated Support to Rural Development: Building Resilient Municipalities” project²¹¹. The project is funded by the government of the Russian Federation. The rural development project supports 45 border municipalities in Armenia’s Tavush region, to promote civic engagement in drafting municipal development plans, to train respective local representatives, to assist agricultural sector, to reconstruct infrastructures, to launch income generating projects, etc.

Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe with the support of the Government of Denmark continued “Support to Consolidating Local Democracy in Armenia: Support to Local Self-Government Reform, Capacity Building of Local Authorities, Leadership Development for Local Elected Officials” project. It aims at spreading legal-expert opinion, providing political consultation and support by the Council of Europe to assist local government reform, including preparation for administrative-territorial reform as well as capacity building of local authorities. The first component (support to local self-government reform) aims to ensure compliance of RA legislation in the area of local government to European standards. The second component (capacity building of local authorities) aims to build institutional capacities and improve service delivery opportunities of local authorities. The third component (leadership development for local elected officials) is aimed at improving leadership and management skills of local authorities and strengthening cooperation among LSGs.

In July, 2015 conferences on “Promoting Citizen Participation in Armenia” were held in Yeghegnadzor and Aghveran in the framework of the mentioned project. The conferences brought together mayors and members of avaganis from 200 municipalities representing all marzes of Armenia. The regional conferences were followed by development of “Citizen Participation Guidelines” for selected representatives of municipalities, based on tools and initiatives presented and discussed during the conferences.

²¹⁰ <http://mta.gov.am/hy/news/>

²¹¹ <http://mta.gov.am/hy/news/>

In June 2015 four Armenian municipalities Urtsadzor, Vardenik, Akhtala, and Artik signed agreements with the Council of Europe to receive grants (5000 USD) for implementing citizen participation initiatives to address and find solutions to priority issues in their municipalities. In the framework of the project initiatives are anticipated to be held in municipalities aimed at promoting citizen participation at local level, in particular, in drafting of municipal budgets, environment protection, energy efficiency and other priority issues.

Since 2015, Armenia–Georgia regional cooperation program funded by the European Union has been implemented. The program is aimed at promoting cross-border communication among LSGs, municipalities and civil society between Lori, Shirak, Tavush marzes of Armenia and Kvemo-Kartli region of Georgia to develop solutions to overcome common social-economic challenges. In 2015 within the EaP “Armenia-Georgia Regional Cooperation” program 8 projects were selected on competitive basis to receive grants (1.3 million euro) to support the beneficiary municipalities to develop solutions aimed at overcoming common socio-economic challenges with the support of local authorities and civil society organizations in Shirak, Lori and Tavush marzes of Armenia and Samtskhe-Javakheti and Kvemo-Kartli regions of Georgia²¹².

In the framework of the program 10 inter-municipal cooperation projects were created, which include 33 organizations from Armenia and Georgia. The projects are aimed at solving various regional development issues, particularly, foster economic development, attract investments in Kvemo-Kartli in Georgia and Tavush marz in Armenia, find innovative ways to develop tourism, as well as implement projects with a view to protect natural resources of Samtskhe-Javakheti region of Georgia and Shirak marz of Armenia. Special attention is paid to youth issues, including civil society education, youth employment and fostering communication among adolescents of Gyumri and Bolnis.

In 2015 the RA Ministry of Territorial Administration and Emergency Situation continued to implement solid household waste management programs with the support of Asian Development Bank (ADB), European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), German Development Bank (KfW)²¹³.

In 2015 the Civic Engagement in Local Governance–CELoG five-year program funded by the U.S. Agency of International Development (USAID) continued to be implemented. The program kicked off officially in October 2014 and is implemented by Communities Finance Officers Association (CFOA) in partnership with Information Systems Development and Training Center (ISDTC), Yerevan Press Club (YPC), “Asparez” Journalist Club (AJC), Eurasia Partnership Foundation (EPF) and Caucasus Research Resources Center (CRRC).

²¹² <http://mta.gov.am/hy/news/>

²¹³ <http://mta.gov.am/hy/news/>

Besides supporting local self-government reform, the program is an effective tool to enhance citizen participation, through which citizens receive knowledge, skills and opportunity to be actively engaged in planning, implementation and control over management processes in their municipalities.

In terms of its contents the program includes the following four main components a) stabilize and strengthen capacities of civil society to ensure their participation in local self-government and decentralization reform, and appropriate representation of their interests in the above processes, b) strengthen capacities of civil society towards monitoring the performance of national and local authorities and the process of decentralization, c) enhance the degree of accessibility to independent and reliable information on decentralization reform, d) create enabling environment for citizen participation in the context of decentralization reform.

In terms of geographic and typological aspects, the program is diverse and incorporates two categories of municipalities. The first category encompasses 35 urban and large rural municipalities, and the second category deals with 40 municipalities included in pilot program of municipal amalgamation. In all selected municipalities multifunctional actions and measures are envisaged, including training programs for municipal staff members and representatives of civil society, small monitoring and civic engagement projects, participatory design and discussions of four-year municipal development plans and budgets, support to local civic initiatives, etc. Thus, in August 2015 Communities Finance Officers Association held meetings in 35 beneficiary municipalities within CELOG program. The meetings hosted members of avaganis, representatives of municipal staffs and civil society. The meetings were aimed at presenting and discussing the draft regulations on “Citizen Participation in Local Self-Government,” “Establishment and Operation of Consultative Boards under Mayor,” and “Organizing and Holding Public Hearings and/or Discussions in Municipalities” elaborated by CFOA experts. The necessity to enact these regulations stems from amendments and additions introduced in the law on Local Self-Government in 2013, these amendments being based on Additional Protocol of the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of local authorities. As a result consultative boards were established in 13 beneficiary municipalities and the rest worked to do so.

Given the continuous reforms in local self-government as well as necessity of citizen participation in consolidation of effective local self-government system in Armenia, in July 2015 CELOG program initiated a survey to reveal public opinion. The survey was conducted by Caucuses Research Resource Center. The first analytical report revealing the results of public opinion on civic engagement in local governance was presented in December 2015 and was based on data reflecting public opinion collected from randomly selected 1443 households through the whole territory of Armenia.

CELoG program attaches much importance to development of information systems in local self-government. The program aims to improve information systems, implements a number of initiatives related to e-governance, and localizes most efficient information tools based on study of international experience.

***Assessing coordination and consolidation in operations
of international organizations***

The experience in local governance sector shows that the side seeking real practical steps towards the improvement of local self-government system is not the public administration or local self-government bodies, but the international or local organizations funded through foreign sources. While exercising their missions they cooperate with the government, LSGs, civil society organizations, and frequently with each other. However, the development of local self-government in Armenia is almost impossible through initiatives, efforts and programs implemented only by international organizations. In Armenia, as in other countries, the role of the central government in development of local self-government system is crucial.

The implemented projects, no matter how effective, in select cases are not compatible with the real needs and priorities of local governments and do not envisage their engagement in development of local self-government. Moreover, mayors are often skeptical towards projects implemented by various organizations and after the end of the projects they return to their old, conservative way of doing business.

7. Delivery of public services

7.1 Public services delivered by municipalities

Amendments in legislation regarding delivery of municipal services and works done in this area in the reported area are detailed in the following paragraphs according to relevant sectors.

Landscape gardening and well-planning

In the reported period “ATP” charity organization within the Municipal Tree Planting project organized the planting of about 6800 saplings in Spitak, Gogaran, Arevashogh, Lusaghbyur, Pambak, Shirakamut, Vanadzor, Margahovit and Tashir municipalities²¹⁴. In Mikhaelovka municipality about 43.4 hectares and in Koghes municipality about 50 hectares forest planting was exercised. In Spitak, Stepanavan, Katnajur, Arjut, Fioletovo, Tsakhkaber, Jrashen, Ghursali, Sverdlov, Saratovka and Koghes municipalities forest plantation maintenance activities were carried out over 550 hectares of land²¹⁵.

In 2015 forestry planting was organized by GIZ in Lusagyugh and Arayi municipalities. In Arayi municipality 50 hectares of land was allocated for forestry, 44 hectares of which were fenced off and 18 hectares of land was used for forestry planting. In Lusagyugh municipality 4 hectares of trees were planted and 3000m² were used for nursery. In Hnaberd municipality 25 hectares of land in the vicinity of the lake were selected for bioengineering, where prevention and reduction of soil erosion activities carried out²¹⁶.

In the framework of municipality-private sector investment cooperation program reconstruction project of the park between Mashtots avenue and Saryan street was designed according to the main city plan of Yerevan. The existing green laws, zones, sidewalks and paving were modernized and improved. In total 54.000 trees and bushes were planted in Yerevan, 120 artistic floral arrangements were placed, 65.000 trees were limed, treatment activities of 37.000 trees was carried out. Green zones of recreation areas were expanded by 6.2 hectares, the green zone of Silikyan district was expanded, the park after A. Karapetyan was renovated, and the green surface of the park after T.Krpeyan was enlarged²¹⁷.

²¹⁴ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf>, 2015 activity report of marzpet of Lori

²¹⁵ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf>

²¹⁶ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, 2015 activity report of marzpet of Aragatsotn on socio-economic situation

²¹⁷ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, 2015 activity report of marzpet of Aragatsotn on socio-economic situation

In the framework of UN climate change program with a view to reduce climate change in municipalities, as well as in the framework of sustainable management of forests and pastures, 15 hectares of forests were established in Tsovak village, 7 hectares of land in Tsaghatap municipality were used for planting and replenishing of oak forests (1500 trees were planted)²¹⁸.

In the reported period 385 yard areas were built and renovated in Yerevan. Yard areas were designed in the places of previously occupied yard areas (used for other purposes) making them available for all residents²¹⁹. Due to the cooperation with the private sector underground passages at crossroads of Aboyan, Moskovyan and Isahakyan streets were fully reconstructed. The renovation of emergency support walls continued in the capital. In 2015 four emergency support walls were reconstructed and 11 ones were renovated in Yerevan²²⁰.

Due to “Alternative Energy” project implemented jointly by Foundation for the Preservation of Wildlife and Cultural Assets and VivaCell MTS street lights (LED system of 41 items) were installed in the central street of Bardzruni municipality of Vayots Dzor marz. It illuminates 1250m of area. The street lighting in Bardzruni municipality, which has 450 residents, is especially important for security reasons. The municipality, 23 km of the state border of which is only 3km away from Armenian-Azerbaijan border did not have street lighting for 20 years²²¹.

Waste Disposal

Lebanese company “Sanitek”, which won in the international competition announced previously by Yerevan municipality with a view to regulate waste management process, launched the second lot in the capital²²². Seven more administrative districts of Yerevan will be included in waste disposal and sanitary maintenance project. The second stage of the mentioned project will include Arabkir, Avan, Nor Nork, Nork Marash, Erebuni, Nubarashen and Kanaker-Zeytun administrative districts²²³. As Yerevan mayor stated, with a view to implement activities envisaged by the second lot, the company had imported new machinery, corresponding to European standards and 20 more machines are expected to be imported by the end of the year, including necessary equipment for snow clearing. Attaching much importance to residents’ attitude in keeping the city clean, Yerevan

²¹⁸ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf> , 2015 activity report of marzpet of Gegharkunik Rafik Grigoryan on socio-economic situation in the marz

²¹⁹ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²²⁰ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>

²²¹ <http://armlur.am/447410/>

²²² <http://www.panorama.am/am/news/2015/08/18/sanitek/1429802>

²²³ <https://armenpress.am/arm/news/815613/sanitek-ynkerutyunn-axbahanutyun-kirakanacni-erevani.html>

mayor Taron Margaryan urged them to keep the city clean and treat it like a real host.²²⁴

In 2015 the landfill of Sasunik village was closed, since it created inconvenience for the adjacent road and lands. Eight hectares of lands were allocated to build a new landfill, and gardens will be planted in the place of the former landfill after recultivation activities²²⁵

Official landfills are exploited by Martuni, Sevan, Gavar, Vardenis and Chambarak municipalities²²⁶. Landfills are also exploited by Hrazdan, Charentsavan, Abovyan and Yeghvard municipalities²²⁷.

Maintenance of residential and non-residential areas

26.7 million drams were allocated from the state budget for housing 4 families of the apartment building damaged by fire of Mayisyan municipality and 53.4 million drams were allocated for housing 8 families residing in 2 dilapidated apartment buildings of Lenughi municipality²²⁸.

With a view to repair damaged roofs of the apartment buildings 50.55 million drams were allocated from the state budget to Vanadzor municipality for renovation of 5 building roofs, 10,16 million drams were allocated to Stepanavan municipality for renovation of 1 apartment building roof, 43.3 million drams -to Alaverdi municipality to renovate 3 building roofs, 24.38 million drams -to repair 3 building roofs in Tashir municipality and 5.08 million drams -for 1 building roof of Dzoraget municipality. 42.2 million drams were allocated to construct a new building in the center of Lernantsk municipality. Central areas of Bovadzor, Yaghdan, Arevatsag, Chkalov, Aksori, Debed municipalities were fully renovated. 19.3million drams were allocated from the state budget to provide Gargar, Shnogh and Mghart municipalities with street lighting²²⁹.

Banquet and reception venues were built in Ahnizdor and Gogaran municipalities, for which 15.248 million drams were allocated from the state budget. 22.9 million drams were allocated for renovation of arts school in Odzun municipality, 4,572 million drams -for renovation of Karmir Aghek municipality club and 13,208 million

²²⁴ <http://www.panorama.am/am/news/2015/08/18/sanitek/1429802>

²²⁵ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, 2015 report on activities of marzpet of Aragatsotn and socio-economic situation of the marz

²²⁶ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf>, 2015 report on socio-economic situation of Gegharkunik marz produced by marzpet Rafik Grigoryan

²²⁷ <http://kotayk.mtaes.am/reports/>, 2015 report on activities of marzpet of Kotayk and socio-economic situation of the marz

²²⁸ <http://armavir.mtaes.am/files/docs/18064.pdf>, 2015 report on activities of marzpet of Armavir and socio-economic situation of the marz

²²⁹ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf>, 2015 activity report of marzpet of Lori

drams -for repairing of banquet and reception venue of Tsater municipality²³⁰.

In 2015 14 condominiums operated in town of Aparan, which served 14 residential buildings with 420 apartments²³¹.

In the reported period cultural centers of Shenik and Bambakashat municipalities were renovated funded through the state budget (50 million drams and 80 million drams respectively). The cultural center in Jrarbi municipality was completely renovated funded through the municipal budget²³².

According to the government decision N 766-N of July 2 2015, 28.6 million drams form the reserve fund were allocated to Areguni and Drakhtik municipalities to build municipal centers and 70 million drams were allocated to Geghamavan municipality to build a heating system in the cultural center²³³.

In 2015 four multi-apartment buildings were put into operation, which allowed to solve the housing issue of 450 families previously residing in 9 dilapidated buildings²³⁴.

In 2015 in the framework of cooperation with condominiums renovating activities of multi-apartment buildings in Yerevan were ongoing. Over 82.000m² of roof surface of 727 buildings were fully repaired and 37.000m² of roof surface of 900 buildings were renovated partially. Moreover, over 11.000m² sloped roof surface of 11 buildings were renovated completely²³⁵.

Water supply and waste water removal

Within the “Modern Rural Development Initiative” project implemented by Fuller Center for Housing Armenia and Heifer Project International, funded by USAID, in Shnogh municipality 4800 metres of pipes of offtake water canal of “Shnogh-1” pumping station were repaired, hydrants and water outlets were installed. Due to these renovation activities 230 hectares of tilths and gardens will be irrigated fully. 12.6 million drams were invested for construction activities. In the framework of the same project 1220 metres of water canal were renovated in Chochkan municipality, due to which 34 hectares of tilths will be irrigated fully²³⁶.

²³⁰ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf> , 2015 activity report of marzpet of Lori

²³¹ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, 2015 report on activities of marzpet of Aragatsotn and socio-economic situation of the marz

²³² <http://armavir.mtaes.am/files/docs/18064.pdf> , 2015 report on activities of marzpet of Armavir and socio-economic situation of the marz

²³³ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf> , 2015 report on socio-economic situation of Gegharkunik marz produced by marzpet Rafik Grigoryan

²³⁴ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²³⁵ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²³⁶ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf> , 2015 activity report of marzpet of Lori

Funded through World Bank loan project, 0.7 km of intraeconomic network of Tandzut municipality (1.64 million dollars were allocated), as well as intraeconomic network (using LR-6 pipelines) of Nor Kesaria municipality (232.56 million drams were allocated) were reconstructed²³⁷.

In the reported period a lot of work was done in Yerevan in water supply and waste water removal sector. In particular, total of 2.4 milliard drams were invested by “Yervan Jur” company with a view to improve the water supply network. 29.000 linear meters of water sewage and drainage pipelines, and 70 catchments were reconstructed. In the framework of loan project funded by the Government of France in order to improve water supply system in Yerevan the modernization works of 5210 linear meters of sewage network of 23 streets were completed. At “Aeratsia” wastewater treatment plant the host cell, sand hunting and fat removal facilities were built²³⁸.

In 2015 due to the project implemented by Foundation for the Preservation of Wildlife and Cultural Assets and VivaCell MTS, Chinari municipality of Tavush marz will have 6-hour water supply, instead of two hours. The improved system encompasses newly constructed water reservoir, pumping station and 300 meters of water pipes. The project was supported by Fund for Armenian Relief²³⁹.

Heating

In the framework of issues requiring urgent solutions 7 million 100 thousand drams were allocated from the state budget to equip with heating system the ceremonial hall of cultural center of Geghamavan village²⁴⁰. The cultural center of Geghamavan village had been completely renovated funded through the state budget, however the heating system had not been installed. It was necessary to equip the ceremonial hall with heating system, where events and ceremonies are organized all year round²⁴¹.

In the framework of “Alternative Energy” project implemented jointly by the Foundation for the Preservation of Wildlife and Cultural Assets and VivaCell MTS the administrative building of Jujevan border municipality was equipped with heating system with solar water heaters. The administrative building of Jujevan municipality

²³⁷ <http://armavir.mtaes.am/files/docs/18064.pdf>, 2015 report on activities of marzpet of Armavir and socio-economic situation of the marz

²³⁸ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 annual report of Yerevan municipality

²³⁹ <http://armlur.am/539869/>

²⁴⁰ <http://mediagid.am/am/news/-geghamavani-mshakuyti-tunn-aradika-dzmrany-kunena-kentronacvac-derucum--1123951>

²⁴¹ <https://armenpress.am/arm/news/816936/geghamavani-mshakuyti-tunn-arajika-dzmrany-kunena-kentronacvats.html>

includes the municipal building, kindergarten, municipal medical clinic²⁴². Within the same project solar water heater system was installed at the sports hall of Artsvaberd municipality of Tavush marz, which makes it possible to utilize the sports hall even in cold weather²⁴³

The kindergarten of Ujan municipality was renovated and equipped with heating system. The project was co-funded by Territorial Development Fund²⁴⁴.

Public transport and Road Construction

In 2015 intracity regular transportations are carried out in Gumri and Kapan, as well as in Vanadzor, Alaverdi, Spitak²⁴⁵, and intra routes operate in Sevan and Gavar municipalities²⁴⁶.

With the support of the RA government Sayat-Nova street (with a surface of 2100m²) of Talin municipality was reconstructed at a cost of 25 million drams. The intramunicipal roads of Byurakan and Karbi were reconstructed as well with a total surface of 3200 m² and 2850m² respectively²⁴⁷.

Through state budget allocations Nairyan street of town of Sevan (at a cost of 102.7 million drams), Mamikonyan street of town of Martuni (at a cost of 59.3 million drams) and the street of Dzoragyugh municipality (at a cost of 24.7 million drams) were renovated²⁴⁸.

The halls in streets of town of Sevan were repaired funded through municipal budget, at a total cost of 34.2 million drams, Vardenis municipality allocated 5.3 million drams for repairing of street halls in the town and 12.8 million drams were allocated by Martuni municipality for reconstruction activities.

Other works in road construction include: renovation of road halls of Nerkin Getashen municipality at a cost of 2.6 million drams, reconstruction of Tsovinar municipal road at a total cost of 7.7 million drams, reconstruction of Zolakar municipal road at 14.4 million drams, reconstruction of Lichq municipal road at 16.9 million drams, renovation of Vardenik municipal road at 61.0 million drams, reconstructions of Astghadzor municipal road at 36.9 million drams, renovation of Yeranos municipal road at 9.3 million drams, and reconstruction of Noratus municipal road at 29.0

²⁴² <http://armlur.am/464118/>

²⁴³ <http://www.mts.am/hy/company/news/detail/2015/10/27/hot-water>

²⁴⁴ <http://atdf.am/hy/Reports> 2015 annual report

²⁴⁵ <http://lori.mtaes.am/files/docs/19144.pdf> , 2015 activity report of marzpet of Lori

²⁴⁶ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf> , 2015 report on socio-economic situation of Gegharkunik marz produced by marzpet Rafik Grigoryan

²⁴⁷ <http://aragatsotn.mtaes.am/files/docs/17854.pdf>, 2015 report on activities of marzpet of Aragatsotn and socio-economic situation of the marz

²⁴⁸ <http://gegharkunik.mtaes.am/files/docs/18427.pdf> , 2015 report on socio-economic situation of Gegharkunik marz produced by marzpet Rafik Grigoryan

million drams. All the mentioned reconstruction works were funded through the budgets of respective municipalities²⁴⁹.

On the western bypass road of Yerevan, the sector of Arshakunyats avenue and Artashat highway, construction works were carried out. Preparatory works were carried out to construct another sector of the road that bypasses Yerevan- from Shirak street up to Babajanyan street and Ashtarak highway, which reaches Davtashen bridge²⁵⁰.

In 2015 the second stage of reconstruction of Yerevan metro was launched. The main component of the project is the extension of drainage tunnels. The project is funded by EU Neighborhood Investment Program of European Bank for Reconstruction and Development. Meanwhile, within the same program feasibility study for complete modernization of electric transportation was ordered, this being accompanied by negotiations regarding the financing²⁵¹.

Education and culture

In 2015 more than 40 city celebrations were organized in Yerevan, including events marking the centennial of Armenian Genocide²⁵².

Screening of Armenian movies was organized in Hrazdan, Charentsavan and Zovuni municipalities. Branches of Armenian chess academy were opened in Yeghvard and Byureghavan municipalities²⁵³. In May the building of children and youth school of Yeghvard municipality started to operate. The construction of school building in Charentsavan municipality continues²⁵⁴.

On December 8 a statue named “Late photograph” dedicated to Armenian duduk players Levon Madoyan, Vache Hovsepyan and Jivan Gasparyan, the author of which is Davit Minasyan was opened solemnly at 34 Abovyan street, Yerevan. The opening ceremony hosted the RA Presidents Serzh Sargsyan, Mayor of Yerevan Taron Margaryan, members of avagani and representatives of academia²⁵⁵.

“The meeting venue-library” project under the slogan “become a friend of the

²⁴⁹ <http://gegharkunik.mtaes.am/> , Analysis on socio-economic situation of Gegharkunik marz

²⁵⁰ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²⁵¹ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²⁵² <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²⁵³ <http://kotayk.mtaes.am/reports/> , 2015 report on activities of marzpet of Kotayk and socio-economic situation of the marz

²⁵⁴ <http://kotayk.mtaes.am/reports/> , 2015 report on activities of marzpet of Kotayk and socio-economic situation of the marz

²⁵⁵ <http://www.hraparak.am/?p=96608&l=am/jivan+gasparyan+hima+im+tramadrutyuny+100-i+vra+e+enqanvo%D6%82rax+emvor+el+aselu+chi>

library” dedicated to the Librarian Day was implemented. 100 libraries participated in the project and 300 events were organized. The project was aimed at replenishing the book collections of libraries in border municipalities. After adopting the RA government decision on the “procedure of accreditation of public libraries and defining the form of the certificate” in 2013, regional and municipal 34 libraries were accredited and after the launch of the program under “logistic development for public libraries” project 20 municipal libraries which had received accreditation certificates were equipped and replenished (10 libraries in 2013, 5 in 2014 and 5 in 2015) and each library was provided with internet, computers, multifunctional printers, copying machines, book shelves, tables, chairs, showcases, tables for computers and service desks²⁵⁶.

With a view to develop performing arts national dresses for “Aragats” folk song and dance group of Aragats municipality were prepared.

With a view to preserve national traditions, rites and holidays the “Bread fest” was organized in Gyumri and “Memories of the country’s taste” festival of Armenian dishes was held in Nor Artik municipality²⁵⁷.

In May-September 2015 in the framework of complex project dedicated to “fortress of Dashtadem and cultural heritage of the surrounding area, study, assessment, renovation, utilization and popularization of the area” the demolition and removal activities of structures (over which exclusive public interest was recognized, by government decree N 899-N, issued on August 14 2014) in the administrative territory of Dashtadem municipality were relaunched, constructed in 50-70s of the 20th century, which have nothing to do with functional significance of the medieval fortress (7-19 centuries) and distort the architectural image of the monument. Archaeological research activities of neighboring area of the fortress, and efforts to recreate the historic atmosphere of the medieval castle are underway.

With the support of the national government nine projects named “Cultural marz-cultural municipality” were carried out in remote and border municipalities of Armenia, as well as Yerevan, including 6 tours and 3 jubilee festival programs (“Tumanyan’s fairy tales day”, “10-day festival of National Drama Theater of Vanadzor after H.Abelyan dedicated to the 150 birthday anniversary of Hovhannes Abelyan” and jubilee celebrations dedicated to “150 anniversary of National Drama Theater of Gyumri after V. Achemyan”).

209 educational institutions specialized in arts continued to operate (99 musical, 84 arts, 22 fine arts, 4 dance schools), where 36520 students studied, and 4545 teachers worked.

“Travelling exhibition” project is aimed at increasing access of remote municipality residents to cultural events, in the framework of which 19 exhibitions were organized

²⁵⁶ <http://mincult.am/reports.html>, 2015 activity report of RA Ministry of Culture

²⁵⁷ <http://mincult.am/reports.html>, 2015 activity report of RA Ministry of Culture

in 6 marzes of Armenia. Particularly, exhibitions were organized in Sisian, Kapan, Meghri, Goris towns of Syunik marz, Yeghegnadzor, Jermuk towns of Vayots Dzor, Ijevan, Dilijan towns of and Tsakhkavan village of Tavush marz, Ashotsk village of Shirak marz, Sevan, Vardenis, Gavar, Martuni towns, Karmir and Shorzha villages of Gegharkunik marz, Tashir and Stepanavan towns and Qarkop village of Lori marz²⁵⁸.

In 2015, 160 kindergartens under Yerevan municipality were provided with new furniture, electronic management system was developed for kindergartens, which will enable to regulate and control the registration process of children²⁵⁹.

In the reported period 1 figure skating, 2 chess schools were constructed, 15 sports and arts schools, 3 cultural centers were reconstructed and renovated. 16 libraries were fully reconstructed, by which the reconstruction program of Yerevan libraries was completed. The book fund of libraries was enriched by 11.000 books of 170 titles. 3 theaters and 5 museums in Yerevan continued their normal operation²⁶⁰.

Health care

As of 2015 the renovation activities (at a total cost of 37,5 million drams) of “Norashen” primary healthcare center SNCO are still ongoing, supported by Armenian Territorial Development Fund²⁶¹. The residents of Navur, Bagratashen and Voskevan municipalities of Tavush marz, Lernapat municipaliy of Lori marz, Qakhtsrashen municipality of Ararat marz, Aknalich municipality of Armavir marz were happy with the opening of the newly constructed building of out-patient polyclinics²⁶². The opening ceremony of out-patient polyclinics constructed within the loan project funded by the RA government and the World Bank, hosted Armen Muradyan, the RA Minister of Health and Hovik Abovyan, marzpet of Tavush. The primary healthcare center of Voskevan serves over 2700 citizens residing in Voskevan, Baghanis and Voskepar municipalities²⁶³. The out-patient polyclinics of Berdavan municipality of Tavush marz reopened after reconstruction and being equipped with modern facilities. The reconstruction and renovation of these medical institutions was made possible through additional savings from the second round of “Health System Modernization” program. These funds were allocated to modernization of primary healthcare infrastructures in rural municipalities by a joint

²⁵⁸ <http://mincult.am/reports.html>, 2015 activity report of RA Ministry of Culture

²⁵⁹ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²⁶⁰ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 activity report of Yerevan municipality

²⁶¹ <http://ararat.mtaes.am/reports/>, 2014 activity report and 2015 January-September report of Ararat marz on analysis of socio-economic situation in the marz

²⁶² <http://armlur.am/384628/>

²⁶³ <http://sputnik.co.am/armenia/20150709/122838.html>

decision of the RA Ministry of Health and the World Bank. 12 additional municipal out-patient polyclinics as well as polyclinic section of Metsamor medical center were included in 2014-2015 program. The reconstruction activities of these medical institutions kicked off in May 2014²⁶⁴.

In July 2015 the construction activities of new buildings of out-patient polyclinics of Byurakan municipality in Aragatsotn, Urut municipality in Lori marz, Shatin in Vayots Dzor, Mkhchyan and Lanjazat in Ararat marz, were launched, which are anticipated to be completed in the first quarter of 2016. 397 million drams have already been allocated for construction activities and about 300 million drams are still to be invested²⁶⁵.

Within the projects implemented with the support of the World Bank the construction activities of out-patient polyclinics of “Mkhchyan” primary healthcare center SNCO (61,5 million drams) and “Lanjazat” primary healthcare center SNCO (60 million drams) are under way.

At the beginning of August 2015 the construction activities of new out-patient polyclinic of Byurakan municipality of Aragatsotn marz were launched.

As of 2015 the out-patient polyclinic of Byurakan municipality operates in poor conditions, in a building constructed in 1950s, which was partially renovated in 2000. 3 doctors trained in family medicine and 2 nurses work at the out-patient polyclinic. The latter serves 5180 residents of Byurakan, Antarut, and Orgov municipalities. The construction is done by the RA Ministry of Health, which was made possible due to savings within the loan project funded by the RA government and the World Bank. The construction is due to be completed by the end of December 2015²⁶⁶.

To improve service delivery of healthcare organizations under Yerevan municipality, as well as to strengthen capacities of out-patients polyclinics, 30 necessary equipments were acquired. Reconstruction works were held in 3 medical institutions under Yerevan municipality²⁶⁷. In the framework of various healthcare initiatives 32.000 residents of Yerevan were able to receive free medical examination and even relevant treatments, when necessary²⁶⁸.

²⁶⁴ <http://armlur.am/384628/>

²⁶⁵ <http://armlur.am/384628/>

²⁶⁶ <http://www.aravot.am/2015/08/22/601961/>

²⁶⁷ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 annual report of Yerevan municipality

²⁶⁸ <https://www.yerevan.am/uploads/media/default/0001/40/3e5e3cd198bd1b907e86d58e34ce904838f56680.pdf>, 2015 annual report of Yerevan municipality

Maintenance of Cemeteries

In 2015 the maintenance of cemeteries still remains one of the priority issues; nevertheless a number of legislative amendments were made which help to regulate the sector. Namely a number of amendments were made in the law on the Organization of Funerals and Operation of Cemeteries and Crematoria. A number of new concept were added in the law, such as “partially closed cemetery,” “open cemetery,” “private cemetery,” “manager of the cemetery,” “family cemetery²⁶⁹.” Alterations were made in the powers of state authorized body in organization of funerals, and operation of cemeteries and crematoria. The newly defined powers of the state authorized body are the development and implementation of government policy in the sector, execution of control over cemeteries, definition of conditions and requirements for granting a permission for operation of a private cemetery, etc.

The powers of mayor in organization of funerals and operation of cemeteries and crematoria were also defined²⁷⁰.

It was also set up that the organization of funerals, i.e. provision, registration, maintenance and operation of cemeteries is exercised by mayors of municipalities in case of municipal cemeteries and by the state authorized body in case of state cemeteries.

Organization of funerals, i.e. provision, registration, maintenance and operation of cemeteries in case of private cemeteries is exercised by the manager of cemetery or other persons exercising business activities based on the service contract signed between the latter and cemetery operator.

On April 30 2015 the avagani of Yerevan issued decree N 319-N on restrictions, requirements and conditions regarding buildings and constructions in the administrative territory of Yerevan municipality where civic memorial (farewell) service rituals are organized. According to this decree the permission to organize civic memorial (farewell) service rituals is granted by the mayor of Yerevan based on payment receipt of local fee for the current year in case the hall, which organizes the civic memorial services corresponds to restrictions, requirements and conditions mentioned in the Appendix of the decree at the time (first and all the consecutive times) when the permission is granted²⁷¹.

²⁶⁹ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=97854>, the RA law on making amendments and additions to the law on the Organization of Funerals and Operation of Cemeteries and Crematoria

²⁷⁰ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=97854>, the RA law on making amendments and additions to the law on the Organization of Funerals and Operation of Cemeteries and Crematoria

²⁷¹ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=97518>, Decree N 319-N of avagani of Yerevan on restrictions, requirements and conditions regarding buildings and constructions in the administrative territory of Yerevan municipality where civic memorial (farewell) service rituals are organized

The power of LSGs to determine municipal service rates

The power of LSGs to determine service rates is prescribed by the law on Waste Disposal and Sanitary Maintenance adopted in 2011. The law defines main legal prerequisites based on which avagani are allowed to determine rates for waste disposal and sanitary maintenance within municipalities.

Irrespective of the fact that the law defines maximum of 400 drams monthly fee per person for waste disposal service or in case the total area of residential building or apartment is considered -maximum of 25 drams per square meter²⁷², the LSGs do not yet determine the maximum amount for waste disposal and sanitary maintenance set by the law. For example, the waste disposal service rate per person in Yerevan is 200 drams, and the same rate in Abovyan is 250 drams per month²⁷³. In municipality of Gyumri the service rate is 100 drams per person according to the number of registered people residing at a particular address²⁷⁴. In Arinj municipality 200 drams of waste disposal rate was set up (per person)²⁷⁵.

Thus, avagani are independent in their power to determine waste disposal service rates and the latter mainly depends on the size, capacities of the municipality, the issue of waste disposal organization in the territory of the municipality as well as other factors.

The LSGs have the power to organize pre-school education for residents and extra-curricular training and determine service rates accordingly.

In 2015, 166 kindergartens²⁷⁶ under Yerevan municipality and about 64 private municipalities operated in Yerevan²⁷⁷. Irrespective of the fact that kindergartens operating under Yerevan municipalities are free of charge for residents, they are mainly overloaded. Monthly rates for private kindergartens range from 5.000 to 100.000 drams per month.

3500 drams monthly fee for children attending kindergartens N1, N2 and N3 NPO of Ararat municipality was set²⁷⁸.

²⁷² <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=69863> ,

²⁷³ <http://abovyan-kotayk.am/Pages/DocFlow/Default.aspx?a=v&g=04e38078-051e-46bf-96e3-292f73965ca1> , decree N 82-N of avagani of Abovyan municipality, dated December 18 2014

²⁷⁴ <http://www.gyumricity.am/data/varchakan%20taracqneri%20axbahanutyanyan%20vchar%202015.pdf>

²⁷⁵ <http://arinj.am/CMIS/Pages/DocFlow/Default.aspx?a=v&g=81762c48-d2ea-4394-b598-1c273acf8e9c> , decree N 69-A of avagani of Arinj municipality on determining waste disposal service rate, dated December 22 2014

²⁷⁶ http://www.edu.am/DownloadFile/421arm-Naxadproskan_cank.pdf , list of pre-school institutions operating in Armenia

²⁷⁷ <http://www.edu.am/DownloadFile/745arm-mankpartez-2016.pdf>, list of non-government licensed pre-school institutions operating in Armenia

²⁷⁸ <http://araratcity.am/Pages/DocFlow/Default.aspx?a=v&g=77c1819e-96b6-45b7-b682-d9a8b065d787> , decree N 40-N of avagani of Ararat municipality, dated December 1 2014

7.2 Management of municipal services

In the reported period the expenditures in public service delivery increased by 3304.3 million drams, which is 12.7% higher than the indicator of the previous year (see Table 23). This is a positive tendency, however it should be noted that the share of Yerevan municipality in service delivery expenditures of all municipalities taken together amounts to 58.4%.

In 2015 the share of general public service expenditures in general municipal expenditures was 22.7%, which is 1.5% higher than the same indicator for the previous year. This indicator may mainly be accounted for Yerevan city. In Yerevan share of general public service expenditures in general municipal expenditures amounted to 10.1%, which is a comparatively positive indicator, irrespective of the fact that this indicator for Yerevan city increased by 0.8% as compared to the previous year.

In case of all other municipalities taken together share of general public service expenditures in general municipal expenditures amounted to 40.5%, which is 1.2% higher than the same indicator for the previous year. It may be stated that the maintenance costs for administrative staffs of both Yerevan and other municipalities increased, and the number of services delivered to residents decreased.

In the reported period expenditures in education sector continue to prevail in general public service expenditures, which is conditioned mainly by the fact that in Yerevan general and secondary education are powers delegated by the state and are considered to be expenses in education sector. The share of expenses in education sector in Yerevan only is 34.6%, while the same indicator for all other municipalities is 24.2%.

The second big share in public service expenditures belongs to residential construction and communal utility services, amounting to 17% in general municipal spending. This indicator increased by 5.2% as compared to the same indicator of the previous year. Expenditures on residential construction and communal utility services in Yerevan amounted to 22.8% (13.7% in 2014). The share of residential construction and communal utility services for all other municipalities was 8.8% both in 2014 and 2015.

The survey results conducted among specialists employed in both public and private sectors in municipalities show that half of them are contented with the level of services delivered by educational institutions of respective municipalities. Thus, 54.6% of respondents assessed the services delivered by kindergartens as “good” or “very good”, 56% of respondents were of the same opinion regarding services delivered by general schools, 46.6% and 47.9% were of the same opinion regarding

²⁷⁹ "On the Long Way of Reforms. The System of RA Local Government in the Eyes of Citizens" report, Yerevan 2016, CRRC-Armenia

services delivered by secondary and senior schools respectively²⁷⁹. According to 75% of respondents kindergartens in Armenia are administered by local governments, and 64% think that this is the way it should be²⁸⁰.

The ratio of general public service expenditures to all public service expenditures is 3.4%, while the same indicator of 2014 was 3.72% (see Table 32). The same indicator for Yerevan is 8.95%, thus it can be stated that a little more than 1/10 of Yerevan municipal budget is spent on maintenance of administrative staff, while in other municipalities (excluding Yerevan) the same indicator is 1.47%, which means that administrative staff delivers 1.47 units of municipal service versus 1 unit of expenditure, which is not a desirable indicator. This indicator has a diminishing trend (1.47 in 2015 and 1.52 in 2014).

Table 32. Ratio of general municipal service expenditures to service expenditures delivered by municipalities in municipal budgets (2015, in thousand drams)

		2015					
	Expenditures	Total municipalities ²⁸⁰		Yerevan ²⁸¹		Total urban and rural municipalities, excluding Yerevan	
		Amount	%	Amount	%	Amount	%
1.	General public services	29,280,990.89	22.7	7,574,675.1	10.1	21,706,315.80	40.5
2.	Transport	14,394,810.04	11.2	11,299,340.7	15.0	3,095,469.34	5.8
3.	Communication	0.00	0.0	0.0	0.0	0.00	0.0
4.	Environment protection	11,347,804.96	8.8	7,555,093.0	10.0	3,792,711.96	7.1
5.	Residential construction and communal utilities	21,858,874.46	17.0	17,158,653.2	22.8	4,700,221.30	8.8
6.	Healthcare	336,904.25	0.3	294,130.9	0.4	42,773.38	0.1
7.	Recreation, culture and religion	8,837,009.90	6.9	3,717,073.6	4.9	5,119,936.30	9.6
8.	Education	39,030,998.65	30.3	26,046,054.3	34.6	12,984,944.35	24.2
9.	Social protection	3,830,987.86	3.0	1,691,955.2	2.2	2,139,032.70	4.0
10.	Total expenditures	128,918,381.00	100.0	75,336,975.9	100.0	53,581,405.12	100
11.	Public service expenditures vs. general public service expenditures	<u>3.40</u>		<u>8.95</u>		<u>1.47</u>	

²⁸⁰ "On the Long Way of Reforms. The System of RA Local Government in the Eyes of Citizens" report, Yerevan 2016, CRRC-Armenia

²⁸¹ <http://minfin.am/index.php?cat=78&lang=1>

²⁸² <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=104412>, decree N 482-N of Yerevan avagani on approving 2015 budget execution report of Yerevan city

Conclusions and recommendations

In 2015 the recorded progress in local self-government system of Armenian can mainly be attributed to amalgamation of municipalities.

In 2005 amendments and additions were introduced in legislative provisions regarding amalgamation of municipalities stipulated by constitutional amendments. In the reported period the principles and rules of procedure applicable in merger or demerger of municipalities, as well as the timing of elections of the local self-government bodies in the newly established municipalities were adopted. Laws or legislative provisions regarding formation of inter-municipal unions, issuing of municipal securities and hotel tax were not enacted.

All existing government program documents (RA government program, Armenia 2014-2025 Strategic Program for Prospective Development) include almost the same provisions and reflect mainly legal requirements stipulated by constitutional amendments.

A tangible shortcoming persisted in legislation and 2015 didn't bring any change therein, namely, rates of property and land taxes continued to be set by law, and the power to set those was not reserved to the local authorities as required by the European Charter of Local Self-Government (Article 9.3).

2015 did not see any change in administrative-territorial division of Armenia. 14 pilot clusters were selected, studies were carried out and in 3 of the clusters local referenda were held on the issue of amalgamation of municipalities.

The units local self-government, i.e. municipalities, continue to be extremely fragmented and with limited capacities. In terms of development of inter-municipal cooperation no considerable progress was recorded. As in the previous years, no inter-municipal unions were created in 2015 either.

In the reported period timing and rules of procedure applicable to elections of local self-government bodies remained unaltered. Stipulated by 2015 constitutional amendments bodies of local self-government shall be elected for a five-year term.

In 2015, as in the previous years local governments held low competition elections, sometimes even in the absence of it. A few changes were recorded in political affiliation of mayors of municipalities. The number of mayors affiliated to Prosperous Armenia political party declined 3 times and the number of non-affiliated mayors increased by 50. Nevertheless, the majority of municipality mayors are affiliated to the Republican Party of Armenia. The number of powers reserved to mayor and avagani were added up by two. One mandatory power was assigned to the mayor in urban development and utility sector. Regulations on mandatory powers were not adopted. For the first time in the history of local self-government in Armenia local referenda were held on the government's initiative. The results of social survey testify to lack of contentment with performance of local authorities. In 2015 the assessment

of progress in democratization in Armenia carried out by Freedom House international watchdog organization has remained unchanged. Activities were carried out to enhance citizen participation in local governance. The “rotten key” award, which symbolizes poor performance and non-transparent way of working was awarded to Armavir municipality. The black list included one representative of local authorities. Residents continued to send their complaints to Human Rights Defender on various issues.

The financial autonomy of municipalities continues to remain at its low, and municipal owned assets inadequate and obsolete. As in previous years, no deductions were made to municipal budgets from taxes and mandatory payments reserved in the state budget.

Generally, municipalities are yet too far from being able to enter loan market. They did not issue municipal securities, a fact unchanged from the previous years.

Comparing the indicators of compatibility of LSG powers and municipal finances in the Armenian and European countries it is easy to notice that Armenia is yet tangibly behind the European countries, in particular, in terms of the share of municipal budgets in public spending and GDP, as well as in terms of per capita revenues and expenditures of municipal budgets. This means that in 2015 the level of decentralization in Armenia continued to be very low.

Despite the fact that over the recent years absolute values of both revenues and expenditures of the municipal budgets in Armenia as well as their execution ratios have been increasing, the majority of the RA municipalities is not yet able to implement the powers assigned to them by law in their entirety and in a due manner; particularly in delivery of municipal services, as a result of which the living standards of the majority of population in the country has not changed whatsoever over the recent years.

In 2015, more than 60% of total revenues and expenditures of municipal budgets were attributed to the budget of Yerevan. Per capita revenues/expenditures of all municipal budgets (excluding Yerevan) are 2.7 times lower than the same indicators for Yerevan.

Shares of expenditures in 2015 municipal budgets (excluding Yerevan) by functional classification significantly differ from shares of both municipal (including Yerevan) and Yerevan budget expenditures in total spending. For example, the share of general public service expenditures in all municipal budgets (excluding Yerevan) is the highest, and equals 41.6% of total spending, 22.7% of municipal budgets (including Yerevan) and only 9.8% in Yerevan budget.

Changes in the ratios of current and capital expenditures of the RA municipalities (including Yerevan) in total expenditures have demonstrated different behavior over the recent five years. More specifically, in 2011-2013 capital expenditures in total spending decreased from 28.9% down to 22.4%, in 2014 they steadily increased to

reach 24.0%, while in 2015 again an abrupt decrease was observed when they eventually fell down to 12.9%.

The share of capital expenditures in total spending of 2011-2014 Yerevan municipal budgets amounted to 32.8%, 28.0%, 26.8% and 29.0% respectively and in 2015 it declined abruptly falling down to 10.9%.

In 2015, shares of salaries and additional payments (total 33.1%) in total expenditures estimated for all municipalities of Armenia (excluding Yerevan) are approximately 4.5 times higher than the same indicators for Yerevan (total 7.3%), which is primarily a consequence of two reasons, namely, gradual inflated staffing of both municipalities (excluding Yerevan) and municipally owned organizations as well as the overall inadequacy of municipal budget revenues.

The analysis of local self-government system in Armenia comes to prove that professional capacities of local governments are not satisfactory for delivering public services in their entirety and in a due quality, and the budget resources are so scarce that are mainly satisfactory for maintenance of administrative staff. This scarcity of resources leads to a number of serious issues. Taken into account the above mentioned local governments are not able to perform completely their role in public administration.

In the reported period the most important change in functional structure of municipal staffs are related to amalgamation of municipalities and introduction of administrative representative in multi-settlement municipalities.

A lot of work has been done regarding development and consolidation of municipal service sector. However there are still a number of priority issues demanding urgent solutions. One of the issues on the list is the low level of municipal service, imperfection of selection, appraisal, training and professional promotion procedures of municipal servants, ineffectiveness of rewarding systems, etc. Without finding a solution to the above issues, the further development and improvement of local self-government system will be impossible.

As of December 31 2015 the number of municipal employees was 6076, 1268 out of which were trained (833 funded through the state budget and 435 funded through the municipal budget). The analyses demonstrate that in the training system in question a sufficient attention is not paid to practical issues, study and discussion of various possible situations.

Various international organizations continued implementing activities and projects in many municipalities of Armenia in 2015. Their operations and activities continue to be sought and needed by the municipalities. They usually act through cooperation with the government of Armenia, and frequently, through interaction and collaboration with each other, but not all existing potential opportunities are deployed to attain higher degree of success.

Large-scale activities in the area of municipal service delivery were carried out in

the capital city of Yerevan in 2015. Yerevan accounts for far too high share of total municipal spending than all other municipalities taken together. More specifically, quite high is the share of expenditures incurred on public services in total municipal spending. In municipalities in marzes the ratio of service associated expenditures to services of general nature is very low, i.e. the maintenance costs of administrative staffs are rather high. In marzes works in delivery of municipal services are implemented primarily in urban and large rural municipalities.

Further are recommendations based on the conclusions written above

Accelerating the pace of reforms in local self-government sector of Armenia along all directions remains an important prerequisite for its development. Directions include replenishment of legislative framework and implementation of a variety of targeted programs. In particular, bill on inter-municipal unions, the new laws on Financial Equalization and Local Fees and Duties are to be adopted. The law on Issue of Municipal Securities is to be drafted and adopted as well.

Even the adoption of the above mentioned legal acts may not draw aside the issue of Local Self-Government Development or Decentralization Strategic Policy from the reform agenda. This will enable to bring into single document the vision of the local self-government system, the paths to attain the vision and the timed sequence of actions.

It is necessary to correct the mistake made in the package of legal acts on local taxes adopted in 2010, namely, to assign the authority to define the rates of property and land taxes to the avagani by law.

Further development of local self-government system in Armenia will be impossible without amalgamation of municipalities and establishment of inter-municipal unions. These challenges require urgent solutions.

The prerequisite for successful enhancement of scope, extent and quality of public service delivery is in securing improved financial sustainability of municipalities. More specifically, it is necessary to improve the RA legislation in terms of making deductions to municipal budgets from taxes reserved in the state budget as well as entering the capital market (it is necessary to draft and adopt respective rules of procedure to regulate borrowings by municipalities from commercial banks and financial institutions, as well as to issue municipal securities, and develop and enforce systems and tools to assess creditworthiness of municipalities), develop conditions and rules of procedures related to earmarked allocations from the state budget to municipalities.

The election of avaganis should also be kept in the center of attention, applying both majoritarian and proportional election systems. One of the priority issues is adopting a regulation on the powers of local governments. It is necessary to expand

the range of tools ensuring transparency of performance of local governments and the list of municipalities with such tools. It is necessary to be persistent in bringing to life provisions related to civic engagement in local governance through activating citizens as well as civil society and private sector organizations and enhancing application of various tools (for example, short messages) that may ensure civic engagement.

Based on results of ongoing reform of municipality amalgamation and international experience, it is necessary to plan and implement gradually decentralization of powers (with adequate financing) of public administration bodies in a number of sectors, and assign them to local government bodies, thus raising the decentralization level of powers in Armenia.

Overall, it can be noted that all types of delivered municipal services require further improvement and development, for they are far from being satisfactory at the moment.

Bibliography

- 39 RA Constitution
- 40 European Charter of Local Self-Government
- 41 RA Electoral Code
- 42 The law on making amendments to the RA Law on Local Self-Government of Armenia (adopted on February 26 2015)
- 43 The law on making amendments to the RA Law on Local Self-Government in Yerevan (adopted on February 26 2015)
- 44 The law on making amendments and additions to the RA Law on Local Self-Government of Armenia (adopted on November 24 2015)
- 45 The law on making amendments to the RA Law on Local Self-Government in Yerevan (adopted on June 19 2015)
- 46 The law on making amendments to the RA Law on Local Self-Government of Armenia (adopted on June 19 2015)
- 47 The law on making amendments to the RA Law on Local Self-Government of Armenia (adopted on April 19 2015)
- 48 The RA Law on Budgetary System of the Republic of Armenia
- 49 The RA Law on State Labor Inspectorate
- 50 2015 activity report of Ministry of Territorial Administration and Emergency Situations of the Republic of Armenia
- 51 Summary reference notes: publicity and transparency of operations of local self-government bodies in the 1st, 2nd , and 3rd quarters of 2015
- 52 Annual report of the Armenian Human Rights Defender on the ombudsmen office activity, state of human rights and freedoms protection in 2015, Yerevan, 2016
- 53 “On the Long Way of Reforms. The System of RA Local Government in the Eyes of Citizens” report, Yerevan 2016, CRRC-Armenia
- 54 OGP Armenia. “Report on Civil Society,” Freedom of Information Center, Yerevan 2015
- 55 Local Self-government Reforms in Armenia (2004-2006), Book 2; edited by D. Tumanyan, Ph.D. Economics, Yerevan, Noyan Tapan, 2008, pages 62-85
- 56 Local Self-government Reforms in Armenia (2007 and 2008), Book 3; edited D. Tumanyan, Ph.D. Economics, Yerevan, Noyan Tapan, 2009, pages 26-31, 95-99
- 57 Local Self-government Reforms in Armenia (2009 and 2010) Book 4, edited by D. Tumanyan, Ph.D. Economics, Yerevan, Noyan Tapan, 2012, pages 33-47, 127-138
- 58 Local Self-government in Armenia, 2011, Book 5, edited by D. Tumanyan, Ph.D Economics, Yerevan, Noyan Tapan, 2012, pages 32-46
- 59 Local Self-government in Armenia (2012 and 2013), book 6, edited by D. Tumanyan, Ph.D Economics, Yerevan, 2015
- 60 Local Self-government in Armenia, 2014, book 7, edited by D. Tumanyan, Ph.D

Economics, Yerevan, 2015

61 Nations in Transit 2016

62 Subnational public finance in the European Union, Dexia, January, 2013

63 www.mta.gov.am

64 www.ypc.am

65 www.cfoa.am

66 www.elections.am

67 www.ombuds.am

68 www.freedomhouse.org

69 www.foi.am

70 www.e-gov.am

71 www.armstat.am

72 www.mta.gov.am

73 www.armstat.am

74 www.minfin.am

75 www.yerevan.am

76 www.cfoa.am

Appendix 1. Reception of citizens held by mayors and members of avaganis in 1st, 2nd and 3rd quarters of 2015²⁸³

N	RA marzes		Number of municipalities, which held receptions of citizens			With mayors		With members of avaganis	
	Marz	Number of municipalities	1st quarter	2nd quarter	3rd quarter	Number of applicants for reception	Number of citizens who participated in receptions	Number of applicants for reception	Number of citizens who participated in receptions
1	Aragatsotn	114	114	114	114	16979	16024	6473	5907
2	Ararat	97	97	96	97	19321	19625	1198	1148
3	Armavir	97	97	97	97	10146	10115	1860	1859
4	Gegharkunik	92	88	91	91	7732	7477	1958	1770
5	Kotayk	67	67	67	67	7017	6938	508	491
6	Lori	113	92	96	96	2858	2850	3042	3027
7	Shirak	119	119	119	119	14422	14422	2498	2498
8	Syunik	109	39	22	16	1497	1462	244	224
9	Vayots Dzor	44	44	44	44	3859	3677	317	274
10	Tavush	62	57	62	62	1865	1583	471	258
	Total	914	814	808	803	85696	84173	18569	17456

²⁸³ Source: www.mta.gov.am, number of citizens who participated in receptions held by mayors and avaganis in 1st, 2nd and 3rd quarters of 2015

Appendix 2. Publicity of municipal budgets in marzes of Armenia, 2015²⁸⁴

(as of 1st, 2nd and 3rd quarters)

N	Marz	Number of municipalities	Placing on boards and other easily accessible locations			TV broadcasting			Publishing in newspapers			Posting on internet page		
			1st quarter	2nd quarter	3rd quarter	1st quarter	2nd quarter	3rd quarter	1st quarter	2nd quarter	3rd quarter	1st quarter	2nd quarter	3rd quarter
1	Aragatsotn	114	114	114	114	0	0	0	2	2	2	55	55	55
2	Ararat	97	97	97	97	1	1	1	4	4	4	90	90	90
3	Armavir	97	97	97	97	97	27	27	27	39	39	39	97	97
4	Gegharkunik	92	89	89	89	4	4	4	41	46	48	29	29	29
5	Kotayk	67	67	67	67	2	1	1	0	1	0	67	67	67
6	Lori	113	113	113	113	4	3	3	4	4	4	25	25	25
7	Shirak	119	119	119	119	6	6	6	4	3	5	119	119	119
8	Syunik	109	109	109	109	0	0	0	1	1	1	9	9	9
9	Vayots Dzor	44	44	44	44	0	0	0	0	0	0	44	44	44
10	Tavush	62	62	62	62	15	15	15	4	4	4	62	62	62
	Total	914	911	911	911	129	57	57	87	104	107	539	597	597

²⁸⁴Source: www.mta.gov.am, summary reference notes: publicity and transparency of operations of local self-government bodies in the 1st, 2nd, and 3rd quarters of 2015

Appendix 3. Actual execution of municipal budget components and their shares in consolidated budgets, 2013-2015*

N	Type of budget	2013 actual, bln drams	Share in 2013 consolidated budget, %	2014 actual, bln drams	Share in 2014 consolidated budget, %	2015 actual, bln drams	Share in 2015 consolidated budget, %
	Consolidated budget (1)	1,101.7	100.0	1,178.2	100.0	1,201.7	100.0
	Revenues	1,170.6	100.0	1,268.8	100.0	1,444.0	100.0
	Expenditures	-68.9	100.0	-90.6	100.0	-242.3	100.0
	Deficit (-)						
	Including						
1.	State budget						
	Revenues	1,071.4	97.2	1,144.7	97.2	1,167.7	97.2
	Expenditures	1,142.9	97.6	1,235.1	97.3	1,409.0	97.6
	Deficit (-)	-71.5	103.9	-90.3	99.7	-241.3	99.6
2.	Municipal budgets (2)	105.8	9.6	114.3	9.7	128.2	10.7
	Revenues	103.1	8.8	114.6	9.0	129.2	8.9
	Expenditures	+2.7	-3.9	-0.3	0.3	-1.0	0.4
	Profit (+) / deficit (-)						

*) Source: <http://www.minfin.am/index.php?cat=76&lang=1>

Consolidated budget revenues, expenditures, profit/deficit do not incorporate incomes and expenditures from inter-budgetary transfers

**ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
(2015թ.)**

Գիրք 8

**LOCAL SELF-GOVERNMENT IN ARMENIA
(2015)**

Book 8

Հայերեն տեխնիկական խմբագիր՝
Մեսրոպ Հարությունյան

Tech. editor (Armenian language):
Mesrop Harutunyan

Համակարգչային ձևավորումը՝
Լորա ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ

Չափսը՝ 70x100 1/16: Ծավալը՝ 12.5 տ. մամուլ:
Թուղթը և տպագրությունը՝ օֆսեթ: Տաքսանակը՝ 500 օրինակ:

Տպագրվել է «ՎԱՆ ԱՐՅԱՆ» հրատարակչատան տարանուն

Հավելված 3. 2013-2015թթ. ՀՀ համախմբված բյուջեների բաղկացուցիչ մասերի փաստացի կատարողականները և նրանց տեսակարար կշիռները համախմբված բյուջեներում*

Հ/հ	Բյուջեի տեսակը	2013թ. Փաստացի, մլրդ դրամ	Տեսակարար կշիռը 2013թ. Համախմբված բյուջեում, %	2014թ. Փաստացի, մլրդ դրամ	Տեսակարար կշիռը 2014թ. Համախմբված բյուջեում, %	2015թ. Փաստացի, մլրդ դրամ	Տեսակարար կշիռը 2015թ. Համախմբված բյուջեում, %
	Համախմբված բյուջե (1)	1,101.7	100.0	1,178.2	100.0	1,201.7	100.0
	Եկամուտներ	1,170.6	100.0	1,268.8	100.0	1,444.0	100.0
	Ծախսեր	-68.9	100.0	-90.6	100.0	-242.3	100.0
	Դեֆիցիտ (-) այդ թվում`						
1.	Պետական բյուջե	1,071.4	97.2	1,144.7	97.2	1,167.7	97.2
	Եկամուտներ	1,142.9	97.6	1,235.1	97.3	1,409.0	97.6
	Ծախսեր	-71.5	103.9	-90.3	99.7	-241.3	99.6
	Դեֆիցիտ (-)						
2.	Համայնքային բյուջեներ	105.8	9.6	114.3	9.7	128.2	10.7
	Եկամուտներ	103.1	8.8	114.6	9.0	129.2	8.9
	Ծախսեր	+2.7	-3.9	-0.3	0.3	-1.0	0.4
	Պրոֆիցիտ (+) / դեֆիցիտ (-)						

*) Աղբյուրը` <http://www.minfin.am/index.php?cat=76&lang=1>

1. Համախմբված բյուջեի եկամուտներում, ծախսերում և պրոֆիցիտում / դեֆիցիտում ներառված չեն միջբյուջետային փոխանցումներից ստացվող մուտքերը և ելքերը: